

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

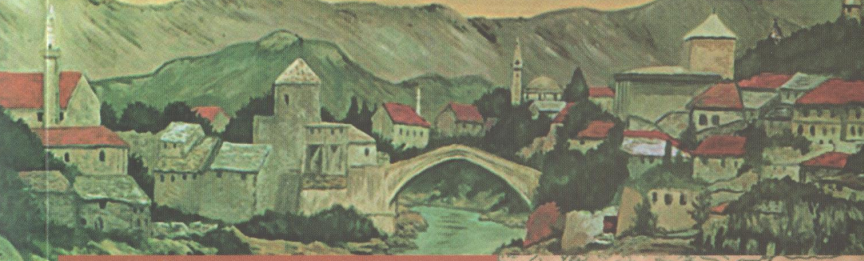
RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Ivo Andrić

Ömer Paşa

ÇEVİREN Ali Berktaş

iletişim

IVO ANDRIĆ 1892'de Bosna Travnik'te doğdu. Viyana, Krakow ve Graz'da felsefe okudu. 1920-1941 yılları arasında diplomat olarak çalıştı. 1961'de Nobel edebiyat ödülünü kazandı. 1975'te Belgrad'da öldü. Daha önce, *Travnik Günlüğü* (1999, çev: Tahir Alangu) ve *Drina Köprüsü* (2000, çev: Hasan Ali Ediz, Nuriye Müstakımoğlu), İletişim'den yayınlandı.

Omerpaša Latas (1976)

© The Ivo Andrić Foundation, Beograd, Serbia

İletişim Yayınları 976 • Çağdaş Dünya Edebiyatı 191

ISBN 975-05-0211-6

© 2004 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2004, İstanbul

2. BASKI 2013, İstanbul

EDITÖR Can Belge

KAPAK Utku Lomlu

KAPAK FOTOĞRAFI Ömer Paşa ve Mostar Köprüsü

UYGULAMA Hüsnü Abbas

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Çağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

IVO ANDRIÇ

Ömer Paşa

Omerpaşa Latas / Omer Pacha Latas

FRANSIZCADAN ÇEVİREN
Ali Berktay

i l e t i ş i m

İÇİNDEKİLER

Geliş	7
Ordu	33
Gölgeli Han'ın Yanında	49
Akşam.....	55
Zincirlenmiş Adamlar	63
Jilavka Denen Bir Şarap	69
Görüşme.....	77
Ressam Dedğin	95
Tablo.....	155
Saide ve Karas	159
Saide Hanım'ın Hikâyesi.....	171
Kostaş Nenisanu.....	193
Sonra	221
Muhsin Efendi ve Nikola	249
Yaz.....	263
Rüzgâr	271
Yalan	277
Gidiş.....	285

Geliş

Sayırsız dedikodunun ve asılsız söylentinin ardından, Serasker Ömer Paşa ile ordusu sonunda bir gün Saraybosna'ya girdi.

Travnik'e giden bir vezir Saraybosna'dan geçince bu olay uzun süre akıllardan çıkmazdı. Esnaf ve beyler, büyük esnaf ve büyük beyler vezirin Travnik'te ikamet etmesinden hoşnuttu; onun kendi kentlerine yerleşmesini ve "nefesini hep enselerinde hissetmeyi" hiç istemiyorlardı. Vezir geçerken Saraybosna'ya da uğramak zorundaydı, bu bir kuraldı, töre haline gelmişti. Maiyetiyle birlikte kentte üç gün kalabilirdi: Bu üç gün boyunca tüm barınak, erzak ve diğer ihtiyaçları temin edilirdi.

Vezirler karakterlerini ve güçlerini, niyetlerini ve tasarılarını Saraybosna'ya girerken ve orada kaldıkları kısa süre zarfında gösterirlerdi. Bazıları alçakgönüllü ve dingin tüccarlar gibi gelir, alacakları rüşvetin miktarını tartışmaya açık görünürlerdi. İstanbul'da verilmiş görevin altından en iyi biçimde kalmaya kararlı namuslu adamlar da çıkardı zaman zaman: Ne tehditkâr ne de uzlaşmacı bir tavır sergiler, kendileri için büyük kazançlar peşinde koşmazlardı. Kargaşaları ve suiistimalleri sert bir biçimde bastırmakla görevlendirilmiş zorlu savaşçılar çıkagelirdi bazen; karanlık önseziler ve açık tehditler

yüklü, silahlı birliklerin başında kentten geçerlerdi. Her çeşit vezir görülmüşü, ama şimdi olup bitenler gerçekten hiç işitilmedik türdendi.

Gelen adam bir serasker, büyük ve talimli bir orduya komuta eden bir paşaydı; isyan etmiş reayayı ya da yabancı bir düşmanı kırmak veya bastırmak üzere değil, yüzyıllardır Bosna'ya hükmeden ve daha düne dek padişahın evlatları olarak adlandırılanlara, beylere, aşiret önderlerine, en saygın Müslüman ailelerin üyelerine boyun eğdirmek üzere, geniş yetkilerle donatılarak gelmişti. Travnik'te ikamet eden ve sivil vali konumundaki vezire hesap vermiyor, ne kadar zaman kalacağını, nerede ikamet edeceğini kimseye sormuyordu. O, iktidarı ele geçirip yönetmek için değil, savaşmak ve cezalandırmak üzere gelmişti. İşin en kötüsü, imparatorluğun dört köşesinde isyanları ezmiş bu serasker, çeyrek yüzyıl önce tası tarağı toplayıp Bosna'dan kaçan Avusturya ordusunda yetişmiş, İslâm'ı sonradan kabul etmiş Lika'lı bir Hıristiyandı ve bilgisi, becerisi, liyakatıyla padişahın ordusunda en üst rütbeye kadar yükselmişti.

Böyle bir adam Saraybosna'dan geçerse, ona karşı koşullar ileri sürmek kimsenin aklından geçmez. Bu ordunun ve onun fazlasıyla meşhur paşasının kendilerine, yaşamsal çıkarlarına ve âdetlerine saldırmak üzere orada bulunduğunu iyi bilen âyan, seraskerin isteklerini ve niyetlerini öğrenmeye uğraşıyorlar; amaçları, onları engelleyebilmek ve razı olmuş gibi görünüp yakayı sıyrabilmek. Osmanlıların bir zamanlar merasim toplan ve yüz askerlik bir muhafız birliğiyle gönderdikleri, ne insanları, ne de ülkeyi doğru dürüst tanıyan o kelle avcılarından biriyle karşı karşıya olmadıklarını gayet iyi görüyor ve biliyorlar; karşılarındaki adam gerçek bir asker ve komutan; modern silahları, savaşta pişmiş birlikleri var; sonradan Müslüman olmuş, hırslı ve iyi bir subayın becerisine, paralı bir askerin gayretkeşliğine ve bir gâvurun, bir yabancıнын kural tanımazlığına sahip. Zengin, kibirli ve kurnaz beyler yine de sürüşmeden ve silahlı çatışmadan kaçınabileceklerini, onu da aldatıp "tavlayabileceklerini", sonra da daha önce pek çoklarının da başına geldiği gibi, Bosna'yı eski düzeni, kendi dü-

zenleri içinde, “ezeli ve ebedi halinde” bırakıp gidişini göceklerini umuyorlar. Ama şimdilik onlar da üstlerine çöken ağır belirsizlik havasına tutsak olmuş, güç dengesini ve kazanma şanslarını bacakları titreyerek kestirmeye uğraşıyorlar.

Basit halk, özellikle de gayrimüslimler, üç dinden (Katolik, Ortodoks ve Yahudi) reaya ise kendisi için kaygılanıyor ve ordu ile Bosna âyanı arasındaki bu çatışma ve hesaplaşmadan kendi paylarına ne düşeceğini merak ediyorlar.

Tüm bu nedenler seraskerin ve ordusunun gelişini sadece Saraybosna değil, tüm Bosna için büyük bir olay haline getirmişti.

Yağışlı bir güz ve sert bir kış geçiren tüm kentler gibi, Saraybosna’da da nisan ayı gelir gelmez kendini hissettirmeye başlayan yaz mevsimi görkemli olur. Bu ayın yumuşaklığı başka yerlerde olduğu gibi rüzgârlarla dağılmaz veya erken bastıran sıcaqlarla kuruyup gitmez; Saraybosna çukurunda dingin bir biçimde, bir çanağın dibindeymişçesine yavaş yavaş serpilir, gelişir, uzar ve herkes ondan yararlanabilir; yaşamı daha güzel kılar, en azından kolaylaştırır.

Münadilerin tüm kente dağılıp sultanın seraskeri, Müşir Ömer Paşa’nın ertesi cuma günü ordusuyla gelip, Vişegrad kapısından gireceğini ve Kovaçi üstünden kente ineceğini duyurdıkları o nisan gününde de güzel bir yaz geçirileceği kestirilebiliyordu. Kentin tüm ileri gelenleri paşayı karşılamaya çıkacak ve ona hoşgeldin deyip, buraya gelmesine neden olan görevlerin yerine getirilmesinde başarı dileklerini ileteceklerdi. Münadiler bunları haykırıyordu. Bu hem bir davet, hem de bir buyruktu.

Bosna-Hersek paşaları ve bütün âyan seraskeri karşılamak ve ülkenin yeni düzenine ilişkin ferman-ı âlinin okunuşunu dinlemek üzere Saraybosna’ya çağırılmışlardı zaten; çağrındaki üslup öylesine tehditkâr ve sertti ki, en dik kafalı ve küstah olanlar bile bunu duymazdan gelmeye cesaret edememişti. Bağimsız vezir ve Hersek beyi olarak on yıldır bir tek veziri karşılamak için bile Bosna’ya gelmemiş Mostar veziri Ali Paşa Rizvanbegoviç bile, kısa bir duraksamanın ardından, Saraybosna’ya gitmeye karar vermişti.

Saraybosna'da münadilerin çağrısına her zamanki gibi konuyla hiçbir ilgisi olmayanlar da kulak verdi. Bazıları zorunluluk, bazıları aşırı korku, kimileri de merakın her şeye egemen olan çılgınlığı nedeniyle yollara düşmüştü. En telaşlılar beyler ve âyandı; isimleri, konumları ve servetleri gereği ortada görünmek zorundaydılar; onları eşraf ve memurlar, en son olarak da milletlerin ve kiliselerin, okulların, loncaların ve çeşitli kurumların temsilcileri izliyordu. Bir yandan korkunun pençesinde kıvrandıkları, diğer yandan da kendilerini çok önemli saydıkları için davetli olduklarını ve gerek yetkili makamların, gerekse hakkında korkunç şeyler anlatılan bu seraskerin kendilerine kötü gözle bakmaması için geçit resminde mutlaka boy göstermeleri gerektiğini akıllarına koymuşlardı. Aslında o kalabalığın içinde ne varlıkları fark ediliyordu, ne de yoklukları. Sayısı en kabarık grup dilenciler, işsiz güçsüzler ve çocuklardan oluşuyordu. Zaman kötüydü ve insan kılık kıyafetinin bozukluğunu, karnının açlığını beklenmedik olaylara gebe olağanüstü bir gösteriyle telafi edebilirdi biraz olsun.

Kentin ve ülkenin resmî görevlileriyle ileri gelenleri geniş, eğimli meydana toplanmıştı. Tören giysileri içindeki askerî bando, insanı şaşırtacak ölçüde kulağa hoş gelen bir müziğin eşliğinde dik bir sokaktan inip meydana girdi ve hemen durdu. Kızıl saçlı ve tombul şef uzun bağıcını kaldırdı ve bando çalmaya hiç ara vermeden çeyrek dönüş yapıp bir hizada sıralanmış ileri gelenlerin tam karşısına yerleşti.

Çocuklarda ve sıradan insanlarda heyecan doruğa çıkmıştı. Durmadan kıpırdanıyor, ürperiyor, terliyor, yerlerinde duramıyorlardı. Sanki birşeyler o tekdüze yaşamlarını değiştirmişti ve şu trampet gümlemeleri, zil çınlamaları ve üflemlilerin tiz seslerinin tüm diğer sesler gibi silinip gitmek yerine, havada asılı kalıp, onları ömürleri boyunca nereye giderlerse gitsinler her adımlarında izleyecekleri sanısına kapılmışlardı. Bu izlenim tüylerini diken diken ediyor, gözlerini parlatıyor, sanki onlar da şarkı söylemeye başlayacakmış gibi dudaklarını titretiyordu. Buna karşılık ileri gelenler ağır giysileri içinde solgun ve bitkin duruyorlardı. Sessizlik ve dinginliğin hiç kuşkusuz

çok daha iyi geleceği kaygı dolu düşüncelerine tahrik edici, hakaret dolu ve utanç verici bir havada karışan bu densiz müziği hiç kıpırdamadan, gözleri yerde dinliyorlardı.

Sesi biraz alçaltan bando neşeli bir sūvari marşı çalıyordu ki, bir grup atlı subay çıkageldi. Kalabalık büyülenmişti. Görkemli üniformalar giyinmiş bu subayların hepsi sanki İstanbul'da yataklarından yeni çıkmış ve yıkanıp, tıraş olup, pudralandıktan hemen sonra kendilerini birdenbire burada, Saraybosna'nın yokuşlu sokaklarının kaldırım taşları üstünde, bu alacalı bulacalı, yırtık pırtık giysiler içinde ve açlıktan kadidi çıkmış kalabalığın ortasında buluvermiş gibi zarif ve bakımlıydılar.

Şaşkınlığı gayet ölçülü bir biçimde kullanmaya yetecek bir zaman boşluğunun ardından, koşum takımı altın yaldızlı, dizginleri kırmızı bir beyaz ata binmiş, altın sırmalı lacivert bir giysi içinde, şık ve heybetli Serasker Ömer Paşa'nın ilerlediği görüldü. Tatlı ve iyi niyetli bir görünüşü olduğu söylenebilirdi. Sanki bir bulutun üstüne binmiş de öyle ilerliyordu. Gözlerine inanamayan şaşkın kalabalık eğik bir güneş ışınının onun göğsüne bir rōfle düşürdüğünü ve kırçıl sakallı yüzünü aydınlattığını gördü. Bu yüze ağırbaşlı bir vakar ve muamma gibi bir tatlılık ifadesi damgasını vurmuştu.

Arkasında, belli bir mesafeyi koruyarak, bir subay grubu at sürüyordu. Sonra da ordu geliyordu. Hepsisi boz renkli üniformalar giymiş, göğüste çaprazlanmış kayışlar takmış, ayaklarına koca Alman postalları çekmiş askerler tören adımıyla ilerliyor ve onları herhangi bir Hıristiyan ordusundan sadece kafalarına taktıkları fesler ayırıyordu. Sūvarinin ardından sayıları az ama görünüşleri mükemmel keşif erleri ve hiç alışılmadık biçimde donatılmış sıhhiye birlikleri, en arkadan da topçu ilerliyordu. Besili ve özenle tımar edilmiş güçlü atlar uzun menzilli bataryaları, kısa namlulu dağ toplarını ve kahverengi ağır mühimmat arabalarını büyük bir gürültü içinde çekiyorlardı. Arabalarda kalın Asyalı yanakları konvoyun ritmiyle sarsılırken kuklalar gibi yerlerinde sıçrayıp duran, dişlerini sıkmış genç askerler oturuyordu. Çok geniş ve dimdik bir sokak-

tan indikleri için, dağın tepesine çökmüş lâl rengi buluttan dosdoğru aşağı iniyor gibi görünüyordlardı.

Tüm bunlar sağa sola yalpalaya yalpalaya geçip gittikten sonra da, birçok işsiz güçsüz seyirci büyülenmiş halde orada kalakaldı; gözlerini sanki kamaşmış gibi kırpıştırıp duruyorlardı. O görkemli gücüyle sultanın ordusunun ve çok işitmelerine karşın henüz kendi gözleriyle tanık olmadıkları bir dünyanın apansız ortaya çıkıveren alışılmamış görüntülerinin merasimini izliyorlardı sanki hâlâ. (Aslında gördükleri, Bosna topraklarına ayak basmış on bin, bazılarına göre ise on bir bin, on iki bin kişilik bu ordunun küçük bir parçası, öncü kuvvetiydi sadece). Gördükleri dehşet verici, gizemli, korkutucuydu gerçi, ama kabul etmek gerek ki, aynı zamanda da çok güzeldi: silahlar, birlikler ve özellikle de subaylar! Atları ne kadar besili, koşum takımları ne kadar parlaktı! Kendileri de ne kadar güçlü, gururlu ve bakımlıydı! Sanki burada, Bosna'da yenilenden daha leziz ve zengin farklı bir gıdayla besleniyor ya da daha yumuşak ve cömert bir havayı teneffüs ediyor gibi bir halleri vardı! İçinden geçtikleri alacalı bulacalı ve binbir gülünç kılığa bürünmüş kalabalıktan çok net bir biçimde ayrılıyorlardı. Ve onların geçişini görmek üzere iki sıra halinde dizilmiş insanların çoğu açısından bu ordu sefalet ve korkunun bilinmediği çok uzak bir dünyaya aitti. Böyle bir dünyanın var olabileceği düşüncesi gözlerini nereden geldiklerini tam anlamadıkları yaşlarla dolduruyor ve karışık, çelişkili duygulara kapılıyorlardı. Onlara göre söz konusu dünya, beyaz atı üstündeki seraskerde tecessüm ediyordu. Törenselle bir yavaşlıkla ilerliyor ve insan en çok neye hayran kalması gerektiğini şaşırtıyordu: yüzündeki ifade, üniforması, silahları, sanki havada gidiyor gibi görünmesini sağlayan o görkemli duruşu. Ve serasker subaylarıyla, askerleriyle, mühimmat arabalarıyla ve atlarıyla onların tam tersi olan evlerin arasında kaybolduğunda, seyircilerin belleğinde en uzun süre kalan şey, silueti ve fesini süsleyen gösterişli armayı: elmaslardan ve diğer değerli taşlardan yapılmış bir hilal ve yıldız. Bu değerli taşlar, sadece yıldız pırıltılarında rastlanan türden yaldızlı, mavimtrak, yeşi-

limtrak ışılıtlarla hareleniyordu. Bu küçük ve kırılgan şeyin tek başına hiçbir anlamı yoktu belki, ama ulusları ve halkları yücelten ve yere seren imparatorluk erkini ve devletin gücünü simgeliyordu; sonuçta ihtiyaç duyulan her şey, gıda, giysi, silah, barış, özgürlük ve refah ona bağlıydı.

Heyecanlanmış ve korkmuş, rahatsız ve belli belirsiz utanca kapılmış kalabalık hiç acele etmeden dağılıyordu. İnsanlar yavaş yavaş ve sessizce yürüyorlardı, çünkü ne diyeceklerini bilemiyor ve aşağıda, doğdukları kentte sürüp giden gündelik yaşamlarının bayağılığına dönmek onlara zor geliyordu. Her adımda sarhoşluktan biraz daha sıyrılıyor, akılları başlarına geliyor ve seraskerin geçit alayının yarattığı büyüleyici etkiden kurtuluyorlardı. Evlerine vardıklarında oldukça ayılmış sayılabilirlerdi. Gz kırpıştırıp duran tek kandilin yanına çöküp, içlerinden çoğu için ne yağlı ne de bol olacak akşam yemeğini beklerken, bir veya iki saat önce Kovaçi’de gördüklerini yenisinden gözlerinin önünden geçiriyor, ama şimdi olaya farklı bir gözle bakıp, farklı bir ölçüyle yargılıyorlardı.

O zamana dek bu kadar parlak, heybetli ve gcl bir vezir görmedikleri doğruydı –oysa Saraybosna’dan çok vezir geçmişti. Ama araya biraz zaman girince, herkes bu parlak geçit töreninde yapay, yalancı ve aşırı birşeyler olduğunu fark ediyordu. şimdi gözlerinin önünden geçirdikleri kadarıyla bile bu geçit töreni korkunç ve heybetliydi, doğru; ama belki de biraz fazla yleydi. Bu alayın önünde ve arkasında, sağında ve solunda kıtlıkla geçmiş bir yılın ve açlık içinde geçmiş bir ilkbaharın yoksunluğu, dolambaçlı ve yol yol yarıkla kaplı daracık sokakların, kırık dökük saçakların ve yıpranmış kerpiç evlerin iç karartıcı hüznü, yüzleri kaygılı, kötü giyimli insanların sefaleti sergileniyordu. Havanın gerçek tehlikeler ve tehditlerle dolu olduğu, herkes açısından olağanüstü zor zamanların soluğu algılanıyordu. İçine girdiği kentle bu kadar gcl bir zıtlık oluşturan o pırıl pırıl ordunun görünüşte kendini göstermekten ve fark edilmekten başka bir amacı yoktu ve şimdi bulanık suya atılan bir şeker parçası gibi eriyip gidecekti. İyi atlar, gösterişli üniformalar, işitilmemiş ve tehlikeli

yeni silahlar, tüm bunlar alındıkları yere döneceklerdi. Askerler ve subaylar da, tıpkı gezici oyuncular ve büyücüler gibi, Saraybosna sokaklarının o aşına tekdüzeliği içinde külrengi ve anlamsız silüetler haline gelip, dağılıp yok olacaktı. Şimdi bu güç ve güzellik gösterisi, daha çok pahalı bir maskeli maskeli balo etkisi uyandırıyor. Üstelik tehlikeli bir soytarınlıktı söz konusu olan, bu da onu daha çekici veya neşeli kılmıyordu haliyle.

Evet, tüm bu göz kamaştırıcı ve iyi düzenlenmiş, kaygı verici ve tehditlerle dolu geçit alayında, yapay ve anlamsız birşeyler vardı. Ve çılgın felek daha ilk adımlarında, zavallı bir deliyi kullanarak bozuverecekti onu az kalsın.

Kalabalığı tutan ve kortejin iki yanında canlı bir duvar oluşturan muhafızlara karşın, kentin iyi tanınan delisi Osman bitişik bir sokaktan koşarak çıkmış, muhafız kordonunu geçmiş, alayın başında ilerleyen subayın önüne gelmiş ve birdenbire sanki taş kesilmiş gibi durmuştu. Atlı eyerde kalmayı ve atını yatıştırmayı başardı, ama kortej bir an duraksadı ve bu duraklama anı arkadan gelenlere doğru bir dalga gibi yayıldı ve azalarak da olsa seraskere dek ulaştı. Seraskerin atı burnundan solumaya ve yan yan yürümeye başladı. Ama seraskerin bir şey fark etmesine veya açıklama istemesine zaman kalmadan, her şey yeniden düzene girdi ve resmi geçit devam etti.

İriyan bir çavuş hemen atından atlamış ve paçavralar içindeki adamı cılız omuzlarından yakalayıp oracıkta kılıcıyla doğramak istemişti. Ama beriki öylesine zayıf, hareketsiz ve savunmasızdı ki, çavuş öfkesini çıkarabileceği bir şey bulamadı karşısında. Ellerinin arasında bir asi ya da bir terörist değil, şaşkın şaşkın etrafına bakınan zavallı bir hasta tutuyordu. Bir muhafız deliyi yakaladı ve ağız dolusu sövüp sayan çavuş:

- Yatırın falakaya şunu, öldüresiye dövün, öldüresiye! diye haykırdı.

Ve yokuş aşağı inen Kovaçi sokağına herhangi bir engelle ve gecikmeyle karşılaşmadan giren kortejdeki yerini almak için koşturdu. Kalabalık hızla dağılıyordu. Metanetini yitiren mu-

hafız ıssızlaşan sokağın ortasında kollarının arasında ne yapacağına bilemediği deliyle dikilip kalmıştı.

Deli, on yıl kadar önce çok sağlıklı, yakışıklı bir gençti. Dul annesi ve tek kızkardeşiyle birlikte yaşıyordu. Sabura sokağında yerleri taş döşeli iki iç avlusu ve güzel bir bahçesi olan büyük ve sağlam bir evleri vardı. Babasından bir dükkân ve taşrada iyi ilişkiler miras kalmıştı. Arkadaşları arasında sevilirdi. Tek farklılığı biraz içine kapalı karakteriydi. Onların atılğan sözlerinden rahatsız olur ve cuma günleri onlarla birlikte kenttin surdışı semtlerinde serenad vermeye gitmekten hoşlanmazdı. Sık sık takırlırlardı ona bu konuda. Ve peşlerinden sürüklemeyi başardıklarında, öyle sıkılırdı ki meşrafiyelerin [kafesli cumba] veya yarı aralık kapıların gerisinde sözüm ona gizlenen evlenme çağındaki kızlar karşısında eli ayağına dolaşırdı. Kızların şakalarına veya gevezeliklerine utangaç bir suskunluk ve dalgın bir gülüşle cevap verirdi. Annesi de sık sık onu evlenmeye ikna etmeye çalışır, o zaman da aynı sıkılğan tavrı sergilerdi. İşin içinden bir şakayla sıyrılır, kaçamak cevaplar verir, konuyu değiştirmeye uğraşırdı. Bunun dışında iyi bir oğuldu ve her konuda gereğince davranırdı.

Yine de iki yıldan kısa bir süre içinde en acı verici türden, iflah olmaz bir hasta haline gelmişti.

Böylesine büyük bir felaket gelip bir hanenin üstüne çokünce, bir adamın yaşamı böyle aniden ve tamamen parçalanınca açıklama bulmak zor olur ve ileri sürülen gerekçelerin hepsi herkese yüzeysel ve yetersiz görünür. Hocalar ve şifacılar genç adama büyü yapıldığı sonucuna varmışlardı. Ama ne tür bir büyüydü bu? Ellerindeki öyle ince bir ipucuydu ki, ne zaman çözmeye girişseler kopuveriyordu. Genç adamdan alabildikleri bilgiler ise çok yetersizdi. Gerçek neden bilinmediği için, hastalığın gerekçesi çok kof ve masum görünüyordu. Osman sattığı malların nakliyesini çoğunlukla kendisi yapmak zorunda kalıyordu. O yaz da bu nedenle Nova Varoş'a gitmişti. Yolda, Vişegrad yakınlarında kestirme bir yola sapıp arabacılarından uzaklaşmıştı. Serin ve güneşli bir sabahı, genç adamın içi din-

gin ama önüne geçilmez bir neşeyle doluydu. Yürüdüğü yol sapa bir patikaydı ve neşe içinde ilerlerken koyu yapraklı sık meyva ağaçları arasında yolunu kaybedip, kendini birdenbire bilinmedik bir mezranın kulübeleri ortasında, bir çeşmenin yanıbaşında, peçesini kaldırmış ellerini yıkayıp yanaklarına su serpen bir genç kızla burun buruna buluverdi. Gür bir suyun döküldüğü tahta yalağın üzerine eğilmiş duran kız, o taraftan kimsenin geleceğini beklemediği için başını çevirdi sadece. Sanki bu ışıltılı maskeyi delikanlıya armağan ediyordu. Suyun, güneşin ve gülümsemesinin göz kamaştırıcı bir hale getirdiği yüzü incecikti ve harikulade bir biçimde çizilmiş koca gözleri bu yüzü daha da narinleştiriyordu. İnce gülümseyişi gözlerini kısacağına daha da büyütüyordu. Kusursuz dudakları yarı aralıktı ve sanki aklından ekşi bir meyva geçiyormuş gibi, hafif, belli belirsiz bir büzülmeye bembeyaz dişlerini ortaya çıkarıyordu. Kendisinin bilincinde olmayan, mutluluk ve çevresine güvenden oluşan büyük, göz kamaştırıcı bir güzellik...

Genç adam daha sonra tüm bunları bir an içinde gerçekten nasıl görebildiğini soracaktı kendi kendine. Nitekim genç kız onu fark eder etmez yakınlarından biri yerine bir yabancıyla karşılaşmaktan ürkererek elini kaldırmış, yüzünü gizlemiş, sonra da başının üstündeki peçesini indirerek, çevik ve ayağına çabuk küçük bir hayvan gibi evinin avlusuna kaçmıştı. Yine de genç adam bu arada uzun beyaz elinin ve mahremiyetine girilmesinin verdiği utançla gizlemeye çalıştığı bir yontu gibi kusursuz yüzünün mütenasipliğini fark etme olanağı bulmuştu. O da korkmuştu ve genç kız gibi ama tam aksi yöne doğru kaçtı, bitki örtüsünün istila ettiği patikalardan ve çitler labirenti arasından güç bela çıkıp, kendini birden yeniden yolda, kent girişinde buldu. Kervan onu bekliyordu.

Yolculuğun geri kalanında sakin ve dingin göründü. Nova Varoş'a sağ salım vardı, işlerini gördü ve bir hafta sonra Saraybosna'ya döndü. Başlangıçta genç kızı bu kısacık ve masum görüşü, basit bir yolculuk anısı gibi ara ara ve uzaktan uzağa aklına geliyordu. Ama o yüz ve o gülüş gün geçtikçe silineceğine giderek ruhuna yerleşiyordu. Düş mü görmüştü acaba?

Hayır. Bir düş, ya gerçek ya da başka bir düş tarafından kovalanıp unutulur, ama bu yüz hiç aklından çıkmıyordu. Kendine sık sık yönelttiği soruyu böyle yanıtlıyordu. Ama sonra soru sormayı kesti. Onun gerçek bir köyde, gerçek bir çeşmenin yanında, gülüşüyle birlikte canlı kanlı bir genç kız olabileceği, onu yeniden bulmayı deneyebileceği, hatta onunla evlenmek isteyebileceği hiç aklına gelmedi. Bir kez gördüğü o gülüş genç adamın içinde, sadece onun içinde, bilincinin sınırında bir yerlerde yanıyordu.

Kendi kendine yeterli bu tatlı ve gizli sarhoşluk hali aylarca sürdü. Zaten hep utangaç ve içine kapalı biriydi; bu nedenle kimse onda bir değişiklik fark etmedi. İşlerini yapıyor, yaşıtı olan gençlerle dışarı çıkıyor, ama gizli görüşü onu hiç terk etmiyordu: uzun beyaz bir elin gizlemeye çalıştığı aydınlık bir yüz. Ağzı pek laf yapmayan, her zaman biraz dalgın ve iyi bir arkadaştı gene.

Onu evlendirmek isteyen ve giderek sıkıştıran annesiyle işler o kadar kolay gitmiyordu. Annesinin bu ısrarı ona her zaman zor gelmişti, ama o yaz tam bir işkenceye dönüştü. Sonbaharda kızkardeşini istediler ve ondan sonra annesi yakasını bir an olsun rahat bırakmadı.

O kasım sabahı gün çoktan yükselmişti ve Osman sakin sakin kahvesini içiyordu. Annesi, aslında uzun zamandır gelininin türküleri ve torunlarının ağlamalarıyla çınlaması gereken bu büyük evde yakında tek başına kalacağını söyleyip yakınıyordu. Genç adamın evlenmiş arkadaşlarının adlarını sayıyordu birer birer. Bu sonbahar evlenmesi için yalvarıyordu ona, çünkü onun gibi bir delikanlının hâlâ bekâr kalmasına şaşırırlara ne cevap vereceğini bilemiyor ve bundan ötürü çok acı çekiyordu. Uzun uzun, daha önce hiç yapmadığı kadar ısrarla yalvardı ve kendisine söz vermesini istedi. Genç adam kahvesine bakıyor, yüzü renkten renge giriyor, parmakları kasılıyordu ve yaşlı kadın ona sarılmak isteyince gözlerine bakmaktan kaçınarak yavaşça itti annesini ve kekeleydi:

- Tamam, tamam!

- Bu güz?

- Peki, tamam, tamam...

Kadın kollarını sevinçle çözdü, ama aynı anda ürküntü içindeki genç adam sıçrayıp kalktı ve hiç arkasına bakmadan işine gitti. Kahvesini bile bitirmemişti.

İşine gömülünce sabahki konuşmayı biraz olsun unutmayı başardı. Öğle yemeğini dükkânda yedi. Ama akşam eve dönerken beklenmedik ve anlaşılmaz bir şey oldu. Saraybosna boğazında yolunu yitirmiş sert bir yel uluyarak bir dağdan diğerine sıçırıyor, yaprakları önüne katıyor, bacalardan yükselen dumanları eğip büküyor ve damların üstündeki iyi çivilenmemiş tahta kiremitleri bulup yere düşürüyordu. Genç adam sokağın köşesine vardığında şiddetli bir esinti tam bağrına çarptı ve sabah o akılsızca sözü verdiği yere döneceği düşüncesi içini acıyla doldurdu. Bu acıdan kaçarak alelacele ve hiç gürültü yapmadan, bir suçlu gibi eve girdi ve hiç dikkat çekmeden merdivenden yukarı çıktı. Aşağıda, odasının altında kızkardeşinin düğün hazırlıklarının heyecanı sürüyordu. Genç adam biraz soluk alıp aklını başına toplamak istiyordu. Pencereden vadinin çukurundaki kentin ışıklarına solugunu tutarak bakıyor ve rüzgârın evin arkasındaki ağaçların arasında uğuldama-sını dinliyordu. Ama kaygılıydı, yerinde duramıyordu, bir pencereden diğerine, bir köşeden diğerine gidip geliyordu.

İşte o anda derin bir uyuşukluk hali içine girdi, şakakları buz kesip karıncalanmaya başladı: İlk kez ona her yerde eşlik eden gülümseyişin yok olduğunu, içindeki her şeyin karardığını ve sanki kör olduğunu duyumsadı. İlkildi birden ve ne yaptığının farkında bile olmadan geniş merdivenden koşa koşa indi aşağı. Evin içindekiler işlerine öylesine dalmıştı ki, onun koşarak dışarı çıktığını fark etmediler. Avluda bir an durdu ve başına neler geldiğini, orada ne aradığını sordu kendine; o tanıdık gülümseyişi içinde yeniden bulmak için boğulan bir adam gibi çırpınıyordu. Ama hayır, gülümseyiş yok olmuştu işte! Sadece anısı kalmıştı geride, ama bu anı da karanlıktı, canını acıtıyor, kôz gibi yakıyordu içini; onu hep ileri itiyor ve aramak zorunda bırakıyordu. Kayıptı. Ama ne zamandır? Belki de uzun süredir kayıptı da o farkına varamamıştı. Yo hayır,

böyle bir şey olamazdı. Daha o akşam, Kovaçi'ye dönerken, son köşeye varmadan önce gülüş hâlâ onunla birlikteydi. Ama işte birdenbire meşale gibi sönmüş, bir duka altını gibi yitip gitmişti. Ama hayır, hayır, hâlâ oradaydı, gayet iyi hatırlıyordu ve ona öyle geliyordu ki o sokak köşesine geri dönerse gülümseyiş içinde yeniden boy verecekti. Belleği, soluduğu hava kadar gereksinim duyduğu ve birdenbire yok oluveren o tanıdık görüyü aramaya itiyordu onu. Kapının kanatlarını yavaş yavaş, birbiri ardısıra açtı, sokağa çıktı ve ilk köşeye gitti. Dar sokakta bir pencereden düşen ışıktaki bir başka sokak köşesi daha fark ediliyordu. Bir köşedeydi, diye yineliyordu, ama hangisinde? Acaba şurada gördüğü olmasın? Oraya koştu. Rüzgâr hızlanmıştı iyice.

Bir köşeden diğerine koşup evden iyice uzaklaşarak sonunda büyük Kovaçi sokağına geldi. Oradan yıldızlı göğün altında, o fırtınalı gecede, ışıklı pencereleriyle vadisinin içine büzülmüş kenti yeniden gördü. Bu manzara karşısında tavrından ürküntüye kapılıp irkildi, biraz da utandı. Evine döndü.

İşte her şey böyle başlamıştı. Başlangıçta kimse onun aklının karıştığının ve değiştiğinin farkına varmadı. Düğün yapıldı ve kızkardeşi evden gitti. Annesiyle yalnız kaldı. Onun geceleri endişeli ve bitkin bir halde yataktan kalktığını, dışarı çıktığını, bir süre sonra sınırlı, çamur içinde ve daha da endişeli bir halde geri döndüğünü ilk fark eden de annesi oldu. Annesi artık evlilikten hiç söz etmiyor ve boşuna bir çabayla neyin yolunda gitmediğini söyletmeye uğraşıyordu. Genç adam, ağırlığı üstlerine çöken bir suskunluk içine gömülmüştü. Annesinin sorguya çektiği arkadaşları da, onun çok değiştiğinden başka söyleyecek bir şey bulamıyorlardı. Dükkânı da boşlamaya başlamıştı. Bu hane daha kış sona ermeden en hassas noktasından ağır yaralanmıştı. Yangından çıkmış gibiydiler, hatta daha da kötüydü durumları. Tek oğul Osman hasta gibi odasından hiç çıkmıyor, hiç konuşmadan, hareketsiz yatıp duruyordu. Annesi başucunda bekliyordu. Tatlı bir ısrarla zaman zaman ağzından bir laf kopartıyordu -ya da belki rüyasında sayıkladıklarını duyuyordu- ve giderek işin

içinde bir genç kız olduğu sonucuna vardı. Gizli ve itiraf edilmesi güç bir sevda, kara sevda gibi bir şey. Oğlu gözleri kapalı, tamamen giyinik yatıyordu. Yeleği ile pantolonu arasından ince gömleğinin altında, soluk alıp verdikçe kalkıp inen böğrü görünüyordu.

- Osman, oğlum, diyordu tatlı bir sesle, söyle bana hangi kız bu, sultanın kızı bile olsa anan gidip isteyecek, getirecek sana onu. Haydi söyle anana.

Genç adam uyanıktı, ama gözlerini var gücüyle yumdu. Tüm sözcükleri algılasa da bilinci onları birbirine bağlamadığı için söylenenin manasını çıkaramadı. Hangi kız? Kimi isteyeceklerdi? Kimi evlendireceklerdi? Bu sözcüklerle çektiği ısırtıp arasında en küçük bir bağlantı kuramadı. Ve ilk fırsatta sıçrayıp kalktı yataktan, evden çıktı, sokakları arşınladı bir köşeden diğerine. Şimdi zaman zaman akşama doğru, hatta güpegündüz de başına gelen bu olaydan tüm semtin haberi vardı.

Yine kendini kaybedip sokaklarda koşturacağını, yoldan geçenlerin onu görmek için dönüp bakacaklarını ve tüm bunların hiçbir işe yaramayacağını düşününce içi ürperdi; elinden geldiği kadar direndi, ama istencinden daha güçlü bu itiyeye boyun eğdi sonunda. Ve bir kez yola çıkıp ilk adımlarını atar atmaz her şeyi unuttu, bir daha da duramadı. Orada hemen yanıbaşında, yandaki sokakta genç kızın gülümseyen yüzü onu bekliyordu. Bir köşe, bir köşe daha. Hayır bu değil, ama belki bir sonrakidir. Hayır, bir sonraki! Böyle devam edip gidiyor, en sonunda bitkin ve hasta bir halde başlangıç noktasına dönüyordu.

Ertesi yaz genç adam dükkânın işletmesini üstlenen yakın bir akrabanın vesayetine verildi. Annesi dört yıl boyunca ona baktı, hocalara ve şifacılar, ilaçlara ve muskalara para döküp durdu. Hiçbir sonuç alınamadı. Kadın dört yılın sonunda öldü. Eve akrabalar gelip yerleşti. Herkes eski Osman'ın artık var olmadığı düşüncesine alışmıştı; o şimdi günde on kez her köşebaşına bakarak sokakları inip çıkan, sonra kimseye bir şey demeden evine dönen ve yere kapanıp ağlayan sıska, za-

vallı bir deliydi. Özellikle mehtaplı gecelerde çok heyecanlanıyordu. Başlangıçta çılgınlığı insanları rahatsız ediyor, ondan korkuyorlardı. Akrabaları onu haftalarca gündüzleri evde kapalı tutuyordu. Sonra bunun Osman'a zor geldiği ve zaten hiçbir işe de yaramadığı fark edildi. İnsanlar da bu tatlı kaçığa alıştı. Başlangıçta özellikle kadınlar ondan kaçıyor. Ama bu da çok sürmedi. Herkes onun zararsız olduğunu biliyordu. Kimi zaman bir köşeden çıktığında bir çeşmenin yanında duran bir kadını fark ediyordu: Ona dikkatle bakıyor, sonra hayal kırıklığına uğramış bir ifade ve hüzünlü bir gülümsemeyle başıyla küçük bir selam verip kendi yoluna gidiyordu. Kimi zaman çocuklar alay etmek için haykırıyorlardı ardından:

- Osman, koş!

Ama Osman çocukların farkına bile varmıyordu. Kimseyle konuşmuyor ve kendisine söylenenleri duymuyordu. Yedi yılı aşkın bir zamandır, günbegün, bazen daha sık, bazen daha seyrek, bazen daha uzun, bazen daha kısa sürelerle sokaklarda dolaşüyor, her köşede biraz duruyor ve yeniden koşarak yola düşüyordu. Eski Osman'dan geriye fazla bir şey kalmamıştı. Zayıf, üstü başı çamur veya toz içinde, hep hırpani kılıklerle dolaşan, etsiz kalmış yüzünün tüm adaleleri kasılmış, hummalı gözlerine sabit ve dalgın, hastalıklı bir bakış yerleşmiş bir adamdı. Koşmaktan yorulunca yamaçtaki büyük kavşakta duruyor, fırının önündeki geniş merdivenlere oturuyor ve kollarını dizlerinin çevresine kavuşturup, başını eğip yorgunluktan ve hayal kırıklığından ağlıyordu. Ailenin her hafta hesap gördüğü fırıncı ona bir somun uzatıyor ve istediği kadar yemesine izin veriyordu. Ama ekmeğini bitirip suyunu içer içmez yeniden yola düşüyordu.

Onun bir zamanlar böyle olmadığı unutulmaya başlanmıştı artık.

Çavuşun kaçığı teslim ettiği muhafız ne yapacağını bilemiyordu. Osman'ı iyi tanıyordu. O Allah'ın bir mahluku, talihsiz bir varlıktı ve şimdi birdenbire imparatorluğun güvenliğini ve itibarını tehdit eden bir tür suçluya dönüşmüştü. Dehşete ka-

pılmış düzenin zavallı bir bekçisinin elinden ne gelirdi ki? Dingin ve saygıdeğer bir yurttaş olan ve bu semtin muhtarı sayılan Sabit ağanın çıkıp geldiğini gören muhafız sevindi. Muhafıza verilen emri dinleyen Sabit ağa elini onunla delinin arasına koydu sadece.

- Sen işine dön, onu da bana bırak. Bu dövülür mü? Kim görmüş böyle bir şeyi bugüne kadar?

Bu tatsız sorumluluk sırtından alındığı için mutlu olan adam, asayışı korumaya giderken Sabit ağa da Osman'ı evinin avlusuna götürüp, uslu durmasını buyurdu; ona bir gün önceden kalma turtadan koca bir dilim getirtti. Çeşmenin taştan yalağına oturan genç adam geride tek bir kırıntı bırakmadan, sakın sakın yedi. Sonra avucuna doldurduğu suyu küçük yudumlarla, başını bir kuş gibi geri atarak içti.

Yarım saat sonra dünyada ne sultan, ne imparatorluk orduları, ne de yanlarında ürkütücü süvarileriyle seraskerler varmış gibi, o genç güzelliğin ebedî ve asla ele geçirilemez gülüşünün peşinde sokaktan sokağa koşuyordu yeniden.

Ordu aşağıda, Kovaçi'nin altında, dükkânların sıralandığı dar semtte gözden yitmişti. Askerler, subaylar ve ileri gelenler ağır ağır dağılıyor ve evleri, kışlaları, hanları dolduruyorlardı.

Ömer Paşa, Goritsa tepesiindeki sıvaları tamamen dökülmüş büyük bir kamu binasına yerleşmişti. Travnik'e giden Bosna vezirleri geleneğe göre hep oraya yerleşirlerdi. Seraskerin maiyetindeki askerler de oraya çadır kurmuşlardı; dik yamaçlara son model ağır Alman topraklarından oluşan iki batarya yerleştirilmişti; namluları kentin tüm semtlerini hedef alıyordu. Goritsa ("dağcık") gibi çok hoş bir adı olan küçük tepe, kentlilerin gözünde karanlık ve meşum bir görünüme büründü.

Diğer birlikler de gelmeye başlamıştı. Asker sayısı ve teçhizat kalitesiyle Saraybosna'da daha önce hiç görülmemiş bir orduydı bu. Birlikler geldikçe kuzeydoğu yamacına yerleşiyorlardı. Öyle ki kent şimdi her yönden seraskerin topraklarının menzilindeydi.

Pazar sabahı, ayan temsilcilerinin huzurunda ve toplanmış

halkın önünde, Bosna ve Hersek Müslümanları arasından asker toplamak, sivil vali Hafız Paşa'nın yardımıyla gereken tüm önlemleri almak ve itaatsizlik eden herkesi doğru yola getirmek için Ömer Paşa'ya her türlü yetkiyi veren ferman-ı âli törenle okundu.

O zamana dek yanlarında bir fermanla Bosna'ya gelen valiler, bunu Travnik'teki konaklarında toplanan ileri gelenlere okurlardı. Ömer Paşa ise bu eylemi kibirli bir oligarşinin elindeki ve şimdiye dek vezirlerin fazla kalmaya asla cesaret edemediği Saraybosna'da gerçekleştirmeyi tercih etmişti; üstelik Bosna ve Hersek'in tüm nüfuzlu adamlarını bu kentte, önünde eğilmeye çağırmıştı. Hepsi, en gösterişli giysileriyle, parlak ilkbahar güneşinin altında soluk ve asık yüzleriyle oradaydı. Ömer Paşa, Hafız Paşa ve birkaç yüksek rütbeli subay, madalyalar, madenî düğmeler, kırmızı ve yaldızlı şeritler ve nişanlarla pırl pırl parlayan, mükemmel kesimli koyu renk üniformaları içinde küçük bir yükseltinin üzerine konmuş iskemlelere oturmuşlardı. Onların solunda ve sağında en gözde Müslüman şefler oturuyor, başköşede de saçları bembeyaz, cüsseli Hersek veziri Ali Paşa Rizvanbegoviç yer alıyordu. Bu yarım dairenin her iki ucunda bir ortodoks ve bir katolik papaz, hatta Saraybosna hahamı ve kent ahalisinin iki temsilcisi sıralanmıştı ki, bu büyük bir yenilikti. Tüm diğerlerinin yüzleri, itaatkâr çocuklar gibi, seraskere dönüktü. Musala'nın yuvarlak meydanı yepyeni üniformalar giymiş iki sıra muhafız kordonuyla çevrilmişti. Bu dimdik duran, mükemmel hiza almış, tüfeklerinin ucuna süngü takmış muhafızlar herhangi bir batı ordusunda şeref kıtası olarak görev yapabiliirdi rahatlıkla. Onların ve parlak subaylarının yanında, sarıklı Boşnak âyan ve beylerin tüm görkemli duruşlarına karşın kaba ve taşralı, soluk ve yıpranmış bir havası vardı. Ve inanın, insanda acınası bir hükmünü yitirmişlik izlenimi uyandırıyorlardı.

Ömer Paşa ayağa kalktı; aynı anda sarışın, genç bir subay fırlayıp yanına geldi; uygun bir Türkçe aksanla, ama sert ve yaralayıcı bir sesle, aynı anda da bir tür umursamazlık içinde fermanı okumaya koyuldu.

İleri gelenler ayakta dinliyorlardı; çeneleri kasılmış ve gözleri yerdeydi; ama o arada seraskere göz ucuyla bakma cesaretini gösterenler, bu ince ve güçlü adamın yüzünde mesafeli, kibirli ve tahrik edici bir ifade fark ettiler. Bu ifade o alanda toplananların kafasındaki padişaha hizmet ve askerî şeref anlayışıyla hiç uyuşmuyordu.

Subay fermanının son sözlerini okurken Goritsa'nın ve "Juta Tabya"nın (Sarı Tabya) tüm topları aynı anda, sanki tek bir emirle gürledi. Ancak top atışı sona erdiğinde askerî bandonun gürültülü ve sürükleyici bir marş çalmakta olduğu fark edildi. Top atışları sırasında vakarını yitirmeden dik ve gururlu kalmış beylerden birçoğu, Boşnak kulakları için tatsız bir yenilik olan bu gürültücü ve saldırgan müzik dalgası karşısında başını utançla önüne eğdi.

Ama işin en kötü yönüne henüz sıra gelmemişti. Öğle vakti yaklaşmasına karşın, serasker ileri gelenlere namaz kılma ve yemek yeme fırsatı tanımadı. İçlerinden en güçlüleri ve en önemlileri, toplam on dört kişi derhal seraskerin Goritsa'daki ikametgâhına çağrıldı. Hiç istemeden eyerlerin üstüne tırmanıp, peşlerinde maiyetleriyle tepeye tırmanmaya başladılar. Hareket halindeki ordunun levazım bölümü atları ve topçu mühimmat arabaları arasında güçlkle ilerliyorlar, Bosna'da her zaman herkesin yaptığı gibi, onlara yol açmak veya geçiş hakkı tanımak kimsenin aklına bile gelmiyor, hiç kimse onları selamlamıyordu. Askerler kendi işlerine bakıyor, işi olmayanlar onlara hiç dikkat etmeden yolda eğleniyor, subaylar kendi aralarında selamlaşıyor ve bilinmeyen bir dille birbirlerine sesleniyorlardı. Kayışlarla sıkılmış koyu renkli üniformaları içinde hamam böceklerine benziyorlardı. Ve bu kalabalığın içinden sıyrılmaya çalışan Boşnaklar düşlerinde bir Hristiyan ülkede yolunu yitirmiş veya düşman bir ordunun safları arasında yol açar gibi hissediyorlardı kendilerini. Bundan daha kötüsü tasavvur edilemezdi. Bastırdıkları öfke yüzünden tirtir titreyerek ağır giysileri içinde terliyorlardı. Ve kendilerine bile itiraf etmek istemeseler de, yepyeni bir aşağılık duygusunu tadıyorlardı. İyi örgütlenmiş ve iyi teçhiz edilmiş bir ordunun bir

devlet bünyesinde ne anlama gelebileceğini keşfediyorlardı sanki. Böyle bir ordu hem düzenin, hem de gücün temsilcisiydi. Ve koşullar onu ağırlıklı, belirleyici bir rol oynama noktasına getirdiğinde, hiçbir işi yarım bırakmazdı.

Daha fazla gecikmeden zemin kattaki çok geniş ve neredeyse çıplak bir salonda başlayan oturum beylere, çok daha tatsız karşılaşmalar yaşanabileceğini gösterdi. Salonun dibinde perdesiz üç büyük pencere vardı. Ömer Paşa orada oturuyordu. Sırtı pencerelere dönük olduğu için, yüzü siyah kâğıttan maskasla kesilmiş bir silueti andırıyordu. Arkasında yüzü hareket-siz, kimsenin kesişmek istemeyeceği türden mermi gibi bakış-lı, kızıl saçlı genç bir komutan duruyordu. Serasker tiksinti ve dehşet verici olabilirdi, ama gölgesi gibi ardında duran bu adam onu daha da ürkütücü ve düşmanca bir tavır içinde gösteriyordu.

Seraskerin karşısındaki ilk sırada Ali Paşa Rizvanbegoviç, Mustay Paşa Babiç, Mahmud Paşa Tuzliç, Mahmud Kaptan Fidakiç ve Fazlı Paşa Şerifoviç oturuyordu. Diğerleri önlerine gelen yere oturdular. Kimsenin umurunda değillerdi. Kimse onlara bir bardak su bile ikram etmedi. Kimse tütün içmiyordu. Sanki onlara hiçbir saygı göstermeme konusunda söz birliği etmişlerdi. Parlak bir ışığın girdiği pencerelere doğru yüzleri dönük, gözlerini kırptırarak oturuyor ve tam tersine onları istediği gibi inceleyebilen seraskerin yüz hatlarını seçmekte güçlük çekiyorlardı. Bu noktada da koşullar aleyhlerineydi. Seraskerin söze başladığını fark edemediler bile. Başlangıçta önünde oturan adamlara içini döker gibi kısık bir sesle konuşuyordu, ama sesi hızla güçlenip berraklaştı.

Çok meşgul, hatta kaygılı bir havada düzenden, iktidardan ve sultanın modernleştirilmesi gereken ordusundan söz ediyordu. Boşnak beylerin reformlara karşı uzun süredir gösterdikleri direnişi kanıtlayan olguları sıralıyordu. Bunu yaparken yerel lehçeyi kullanmaya çalışıyor, ama bazı sözcüklerin ağzından dirhem dirhem dökülmesine neden olan Lika aksanı onu ele veriyordu. Doğru sözcüğü arıyor ve bulamayınca Türkçe'ye başvuruyordu. Tüm Türkiye'nin hayırlı reformlara öyle

ya da böyle boyun eğdiğini, sadece Bosna ve Hersek'in hâlâ direndiğini söylüyordu.

- Ama bu da olacak, günü geldi artık ve olması gereken olacak.

Bu sözcükleri daha canlı bir biçimde söyledi ve oturuma son vermek değil, sözlerine devam etmek amacıyla ayağa kalktı. Şimdi ayakta olduğu için yüzü, koyu kırmızı fesinin altından taşıp kırçıl sakalıyla birleşen ve zeytunî tenli düzgün yüzünü çevreleyen, bir Türk subayı açısından alışılmadık uzunluktaki simsiyah saçları daha iyi görünüyordu. Bu yüzde büyük bir yer işgal eden gözlerin hareketi izleyicilerin tüm dikkatini çekiyor ve seraskerin yüz ifadesini sözleriyle uyumsuz bir biçimde değiştiriyordu. Kimbilir hangi karanlıkla, kimbilir hangi orman kuytuluguyla dopdolu bu kahverengi gözler kâh koyu, akıllı ve biraz hüzünlü, kâh yumuşacık -zaman zaman tehlikeli bir yeşil pırıltı kendiliğinden gelip içlerine oturmasa-nerdeyse kadınsı denebilecek bir güzelliğe bürünmüş badem biçimli bir görünüm alıyordu.

- Olması gereken olur. Her yerde, hatta Bosna'da bile.

Tiz bir sesle söylenen bu sözlerle birlikte seraskerin yüzü birden değişti. Kasılıp çok kötü bir biçimde buruştu, sonra gevşedi, bilmecemsi, kurnaz bir ifade aldı ve nihayet büyük gözlerini iki eğik, siyah çizgi haline getiren bir Moğol maskesine dönüştü. Tüm bunlar en fazla bir saniye sürdü. Bu maske de kayboldu, Ömer Paşa'nın sakın ve düzgün gerçek yüzü, gölgeli koca gözlerinin üstünde birleşen tehditkâr eğimli kaşlarıyla belirdi yeniden; bu gözlerden ara ara hızlı ve soğuk bir ateş fışkırıyor, yanaklarına, sakalına ve kaşlarına granit yeşili bir ışıltı saçıyordu.

Seraskerin yüzünde birbirini izleyen bu şimşek gibi değişimlerin her birinde, ileri gelenler aralarında bakışıyor, kendi izlenimlerini doğruluyor ve birbirlerine düş görüp görmediklerini soruyorlardı hiç ses çıkarmadan.

Ama aynı soruyu okudukları ötekilerin bakışı kafalarını iyice karıştırıyor ve şaşkınlıklarını artırıyordu. O zaman her şeye razı bir tevekkülle birbiri ardı sıra gözlerini yere eğiyorlardı.

Seraskerin yüzü donmuştu. Hâlâ ayakta duruyor ve sanki matbu bir metni okur gibi, insanı isyan ettirecek kadar inanılmaz şeyler söylüyordu, ama onu sükûnetle, taş kesilmiş bir halde dinlediler.

- Ben size hitap ediyorum, ama söz konusu olanlar sizler değilsiniz, çünkü Allah'a şükürler olsun ki sizlere bunları söylememe gerek yok; ben başkalarından, farklı düşünen ve farklı niyetleri olanlardan söz ediyorum.

Kısa bir aradan sonra, "ötekilere seslenerek" sözlerini daha kararlı ve sert bir biçimde sürdürdü:

- Burada bana verilmiş her görevi yerine getireceğim. Daha önce aynı görevle Bosna'ya gelmişlere yaptığınız gibi, benim elimden de yakanızı sıyrabileceğinizi düşünüyorsanız çok yanlışlıyorsunuz. Emirler farklı ve onları yerine getirmekle görevlendirilmiş kişi de bambaşka bir adam. Bu kez de eski alışkanlığınız uyarınca her şeyi kabul eder gibi yapıp, sonra başıma bin türlü bela sarıp benim de işi bırakacağımı ve görevimi yerine getiremeden buradan çekip gideceğimi düşündüğünüzü biliyorum. Benim de arkamdan güleceğinizi düşünüyorsunuz! Ama ağzınızdan çıkanların aklınızdan geçenlerden her zaman farklı olduğunu bildiğimi unutmayın. Durmadan "Tamam, tamam beyim" dersiniz. Ama bakışlarınızda şu okunur: "Burası Bosna budala, bu ülke eğilir, bükülür, ama değişmez!" Sözlerinize hiç önem vermediğimi, düşüncelerinizi apaçık gördüğümü ve gerekirse Bosna'nızı en ince kalburdan geçireceğimi, sonunda kimin bey kimin ağa olduğunun bile bilinemeyeceğini, rüyanızda bile kendi kafanıza göre davranmayı ve itaatsizlik etmeyi aklınızdan geçiremeyeceğinizi tekrarlıyorum.

Serasker biraz heyecanlandı ve yumruk yapıp sıkıdığı sağ elini belli belirsiz havaya kaldırdı, ama yüz ifadesi değişmedi. Sözlerine kaldığı yerden devam etti.

- Evlerinize döndüğünüzde (beyler bu sözleri duyunca kalpleri pırpır etti ve kaygıları biraz olsun yatıştı) itaatsizlik etmeyi düşünen herkese deyin ki: şimdi sultanın tüm ordusunun giydiği üniformaları onların sırtlarına geçireceğim ve so-luksuz kalıp, gözleri kafalarından fırlayınca kadar kayışları-

nı sıktıracağım. Onların iki ayaklarını bir çizmeye sokacak ve öyle bir talim yaptıracam ki torunları bile hatırlayacak bunu. Hak ettikleri bu! Çünkü atalarının kazandıkları topraklarda aylak aylak yaşayabileceklerini, sözde itibarlarının keyfini sürebileceklerini, yetkililerin emirlerine uymayıp sultanın temsilcilerine karşı isyan ederek eğlenebileceklerini sanan, ne emekçi, ne de savaşçı olan, kara cahil, eçhel kişiler onlar. Söyleyin onlara ne kuş beyinlerine, ne de hinogluhinliklerine güvensinler, çünkü bu defa bunlar bir işe yaramayacak. Sakın alışkanlıkları gereği gelip bana rüşvet vermeye kalkmasınlar, bu hiç umurumda değil, çünkü elimdeki yetkilerle hem kellelerini, hem de menkul ve gayrimenkul tüm mallarını mülklerini alabilirim zaten!

Serasker daha kısık bir sesle, ama sert ve kararlı bir tonla devam etti:

- Hakkımda binbir türlü şey söylendiğini ve bana çok çeşitli isimler takıldığını biliyorum, ama kinlerinin ve karalamalarının bana zarar veremeyeceğini söyleyin onlara. Tüm yalanları ve iftiraları bana övgü gibi geliyor ve şerefimi artırıyor. Bir şey daha: Kimse imanının ardına saklanmasın, çünkü ben buraya insanlara İslâm'ı veya herhangi bir başka dini kabul ettirmeye değil, herkes inancını huzur içinde yaşayabilsin ve sultanın nizamına, yasasına uysun diye bu ülkeye düzen vermeye geldim. Onların küfürleri bana erişmiyor, eğer çatışma çıkarsa silahları da bana ulaşamayacak ve beni sadece daha sonra onların yetim çocuklarının gözyaşları ve yalvarmaları etkileyecek. Verilen görevleri her yerde tamamladığımı ve burada da tamamlayacağımı iyi bilsinler. Onları sultanın iyi ve sadık tebaası veya tüm Bosna ve Hersek'e yayılmış mezar tümsekleri haline getirmeden buradan ayrılmayacağım. Zaman da yitirmeyeceğim. Bir veya iki ay sonra, bugün burada size gerçeği söylediğimi göreceksiniz, ama sözlerime şimdiden inanırsanız sizler için daha iyi olur. Eğer herhangi bir itirazınız yoksa, benim de size söyleyecek başka sözüm yok.

Kimsenin bir itirazı yoktu. Çoğu sessiz kalmıştı, bazıları da "bu anlamlı ve tamamen haklı" sözleri paylaşmamak veya ek-

leyecek bir şeyi olmak düşüncesini kendilerinden uzaklaştırmak ister gibi takındıkları itirazcı bir yüz ifadesiyle ağızlarının içinde kimbilir neler geveliyorlardı.

O zaman serasker yerinden ayrıldı ve onların arasına karıştı. Şimdi bambaşka bir adam olmuştu. Sevimli, neşeli ve cana yakın sözler söyleyerek gidip geliyor, aralarında kendine yol açıyordu. Onlarla kedi fare oyunu oynamaktan hoşlandığı belliydi; yüzlerine söylemekte sakınca görmediklerinden ve özellikle de söylemeyip kendine sakladıklarından zevk alıyordu. İleri gelenler kendilerini çok aşağılanmış hissediyordu; istismar edildikleri kanısındaydılar, onun varlığıyla kirlendiklerini duyumsuyorlardı. Kâh birileriyle, kâh başkalarıyla sohbet ediyor, güler yüzlü, sevimli, sanki hısım akrabasıyla konuşur gibi bir tavır sergiliyordu. Onlara sultanın iyi niyeti ve kendi güzel duyguları hakkında güvence veriyordu. Kapısı gece gündüz, her saat hepsine açıktı. Gerçi başlangıçta ordusuyla sürekli sefer halinde olacaktı, ama otağını kurduğu her yerde iyi niyetli ve gereğince davranan kişilerin hepsi adalet ve koruma bulacaktı. Ordu, iâşesi için el koyacağı her şeyin bedelini ödeyecek ve kimsenin ne şerefi, ne de malı zarar görecek, ama direnişle karşılaşacağı yerlerde her şeyi yakıp yıkıp kana boğacaktı. İnşallah böyle bir şey gerekmezdi.

İleri gelenler ciddi bir hava ve ağır bakışlar içinde söylenenleri onaylıyorlardı. Sonunda bu adamdan izin almayı ve onun güler yüzlü zalim küstahlığından yakayı kurtarmayı başardılar. Serasker onları gönderirken hepsinin ertesi gün evlerine dönebileceklerini bildirdi; orada kendisine yardım etmek, fermanın getirdiği düzenlemeleri ve ülkede gerçekleşecek büyük değişimleri açıklayıp halka güven vermek için tüm nüfuzlarını kullanmalıydılar. Sadece Ali Paşa Rizvanbegoviç kendisinin konduğu Saraybosna'da kalacaktı. Gitmelerine izin verilenler sevinçlerini, Ali Paşa da endişesini göstermiyordu tabii ki. Herkes insanı hiçbir taahhüt altına sokmayan ve aslında hiçbir anlama gelmeyen bir sürü merasim formülü sıralayarak, hiç acele etmeden Ömer Paşa'dan izin alıyorlardı. Ali Paşa ise seraskerle öğle yemeğine kaldı.

Uğursuz Goritsa “sarayı”ndan ayrılıp da, karmakarışık çadır, koşum hayvanı ve hareket halindeki askeri birlik yığının-dan dışarı çıkar çıkmaz, beyler iki gruba ayrıldı. Öğle yemeğini yiyip durum değerlendirmesi yapmak üzere bir kısmı Mustay Paşa Babiç’in, diğerleri de Fazlı Paşa Şerifoviç’in evine gitti.

Seraskerin toplantısına davet edilmeyen ve orada söylenenleri çok merak etmekle birlikte, sormak istemeyen herkes onları bekliyordu. Ancak öğle namazının ve yemeğin ardından, kahveler içilip çubuklar tüttürülürken alçak sesle konuşmaya başladılar.

İki tür bey olduğu belliydi. Sözlerini tartarak konuşan ve sultanın yeni temsilcisiyle bir anlaşma yolu bulacakları umuduyla ikili oynayanlar. Ve serasker hakkında hiçbir umudu kalmayıp, her şeye hazır olanlar. İkinci grup, hepsi çok açık ve kestirip atan biçimde konuşmasa da daha kalabalıktı.

Mustay Paşa’da toplananlar incinmiş ve öfkeliydi. Son yüz yıl içinde sürekli olarak paşalar ve yüksek rütbeli görevliler çıkarmış eski bir aileden gelen ve henüz genç, iri yarı, yakışıklı bir adam olan sarışın ev sahibi de aynı ruh halini paylaşıyordu. Konuklarına güven telkin eden biriydi. Dingin ve ağır başlı karakteri nedeniyle, İstanbul’un yeni talimatlarına karşı mücadelede, bunlara en az diğerleri kadar karşı olsa bile, o zamana dek fazla öne çıkmamıştı. Ama sözünün eri olarak ün yapmıştı ve konukların hepsi o evde konuşulanın orada kalacağını biliyordu.

Tuzla Paşa yemekten sonra sınır bölgesindeki beylerin, “krayna”nın iktidarın Bosna ve isyankâr Müslümanlar konusundaki gerçek niyetleri hakkında yerinde bilgi toplamak üzere İstanbul’a gönderdikleri temsilcinin mesajını okutturdu. Onun Ömer Paşa’nın gelişinden önce krayna beylerine gönderdiği mektup bol bol çoğaltılmıştı ve tüm ülkede elden ele dolaşıyordu. Hiçbir iç açıcı yanı olmayan bu mektup şu sözlerle sona eriyordu: “Kalkın ayağa yiğitler! Novi Pazar’dan İstanbul’a kadar her yerde Türk imanını aradım, ama bu imana sadece Bosna’da rastlanıyor artık. İstanbul’a gittim. İnanç orada da kaybolmuş. Orada bir şeyh bana dedi ki: ‘Bosna’ya dön

oğlum! Ömer Paşa sizi gâvur yapmaya geliyor. İmanınızın he-sabını sözcüklerle değil tüfeklerle soracağınız kişi odur.”

Dağlılara seslenen bu mesajın üslûbu ve dili, çoğu belli bir yaşa gelmiş bu seçkin adamlara aşırı sert gelse de, genel havası -iman, gelenek, bağımsızlık, direniş!- hiçbirine yabancı değildi. Düşmanla böyle, “tüfekte” konuşma tarzı onların kanında vardı. Ve şimdi, görüp işittiklerini unutarak ve gerçek güçler dengesi duygusunu yitirerek kendilerini suda balık kadar rahat hissettikleri bir savaş havasına girmişlerdi birden.

Hiçbir somut karar alınmadı. Hatta bu gerekli bile değildi. Onlar her zaman böyle, önceden belirlenmiş bir plan olmadan, doğaçlama davranmışlardı. Hepsi memleketine dönecek, oradaki koşullara ve olanaklara göre, Ömer Paşa’nın tasarılarını boşa çıkarmak ve aynı hedefi güdenlere yardım etmek için elinden geleni yapacaktı. Ömer Paşa’dan fazla söz edilmedi. Bu da onların tarzına uygundu: En tatsız ve acı verici konular suskunlukla geçirtilirdi. Seraskerin adı bir kez anıldı. Fida-kiç o zaman içini çekti ve kararlı bir sesle şöyle dedi:

- İnan olsun, bu adamda Türklüğün zerresi yok!

Hepsi bu kadarla kaldı. Eklenecek veya çıkartılacak başka bir söz yoktu. Şerif Paşa’nın evindeki atmosfer çok farklıydı, orada daha az güven ve daha az içtenlik vardı. Herkes aynı görüşteydi: Bu reform kabul edilemezdi ve seraskere direnmek gerekiyordu; orada da krayna temsilcisinin mesajı okunmuştu; ama herkes görüşünü açıkça belirtmek yerine tek başına düşünmeyi tercih ediyordu. Güleryüzlü ve kurnaz bir adam olan şişman ev sahibi bu noktada hepsini geride bırakıyordu. Kim-seye karşı çıkmıyor, ama her şeyi şakaya dönüştürüp diğerleriyle paylaştığı ciddi kaygıları ve gerçek niyetleri gülmenin altında gizlemeye uğraşıyordu.

Öğle yemeğinden sonra özellikle komik beyitleriyle ün yapmış Bielo Plie’li bir şarkıcı bile katıldı meclise. Biraz genizden gelen tiz bir sesle, tamburasının eşliğinde söylediği kısa ve naif veya müstehcen birçok şarkı biliyordu. Bu gevşek beyitlerin ne anlattığını açıklamak zordu, ama şarkıcı sahneye çıktığı her yerde insanları güldürüyordu.

Bu kez biraz soğuk karşılandı. Konuklar aralarında bakışıyor ve böylesine güç ve tehlikeli koşullarda Şerif'in gönlünün nasıl hâlâ sazda sözde ve nüktede olabileceğini soruyorlardı kendilerine. Başlangıçta asık suratlı ve dalgın bir havada, her biri kendi kaygılarıyla uğraşarak pencerelerden dışarı bakıyorlardı. Ama beriki sanki hiçbir şey yokmuş gibi kısık sesle şarkı söylemeyi sürdürüyordu. Bir ara dinleyicilerden biri şarkının sözlerine biraz dikkat etti ve kendini tutamayıp gülmeye başladı. Bir ikincisi, ardından bir üçüncüsü de ona katıldı. Sonunda artık kimsede ciddi bir şey konuşma isteği kalmamıştı. Nakaratlar birbirini izliyordu:

*Komposto ağanın oğlu
Pilav evleneceği zaman,
Baklavanın kızı
Helvayı alır karı diye.*

Şarkıcı, sanki dünyada nükteden ve şakadan başka bir şey yokmuş gibi, başını arkaya yıkıp, yüzünde sahte bir ciddiyet ifadesiyle, hafif ve kaygısız bir sesle süslüyordu şarkısını. Şimdi beylerin çoğu gönülden gülüyor ve bu gülme onları gerçekten rahatlatıyordu. Hiçbir şaka onlara delice veya yersiz gelmiyordu. Tam tersine içlerinden çoğu bu masum, neredeyse saçma söz oyunlarının, onları kaygı ve bunaltı içinde bırakıp, bu evde bir araya getiren şeyle de ilişkisiz sayılamayacak gizli bir anlamı olduğu izlenimine kapılıyordu.

Ordu

Bu sözcük uzun süredir her yerde ve her tonda, ama çoğunlukla kısık sesle ve kaygılı bir havayla telaffuz edilir. Kaybedecek hiçbir şeyi olmayan, siyasetten, toplumsal kargaşa ve çatışmalardan tamamen habersiz kişiler bile sözcüğü böyle telaffuz eder. O güne dek görüldüğü türden, Bosna'da sözde manevralar yapan küçük bir nizâmî bölük ve teçhizatı yetersiz birkaç redif birliğinden oluşan o bildik “ordu”nun değil, masallardaki gibi savaşmaya ve öldürmeye, yakıp yıkıp yağmalamaya gelmiş, çatışmanın sonucu ne olursa olsun bir ülkenin ve o ülkede yaşayan insanların kaderini değiştirecek gerçek bir ordunun söz konusu olduğunun farkındadır çünkü herkes.

Şu son yirmi yılda bazı vezirlerin Bosna'ya getirdiği irili ufaklı, az çok örgütlü, tüm düzenli ordular aslında dış düşmana karşı sınırları korumaya değil, âyanla ve diğer yerel derebeylerle savaşmaya geliyor, ama bu durum her zaman açıkça itiraf edilmiyordu. Şimdi ise işin gizlisi saklısı kalmamıştı. Bu ordu tam bir misilleme seferine çıkmıştı. “Türkiye'deki tüm ayaklanmaların celladı” diye nam salmış meşhur bir müşirin komutasındaki bu ordunun görevi, devletin bekası ve padişahın iktidarının güçlendirilmesi için gereken değişiklikleri yerleştirmek ve sistemi elden geçirmekti. Öncelikle güçlü beylere

boyun eğdirmek ve onların akılsızca inadını kırmak, sonra da düzeni güçlendirip, büyük devletlerle Avrupa kamuoyunun beklentilerini imparatorluğun temellerini de tehlikeye atmadan karşılamak için reformları ya da sözde reformları bölgeye sokmak gerekiyordu. Kısacası burada iki tutucu güç, her biri kendi tarzında paradoksal bir çatışmaya girmişti. İstanbul hükümeti hem silahlı kuvvet kullanmak hem de “reform” yapmak zorundaydı; Boşnak âyan ise geleneği ve haklarını öne sürüp meşru hükümdarlarına karşı silaha sarılıyorlardı. Bu çaptaki iki güç ne zaman saçmasapan bir kavgada karşı karşıya gelse, her ikisini de yok edebilecek bir yangın çıkar ve ülkeler, kentler, buralarda yaşayan insanlar bu yangının doğrudan ya da dolaylı kurbanları olurlar.

Ömer Paşa'nın Bosna'ya getirdiği Anadolu taburları ve Arnavut paralı asker müfrezeleri, orduyu gönderenlerin öngörülerini çok aşacak bir çalkantının tohumlarını ülkenin ve halkın içine atıyorlardı. Böyle bir ordu kimsenin hoşuna gitmez ve zaten hiçbir Boşnak da onu sahiplenmez. Beyler açısından bu ordu sadece onların çıkarlarına düşman değildi, aynı zamanda Türk imanına ve devlete karşı sinsice kullanılan kör bir araçtı. Diğer Müslümanlar da bu bakış açısını ve bu tavrı paylaşıyordu, çünkü bu bağlamda doğrudan hedefteki beylerle servetleri daha küçük yurttaşlar ve kentlerin yoksul halkı arasında fazla bir fark yoktu. Reaya adı verilen üç dine mensup gayrimüslim ise bu ordudan hiçbir hayır beklemiyor, çünkü kendi kurtuluşlarının o yönden gelemeyeceğini gayet iyi biliyor ve hissediyorlardı. Son olarak da tanım gereği hiçbir ordu sevilmez zaten.

Serasker Ömer Paşa ve birlikleri hakkında korku hikâyeleri sarmıştı dört bir yanı; özellikle de üniforma giyip, Müslüman isimleri almış Hristiyan ve Yahudilerden oluşan bir yabancılar müfrezesinden söz ediliyordu; bu müfrezenin askerleri aslında gâvurdu ve Müslüman olan her şeye karşı sinsi bir düşmanlık güdüyorlardı. Bu müfrezeye “mürtedd tabur” adı takılmıştı.

Böylesi çağlarda, korkuya ve kaygıya kapılanların, veya aşağılanıp çıkarları tehdit edilenlerin sayısı bu kadar artınca, in-

sanlar en karanlık dedikodulara bile inanmaya ve aktarmaya hazır hale gelir. Mürtedd taburun hikâyesi Ömer Paşa ve ordu-sundan önce Bosna'ya ulaşmıştı. Bu karanlık, korkunç bir hi-kâyeydi, ama zaten gerçek de güzel veya aydınlık sayılmazdı. Her zaman olduğu gibi, korku ve kinin etkisiyle, hikâye şişirildikçe şişiriliyordu. Kulaktan kulağa dolaşan sonsuz çeşitle-melerin içine, herkes kendi ıstırap ve hincından bir tutam ka-tıyor; tanımadığı bu adamları karalayarak yaşamdan intikam alıyor, kendisinden esirgediği tüm iyiliklerin ve reva gördüğü tüm kötülüklerin acısını çıkarıyordu. Bu iğrenç taburun hikâ-yesini giderek kasvet basıyor, çünkü yaşam ve insanlar hak-kında düşünülebilen veya söylenebilen her türlü canavarlığı kapsamaya başlıyordu.

O kadar sözü edilen bu ordu sonunda bir gerçeklik haline gelip, karargâhını Saraybosna'ya kurup Bosna ve Hersek içleri-ne doğru akmaya başladığında, kimse onu olduğu gibi göremi-yor, çünkü bu orduyu konu alan anlatılar gözlerinin önünden hiç gitmiyordu. Bu ordu ağızyla kuş tutsa baştan mahkûm edilmişti, çünkü her yaptığı hakkında anlatılan en kötü olayla-rın ispatı olarak gösteriliyordu. Özellikle de mürtedd tabur için geçerliydi bu.

Aslında bu yabancılar ayrı bir askerî birim oluşturmuyor-du: Çoğu Anadolu, Rumeli ve Arnavut bölüklerine ve tabur-larına komuta eden subaylardı. Büyük bölümü kurmay su-baydı. Çoğunluğu teknisyen veya zanaatkâr olan bazı yabancı astsubaylar ise çeşitli birliklerde görev yapıyordu. Bununla birlikte yazgıları ve alışkanlıkları onları birbirine bağlıyor ve bir anlamda aynı ordunun parçası haline getiriyordu. Zaten tüm farklılıklarına ve anlaşmazlıklarına karşın, kendileri de buna önem veriyordu. Hemen hepsi 1848 devrimi fiyasko-sundan sonra ülkelerinden kaçmış Macarlardı. Lehlerin sayısı biraz daha azdı. Ama rütbeleri daha yüksek olduğu gibi ken-dilerine daha çok güveniliyordu ve Türklere, onların âdetleri-ne daha alışıktilar: Ruslara karşı girilen isyanların bozguna uğramasından sonra Türkiye'ye sığınmışlardı ve uzun süredir Osmanlı ordusuna hizmet ediyorlardı. Kimi daha kısa, kimi

de daha uzun süre bir duraksama dönemi geçirmiş, ama sonunda hepsi orduya girerken en azından dış görünüşte ihtida edip, Müslüman olmuştu.

Ayrıca çoğu doktor veya teknisyen olan birkaç Alman, İtalyan, Rum ve Ermeni de vardı.

Bu yabancıların toplamı, otuz kırk kadarı subay olmak üzere, yüz elli veya iki yüzü geçmiyordu. Ama çeşitlilikleri, ayrık-sı âdetleri, tuhaf ve çoğunlukla ipe sapa gelmez tarzları, sanki on kat daha kalabalıklarımış gibi dikkat çekiyor ve Bosna Müslümanlarının şaşkınlıktan fal taşı gibi açılan gözlerine kötülükleri ve küstahlıkları sınır tanımayan saymakla bitmez şeytanî bir lejyon gibi görünüyorlardı. Şu Bosna'da kimsenin onlara karşı en ufak merhameti yoktu. Reaya onları sonradan Müslüman olmuş dönmeler ve maceracılar diye görüyor, ne geçmişlerini, ne de trajik yazgılarını umursuyordu; Müslümanlar onları İslâm maskesi ve padişah askeri üniforması altında sadık tebaanın ve gerçek Müslümanların dingin ve düzenli yaşamını bozmaya gelmiş sinsi Hıristiyan casusları olarak kabul ediyordu.

Mürtedd taburun adamları daha önceden Saraybosna'ya yerleşmiş yabancılarla, memur, zanaatkâr veya müteşebbis Almanlar ve Macarlarla ilişki kurmaya çalıştılar hemen. Ama bu yabancı kökenli kent sakinlerinin yeni gelenlerle görüşmeye hiç niyeti yoktu: Yıllardır yeni ortamlarına alışmaya ve imdatlarına yetişen taklitçilik sayesinde, kendilerini Türk olarak yutturamasalar bile, en azından Bosna Hıristiyanları içinde erimeye uğraşıyorlardı. Şimdi bu mürtedd taburun davetsiz konukları çıkageliyor ve onlara kökenlerini hatırlatıp güç duruma sokuyorlardı. Bu nedenle onlarla görüşmekten mümkün olduğunca kaçındılar. Yine de Müslümanlar, Saraybosna ve Bosna'nın gizli gizli fesat kuran kılık değiştirmiş düşmanlarla dolduğu izlenimine kapılıyordu.

İşin en kötüsü de Bosna'yı cezalandırmaya ve susturmaya gelmiş bu ordunun bizzat komutanı düşmanına sığınıp ihtida etmiş biri, "döneklerin en büyüğü ve en fenasıydı." Her şeyin üstüne tüy diken de serasker unvanına sahip olması, padişah

fermanıyla gelmesi ve tam yetkiyle donatılmasıydı. Gücenik Müslümanların sık sık söylediği gibi, cebinde onların kellelerinin tapularını taşıyordu: Yazgıları, şerefleri ve malları mülkleri onun iyi niyetinin ve kapisinin insafına kalmıştı.

Öyle ki aslında ne fazla kalabalık ne de çok nüfuzlu olan mürtedd tabur, Müslümanların imgeleminde gerçek bir düşman ordusunun cehennemî görünümünü ve düşlemsel boyutlarını alacak kertede büyümüşü; Türk üniforması altında gizlenen düşman ordusu padişahın bu zavallı, kaderine terk edilmiş ülkesinin ta bağına dek sokuluyordu. Üstüne üstlük bu iş hükümdarın rızasıyla, tüm imparatorluğun en sadık tebaasına ve en güvenilir Türklerine karşı gerçekleştiriliyordu.

Yaradılışları gereği temkinli ve daha doğuştan az çok yıldırılmış Hristiyanlar ve Yahudiler her zamanki gibi Türk ordusuyla her türlü ilişkiden kaçınıyorlardı. Orduyla daha düne kadar “padişahın oğulları” olan Müslüman ahaliyi karşı karşıya getiren şiddetli ve az rastlanır çatışmayı fark etmemiş gibi davranıyor, çünkü bu çatışmanın kendilerine beladan ve felaketten başka bir şey getirmeyeceğini biliyorlardı.

Özellikle de mürtedd taburdan ve onunla bağıntılı her şeyden uzak duruyorlardı. Bu meşhur “tabur”un adamları Ömer Paşa nezdinde bile her zaman tam bir himaye ve hoşgörü bulamıyordu. Seraskerle ilişkileri ikiyüzlülükle, çelişkilerle, karmaşık duygularla ve gizlense bile hissedilen artdüşüncelerle doluydu. Serasker çoğuna gerek insan gerek subay olarak itibar gösterse de, ne iyiniyet, ne de merhamet besliyordu. Kendi de bir kaçak ve dönme olduğu için onları içtenlikle sevmezdi, çünkü içlerini görüyor ve ne olduklarını çok iyi biliyordu. Çoğunluğu umutsuz seraserilerdi, vatanlarını yitirmiş yerine yeni bir vatan da bulamamışlardı; yabancı bir ortamda sürdürülen askerî yaşamın etkisiyle yıpranıp tüm köprülerini yakmışlardı, ama hiçbir gelecekleri de yoktu; herkes onları dışladığı için iyi asker olmak zorundaydılar, çünkü başka seçenekleri yoktu. Serasker onlara ihtiyacı olduğunu biliyordu, onlar küçük ordusunun beyni ve vurucu gücüydü. Ama aynı zamanda bu bahtsız dönemlerin görünümü, olağanüstü yetenek-

lere, işitilmemiş bir talihe sahip olmasa ve bugün bulunduğu noktaya gelemese kendisinin de ne hale d Ŗeceęini sürekli hatırlatıyordu ona. (Kimi zaman bu subaylardan birine dikkatle bakarken elinde olmadan şöyle diyordu kendi kendine: “Ben de böyle olabilirdim.” Ama hemen ardından düzeltiyordu: “Hayır, asla böyle olamazdım, kumaşım farklı benim”). Bu belirsizlik, şeyleri sürekli yerli yerine oturtma ihtiyaı çok zor geliyordu ona. Ama en çok kendisini bu bahtsızlarla karıştırmalarından, onu mürtedd taburun komutanı ve başd nek olarak görmelerinden korkuyordu. Başarının, şanın, şöhretin ve aradan geçen yılların uyuşturduğu dönme ruhu yazgıları kendisinininkine çok yakın, ama ondan bir o kadar da farklı bu adamlarla yanyana gelince uyanıveriyordu bazen. İnsanların, özellikle de Türklerin aralarında yakınlık kurmamaları veya onu diğerleriyle karıştırmamaları için, her fırsatta bu adamları kendinden uzakta tutmaya çalışıyordu.

Bu subaylardan biriyle yalnız kaldığında sanki bir pişmanlık duyuyormuş, sanki içinde bastırđı ödenecek bir borcu veya yerine getirilecek bir yükümlülüğü olma duygusuna kapılmış gibi sade, sevimli ve dost canlısı bir tavır sergiliyordu çoğunlukla. Ama sadece başbaşa kaldıklarında. Adamların sayısı iki veya daha çok olduğunda, gerçek bir Türk’ün her zaman sert, tepeden bakan, soğuk ve erişilmez bir tavır sergilediğini bilerek, kendini toparlıyordu. Sakin ve umursamaz, hükümran ve alayı, kuru ve kibirli bir tonla, gerçek bir İstanbul aristokratı gibi konuşmaya  zen gösteriyordu. Bunu mükemmel bir biçimde başarıyordu da. Ama mürtedd taburun subayları onu tanı mıştı artık. Ne zaman içlerinden biri kollamasına veya affına ihtiyaç duysa, onu yalnız başına yakalamak için fırsat kolluyor, ayrıca seraskerin iyiniyetinden yararlandıktan sonra bununla b b rlenmemesi gerektiğini, böyle bir davranışın asla affedilmeyeceğini de biliyordu. Saklamak zorunda kaldığı, kendine bile itiraf etmek istemediği, bu yabancılardan sadece sert ve küçümseyici ifadelerle söz ederek gizlemeye çalıştığı böyle bir zaafı olduğu için çok öfkeliydi. Ve onları fazla görmemeye, onlarla mümkün olduğunca az konuşmaya çalı-

şarak öfkesini çıkarıyordu; çünkü onları aklından çıkarması olanaksızdı.

Göröldüğü gibi mürtedd taburun ne dostu, ne de gerçek bir koruyucusu vardı, hatta herkesin ondan nefret ettiğı, en azından kuşku duyduğı söylenebilirdi. Mürtedd tabur da işleri yoluna koymak için fazla çaba harcamıyor, egemen olan mutsuzluk ve karmaşa ortamında felaketin simgesi haline geliyordu. Üstelik bunun tek nedeni de korku, önyargılar ve cehalet değildi.

Çelişen çıkarlardan ve inançlardan oluşan, yaşamın değerinin ve anlamının çoğunlukla onun dışsal biçimlerine bağli kaldığı bu ortamda mürtedd taburun adamları bozucu ve yıkıcı bir etkiye sahipti. Açıkça ve söyledikleriyle olmasa bile, en azından oluşturdıkları örnekle ve somut bir biçimde bu ortamı kaygıyı, kargaşayı sokuyor ve tüm yerleşik âdetlerin küçümsenmesine yol açıyorlardı. Alaturka yaşam tarzıyla Batı âdetlerinin tüm farklılık ve zıtlığı onların içinde çatışıyor, gerek kişiliklerinde gerekse eylemlerinde en tiksinti verici ve akıl almaz biçimlere bürünüyordu. Ülkelerini ve ailelerini, mülklerini ve konumlarını yitirmiş, döneklik yaşamının rastlantılarla dolu istikrarsızlığına terk edilmiş ve yabancı bir dünyada yabancı çıkarlara hizmet etmek zorunda bırakılmış bu adamlar tüm Türkiye'yi katedip, bir vilayetten diğerine bulaşıcı bir hastalık gibi uğursuzluk taşıyorlardı. Padişahın adına hayalî ve eğreti bir düzeni zor kullanarak yeniden tesis ederken, başkalarının onların ülkelerinde ve kişiliklerinde yok etmek istediğı ne varsa, onlar da bu vilayetlerde bu yanları, yani adil bir düzenin görelî istikrarına, insanların sahip oldukları, inandıkları ve saygı duydukları şeylerin kalıcılığına duyulan inancı yok ediyorlardı. Kendi ülkelerinde zorbalığın ve şiddetin kurbanı olmuşlar, şimdi de padişahın Türkiye'deki her türlü hareketi ve çalkantıyı, amaçları, nedenleri ve saikleri ne olursa olsun boğmak için kullandığı bir silaha dönüşmüşlerdi. Temyizi olmayan bir duruşmada mahkûm edilmiş bu imparatorluğun dağılmasını hızlandırmaktan başka bir sonuç vermeyen girişimlere hizmet ederken hayatlarını tehlikeye atıyorlar-

dı. Bu imparatorluğun derdine sunulan derman, en az hastalığın kendisi kadar ölümcüldü.

Kendi talihsizlikleri yüzünden Türkiye'nin dört bir köşesinde her gün yanından geçip gittikleri, kendilerinin bizzat yaratıkları, en azından ağırlaştırdıkları sefalet de duyarsız hale gelmişlerdi. Bu talihsizlik her türlü haya ve pişmanlık duygusunu da yok etmiş, çoğu tensel zevklere, ölçüsüzlüğe ve şiddete kaptırıp koyvermişti kendini; sadece birkaç kişi bir zamanlar haklarını ve kutsal değerlerini korumak için ayağa dikilmelerini sağlayan erdem ve cesaretin birazını koruyabilmişti. Ama her an şeytanın iğvasıyla karşı karşıyaydılar ve bazıları günahın çekiciliğine şu veya bu ölçüde teslim oluyordu. Ama birkaç istisna dışında hepsinin ortak günahı, alkol bağımlılığıydı.

Yaşamları veya en azından onlarda yaşam yerine geçen şey, başlıca uğraşları ve son sığınakları, aşkları ve kinleri (umutsuz aşk ve iktidarsız bir kin!), dermanları, ama aynı zamanda hastalık ve ölümleri güçlü, gelip geçici ve aldatıcı etkileriyle içkiydi. Hemen hepsi kendinden geçmişcesine, hiçbir düzen ve ölçü tanımadan, fıçı gibi içiyordu. İçmeyenler ise asık yüzlü ve iç karartıcıydı; kafalarındaki karanlık düşünceler onları en sert içkiden bile daha çok zehirlemişti.

Herkesin nefret edip dışladığı, kendilerini hiç rahat hissetmeyen mürtedd tabur askerleri içkiyi sevgili yerine koyuyorlardı. Onun için çalışıyor, yaşıyor ve ölüyorlardı; düşüncelerinin, düşlerinin ve sohbetlerinin tek konusu olan içki onlar için ekmek gibi, soludukları hava gibiydi; yürüyüşlerde ve ordugâhlarda, hem yola çıkarken hem de dönüşte, konuşurken veya sessiz dururken, şarkı söylerken veya ağlarken onlara içki eşlik ediyordu; küfürleri ve duaları, şefkatleri ve elemeleri hep onun içindi. Kışlada ve kışın kaldıkları karargâhlarda, Halep ve Bağdat'tan Bihaç'a ve Bosna'ya kadar her yerde içiyorlardı; sefere çıkmaya hazırlanırken, çatışma sırasında ve sonrasında, dinlenirken veya yaralarını tımar ettirirken içiyorlardı; aç karnına, yemek yerken ve yemeklerden sonra, uyumadan önce veya bir karabasanla uykudan uyandıklarında ya da hıçkırık tuttuğunda, mideleri ekşidiğinde içiyorlardı.

Ve insanı sarhoş eden, bilincini bulandırıp anıları susturan, şimdiki zamanı silikleştirip, daha iyi bir geleceğe inanmayı sağlayan her şeyi, dünyanın gerçekliğinin o katlanılmaz görüntüsünü bir an için bile olsa değiştirebilecek her şeyi içiyorlardı. Yumuşak, sert demeden, kaliteli erik rakısından ne adı ne menşei belli olan, yavan ve sinsi kötü rakılara kadar her türlü rakıyı içiyorlardı: damla damla damutmak çok uzun görüldüğü için, kullandıkları sararmış, dipleri solmuş fıçı gibi kaplarda ürettikleri mastika, zehir zıkkım bir rakı ve Dalmaçya rakısı; soğuk veya ılık bira; Yunan adalarının soylu şarapları veya köy şarabı; konsolosların ve denizcilerin getirdiği yabancı içkiler, şampanya, konyak, rum, pirinç rakısı, votka, buğday rakısı, viski, gerçek ve hileli likörler, grog ve punch gibi içkiler içiyorlardı. Bunların hiçbirini bulamadıklarında ise, biraz su katılmış saf alkol veya alelacele imbiikten geçirilmiş iğrenç bir rakı içiyorlardı.

İçilen ve içilmeyen her şeyi yeter ki kafalarını tutsun içiyorlar, hiç acımadan, pintilik etmeden, açgözlülükle, bir dikişte veya gurmelerin ağırlığıyla, ahablarla birlikte, çılgın sefâhat âlemlerinde veya herkes tek başına, gizlice ve gürültü etmeden içiyorlardı. Borçlanıp boylu boyunca utanca batıyor, birbirlerine yalan söylüyor ve içki için vahşice dövüşüyor, geceleri gizlice ve tek söz etmeden başlarına dikip lıkır lıkır içmek için içki çalıp saklıyorlardı; kimi zaman son yudumu bir arkadaşlarıyla paylaşıyorlardı, iki kişi olunca işin zevki daha çok çıkıyordu çünkü.

İçki onları her şeyi yapabilecek, çalıp tecavüz edebilecek, yalan söyleyip alçaklaşabilecek hale getirdiği gibi, savaş alanında başarılı olmalarını ve muhteşem kahramanlıklar yapmalarını da sağlıyordu; onları hem destekliyor ve taşıyor, hem de zehirliyor ve zarar veriyordu, onları günbegün dönüştürüyor, ama asla daha iyiye götürmüyordu.

Mürtedd tabur böyleydi işte.

Bir süre geçtikten sonra, insanların ordu hakkında bildikleri veya bildiklerini sandıkları her şey yanlış ya da boş çıktı. Ordu üç hafta boyunca dinlendi, örgütlendi ve karargâhlarını kurdu.

Sonra birdenbire tüm kötü niyetli ve ahmakça anlatıları tuzla buz ederek, gerçek görünümünü sergilemeye başladı. Oyun, masallar ve geçit törenleri bitmişti. Adamlar yavaş yavaş belirgin görevleri olan örgütlü birlikler halinde toplanıyordu; sokaklarda ve mezralarda avare avare dolaşıp yol açtıkları zararları kendi ceplerinden karşılayan ya da en azından halkı korkutan tek tek askerlere veya küçük gruplara giderek daha az rastlanıyordu. Bu askerler ve dağınık gruplar yavaş yavaş kocaman ve canavarca tek bir gövde halinde bir araya geliyor, bu gövdenin hareketleri ve davranışları öngörülemez bile ülke açısından ürkütücü ve tehlikeli olacakları hissedilebiliyordu.

Zaman -o geçmek bilmeyen Türk zamanı- birden sarsıldı ve gerçek yüzünü gösterdi. Üniformalar, silahlar ve subaylar değişmişti, ama bununla birlikte yüzlerce yıllık zayıflama ve gerilemeye karşı karşılarındaki yine Osmanlı ordusuydu; hatırlanamayacak kadar eski çağlardan beri hiç değişmemişti; dört yüzyıl önce bu topraklara girdiği zamanki gibiydi, İstanbul'da bir sultan ve Bosna'da vezirler olduğu sürece de öyle kalacaktı. Ülkenin tüm canlı güçlerini toplayıp emen, kavga arayan ve geçtiği yerde taş üstünde taş bırakmayan, acımasızca vurup elinden geldiğince kendini savunan bir ordu... Bu ordu bir darbe yediğinde -bu büyük ölüm ve yaşam oyunu darbe indirip yemekten ibarettir aslında- onu kahramanca, gıkını bile çıkarmadan sineye çeker. Dünya görüşünün kadim basitliği içinde darbe yemenin de bir yeri vardır sanki.

Ama aynı zamanda bu ordu farklıydı, geleneksel Türk ordularından daha kötü, daha iğrençti, çünkü o geleneksel ordular gibi yüceliğinin ve doğal vasıflarının bilincinde değildi, onların ne ahlakına, ne düzenine, ne de disiplinine sahipti. Akan, girdaplar açar açar ilerleyen, çıtırdayan ve guluk guluk eden, ateşi ve ağırlığı yerinde oldukça hiçbir şeyin durduramayacağı bir lav seli gibi hareket ediyordu.

Ordu ilerlerken, padişah askerlerinin henüz ne üniformaları, ne de talimleri olduğu devirlerde yaptıkları gibi, sürülere ve erzaklara el koyuyordu. Tek fark şimdi müsadere kurbanlarının okuyamadığı ve kimseye güven aşılamayan makbuzlar

vermeleriydi. Önce makbuz dağıtılıyor, sonra bundan da bıki-
lip vazgeçiliyordu. İlk gün ordunun geçtiği her yerde olup bi-
tenden habersiz köylüler hiç kuşku duymadan atlarını sürü-
yor ve birdenbire karşlarına boz renkli üniformalar içinde,
sanki tanrısal bir mahkeme gibi kimsenin elinden kurtulama-
dığı bir manga asker çıkıyordu. Ana yolda ve yan yollarda, her
yerde manzara aynıydı.

Askerler kollarını sallıyor ve haykırarak tüfeklerini doğrul-
tuyorlardı; şaşırان, gafil avlanan köylü gözlerini faltaşı gibi
açıp anlamamış numarası yapıyordu. Ve açıklama olarak yular
elinden alınmaya çalışıldığında, bacaklarını ayırıp yere kapak-
lanıyor, kollarını uzatıyor, anlaşılmayan haykırışlar ama anla-
mı çok açık jestlerle el konan hayvanını bırakmamak için var-
gücüyle direniyordu. Önce yuları baş hizasında tutuyor, sonra
yavaş yavaş zora boyun eğiyordu; gergin ip santim santim
umutsuzca sıkılmış ellerinden kayıyor, atın hâlâ kendisine ait
olduğunu hissetse de bu his giderek gerçekliğini yitiriyordu.
Sonunda ip elinden koparılıp alınıyor ve bacakları ayırık kolla-
rı gergin kalakalıyordu; bu pek doğal sayılamayacak duruş
içinde aczin, adına sultanın ordusu denen bu kötücül kasırğa-
ya ve bahtsızlığa karşı verilen eşitsiz savaşın önüne katıp sü-
rüklediği insan denen toz zerresinin doğrudan imgesi haline
geliyordu. Daha sonra boş kalmış elleriyle kaçmaya, hemen
çalılıkaların arasında yok olmaya çabalıyor, ama askerler onu
yakalayıp yol kenarına çömelen bir çavuşun dizinin üstünde
yazdığı makbuzu zorla eline tutuşturuyorlardı. Köylü kendisi-
ne daha da çok zarar vereceklerine inanmış bir halde sabırla
bekliyor, sonra uzatılan kâğıt parçasını görmeyen gözlerle alıp,
bakışlarını götürdükleri atından bir an bile ayırmadan kurul-
muş bir makina gibi kemerinin içine sıkıştırıyordu. İlk gün
geçtikten sonra ülkenin yolları boşaldı ve haber en ücra köyle-
re kadar ulaştırıldı. Ordu ihtiyaçlarını karşılayabilmek için
baskınlarını daha da ilerilere, evlerin ve dükkânların, köylerin
ve mezraların içlerine dek götürdü.

Ama ordunun geçtiği bir yöre sadece resmî müsaderelerden
çekmiyordu. Sultanın ordusunun ihtiyaçları büyüktü ve ken-

disine gerekeni binbir gözü ve binbir eliyle arayıp el koyuyor veya hiç ihtiya ı olmadığı durumda yok ediyordu. Üstelik sadece ekme e ve süt ürünlerine, ete ve tuza, ata, ko um hayvanlarına ve yeme değil, içkiye, eğlenceye ve kadına da ihtiya ı vardı, çünkü duyuları a  ve a z  her şeye sulanan i siz güçsüz genç erkeklerden oluşuyordu esas olarak. Askerî disiplin, tepelerinden hiç ayrılmayan hastalık, yaralanma ve ölüm tehlikesi bu a lı ı ve arzuyu iyice bileyliyordu. Yabancı bir ülkede evinden uzakta kalan asker çileden çıkar ve kimse-nin kendisini kollamad ğını görünce, o da hiçbir şeyi ya da kimseyi esirgemez; kötü ikmal edilen, düşük ücret alan ve düzensiz beslenen asker ba ının çaresine bakmaya çalışır, mallara acımasızca el koyar, çoğunlukla hırsızlık yapıp, kimi zaman da zora başvurur.

Ordu iki yönde, kuzey ve kuzeybatıya, Krayna ve Posavina'ya doğru ilerliyor, ama anlaşılmaz ve öngörülemez bir biçimde hareket ediyordu. Ordu her yerdeydi. Vadilerden akıyor, dik bayırlara tırmanıyordu. Kana susamı  bir halde isyancıları arıyor ve askerler yolda karşılarına çıkan herkese, artık korkuyla akraba olmuş insanlara dehşet saçıyor, ellerinde avuçlarında ne kalmışsa alıyor, malzemelerini saçıp savuruyor, sırtlarına olmadık angaryalar yüklüyor, atlarını götürüyor, s  ırlarını bo azlıyordu. Verilen, satın aldıkları veya fazla sert ya da ham olsa bile  aldıkları her şeyi yiyorlardı. Ne bulurlarsa onu içiyorlardı. Hep a  ve susuzdular.  nden giden ia e birlikleri her yere onlardan iki gün önce varıp, rak  fı ıllarını en sonuncusuna varana dek delip bo altsalar bile, disiplin azalıyor ve kargaşa artıyordu. Askerler dizanteriye, sarılı a, z hrev  hastalıklara yakalanıyor ve salgını yayıyorlardı.

Bir sıcak dalgası   km  t  erkenden. Sarı sıcaktan bitkin d   en ve rahatsız olan ordu, kollarının her biri kendi başına yaşayan yapışkan bir ahtapot gibi bu sefalet ülkesine yayılıyor-du. A  ve susuzdu, ama en çok da kadın istiyordu. Açlık ve susuzluk iyi kötü yatı tırılıyordu, ama bu zincirinden bo an-mı  ve kin dolu, sürekli sefer halindeki, ölüm ve katliam  nse-zisi i lerine i lemı  binlerce genç erkek kadını nereden bula-

çaktı? Küçük kız çocuklarından yaşlı ninelere kadar tüm dişiler onların yaklaştığını duyunca kaçıp bir yerlere gizleniyorlardı. Sıcaklık bunaltıcı, doğa şehvet doluydu ve ülke yoksullaşıp ıssızlaştıkça, isyancılarla sıcak temas eli kulağında bir hale geldikçe cinsel istekler de kabından taşıyordu. Su, o sert Boşnak suyu bile açlığı uyarıyor ve şehveti azdırıyordu. Artık bireysel istekler de değildi tezahür eden, hepsi genel ve öfkeli bir hezeyan içinde kaynaşıp bütünleşmişti.

Göğün yüksek katlarında, nabız gibi atan aşırı sıcak hava dalgaları içinde cömert bedeni, belli belirsiz konturları, sayısız girinti ve çıkıntısıyla devasa bir kadın gövdesi yayılıp dikiliyor ve yürüyen birliklere eşlik ediyordu; o hem güneşli yamaçlarda, hem de gölgelik koyaklardaydı; her yerde varlığını hissediyor, ama bir türlü onu yakalayamıyorlardı.

Aşağıda, ordu dolambaçlı yollardan, ormanların içinden, tepelerin üstünden, kayalıkların ve çakılların arasından geçip tırmanıyordu: Piyade, sökülmüş dağ toprakları, seyrek teçhizat kervanı oradaydı. Yolun altındaki ve üstündeki taşların içinden boy atmış büyük çamların gövdesinden öz suları sızıyordu; adamlar ve atlar kan ter içindeydi; askerler birbirlerine korkunç küfürler ediyor ve kimi zaman bir atın nalından veya bir asker postalının demir ökçesinden bir kıvılcım şavkıyordu. Tüm bunları tepeden izleyen o devasa kadın bedeni, ateşli, şehvetli ve altın parıltılarına batmış esmer bir bulut gibi dalgalanıp kalçalarını kıvrarak ilerliyordu. Askerler ona bakmasalar da ağırlığını hissediyor, rahatsız oluyor ve yorgunluktan, belirsizlikten ya da yolların kötülüğünden çok ona öfkeleniyorlardı. Ve bu derdin hiçbir dermanı yoktu.

Kimi zaman tek başına bir asker ya da bir öncü grubu yolunu yitirmiş veya şaşırmış bir kadına rastlıyordu. Ama neye yarar? Kadının kurumuş bedeni bu lanetli susuzluğu gidermek bir yana, iyice kızıştıyordu. Kanlı canlı gerçek, tek tek veya grup halindeki kadınlarla bu karşılaşmalar grotesk, iğrenç ve acınası bir biçimde sonuçlanıyor, ama her zaman çok kısa sürüyordu; daha sonra yürüyüş halindeki ordunun sonu gelmez sırası boyunca maceralar onlara eşlik eden zorunlu küfür ve

kahkahalarla birlikte birlikten birliğe yayılıyordu. Ama kimi zaman öyle korkunç sahneler yaşanıyor ki, Anadolu'nun en katı yürekli askeri bile bunları unutmayı tercih ediyordu.

Zenitsa civarında bir yerde, yolun iki kayalık duvar arasından geçtiği Raspotoçiye köyü yakınlarında vadilik ve yemyeşil bir bölgenin ortasında bir piyade müfrezesi yoldan ayrıldı ve etrafı çitlerle çevrilmiş bir çayırda mola verdi. (Komutanları geride kalıp, Laşva'da oyalanmıştı biraz). Orada bir pınarın yanında, aşçının söylediğine göre "müfrezeden ayrılmak istemeyen" iki koyunu boğazladılar. Çayırda hâkim yamaçta terk edilmiş birkaç kulübe vardı. Kuru çalıcırpı arayan askerler bu kulübelere birinde akli biraz kıt, genç bir Çingene kızı buldular. Ocağın yanına oturmuş, çoktandır sönmüş bir ateşin küllerini dalgın dalgın seyrediyordu. Adamlardan biri kapının önünde durdu. Kadın kendini savunmadı bile. Askerler rolleri paylaştı: Kimi kulübeye koşup sıraya girerken, daha genç ve utangaç olan diğerleri yakılan ateşlerin yanına hareketsiz oturmuş, kızaran koyunların başında bekliyor ve günahın baştan çıkarıcı çağrısına sırtlarını dönüyorlardı. Bu arada yukarıdaki sıra hızla ilerliyor, adamlar birbiri ardışına başları yerde dar kulübeden çıkıyor ve ceketlerini ilikleyerek ya da giysilerine bulaşmış külleri silkeleyerek pınara doğru iniyorlardı. Aşağıda şişe geçirilmiş etler cızırdıyor, közlerden duman ve kıvılcım öbekleri yükseliyordu. Koyunları daha tam pişmeden şişlerden çıkardılar. Kollarını sıvamış iki asker eti kesmeye ve en iyi parçaları kapmak için itişen adamlara üleştirilmeye girişti; bu arada diğerleri kulübeden çıkar çıkmaz paylarını yitirmemek için haykırarak yamaçtan aşağı iniyorlardı koşma koşma.

Tam bu sırada, etrafında emirleriyle birlikte komutan dağdan çıkageldi. Askerlerin çıktığı kulübenin yanında atından indi. Kamçısının sapıyla kapıyı itti, içeriye şöyle bir göz attı ve hemen başını çevirdi. Manzara dayanılmazdı. Zavallı, cılız bir kadın bedeni hafif ihtilaçlar içinde yerde uzanmış yatıyordu, ağzı salya içindeydi. Şalvarı ve gömleği askerlerin elinde lime lime olmuştu. Emirlerine atının tergisindeki yedek battaniyeyi kulübenin içine atmasını buyurdu ve neredeyse kurumuş kü-

 k bir dere boyunca uzanan yolda çoktan yürüyüş nizamına girmiş askerlere öfkeyle sövüp sayarak yokuştan indi. Şişte çevrilen koyunların etleri inanılmaz bir hızla çantaların ve ceplerin içinde gözden kaybolmuştu.

Subay yürüyüş komutunu verdi, ama adamlar oradan uzaklaşmadan önce kadını bir kez daha görüp işittiler. Kulübeden çıkıp, battaniyeye sarınmış olarak eşikte durdu; şalvarından arta kalan parçalar battaniyenin altından aşağı sarkıyordu. R zg rda kalmış bir korkuluk gibi ayakta sallanıyor ve tamamen çıldırılmış bir halde, ağızından köpükler saçarak karnını ileri doğru çıkarıp ortalığı ın ın inleyen bir sesle haykırıyordu onlara:

- Askerler, nereye katınız orospu çocukları? Başka kaldı mı ha? Alın, haydi nefsinizi k rletin, analarınızı da köpekler beersin! Gökler yıkılsın başınıza, hepinizi gebertsin! Alın haydi!

Ama birlik yolun kenarındaki kayalık, sarp yükseltiye ulaşmıştı artık ve kadının sesi çok uzaklardan geliyordu.

Ordu ilerliyordu.

Gölgeli Han'ın Yanında

Tepenin yuvarlaklaşmış doruğu boyunca ilerleyen yol, “Sienoviti Han”, Gölgeli Han adı verilen yerde, dik ve dolambaçlı bir yokuşla birdenbire dar ve derin bir geçide inip gömülüyordu. Aşağı doğru inerken yol siliniyor ve bu sarımtırak tepenin belkemiği gibi görünen keskin çakıllar arasında yok oluyordu. Geçidin çukur yerinde yeniden beliriyor ve hanın güneyinde kalan düz arazideki dere boyunca, dümdüz bir hat üzerinde ilerliyordu. Yolun geçidin içine girdiği yerde, derenin kıyısında, yeşillikler arasında hastalanmış dev bir kuş gibi her yanı diken diken olmuş, kapkara ve yıkık dökük, eğik bir han yükseliyordu. Tamamen harabeye dönmüştü, berbat bir haldeydi. Damlalık paramparçaydı, eğilip bükülmüş kapılar ve pencereler karanlığa açılıyordu. Girişin önündeki toprak sekiyi kaplayan büyük taşlar bile geçenlerin ayakları altında aşına aşına, yağmurların ve geçen yılların etkisi altında yere gömüle gömüle görünmez hale gelmişlerdi.

Koyu renkli, canlı ve sonu gelmez bir insan ve at dizisi halinde bir süvari müfrezesi taşlı yoldan aşağı iniyordu. Süvariler atlarından inmiş ve bineklerini yularlarından tutup çekiyorlardı, ama arabalara koşulmuş atlar sanki sel suyuna kapılmış gibi sendeleyip tökezliyor, bacakları bükülüp tekrar dikili-

yordu. Bu karanlık ve hantal âyin alayı içinde güneş ışınları altında zaman zaman bir silah veya madeni bir düğme parıldayıveriyor, işarete benzer bir ışık saçıyordu uzaklara doğru. Kor-tejin ucu dar ve gölgeli geçitte, sanki bir uçuruma dalar gibi kararıyordu yavaş yavaş. Ayaklarının altında sağlam toprağı hisseden süvariler birbiri ardı sıra atlarıyla birlikte hanın arkasından akan ve görülmese bile sesi duyulan dereye doğru yöneliyorlardı aceleyle.

Adamlar yorgunluktan canı çıkmış ve öfkeli, atlar bitkin ve ter içindeydi. Durmadan yeni gelenlerin akın ettiği daracık bir alanda itişip duruyorlardı. Atlar sineklerden korunmak için didiniyor, ama bunu başaramayınca birbirlerine hücum edip ısırıyorlardı. Askerler ellerine ne geçerse onunla atlara vuruyor ve sıkılmış dişlerinin arasından küfür ediyorlardı.

En büyük hareketlilik han çevresindeydi. Kapıya vuruyor, bağırıyor, küfrediyor, sesleniyorlar, ama kimsecikler cevap vermiyordu. Bir köşeden tüyleri yolunmuş bir horoz deli gibi fırladı ve sel suyunun üstüne doğru inen gür yeşilliklerin arasında kayboldu. Hepsi o kadar.

İki yanında kayadan dik duvarların yükseldiği dar geçit, güneşin altında kavrulan çıplak tepeden aşağı bir çağlayan gibi inen bu orduyla doluyordu giderek. Adamlar yola vardığında itişmeye ve hanın açık olduğunu, orada su dağıtıldığını, yiyecek içecek verildiğini düşünerek hanın etrafında birikenlere sövmeye başlıyorlardı.

Ama tek bir canlı yoktu. Bununla birlikte bir ara yolun üzerinde insana benzer bir yaratık belirdi. Atların ve atlıların itişip kakışması arasında sanki yerden bitiveren sırtı kambur, üstü başı lime lime, sıska bir adamdı bu. Herkes hancının, en yakın köyün nerede olduğunu sormak, süt ve ekmek istemek için onun üzerine hücum etti. Ama adamın sağır, dilsiz ve kaçık olduğu anlaşıldı kısa sürede. Gözlerini yumuyor ve at sağrıları, kan hücum etmiş yüzler, bağırış çağırışlar, sallanan kollarla kuşatılmaktan çok memnun görünüyordu; sanki etrafını arılar sarmış gibi kendini elleriyle koruyor ve zayıf yüzünden daha geniş görünen büyük, dişsiz ağzını açarak saf saf gülü-

yordu. Hayal kırıklığına uğrayan askerler küfretmeye başladı, ama çok geçmeden onlar da gülmeye ve hem zavallı kaçıkla, hem de kendi budalalıklarıyla alay etmeye koyuldular.

Sadece kır saçlı, azman gibi bir subay eyerinin üzerinde kalmıştı; ağır ve hantal bakla kır yaşlı bir ata binmişti; komutanın her an çıkıp gelmesini bekliyor, güçlü bir sesle emirler yağıdırıyor ve bu kargaşaya biraz olsun çeki düzen vermeye çalışıyordu. Uzakta geçidin ağzını tıkayan yeşillığın içindeki damı ilk fark eden o oldu. İki adama at binip kendisini takip etmelerini emrederek hemen o tarafa yöneldi. Bir süre sonra bitki örtüsünün arasında gözden kayboldular.

Daracık yolda, başlarını eğmelerine neden olan meyva ağaçlarının altında fazla gitmelerine gerek kalmadı. Ahşap bir köy camiinin önüne çıktılar. Yolun kıyısındaki han kadar eski ve virane bir yapıydı bu; yıkık ahşap kuyusu ve yarısı devrilmiş çitiyle geçidin dibine sıkışmış, etrafı ağaçlarla çevrilmiş, müebbet gölge ve rutubet cezasına mahkûm edilmişti sanki. Küçük ahşap bir revağı olan cami kapalı ve ıssız görünüyordu. Ancak yanına gelindiklerinde yere çömelmiş, daha doğrusu diz çöküp, katladığı bacakları üzerine oturmuş yaşlı adamı gördüler; yanında açık bir tabutun içinde beze sarılı bir ölü yatıyordu.

Süvariler küçük çitin yanında durdular. Diz çöküp, ölünün üzerine doğru eğilmiş adam ellerini kucığında kavuşturup iki büklüm olmuştu. Onları fark ettiğini ne bir hareketiyle, ne de bir bakışıyla belli etti. Teğmen ardındaki iki atlıya soran bakışlarını çevirdi teker teker, sonra kemikli koca başını yere eğdi. Orada kısacık bir an daha durdular, sonra tek söz etmeden, hepsi aynı kararda uzlaşarak atlarını geri çevirdiler ve hana doğru yola çıktılar yeniden.

Müfreze komutanı Yüzbaşı Rauf Bey geçide gelmişti ve teğmenin gittiğini söyledikleri yöne doğru sabırsız bakışlar fırlatıyordu (Yüzbaşı sarışın, ufak tefek, genç ve çevik bir adamdı, kirpi gibi dikilmiş kısacık bıyıkları vardı. Ayaklanmanın uğradığı başarısızlıktan sonra Macaristan'dan kaçıp Türkiye'ye gelmiş, orduya girip Müslüman olmuştu). Cenaze adımıyla ilerle-

yen teğmeni görür görmez, atını mahmuzladı ve sövüp saymaya başladı. Şaşkınlıktan sanki dilleri tutulan üç atlı durdu.

- Ne o dolaşmaya mı çıktın? diye haykırdı yüzbaşı öfke içinde.

Ama teğmen, her koşulda ve her konuda tüm sorumlulukların ve paylamaların kendi sırtına yüklenmesine alışmış kır saçlı, kıdemli asker başını önüne eğdi ve tatlı, kederli bir sesle yanıtladı onu. Yüzbaşı söylediklerine hiç kulak asmadan, haykırarak yaklaştı yanına:

- Ne var orada? Ev var mı, insan var mı?

- Hayır, sadece gömülecek bir ölü var.

- Ne ölüsü, ne demek bu? Hangi ölü? Asıl sen ölüsün artık.

Yüzbaşı kırbacını öfkeyle kaldırdı, bineğini mahmuzladı ve teğmenin geldiği yöne doğru atıldı; teğmen uysal ve yetkileri elinden alınmış bir havayla atının başını çevirip onun peşinden gitti. Diğer iki atlı da sanki ona görülmez bir iple bağlıymışlar gibi aynı şeyi yaptılar. Komutan öyle hızlı bir dörtlüye kaldırmıştı ki atını, ardından yetişmekte zorlanıyorlardı.

Birdenbire geçidi tıkayan cami çitinin ve mevcut tek daracık yolu kapatan çit kapısının önüne varan yüzbaşı, atını ani bir hareketle durdurdu. Caminin önündeki gölgelikte hiçbir şey değişmemişti. Kefenlenmiş ölünün yanındaki iki büküm yaşlı adam hâlâ oradaydı. Gerçeği söylemek gerekirse tuhaf bir varlıktı o. Bir zamanlar zengin bir giysi olan şeyin aşınmış ve yırtılmış parçaları duruyordu sırtında. Atının üzerinde, onunla aşağı yukarı aynı yükseklikte duran yüzbaşı onun yüzüne bakmak zorunda kaldı. Bir yüz müydü bu gerçekten? Yediği darbelerin altında örselene örselene, sözle anlatılmaz bir acıdan kaynaklanan spazmla hatları bozulmuş ve taş kesmiş, donmuş bir insan yüzünden arta kalanlardı gördüğü daha çok. Derin kırışıklarla çevrelenmiş bu iri ve ferî kaçmış, bulanık gözler hiçbir şey görmüyordu.

Yüzbaşı öfkesini unutmuştu ve orada ne aradığını bile bilemiyordu. Bir an gözlerini bu manzaradan ayıramadı. Sonra sanki utanca kapılmış gibi irkildi. Yolun daha ileriye gitmediğini, o tarafta aranacak bir şey olmadığını, açıklamaların ve

tehditlerin hiçbir işe yaramayacağını, yapılacak tek şeyin bu geçitten çıkmak olduğunu anlamıştı.

Yüzbaşı adım adım, başını yerden kaldırmadan hana geri döndü. Orada yumuşak ve boğuk bir sesle yürüyüş komutunu verdi. Ne huysuzluk eden atları, ne çıkardıkları seslerle onları yatıştırıp eyerlerinin üzerine yerleşen askerleri duyuyordu.

Şimdi müfrezenin başında at sürüyordu. Gözleri geçidin dibinde bir pencere gibi açılmış aralıktan gözükken güneşli yamaca dikili, ölümü, cenazeleri, yitirdiği sevdiklerini düşünüyordu.

Akşam

Miliatska'nın sol yakasında, sultan camiinden hemen sonra, Bistrik'e giden yamacın eteğindeki düzlükte Cenetiç'lerin büyük beyaz evi yükseliyordu. Bir ana bina ile iki kanattan oluşan sağlam bir yapıydı bu. Dayanıklı ve bakımlı görünümü böylesine zengin ve kalabalık bir ailenin neye ihtiyaç duyduğunu ve ihtiyaçlarını karşılayıp, itibarını artırmak için neler yapabileceğini gösteriyordu. Sabahın büyük bir bölümünü gölgede geçirmesine neden olan yüksek bir tepenin eteğinde bulunsa da, ıslıl ıslıl yanan bir sürü penceresiyle akşamüstü güneşini beklerken, güneye ve batıya doğru neşe ve güvenle bakıyordu. Yüksekliği ve görünümüyle, donatısı ve yerleşimiyle silahlı kuvvetler ve şu sıralarda ağırladığı vezirin görkemi için inşa edilmiş gibiydi.

Saraybosna'daki bütün çocukların bildiği ve servet dökülmüş, zevkli bir kent mimarisi modeli olarak kabul edilen Cenetiç "Konakları", kent sakinlerinin gözünde birden değişmeye başladı. Serasker, haremi, hizmetçileri ve maiyetiyle birlikte konaklara yerleşti. Karargâhını ve kişisel muhafızlarını yerleştirmek üzere boşalttığı birkaç komşu evi de işgal etti. Bistrik çayının karşı yakasındaki eski kışla, askerî okul ve onun ambarlarıyla bu yapılar arasında bağlantı kuruldu.

Tüm bu yapılar bir tür ayrı yerleşim merkezi oluşturunuyordu ve kentten uzakta, ayrı bir yaşam sürmeye başladılar. Çevrelerinde alttan alta hissedilen bir tehditten ve belli belirsiz bir tehlike duygusundan oluşan bir çember oluştu hemen. Zarif pencereler düşmanca ve tehditkâr bir havaya büründü. Zengin Cenetiç ailesine lazım olan veya malların istif edildiği küçük yapılar ve ambarlar giderek zindanları veya işkence hücrelerini anımsatmaya başladı. Zaten oradan geçenlerin zihninde bu işlevi üstlenmişlerdi bile. Kime sorsanız bu konuda yemin bile edebilirdi. Yoksa tüfek omuzda gidip gelen şu uğursuz muhafızları niye oraya koysunlardı? Harekete geçen hayal gücünü, gerçeklik besledi, dedikodular körükledi ve dehşet de hayal edilenleri sürdürüp yaydı. Etrafta öyle bol, öyle zengin ayrıntılarla süslenmiş öyküler dolaşıyordu ki, sanki çok eskiden uydurulmuş da okuyucuya teslim edilinceye kadar uzun süre bekletilmişlerdi. Neşeli ve canlı Bistrik'in göbeğinde herkesin yüreğine dehşet salan lanetli bir semt ortaya çıkıyordu.

Bunun tam ne zaman başladığını veya bu ev kümesine rastlamamak için yolunu ilk değiştirenin kim olduğunu söylemek olanaksız. Ama birdenbire insanın güvenliği açısından oradan geçmemesinin daha yerinde olacağına karar veriliverdi. Ve birkaç gün içinde bu karara herkesin uyduğu görüldü. Ayrıca bunun tek nedeni de ortak bir önyargı ve seraskerle ordusuna ilişkin her şeye karşı duyulan tiksinti değil, seraskerin adamlarının ilk günlerde yaptıkları gibi, gelip geçeni durdurup mobilyaları taşıtacaklarından veya çöp boşalttıracaklarından duyulan korkuydu. Oradan artık sadece mecbur olanlar veya zincirlenerek oraya götürülenler geçiyordu.

Cenetiç konaklarının ve komşu binaların yeni sakinleri ise, onlara ve evlerine rastlamamak için yollarını değiştiren, sultanın görevlisinin yolundan mümkün olduğunca uzak duran ve gerçekten mecbur kaldıklarında da korkmuş, kararsız ve sinsî bir hava içinde, başlarını yere eğip geçen kentlilere kuşku ve küçümsemeyle bakıyorlardı. Salgın, seraskerin bu birkaç binaya yığılmış durumdaki hizmetçilerine ve görevlilerine de bulaştı çok geçmeden. Onların gözünde sadece bu binalarda ba-

rınanlar insandı; Saraybosna'nın geri kalanı birden karanlıklara gömüldü, bir kent olmaktan çıktı, kâfir ve sefil, kaba ve inatçı Boşnak plebin kaynaşıp homurdandığı bir hayvan inine dönüştü.

Dağların arasına sıkışmış bu iki dünyanın arasında böylece kuşku, tiksinti ve korkudan dokunmuş, gözle görünmeyen, ama yoğun ve sık ilmekli bir ağ örüldü; iki taraf da ötekinden kuşkulananmak ve nefret etmek için yeni nedenler buluyordu her gün.

Bu atmosfer ilkbahardan sonbahara dek öylesine ağırlaşmış iç karartıcı bir hal aldı ki, insanlar onu tüm duyularıyla algılamaya başladılar. O zaman hastalık iyice azdı. Seraskerin adamları giderek hoyratlaşıp sabırsızlaştı, giderek öfkelenen yerliler batıl inançlara daha fazla bağlanmaya başladı; savaş korkusu ve yoksunlukların yol açtığı eziyetler içinde, iftira atarak, yalan yanlış söylentiler çıkararak, böylece gerçek felaketlere kendi saçma hikâyelerini ve uğursuz uydurmalarını ekleyerek intikam aldılar. Gün boyunca görülen felaketler - zincirlenmiş kürek mahkûmu kabileleri, yoksul halkın el konmuş erzaklarının yüklendiği at kervanları- yetmezmiş gibi, Saraybosna evlerinde gece bastırıldığında Cenetiç konaklarını çevreleyen sokaklarda iblislerin toplanıp hora teptikleri anlatılıyordu. Aslında büyük kestane ağaçlarından düşen ölü yaprakları bıkıp usanmadan sokağın bir ucundan öbür ucuna savurup duran rüzgârın önünde dönüp duran bu yapraklardan madenî bir ses çıkıyordu gerçekten, ama hepsi buydu. Tüm yapraklar duvarın yanına toplanıp yığıldığında, ay ışığında bir karabasandan fırlamış fareler gibi beyaz beyaz parlayan tek tek yaprakların sokak taşları üzerinde koşturarak onların yanına geldiği görülebiliyordu.

Bu ev kümesi içinde, seraskerin kurmay heyetinin yerleştiği iki katlı küçük bir bina da bulunuyordu. Ana yapıdan sadece çiçekli bir bahçe ve yüksek bir çitle ayrılmıştı. Zemin katın loş bir odasında her zaman bir nöbetçi subay beklerdi. Genellikle zaman öldürmesine yardım etmek için gelmiş arkadaşlarından biri eşlik ederdi ona. Gevezelik eder, iskambil oynar veya sedi-

rin altına sakladıkları yeşil mataradaki rakıyı yudumlar; ya da bunların hepsini birden yaparlardı.

Şu anda, bu güz akşamında orada bekleyen nöbetçi, Yüzbaşı İzzet Efendi'ydi (Kuçinski); çocuk yüzlü, musikiye çok yetenekli ve boş vakitlerinde resim de yapan sarışın bir Leh'ti bu subay; "konuğu" ise kanlı canlı ve kabına sığamayan bir adam olan, bacağından aldığı yaranın nekahat dönemini geçiren Binbaşı Abdullah Efendi'ydi (Macar Nemet Antal). Biraz içip yandaki büyük binadan kimi zaman işitilir işitilmez bir mırıltı, kimi zaman da boğuk bir gökgürültüsü gibi gelen piyano akorlarını sessizce dinlediler. Saide Hanım günlük egzersizlerini yapıyordu. Arasıra müzik durunca, ıssız ve karanlık sokak boyunca rüzgârın kovaladığı yaprakların sesi duyuluyordu. Bu hayalet gürültüsünü bastırmak için dönmelik yaşamının sefaleti, Bosna kentlerinin ve köylerinin insanın içini karartan sıkıntısı hakkında hep aynı sohbeti başlatıyor, tüm bunları bırakıp gitmekten söz ediyorlardı. Mürtedd taburdaki adamların hepsi, ister Suriye'de, ister Kürdistan'da, ister Makedonya'da, isterse de burada Saraybosna'da seferde olsunlar, sürekli bundan söz eder veya en azından bunun düşünüyüş kuralıydı. Kuçinski daha temkinli ve sakindi, ama Binbaşı Nemet artık kendini tutamıyor, her şeyi kapkaranlık görüyor ve deva bulmaz hicranını ifade edecek sözcükleri bulamıyordu. Arka arkaya on kez sağlam bacağına yumrukladı ve sanki kendi kendine konuşur gibi şöyle dedi:

- Söylüyorum sana: Türklerin işgalinde kalmış bir ülkede yaşamamalı insan, isterse bir gün kalmış olsunlar. Akli başında birisi öyle bir ülkeye gitmez; bir talihsizlik eseri oraya düşerse ne yapıp edip kaçmalı ve bu ülkeyle arasına en az elli yıllık bir mesafe sokmalıdır. Yolda gebereceğini veya başka bir ülkede aklıktan öleceğini bilse bile kaçmalıdır! Evet biliyorum, hepimiz aynı şeyi söylüyoruz, en azından bunu düşünüyoruz, ama yine de burada yaşıyor ve gitmeyi denemiyoruz bile. Günbegün bu bataklığa gömülüyoruz. Şu halimize bakınca, geçmişte ne gerekirdi, şu an ne gerekiyor veya ne gerekecek hakkında ne söylesek boşuna. Ve her şeyi terk edip gitmekten

söz bile edemeyeceğimiz, hatta düşünemeyeceğimiz günler de uzakta değil. O halde...

Binbaşı cümlesini tamamlamadı. Bir sıçrayışta ayağa kalktı, kamıştan bastonunu yakaladı ve hoşçakal bile demeden topallaya topallaya çıkıp gitti. Hem başkalarındaki, hem de kendisindeki bu sarhoş kararlılığı hummalarına alışık olan yüzbaşı yerinden kıpırdamadı.

Müzik ve alkol aynı lafları söylüyor, aynı tekdüze ve hiçbir inandırıcılığı olmayan öyküyü anlatıyor ve hep aynı iki kanatlı tabloyu sunuyorlardı: Kanatlardan birinde açık renk ve neşeli, diğerinde karanlık ve umutsuz bir tasvir; sonra iki kanat bir tabutun kapağı gibi insanın ve kaçma arzusunun üzerine kapanıveriyordu.

Ertesi gün konuyu biraz çeşitlendirerek gitmekten, Türkiye'yi terk etmekten söz edeceklerdi yine.

Arkadaşlarıyla gevezelik ederken veya seraskere rapor verirken içlerinden bir ses hep şöyle diyordu: kaçmak, gitmek, gitmek.

İlk alkol yudumları da tıpkı ilk müzik notaları gibi kenti çevreleyen dağların en açık havalarda ve özellikle de akşamları, gölgeler uzayıp sis indiğinde gözüksükleri kadar aşılmaz olmadığını söylüyordu. Bunu daha önce fark etmediğine şaşırıydın. Saraybosna'dan her yöne çiçekli yollar gidiyor işte, görürsün ve bu yollarda attığın her adım yeni bir sevinç kaynağı, çünkü seni bu ülkeden ve bu kentten biraz daha uzaklaştırıyor. Nereye mi götürüyorlar seni? Nereye olursa, bir düzen ve ışık, mantıklı davranışlar ve berrak sözler dünyasına. Peki ama nerede var ki bütün bunlar? Böyle bir ülke var mı? Biraz düşünüp anılarını tazelersen böyle bir ülke olmadığını görürsün; olamaz. Ama yine de var işte o ülke. Onu bu dağların arasında sürdürülen yaşam yaratıyor. O, bu yaşamdan farklı olan her şey. Her şey seni ona doğru çekiyor ve tüm yaşamın bir tek şeye indirgeniyor: Ne yapıp edip bir an önce ona erişmek. Nasıl? Çok basit. Yola çıkman yeterli, yol seni kendiliğinden oraya götürecektir. Artık insan adımları ve bir atın yürüyüşü değil seni taşıyan, uçarsın, gerçekten uçarsın. Kalbinin çiftler çiftler vuru-

şu tek bir yürek çırpıntısı halinde kaynaşır. Soluğun kesilir, içinden geçtiğin altın yaldızlı bulutlar görüşünü karartır. Bu bir seyahat değil kaçıştır; her şeyin bittiğinin, yitirildiğinin sandıldığı anda bir mucize gibi çıkagelen selamettir. Gerçekliğin zıttı, inanılmaz bir şeydir yaşanan.

Bu bir müddet sürer ve öylesine gerçek, öylesine ikna edici, öylesine kesindir ki, acele etme ihtiyacı duymazsın. Önünde upuzun bir zaman vardır, yola çıkmanı engelleyecek hiçbir şey gözükmez ufukta. Evet, ama alkolün ya da müziğin etkisi ne sınırsız, ne de her şeye kadirdir. Belli bir zaman geçtikten, belli bir dozu aştıktan sonra, bu zaman iyi belirlenmediği gibi doz da kaderin cilvesine bağlıdır, doyumluk anı gelip çatar. Sihirli iksirin etkisi azalmaya başlar, büyü solar, silinir ve onun incecik peçesi ardında kötü ve kindar, bu gece sarhoşluğunun öncesinden daha kötü ve karanlık gerçeklik seçilebilir. Saraybosna'dasın, ayılmışsın ve içini hüznün ağısı sarmış. Tablonun diğer kanadı, karanlık yüzü karşında durmaktadır.

Saraybosna'dan çıkılmaz. Yollar vardır gerçi, ama bunlar dar, uçurumlu, yamru yumru, çıplak ve inişli çıkışlı, veya bataklıklar gibi su altında ve tehlikelidir. Kapan gibidir bu yollar. Ne nereye gittiklerini ne de seni neyin beklediğini, önceden hazırlanmış veya hazırlanmamış pusuları, kazaları, tatsız karşılaşmaları önceden bilemezsin. En az bir günlük yürüyüş mesafesinde bir tek canlının bulunmadığı ve insanların büyük yollarından uzak durmaya çalıştığı bu çölde, tekerleğini kırabilir veya çamura saplanabilir ve yardımına gelecek kimseyi bulamazsın. Ve yolun sonuna, özgürlüğün iki adım yakınına gelmişken "kanun namına" yolunu kesen bir Türk askeriyle de karşılaşabilirsin, sanki bir karabasandaymışçasına:

- Tezkeren var mı?

Ona bakarsın ve önce ne dediğini anlamazsın, ama o tamamen gerçek ve korkunç görünümüyle karşında dikilir. Sen bu memlekette yüzlerce cinayet işlendiğini ve kanunun o yarıdımsever korumasının hiç hissedilmediğini gözlerinle görmüşsündür. Zaten oradan kaçmanın nedeni de budur! Ve şimdi cahil, kötü beslenmiş, kansız ve gözleri çapaklı şu Ana-

dolu köylüsü, yanında sallanan boş kenevir kesesi ve başında yağlı fesiyle yabanıl bir şekilde haykırarak ne idüğü belirsiz kanun adına seni tutuklar. Ayaklarında pençeleri yürümekten yenmiş koca kunduralar vardır. Haydutla dilenci arasındaki bu adam bir kanun savunucusundan başka her şeye benzer. Ucundaki süngüsü kara bir şiş gibi uzanan uzun tüfeğini göğsüne doğrultur. Kurbanını korkutup kendini yüreklendirmek için boğuk bir sesle haykırır. Gözleri kıpır kıpır oynamakta, onları durmadan kırıştırmaktadır. Onun da ne kanunundan, ne yetkisinden, hatta ne de tüfeğinden ve onu tutan elinden hiç de emin olmadığı her halinden bellidir. Tam bir yoksulluk abidesi. Her şeye kinli ve her şeye aç, hangi talihsizlik eseri askere alındığından ve kendisini tutup da bu uzak, meçhul Bosna'ya niye gönderdiklerinden bile habersiz zavallı bir yoksul. Ne geceyi nerede geçireceğini, ne yarın hangi asker tayınını yiyeceğini biliyor, yarına kadar kellesini omuzlarının üstünde tutabileceğinden bile emin değil. Ama bu yerde ve bu anda kendini birdenbire güçlü, yetkili ve önemli, sultanın bir adamı olarak sultanın yolunda kanun namına dikilebilecek ve yaşamın ona vermeyi reddettiği ve asla vermeyeceği her şeyin intikamını alabilecek durumda hissediyor. Madem ki karnını yeterince doyurup, susuzluğunu giderecek kadar içemeyecek, madem ki başkalarının sahip olduğu her şeyden yoksun kalacak, kaçanı tutuklama zevkini tadarak avunabilir, içindeki son mutluluk düşünüy, tek kurtuluş umudunu da öldürebilir. Bunu yapabilir ve yapar. Ve orada durdukça aşılmaz bir dağdan bile daha yüksek görünür. Çünkü bir asker asla yalnız değildir. O boğuk sesiyle seni kaçtığın cehenneme aynı yoldan geri götürecek mekanizmayı çalıştırdı bile; umutsuzluktan ölünceye dek çok daha kötü koşullarda yaşamaya devam edeceğin cehenneme...

Türkiye'nin dışına giden çiçekli yollar yoktur. Yoktur, hiç olmamıştır. Nasıl böyle bir şeyi hayal edebilecek kadar kör ve budala olabildin? Böyle hayaller yaratan alkolün de, müziğin de yüzünü şeytan görsün! Zaten bu yolun sonundaki düzen ve özgürlük ülkesi de yok bence. Askerin ışığı perdeleyip tüm

yolları, tüm çıkışları silen genç, zayıf ve dişleri dökülmüş yüzü var sadece!

Yüzbaşı bu çıkmaza girince daldığı gece düşlerinden sıyrıldı ve ateş gibi yanan şakaklarını oğuşturdu. Bu Anadolulu asker yüzü yok işte, ne bu asker ne de korkunç süngüsü gerçek, en azından Yüzbaşı İzzet Efendi için gerçek değil, çünkü o bu yerden ayrılmayacak, bu kapandan çıkmaya çalışmayacak. Bütün bunlar sanrı sadece, son ışıkların düştüğü bu kentteki güz akşamının iç karartıcı sıkıntısının ve yorgunluğunun ürünü olan sanrılar... Bu kentte ilkbahardan beri bir tek sakın veya neşeli insan yüzü göze çarpmıyor.

Zincirlenmiş Adamlar

Topçu albayı Arif Bey'in (Müslüman olmuş Leh göçmen Ering) el koyduğu Muyaga Telalagiç'in terk edilmiş evinde şenlik vardı. Arif Bey'in yeni eve taşınmasını kutlamak için verdiği öğle yemeğine, onun gibi sonradan ihtida etmiş on kadar subay katılıyordu. Ve Şirokaça semtindeki bu büyük ev, âlemi çevreye duyuran alkışlar ve sevinç naralarıyla inlerken, evin sahibi o yaz gününde Saraybosna'nın oldukça uzağında, mutlu insanların pek ayak basmadığı bir yolun üzerindeydi.

Muyaga Telalagiç mütevazı bir aileden geliyordu, ama daha genç yaşında Saraybosna esnafı arasında kendine bir yer edinmeyi ve bahtı, çalışkanlığı, becerikliliği sayesinde küçük çaplı bir servet biriktirmeyi başarmıştı. Şimdi bu ilerlemiş yaşında Bosna beylerinin çoğundan daha zengin ve itibarlıydı. Bu onun biraz başını döndürmüştü. Sonradan görme olsa da, son yıllarda her türlü reforma ve yeniliğe en kararlı biçimde direnenlerden biri olup çıkmıştı. Eşraf düzeyine yükselmiş ve soyunun sopunun servetini ve refahını sağlayacak mükemmel bir yol tutmuş bu becerikli ve kendine güvenli adam içinde bulundukları durumda sadece kendisini ve sahip olduklarını değil, oğullarının ve torunlarının da gelecekteki hallerini ve gerçekleştireceklerini de savunduğu duygusuna

kapılmıştı. Bu nedenle statükoyu hiç sarsılmayan iradesinin ve mütevazı aklının tüm gücüyle, her yerde ve her fırsatta, en saygın ailelerin soyundan gelenlerden daha kararlı ve açık sözlü bir biçimde savunuyordu. Saraybosna beyleri onun sahnenin yıldızı olmasına izin vermiş ve işler kötüye gidince arkasına gizlenmişlerdi; dolayısıyla Telalagiç, Ömer Paşa'nın zaptiyesinin tuttuğu listenin en başındaki isimler arasında buluvermişti kendini. Seraskerin ordusu gelir gelmez tutuklandı ve birbirine zincirlenmiş dört sürgün sırasıyla birlikte İstanbul'a gönderildi. Şimdi Metalka'yı geçmişti ve taşlı kestirmelerden ağır ağır bayır yukarı tırmanıyordu. Her sırada dokuz ila on bir hükümlü vardı. Ortak zincirin yükünü eşitçe paylaştırmaya ve boyunlarını sıkın lâlenin verdiği sıkıntıyı mümkün olduğunca azaltmaya gayret ederek, sessizce yürüyorlardı. İçlerinden biri bir an için durma ihtiyacı hissedince, diğerlerine yürüyüşlerini yavaşlatma zamanı bırakmak için bağırması gerekiyordu.

Bu dört sıradan sonuncusunun en sonundaki adamın, Vis-soki'den çok yaşlı ve hasta bir beyin ata binmesine izin verilmişti sadece. Onun önünde, sondan bir önceki adam olarak Mulayga Telalagiç yürüyordu. En kötü yer onundu, çünkü eyere tutunup ata bitişik yürümek ve zincir gerilmesin diye sürekli öne eğilmek zorundaydı, yoksa bey attan düşebilirdi. Kemikleri çatırdıyor ve lâle boynunun etine, kâh bir yandan kâh diğer yandan gömülüyordu.

Bununla birlikte zaman zaman gözlerini kaldırıyor ve beyin ölümün solukluğu yerleşmiş yüzünün, bıyıklarının ve sakalının oluşturduğu maskeye bakıyordu. Beyin bakışlarını bir türlü yakalayamıyordu. O da bir süre sonra gözlerini yere eğip başını düz ve dik tutmaya ve kimseye bakmamaya çabaladı. Bunu başardı da. Hatta ona öyle geliyordu ki, boynunu sıkın demir halka ve yol açtığı acı bir dayanak noktası oluşturarak bu işte ona yardımcı oluyordu.

Her adımda büyüyen ve bağrını yakan bir başka ıstıraba sözünü geçirmekte ise daha çok zorlanıyordu: ailesini, mallarını ve terk ettiği kentini düşündükçe duyduğu ıstırap. Bu acı onu

yere doğru çekiyor, kendi çabası ve giderek tükenen gücü dışında hiçbir şey dik durmasına yardım edemiyordu.

Dar patikanın iki yanında, zincirli adamlara sanki görünmez bağlarla bağlanmış gibi, neredeyse onlarla iç içe, sırtlarında yeni üniformalarıyla bir düzine asker yürüyordu. Kan ter içinde kalmışlardı ve karabinalarını durmadan bir omuzdan diğerine aktarıyorlardı. Kortejin başında kaygılı görünen genç bir teğmen at biniyordu.

İlerledikçe ve geçtikleri yöreler yabanıllaşıp meçhulleştikçe, forsaların dilsiz çökkünlüğü artıyordu. Terk ettikleri ülke bağırlarına saplanıp o zamana dek bilmedikleri bir acıyla içlerini kemiriyor, düşüncelerini bulandırıyor ve adımlarını ağırlaştırıyordu. Sonu gelmez yollardan ve bilinmeyen bir yazgıya doğru sürüklendikleri şu İstanbul onlara erişilmez gözüküyor, içlerini bu denli burkan evleri ve aileleri şimdiden gerçekdışı bir görünüme bürünmeye başlıyordu. Daha birkaç gün öncesine kadar adlarından ve konumlarından gurur duyan, söyledikleri her sözün ve yaptıkları her davranışın bilincinde olan bu adamlar yavaş yavaş kim olduklarını unutup, yumuşak ve düz bir yerde durmaktan, boyunlarını demirin derilerini fazla kesmeyeceği ve etlerine en az gömüleceği bir şekilde tutmaktan başka bir kaygısı olmayan forsalara, demir yüklü yayalara dönüşüyorlardı. Her yolu deniyorlardı: zinciri serbest bırakıp sallandırmak, germek, elleriyle tutmak. Bu yollardan her biri başlangıçta iyi geliyor, ama yirmi adım attıktan sonra elverişsiz ve katlanılmaz görünüyordu. Ter ve toz içinde, önlerinde ve arkalarında yürüyenlerden daha az çekmelerini, adımlarını yavaşlatmalarını veya hızlandırmalarını istiyorlardı. Her şeyden rahatsız oluyorlardı, çünkü kendileri için bir yük haline gelmişlerdi. Askerler de asık suratlı ve sessizdi, sabit bakışlı ve inatçı bir havaları vardı. Gün hiç bitmeyecek, yol ise sonsuz gibi geliyordu. Adamların adımları ve çabaları boş ve yararsızdı; ilerlemeleri, geri gitmeleri ya da oldukları yerde kalmaları pek önemli değildi sanki. Zaman zaman zincirli adamlardan biri diğerlerini uyarmadan duruveriyordu. Diğerleri sendeleyerek çarpışıyor ve itiraz bağırışlarını

içlerinde boğuyorlardı. Askerler de emir almadan veya tek söz etmeden duruyorlardı bazen.

Öngörülmemiş ve emredilmemiş olsa da mola vermek kendiliğinden zorunlu hale geliyor ve her molada on dakika kadar durmaları gerekiyordu. Ama böyle bir yolculukta bu kadarcık mola nedir ki? Tırmanışlar ve inişler aynı eziyetin iki yüzü gibi birbirini izliyor ve sıcaklık artıp, içlerinde kaynayan ısırap sendelemelerine ve çok sert bir içki içmiş gibi sayıklamalarına neden oluyordu. Her birinin içindeki acı, güçsüzlük, ısırap, kesin adaletsizlik duygusu öylesine büyüktü ki, zaman zaman sarhoş olup hezeyana kapılmış gibi görünüyorlardı. An geçmiyordu ki, içlerinden biri sanki aklını başına toplamak ve çevresinde olup biteni anlamak ister gibi eliyle yüzünü oğuşturmasın; ya da kısık sesle bir sözcük ağzından dökülüyor, sonra arkası gelmiyordu. Belli ki içinde sürdürdüğü bir diyalogun istemedi dudaklarından dökülmüş bir kırıntısıydı bu sözcük. Zaman zaman forsalardan biri düşecekmiş gibi tökezliyordu. O zaman onun önündeki ve arkasındaki, koruma içgüdüğü ve henüz hükmünü yitirmemiş iyi niyet ve dayanışma yasaları uyarınca, onun zincirini de sırtlanıyor ve adam kendini toparlayıncaya kadar taşıyorlardı. Demir yakıcıydı ve bu nedenle giderek ağırlaşıyordu sanki.

Askerlerden biri sadece bir kez ve sanki sarhoşmuş gibi türkü çığırmaya kalktı. Ama çevresindeki soğuk ve suçlayıcı bakışların altında utanıp, başladığı gibi susuverdi birdenbire.

Böyle yürüyerek Bosna'dan çıkmışlardı o sabah. İçlerinden biri hiç gerek olmadığı halde yüksek sesle söyledi bunu; herkes biliyordu aslında ve farkındaydı, ama bunu dile getirmenin hiçbir yararı yoktu. Sıcaklık bir türlü azalmıyordu, sanki güneş hep tepe noktasındaydı; sadece rutubet artıyor ve bacaklarla sırtın yorgunluğu giderek katlanılmaz bir hal alıyordu.

Acı artıyor ve yaşadıkları onlara inanılmaz, gerçekdışı, çilgınca görünüyordu: bu yürüyüş, bu ceza ve bu anlaşılmasız şey: daha dün özgür ve güçlü olanlar, meclislerde veya arazilerinde buyruk verip ceza yağdırırlar şimdi zincirlerle kaplanmış bir halde ülkeden ayrılıyor ve terk edilmiş aileleriyle,

dağılıp gitmiş mallarını arkalarında bırakıyorlardı. Acı artıyor, genişliyor ve giderek hezeyan dolu bir bekleyişe dönüşüyordu. Onunla birlikte, bu işkence çeken adamlar topluluğunu zincirleyip ileri doğru dürten saçmalık da büyüyüp olgunlaşıyordu sanki; doruk noktasına yaklaşıyordu ve çizdiği eğrinin belli bir noktasında patlayan top mermisi gibi birden infilak edecekti. Bu patlama, bir süredir başlarına gelen ve çevrelerinde olup biten, onları evlerinden sürüp, hiç de konuksever sayılamayacak bu yolda, meçhul ve düşman bir geleceğe doğru yürüten tüm bu korkunç ve inanılmaz şeyleri bir sabun köpüğü gibi parçalayıp, bir karabasan gibi yok edecekti sanki. Anlaşmazlık birden ortadan silinecek ve hepsi birden anlayacaklardı her şeyi. Aralarında sadece bir kez bakışacak, sonra komutana ve askerine bir bakacaklar ve bu kadarı yeterli olacaktı: Yolun kenarına oturulacak ve zincirleri sırayla çıkarılacaktı. Daha sonrası kendiliğinden gelecekti. Ve bu zincirlenmiş adamlara öyle geliyordu ki, her şey yeniden yerli yerine oturacak ve bu korkunç yanlış anlamadan önceki hale dönelecekti. Eski düzen ve hukuk, en azından onların her zaman düzen ve hukuk adını verdikleri ve mümkün olan tek dünya, tek doğal düzen olarak kabul etmeyi âdet edindikleri şey yeniden yürürlüğe girecekti.

Acı artıyor, keskinleşiyor, yukarılara tırmanıyordu ve tuhaf bir sarhoşluk hali içinde, böylesine keskinleşen bir acının daha uzun müddet süremeyeceği duygusuna kapılıyorlardı, çünkü acı yükseldikçe sonuna ve yok olmaya yaklaşıyordu. Biraz daha, birazcık daha, biraz daha güçlü ve yakıcı hale gelsin ve bu acı düşü birden yok olacak, yerini ferahlatıcı ve üstün hakikate bırakacaktı. Geriye sonraki kuşaklara ibret versin diye anlatılacak, dönem seraskerin, onun zulmünün ve şiddetinin korkunç hikâyesinden başka bir şey kalmayacaktı.

Tam o anda, bu doruk noktasında başına güneş geçen bir adam sendeliyor ve onu diğerlerine bağlayan zincir yere yıkılmasını engellediği için sallanan kolları ve aşağı sarkan başıyla, iki arkadaşının arasında asılı kalıyordu. Kafile demir şıkırtıları arasında dalgalanıyor ve kimsenin istemediği, emretme-

diği o kendiliğinden molalardan biri daha veriliyordu. Gide-
rek artan ve sonuna yaklařtıķa yükselen acı yanılması da
böylece sona eriyordu. Elveda kurtarıcı patlama! Forsalar yo-
lun kıyısında bir gölgeye çöküp, yere yıkılanın aklının başına
gelmesini beklerken, cesaretleri kırılmış bir halde bakışıyor
ve bir sarhoşluktan ayılır gibi yol arkadaşlarının çıplak bo-
yunlarındaki sağlam demir halkaları şaşkınlıkla inceliyorlar-
dı. Bu dayanılmaz gerçeğin darbesi altında çöküp, sanki bir
daha asla kalkmayacak ve yola koyulmayacakmış gibi yere
uzanıyorlardı. Ama biraz uzatılan sessiz bir molanın ardın-
dan, boğuk bir sesle verilen emirle hepsi hızla kalkıyor ve ön-
ceki hallerine dönüyorlardı yeniden: Birbirine zincirlenmiş
bir hükümlüler ve üniformalı askerler kafilesi... Ve bu şekilde
yola düşüyorlardı yeniden.

Jilavka Denen Bir Şarap

Daha kısa süre öncesine kadar Muyaga Telalagiç'e ait olan Bilevo'daki büyük ve güzel ev gün boyu çizme ve demir ökçeli kundura sesleriyle, subayların birbirini izleyen kahkahaları ve sarhoşların hayhuyuyla, garsonlarla hizmetçilerin koşuşturmaları ve seslenişleriyle cınlayıp durdu. Evin yeni sahibi, Topçubaşı da denen topçu albayı Arif beydi; o, Ömer Paşa'nın subayları içinde en güler yüzlü ve savurgan olanıydı, evini zincirinden boşanmış konuklarla doldurmadıkça rahat edemezdi. Zaman zaman Arif beyin savurganlığına öfkelenen Ömer Paşa, "bu adam etrafına pisboğazları ve asalakları toplamadan tek başına yemek yese, zehirleneceğini sanır" diyordu. Arif Bey'in gerçek adı Sigismond Ering'di; Leh asıllı bu dönme yıllardır Ömer Paşa'nın ordusundaki en iyi subaylardan biriydi. Varşovalı bir mimarın oğluydu; kendisi de teknik eğitim almıştı. Ülkesinden kaçtıktan kısa süre sonra kendini İstanbul'da bulmuştu. Orada Türk ordusuna katılmış ve hızla topçu subaylığına yükselmiş, terfi etmekte de gecikmemişti. İçkiye düşkünlüğü ve kariyerine hiç önem vermeyişi olmasa, en üst rütbelere de yükselebilirdi, ama o savaş birliklerinde görev yapıp, imparatorluğun dört köşesindeki seferlere katılarak özgürlüğünü korumayı tercih ediyordu. Uzun süredir Ömer Paşa'nın yanın-

dan ayrılmıyordu artık. Bu ordunun tüm teknik işleri Arif Bey'in komutasındaydı; o da emirleri doğrudan seraskerden alıyordu.

İriyari ve güçlü kuvvetli, sırtı erken kamburlaşmış, köşeli kemik yapısı pek de düzgün durmayan bu adam gerek dış görünüşü, gerekse davranışlarıyla diğer subaylardan ayrılmıyordu. Uzun kolları sallanan, sıska bacaklı ve düşük omuzlu bu koca gövdenin üzerine tuhaf bir şekilde tünemiş ufak, keskin profilili başı vişne rengindeki buruşuk, kocaman fesin altında daha da küçük görünüyor; yer yer kızıla çalan saçları fesinin altından dışarı taşıyordu. Bıyıksız ve sakalsız ufak tefek yüzündeki kapkara ve kocaman gözleri kâh yanıp kâh sönen, kâh genişleyip kâh kısılan ve bir türlü ele avuca gelmeyen çarpıcı bir gülümsemeyle can buluyor, bu gülümseyiş onun yüz ifadesini sürekli değiştiriyordu: Gözleri sırasıyla akıllı ve alaycı, iyniyetli, soğuk ve mesafeli, sıcak, soruşturucu ve acımasız, neşeli ve çocuksu, öfkeli ve ürkütücü bir havaya bürünüyor, kimi zaman da düşlere dalıp gidiyorlardı. Elleri kolları uyuşuk uyuşuk hareket ediyor ve arkadaşı Doktor-Albay Fritz'in şakayla karışık söylediği gibi "nekâhet halinde bir hasta gibi yürüyordu." Çatlak bir bas sesle derinden konuşuyor, heceleri ağır ağır birbirine ekliyor ve canlı, parlak gözleri her zaman sözlerinden ve jestlerinden daha çok şey ifade ediyordu.

Her şeyiyle miskin ve sıradışı bir adam olduğunu belli ediyordu: Ayrıksı üniforması, yumuşak ve ökçeleri yenmiş sivil pabuçları, boynunun etrafına sardığı o inanılmaz sarı fular. Ering'le aynı yaşta olan ve ona gerçek bir dostlukla bağlı Ömer Paşa bu umursamazlığı ve hiç de savaşı sayılamayacak kılığından ötürü durmadan onu suçluyor, bir adamın "içinden yetenekli bir asker, dışından ise bir sirk müdürü" olabilmesine hayıflanıyordu. Arif Bey önemli günlerde nizamî bir kılığa bürünebilmek için elinden geleni yapıyor, ama tüm çabaları boşa çıkıyordu.

O da tıpkı ötekiler gibi, kimi zaman az, kimi zaman çok daha fazla içiyor, ama içki âlemlerinde ve sarhoş olduğunda bilincinin bir yanı hep açık kalıyor, kendine hâkim oluyor ve

bir anlamda vakarını koruyordu. Onda sarhoşluk büyük bir belagat, gözûpek ve aykırı düşünceler, şaşırtıcı buluşlar tarzında kendini gösteriyordu. Arkadaşlarının çoğu gibi onun da çeşitli hastalıkları vardı. Ama istediği kadar hasta, bakımsız ve kılıksız olsun, katı ve vicdan sahibi bir komutandı yine de. Her subay, her asker onun şakaya gelmediğini ve topların her zaman “gelinlik kızlar gibi” bakımlı, parlatılmış ve hazır olması, cephanenin yerinde durması, her aletin parlatılmış, her atın nallanmış ve tımarlı, her mühimmat arabasının yağlanmış ve yükleri düzgün bir şekilde istiflenmiş durumda beklemesi gerektiğini bilirdi. En küçük hatayı ve ihmali hiç sinirlenmeden, bağırıp çağırmadan, sövüp saymadan, ama acımasızca cezalandırır, herkes de verilen cezaları yakınmadan kabullenirdi; emirlerini tartışmak, onlara karşı çıkmak veya huysuzluk etmek söz konusu bile olamazdı. Herkes Topçubashi'nın bataryasının Ömer Paşa ordusunun başlıca kozu olduğunu biliyordu. Tabii serasker zaferlerini öncelikle hiçbir kural tanımayan usta siyasetçiliğine, olağanüstü strateji ve taktik becerisine borçluydu, ama onun en büyük silahının Arif Bey'in topçusu olduğu ve çeşitli Türk vilayetlerinde on bin kişilik bir kuvvetle çok daha kalabalık isyancı ordularını bu sayede mağlup ettiği bilinirdi.

O günlerde Arif Bey, iki sefer arasında silah arkadaşlarıyla Saraybosna'da kendi tarzınca dinleniyordu.

O yaz günü Telalagiç'in evi yine çok hareketliydi. Evin gerçek sahibi Muyaga Telalagiç Saraybosna ileri gelenlerinin çoğuyla birlikte tutuklanmadan ve ailesi biraz uzağa, kırdaki arazilerine çekilmeden çok önce, eşyaların büyük bölümünün güvenli bir yere götürüldüğü ortadaydı. Ama evin yeni efendisi bunu hiç umursamadı. Bugün de öğle yemeği için vakit çok erken olmasına karşın, birçok subay eve dolmuştu bile. Hava çok sıcak olduğundan, talim erken başlıyor ve sabah onda sona eriyordu. Daha sonra Arif Bey'in konukları yemek ve içmek, ama özellikle de içmek için teker teker düşmeye başladı. Birkaç gün içinde toplarıyla birlikte Batı Bosna'ya doğru yola çıkacaktı ve şu anda da “sert” bir Bosna rakısıyla dolu kadehi-

ni bitirip yenisini almadan önce yaverine emirlerini bildiriyordu; aslında bu rakı onun zevkine göre fazla “yumuşak”tı, öyle yumuşaktı ki insanın yaşam zevkini öldürüyordu. Tandırdan çevrilen etlerin ve kızarmış soğanın kokusu yükseliyordu. Öğle yemeğini beklerken rakı kadehlerini birbiri ardı sıra boşaltıyorlar ve sohbet giderek koyulaşıyordu.

Birisi Saraybosna’da bira olmadığı için hayıflandı. Bir başkası dolu ağzıyla konuştu: “Bu Boşnak rakısı hepimizi geber-tecek.”

Biri beyaz garson ceketi, diğeri boynuna kadar ilikli koyu renk asker ceketi giymiş iki asker içeri girdi. Her birinin elinde soğuktan buğulanmış ve içleri yeşile çalan sarı bir sıvıyla dolu birer içki sūrahisi vardı. Gūnūn sūrprizinin yeni ve ũnlū bir içki olacađını zaten açıklamıř bulunan ev sahibi tōrenle duyurdu:

- Mostar Jilavka’sı! şu harika şeyin tadına bakalım biraz!

Az yiyor ve sek içiyorlardı. Sedirinin ũzerine oturmuş Arif Bey sağ elinin parmaklarıyla yakaladığı kũk et parçalarını ağzına attı.

Biraz űzentili genç subaylar kadehlerini ev sahibine doğru sessizce kaldırdılar. Daha yaşlı olanlar gōzleri yerde, yũzlerinde ikiden anlayanların memnun ifadesiyle kendi hallerinde demleniyorlardı.

Ama bu Jilavka kendisine gōsterilen űzeni yũz katıyla geri veriyordu insana. Bunu çok hızlı ve ustaca bařarıyordu űstelik; űyle ki insan bir sũre sonra, içkinin yeřil ve altın rengi manzaralarından, o manzaraların içine belli belirsiz sızan mas-mavi űgle gōğũnden ve o maviliđin yũzlere mutlu bir gũlũm-seme yerleřtiren sonu gelmez vaatler geçidinden bařka bir řey gōrmez oluyordu gōnlũnde. Burada yabancılara ikram edilen tũm o kũt ve uđursuz içkilerin ardından etin, kurak ve kut-sanmıř bir űlkenin deđerli řarabıydı űnlerindeki. İnsan sanki gũlũřler ve tũrkũler içiyor, űũncũ kadehten sonra çevresindekilere gũlũcũkler dađıtıp, tũrkũlerle selamlıyordu onları. Subaylar oturdukları yerde tepinip duruyor ve birbirlerine avazları çıktıđı kadar haykırıyor, bu yeni řarabı űvũyor ve onu

çeşitli dillerden sevgi dolu sözcüklerle süslüyorlardı. Doktor Fritz ayağa kalktı: Dua edecek gibi kollarını açıp askerlerin sloganını söyledi:

- *Vita militum est male vivere et bene bibere!*

Herkes haykırıp alkışladı onu. Son yemek getirildi: gerçek krepler (aşçı da tıpkı doktor gibi Viyanalıydı). Bazıları onları fazla soğuk, bazıları da fazla sert buldu. Herkes Avusturyalı “*melschpajz*”la alay etti. Doktor Fritz’in şöyle başlayan ve sonu bir türlü gelmeyen talebe şarkısını söyleyeceği o zorunlu an da gelip çattı:

*Bibit hera, bibit herus,
Bibit miles, bibit clerus.*

Bas bariton ve renksiz bir sesle, sanki bir öğrenci cemiyeti toplantısındaymışçasına ciddi ve törensel bir havada şarkıyı söylerken üç genç subay içeri girdi, herkesi selamlayıp masaya yerleştiler. Arif Bey onlardan yemeklerini hemen bitirip yeni içkinin tadına bakmalarını ve “jilavka denen bu Mostar şarabından bir fıçıyı yukarı çıkarmaya yardım etmelerini” rica etti. Genç subaylardan biri olan Yaroslav Kot, uzun boylu, benzi soluk, İtalyan müzisyenlerini andıran uzun siyah saçları bukle bukle dökülen bir adamdı. Hazırcevaplığı ve alaycılığıyla çetenin filozofuydu.

Doktorun dingin şarkısı yerini sıçrayıp duran Leh danslarının ritmine bırakmıştı hanidir; bu dansların kabına sığmayan neşesinin ardında bir hüznün yankısı hissedilirdi hep. Subayların hepsi ayaktaydı. Krakovyana yapıyorlar ve Muyaga’nın evinin böyle konuklar ve onların çılgınca hareketleri için tasarlanmamış ince döşeme tahtaları onların çizimleri altında boğuk seslerle sızlanarak eğilip bükülüyordu. İki Macar eğreti yapıyı her an çökterebilecek, çok ateşli bir çardaş söyleyip dans ediyorlardı.

Salonda ve yandaki odada toplanmış küçük gruplar hararetili bir sohbete dalmıştı. Sadece Arif Bey yerinden kıpırdamamıştı. Hep gülümseyerek oturuyor, her zamanki gibi hiç sesini yükseltmeden konuşuyordu. Ama ötekilerin çenesi düşmüştü.

Jilavka yıldırım gibi çarpıyordu insanı. İçinize sızarken nazik ve masumdu, ama etkisini göstermeye başladıkça gürlüyor, saldırganlaşıyor ve ağzı bozuluyordu. Eski ihtilafları su yüzüne çıkarıyor ve karşınızdakini hasım olarak gösteriyordu. Artık kimse dans etmeye çalışmıyor, çünkü bu şarap dilleri çözdüğü oranda ayaklara da köstek vuruyordu.

Herkes bağrışa çağrışa tartışmaya koyulmuştu. Gün ortasında tuhaf bir içki âlemiydi bu. Ter içinde, yüzleri kıpkırmızı kesilmiş veya betleri benizleri atmış, öfkeden köpüren veya keyif içinde subaylar, göğüsleri bağrırları açık, başları çıplak bir odadan diğerine koşturuyor veya bacaklarını uzatmış, elleri külot pantolonlarının cebinde, çeneleri göğüslerine düşmüş, gözleri çizmelerinin ucuna dikili, bitkin bitkin oturuyor, kimileri de hiç ara vermeden konuşup kollarını sallayarak uzun camekânlı galeride volta atıp duruyordu.

Herkes sanki bir şey kanıtlamak veya birini ikna etmek ister gibi soluğunu tüketiyor, ama kimse kimseyi dinlemiyor ve hiç kimse bir şey duymuyordu; sözlerinize yanıt veren biri çıkarsa, bunun tek nedeni sizin hemen ardınızdan ateşli olduğu kadar karmakarışık sarhoş düşüncelerini daha büyük bir güçle ifade edebilmek isteyiydi. Birçok dil kullanılıyordu. Geçmiş söz konusu ise (insan sarhoş olduğunda geçmişten çok bahseder, çünkü ayık kafayla bu konuya hiç girilmez) Lehler aralarında Lehçe, Macarlar Macarca konuşuyordu; ortak dil Almanca'ydı ve güncel konulara, askerliğe, kadınlara, içkiye ve paraya ilişkin her şey Türkçe konuşuluyordu. Bu Babil kulesinde Doktor Fritz zaman zaman manzum veya nesir Latince cümlelerinden birini ortaya atıyor ve tüm bunlar haykırışlar ve şarkılar, yerleri değiştirilen eşyaların çıkardığı gürültü, masaya indirilen yumrukların ve yere vurulan çizmelerin sesi arasında kaybolup gidiyordu.

Her içtiklerinde aynı şeyler yaşıyordu gerçi, ama bugün Arif Bey'in sürpriz yapıp getirttiği bu bilinmedik şarap herkesi zincirlerinden boşandırmış ve hiç olmadık bir saatte tam bir işrete dönüştürmüştü işi. Jilavka tüm engelleri yıkmış, tüm frenleri boşaltmış, hayal güçlerini tutuşturmuş, gerçekli-

gi gölgelemiş ve gerçeikle düş arasına yeni ve harika köprüler atmıştı. Tüm içgüdüler bağlarından kurtulmuş, her türlü mantık iptal edilmişti. Herkes özel bahçesinde dolaşır gibi, olandan ve olmayandan, bir zamanlar var olmuş ve bir daha geri gelmeyecek olandan, hiçbir zaman var olmamış ve asla da var olmayacaktan oluşan sonsuz bir bahçede geziniyordu. Herkes gördüklerinden ve hissettiklerinden söz ediyordu. Ve istediklerini, ifade etme ihtiyacı duyduklarını söylemek için kimsenin yol yordam izlemesine veya kendine haklılık gerekçeleri bulmasına gerek yoktu. Bu zaten kendiliğinden geliyordu. Her biri kendini sorguya çekiliyor gibi hissediyordu ve hepsinin her şeye cevabı vardı. Söylenenler aralarında hiçbir ilişki ve kendi içlerinde de hiçbir bağıntı olmadan yan yana akıyor, birbirine karışıyor veya çarpışıyor. Ama konuşanlar her şeyin gerçeküstü bir mantıkla, bir soru ve bir cevap gibi birbirine bağlandığı ve bunun sonucunda ortaya ahenkli, akıllı, samimi, anlamca zengin ve çekicilik dolu sözler çıktığı izlenimine kapılıyor, bu sözler âlemi içinde o ciddi ve mutsuz insanlar oyun oynayan çocuklar gibi hünelerlerini sergiliyor, isteklerini ve akıllarına gelen her şeyi gerçekleştiriyorlardı. Masallarla ve harikalarla çalkalanan bu denizin üstünde, bir an için gerçekliğini iptal ettikleri dönmelik yaşamlarına ilişkin akıllıca ve ince saptamalar zaman zaman adacıklar gibi su yüzüne çıkıveriyordu.

Tüm bunlar bir tartışma ve şarkı hayhuyundan, gürültülü monologlardan ve ses çınlamalarından başka bir şey değildi aslında; bazıları bu meçhul şarabın yakıcı soluşunu gürültü sayesinde boşaltabilmişti. Zaten bu nedenle şarkıların ve gevezeliklerin ne başı ne de sonu vardı; anlaşılması güç, dağınık ve kopuk parçalar halinde uçuşuyorlardı havada.

Görüşme

Güz yağmurlarından sonra, ilk soğuklar bastırınca, Ömer Paşa ordusunu kentlere geri getirdi, kendisi de Saraybosna'ya döndü ve kışı orada geçirme niyetinde olduğu söylentisini yaydı. Aslında bu da onun savaş hilelerinden biriydi. Askerleri soğukta da savaşacak şekilde donatılmış ve talim görmüştü, ama bunu göstermek istemiyordu. Bosna isyancılarını ve onların artık hiçbir geçerliliği kalmamış savaş yöntemlerini iyi bildiği için, onların ordusunun her şartta kış mevsiminde dağılacağını hesaplıyordu. Saraybosna'ya çekilip kendisinin de kışın savaşamayacak durumda olduğu izlenimini uyandırarak, mümkün olduğunca çok sayıda isyancının mevzilerini terk edip evlerine dönmesini sağlamayı amaçlıyordu. Daha sonra ilk kuru soğuklardan yararlanıp, cephede kalan dağılmış ve mevcutları azalmış birliklere baskın verecekti. Hem kuramsal olarak, hem de tecrübeleriyle, düşmanın gerçekleştirilemeyeceğini düşündüğü harekâtların çok daha fazla başarı şansına sahip olduğunu biliyordu.

Serasker, mevsim değişiminden yararlanıp üç dinin en önde gelen temsilcileriyle temasa geçti. Bazıları kendiliklerinden, diğerleri ise davetine uyup onu görmeye geliyordu. O günlerde Saraybosna'da heyetler birbirini izliyordu. Serasker, padişahın buyruklarının Bosna ve Hersek'te tamamen ve hiç tartış-

masız uygulanmasını sağlamak konusundaki niyetini her birine ayrı ayrı açıklıyordu; kâh tehdite, kâh övgüye, kâh el açıklığına, kâh şantajla başvurarak ya onlarla arasını düzeltmeye ya da onları korkutmaya çalışıyor, her iki durumda da kendisiyle işbirliği yapmaya zorluyordu.

Knez (bir grup Sırp köyünün şefi) Bogdan Zimoniç ve Doğu Hersek'li diğer dört şef kasım başında Saraybosna'ya geldiler. Bu beş adamın komuta ettiği birlik, Ömer Paşa'nın ordusuna karşı yürümek üzere Ali Paşa'ya katılmayı reddettikten sonra Pivodiç'teki Zievan'da onun "kavasbaşı"nı mağlup etmişlerdi. Serasker bu bağlı tutumlarından dolayı teşekkür etmek ve düzeni, barışı korumaya devam etmeleri için talimatlar vermek üzere getirtmişti onları. Ama Ömer Paşa'nın bu adamları görüp onlarla konuşmak istemesinin çok önemli bir nedeni daha vardı. Bosna'dan sonra muhtemelen Karadağ'a da geçip oradaki direniş ve karışıklık odaklarını yok etmek gerekeceğini ve bu görevin de kesinlikle kendisine verileceğini biliyordu. Büyük bir gizlilik içinde buna hazırlanıyordu. Ama Karadağ'a karşı saldırıya geçebilmek için Hersek sınırında barışın hüküm sürmesi ve Sırpların ileri gelenleri arasında da belli sayıda insanın onu biraz da olsa desteklemeye hazır olması gerekiyordu. Vaatler ve armağanlarla bu knezlerden birini (mümkünse bizzat Zimoniç'i) kendisine bağlamayı, onu sınırdaki durum hakkında sorguya çekmeyi ve gelecekte onun yardımına ne ölçüde güvенеbileceğini şimdiden görmeyi amaçlıyordu.

Ömer Paşa içlerindeki en önemli ve itibarlı knez olan Bogdan'ı kabul etti önce; o sırada diğerleri aşağıda, yaverinin büyük salonunda bekletiliyordu. Ahşap merdiven, birinci kattaki kabul salonuna çıkarılan Zimoniç'in iri yarı ve ağır bedeni altında gıcırdayıp inliyordu. Knez, güzel bir kasım gününün duru ışıltısının tüm camlardan içeri girdiği bu aydınlık salonda kendini Ömer Paşa'nın karşısında bulunca, ormanın açıklık yerine gelmiş bir dağlı gibi bir an durdu, gözlerini kırıştırdı ve nerede olduğunu daha iyi görüp yönünü daha iyi bulmak ister gibi başını arkaya doğru attı. Ömer önce bir saniye bekledi, sonra çok içten bir sadelikle ona yer gösterdi.

- Buraya, yanıma.

(Ömer Paşa, böyle halktan nüfuzlu insanlarla başbaşa görüşürken özel bir ses tonu ve rengi kullanıyordu. Anılarının en derin yerlerinden bulup çıkardığı bu ses tonu ve rengini, çocukluğunda Lika ve Bosna panayırlarında duyduğu sohbetlerden alıyordu. Bu içli dışlı üslupla konuştuğunda hiç kimsenin ona direnemeyeceğini düşünüyor, ama başarının başlarını döndürdüğü ve başkalarını küçümseyen pekçok insan gibi o da kendini fazla abartıp aldatıyordu. İçten ve kaba bir sadelik içinde konuşmaya çabalarken, İstanbul'daki yıllarının ve parlak kariyerinin, aslında hiçbir zaman fazla yakın olmadığı halktan onu ne kadar uzaklaştırdığını unutuyordu. Tüm kibiri ve kendine duyduğu güven içinde, sözlerinin ve tavırlarının yapaylığında sadece kendisinin algılayamadığı bir sahteliğin onu ele verdiğini ve düşündüğünün tam tersi bir etki yarattığını fark edemiyordu. Karşısındakinin hoşuna gitmeye çalışırken aslında kendini ele veriyordu.)

- Buraya, yanıma.

Ömer davetini yineledi ve hiç beklenmedik bir şekilde knezin sağ elini iki elinin arasına aldı. Bu beyaz ve tuhaf denecek ölçüde yumuşak, ama kocaman ve az pişmiş bir somun kadar ağır elde her an vurmaya hazır bekleyen ürkütücü bir güç yattığı hissedilebiliyordu; el öylesine kocamandı ki, paşanın güçlü ama zayıf, yanık ve heykelsi iki eli onu tam olarak sarmıyor ve minicik, kurumuş, kavruk kalıyorlardı onun yanında.

Zimoniç bir direnç içinde değildi ama oturmak konusunda hâlâ tereddütlüydü; hareketsiz duruyor ve gözlerini hafif hafif kırıştırıyordu; sonunda konuşmaya karar verdi. Tereddüt dolu sesinin perdesi ve yüksekliği böylesine güçlü bir bedenden ve erkeksi bir yüzden beklenmeyecek kadar kısıktı.

- Arkadaşlarımı da... getirebilirdik... görüşmeye herkes katılsın. Eğer sence de bir sakıncası yoksa?

Ömer'in adının veya unvanlarının geçmesini gerektirecek her yerde küçük duraklar veriyordu: meçhul bir nedenle bu adı söylemek istemiyor veya söyleyemiyordu.

- Bence bir sakıncası yok, ama önce şefler olarak görüşmeye

sen ve ben başlasak daha yerinde olur. Sonra onlar da gelebilir. Benim de dostlarım var ve gördüğün gibi hiçbirini getirtmedim. İşler başbaşa görüşerek halledilir.

Knez bunu sessizce onayladı.

Ömer, sükûnet içinde, hem tepeden bakan hem de ateşli bir tonla Zievan'da adamlarıyla birlikte Ali Paşa'nın kavasbaşının ordusunu bozduğu için kneze teşekkür etti; bu davranışıyla padişahına bağlı bir uyruk, uyanık bir şef ve hem düzenin, hem de barışın dostu olduğunu göstermişti. Ali Paşa Stoçeviç'in işi bitmiş bir adam olduğunu ekledi, adamlarını edepsiz ve hırsız diye niteledi. Padişahın niyetlerini ve tasarılarını hatırlattı: 1839 Hattışerifini nihayet uygulatmak. Bu hattışerif ülkenin, özellikle de Hristiyanların çıkarınydı. Yalnız knezin ve adamlarının düşüncesiz, bozguncu ve kötülük yapmaya hazır Karadağlılardan sakınması gerektiğini ekledi laf arasında.

Knez, üzerine yeşil havlı bir kumaş kaplanmış, altında tamamen kaybolan Avusturya koltuğu üzerinde hafifçe kıpırdadı.

Ömer Paşa daha sonra Bosna ve Hersek de dahil olmak üzere tüm Türkiye'de ister rızayla ister zorla kurulması gereken düzenden, hiçbir isyancının karşı koyamayacağı kuvvetlerinden, Hristiyanların yeni statüsünden, Bogdan gibi insanların şimdi halka karşı üstlendikleri önemli rol ve ağır sorumluluktan söz etti. Sağ yumruğu bir kasılıp bir gevşerken, gözleri birçok kez kıvılcımlandı. Zimoniç susuyordu. Ömer bir yandan onun geniş yüzüne, dudakları gerilmiş, ince, büyük ağzına, alt yarısı yanık, kûlahın altında kalan üst yarısı ise bir delikanlı-nın gibi ak ve pürüzsüz büyük alnına bakarken, diğer yandan da knezin İstanbul'da uzun süredir bilinen ailesinden söz ediyordu. Padişahın iki kez huzuruna kabul ettiği uzak atası Knez Yovan'ı; halkın sevdiği, Türk makamlarının da saydığı babası Ortodoks papazı Açım'i hatırlatıyordu. Bu söylenenlerden, onun, Knez Bogdan'ın çok daha önemli bir şahsiyet, yeni düzenin payandalarından biri, halkının tek ve gerçek şefi olma yönünde yolunun açık olduğu anlamı çıkıyordu.

Her yüz yılda bir padişahın bir seraskeri Bosna'ya gelirdi; gerçi bu da her zaman olmazdı ya, geldiğinde her şeyi yapabi-

lır, istediğini bağlayıp, istediğini çözebilir, kimini soyup kimini zengin edebilir, ikbal de dağıtabilir, eziyet de verebilirdi; gerçi yağmur yağdıramaz veya yağmuru durduramazdı, ama geri kalan ne varsa elinden gelirdi. Sadece budalalar anlamak istemezdi bunu ve sadece şımarık beyler fermanlarına ve diğer belgelerine güvenip, bunların uzun süredir aşıldığının ve tüm o kâğıtların Saraybosna'da koca bir ateş yakmaktan başka bir kıymeti olamayacağını farkına varmazdı. Bunlar cahiller ve körlerdi, şimdiki zamanı hiç anlamıyor ve ne çevrelerinde olup biteni, ne de dünyanın nereye gittiğini görüyorlardı. Geçmiş bile unutmışlardı, yoksa bir seraskerin sultanın ordusuyla birlikte çıkagelmesinin manasını bilirlerdi. Onun her şeyi yapabileceğini, sadece efendisinin huzuruna görevini tamamlamadan dönemeyeceğini kestiremiyorlardı. Zavallılar, serasker gibi bir adamın ne uçurduğu kelle sayısı, ne de harcadığı para tutarı hakkında kimseye hesap vermediğinden habersizdi. Ama kendisinin, ailesinin ve tüm yakınlarının iyiliğini isteyen herkesin yapacağı gibi, onlar da bunu bilmeliydi. Bunu zamanında anlamayanın vay haline!

Giderek bıkkın ve keyifsiz bir görünüme bürünen serasker konuşma biçimini yavaş yavaş değiştiriyordu. O senli benli ses tonu yavaş yavaş siliniyordu. Hatta son sözcüklerinde yabancı bir aksan seziliyordu.

Zimoniç susuyordu. Gözlerini defalarca kırıştırmakla yetindi; belli belirsiz bir gülümseme veya örtülü bir onay ya da hiç anlamsız bir hareket olarak algılanabilirdi bu davranış. Ömer de sustu. Söyleşi kurmak gücü belki, ama sessizlik daha da sıkıntı vericiydi. Gözlerini yere indirdi, sonra daha fazla dayanamayıp yeniden kaldırdı ve aynı manzarayla karşılaştı. Gatak'ın dev gibi knezi terbiyeli ve yumuşak huylu görünen, ama aslında çözülmesi zor ve mesafeli bir tavır içinde karşısında duruyordu. Gülümseyişinin ardında ne gizlendiğini görmek olanaksızdı ve ağzından dirhemle dökülen sözler sohbeti hiç ilerletmiyordu. Zaten bunun bir gülümseme mi yoksa sırıtma mı olduğunu, ağzından çıkanların sözcük mü, yoksa kocaman ve güçlü bir bedeninin kendinden memnun homurdan-

ması mı olduğunu kim kestirebilirdi ki... Tüm bunlar Ömer Paşa'yı huzursuz etmeye başlamıştı. Sebebinin bilmiyordu ama, en başından beri hem kendi istediğinden, hem de bu köy şefinin konumunun ve mevkiinin gerektirdiğinden daha sevimli ve senli benli davranmıştı. Örneğin şu anda öfkeliydi, ama hiçbir şey belli etmiyordu. Tam tersine yitirdiklerini geri almak istiyorsa ortaya sürdüğü parayı artırması ve daha fazla risk alması gerektiğini bilen bir kumarbaz gibi, sevimliliğini iki katına çıkarıyordu. Birdenbire konuyu değiştirdi. Ali Paşa'nın adamlarının nasıl savaştığını, ne tür silahları olduğunu sordu, sonra başka şeye geçti.

- Gerçekten tütün içmiyor musun?
- Alışık olmadığım için...ondan... Böyle işte.
- Ah, ah! Ben gece bile içiyorum.
- Ah.

Knezin ağzından çıkan bu "ah" belli belirsiz bir sestir ve eğer bu gerçekten bir sözcük idiyse, hiçbir şey ifade etmiyordu; ne bir onama, ne de bir yadsımaydı ve sohbeti sürdürme niyeti taşımıyordu. Ömer sahte bir neşe ve ahbablık yüklenmiş, "senli benli" tonunu yükseltti.

- Haklısın, haklısın! Bu nedenle sağlığın yerinde. Sağlamsın, ha? Peki kadınlarla işler yolunda mı bari?

Zimoniç sanki bu soru anlamadığı bir dilde sorulmuş gibi es geçti. Ve konuşma başka bir yöne kayd. Ömer Karadağ sınırındaki durum hakkında bilgi aldı, Karadağ tarafındaki elebaşların kimler olduğunu sordu. Yanıt kısa ve anlamsızdı. Sınır "tüm sınırlar gibi"ydi ve gerçekten önemli sayılabilecek bir adam yoktu. Ömer, sessizlikten sakınmak için, Gatsko Polie ve Doğu Hersek Türkleriyle ilgili sorular yöneltti. Nasıl bir tavır alıyorlardı? Hâlâ şiddet olayları yaşanıyor muydu? Knez daha canlı, ama yine içinden çıkılmaz bir yanıt verdi. Birkaç kötü adam vardı, adlarını da verebilirdi, ama bu konuda dostlarının yardımına ihtiyacı vardı.

Bu konuşmadan hiçbir şey çıkaramayacağını gören Ömer Paşa ayağa kalktı, hizmetkârlarını çağırdı ve Zimoniç'in arkadaşlarını alıp getirmelerini söyledi. Dört şef odaya girip yerleş-

tiler. Bunlar, Knez Bogdan'dan daha kısa ve zayıf, ama seras-kerden daha uzun ve güçlü, iriyarı, kemikli adamlardı. Kendi-lerine soru yöneltilmesini beklemeden birbirlerinin sözünü kesip duruyorlardı. Ömer Paşa, gözleri dalgın, mesafeli bir ha-vayla onları dinliyordu. (İsyanları bastırdığı her yerde, Asya'da ve Balkanlar'da, "reaya" ve temsilcileri ile ilişkiye geçiyor ve bu onun içinde her zaman merhametle tiksinti karışımı, tatsız bir duygu uyandırıyor. Bu yüzden genellikle konuşmaları kısa kesip görüşmeye son verirdi. Ama çocukluğunun dilini konuşan bu adamlar ona daha da iğrenç gözüküyordu: İstirap çocukları olan bu alt sınıf yaratıklar, hiç gelişmeden ve gözle-rini gerçek anlamda hiç açmadan yaşayıp yaşlanmışlardı). On-ları dinlemek büyük bir sıkıntıydı. Sadece bir kez soğuk ve ka-tı bir tavırla sırayla konuşmalarını hatırlattı. Zimoniç hâlâ ses-siz duruyordu. Sonunda Ömer Paşa resmî bir tavırla onlara te-şekkür edip kutladı ve böyle devam etmelerini söyledi. Ayağa kalkınca şefler de yerlerinden doğruldu; sanki onlara bir şey daha söyleyecekmiş, en önemli konudan söz edecekmiş gibi Ömer Paşa'ya bakıyorlardı. Şimdi resmî geçitteki gibi külahları ellerinde hizaya girmişlerdi ve Ömer de önlerinden geçti. Sıra-nın en sonunda duran, göğsü ağır gümüş plakalarla süslü, bı-yıkları fırça gibi dimdik ve Âdem elması çıkık, zayıf ihtiyar, paşanın övgüsünü biraz kuru bir sesle yanıtladı.

- Evet beyim, senin de söylediğin gibi her şey yolunda, ama biz hâlâ vergilerin ve angaryaların altında eziliyoruz.

Tam karşısında duran Ömer'in boyu ondan bir baş daha kı-saydı: Gülümsedi ve elini büyük gümüş plakaların üstüne koydu:

- Bunların hepsini alacağım.

İhtiyar sanki plakaların hâlâ yerinde durup durmadığını görmek ister gibi, hemen gözlerini yere indirdi ve Ömer elini geri çekti; gülmeye devam ederek, şiddet olaylarına son vere-ceğini ve tüm haksız vergilerle angaryaları kaldıracağını yine-ledi. Saraybosna'yı gezmek için birkaç gün daha kalmalarını tavsiye etti. Hepsi onun konuguydu ve kente inince yerleştik-leri handa dilediklerince yiyip içebilirlerdi. Hesabı düşünmele-

rine ya da utanmalarına gerek yoktu. Hepsinin elini sıktı ve sıra Zimoniç'e gelince, ona birden şöyle dedi:

- Sen voyvoda, benimle öğle yemeğine kalıyorsun.

Zimoniç sanki ne olup bittiğini daha iyi görmek ve aklını toplamak ister gibi başını ve göğsünün üst bölümünü geriye attı. Az daha arkadaşlarını göstererek birşeyler diyecekti. Ömer lafı ağzına tıktı. Arkadaşları için endişelenmesine gerek olmadığını, onlara handa yemek hazırlandığını söyledi. Sonunda şefler, beceriksiz bir havayla geri dönüp Zimoniç'e şaşkın ve kaygılı bakışlar atarak dışarı çıktılar.

Başbaşa kalan iki adamın iç sıkıcı bir bekleyiş ve belirsizlik duygusundan başka hiçbir ortak noktaları yoktu.

Zimoniç, ağır ama kararlı adımlarla ilerleyen düşüncelerinin seyri içinde, kendisine dayatılan bu başbaşa görüşmenin sonunda ne çıkacağını kestirmeye uğraşıyordu. Ömer Paşa ona ne yapacaktı? Yemeğin sonunda onu muhafızlara mı teslim edecekti? Daha önceki vezirlerin bu tür şeyler yaptıkları biliyordu. Yoksa onu zehirleyecek miydi? Hayır, o kadar da değil. Ben çok önemli bir şahsiyet değilim ve şu sırada benim ölümüm seraskere hiçbir şey kazandırmaz; beni tutuklamaya, sürmeye hele yok etmeye hiç ihtiyacı yok ki. Bundan korkma-
ma gerek yok. Tehlike burada, Ömer'in kendisi. Acımasız, kalpsiz ve şerefsiz bir kan içici, ama akıllı ve becerikli, yılan gibi kurnaz. Bogdan onun kökenini, geçtiği her yerde bıraktığı kanlı izleri biliyordu. Zaten hiçbir şey bilmese bile, iki saattir burada gördükleri ve dinledikleri yeterliydi. Kendine ve söylediklerine böylesine güvenen, kendini iyilik timsali gibi gösteren sözler eden, size kendisinden istemediğiniz şeyleri sunan ve her söylediğinizi hiçbir şey tartışmadan onaylayan bir adam, acımasız bir ikiyüzlüden başka bir şey olamazdı ve ondan elden geldikince uzak durmak gerekirdi. İşte bu çok açıktı. Şayet Knez kendi dağlarında olsa bunu yapardı, ama onun evinde, lanet olası konukseverliğinin ve insafının eline düşünce nasıl uzak durulabilirdi ki böyle bir adamdan?

Zimoniç de, tüm kaygısına karşın, duruma hâkimdi kendince. Bu güçlü dağlının dilsizliğini sürdüreceği veya konuş-

tuğunda sözlerinin hiçbir anlama gelmeyeceği belliydi. Ama Ömer Paşa bunu bir türlü kabullenemiyordu. İzzetinefsi tuhaf bir biçimde kırılmıştı ve konuyu açıklığa kavuşturmak istiyordu. Gerçi bu sınırdaki kendi yanına çekebileceği ve gerektiğinde kullanabileceği bir şef bulmayı da istiyordu, ama bu çam yarmasının teveccühünü kazanmaya uğraşmasını gerektirecek kadar acil veya önemli bir konu yoktu ortada. Onun asıl boyun eğdiği, bu köylüyü pohpohlayıp tavlama, onu daha senli benli ve daha içten bir sohbe sürükleyebilmek konusunda duyduğu tuhaf ve karşı konulmaz ihtiyacı giderme isteği idi.

Görüşmenin başındaki kadar keyifli, taze ve güler yürlü görünen serasker yemeği getirtti. Hizmetkârlar hiç gürültü etmeden girip çıkıyordu. İçlerinden ikisi yarı-Avrupaî siyah kostümler giymişti: Türk şalvarları gibi dizlerinden büzgülü bol pantolon ve sayısız bir düğme sırasıyla gırtlaklarına kadar iliklenmiş bir tür uzun redingot. Bir başkasının sırtında gülünç bir Türk kostümü vardı. Bir siyahtı bu adam. Serasker kısık bir sesle emirler verdikçe, hizmetkârlar hiç gürültü etmeden bir görünüp bir kayboluyor, geri geri giderek, büyük bir ustalıklarla dışarı çıkıyorlardı: Knez söz edildiğini işittiği, ama hiç görmediği uyurgezerlerle karşı karşıya olduğunu sanıyordu. Garsonlardan biri içkileri ve mezeleri getirdi: yanyana yerleştirilmiş ve gümüş tellerle birbirlerine tutturulmuş bir karafaki takımı içinde dört farklı rakı ve konyak.

Zimoniç'in kanaatkârlığı söz konusu oldu yeniden.

- Nasıl yani, rakı da mı içmiyorsun? Olamaz böyle bir şey! Biraz absent ister misin?

Zimoniç, tek bir söz etmeden ve tek bir jest yapmadan, sadece gülümseyen sessizliğinin tüm ağırlığıyla teklifi reddetti.

- Tamam, alışıktı değilsin, ama bak mark [bir tür rakı] da var, bundan içebilirsin.

Sonunda mark üzerinde anlaşılar. Zimoniç inanılmayacak kadar ağır ve saygın, törensel jestlerle elinin içinde bir yük-sükten büyük gözükmeyen kadehi dudaklarına yaklaştırdı ve çok küçük bir yudum aldıktan sonra yeniden masaya bıraktı.

Ömer, suyun içinde süt gibi iz bırakan kokulu absentini ka-
nştırıyordu.

Siyah giysili garsonlardan biri, ölmüş bir adam gibi ellerini göğsünde kavuşturmuş halde yeniden içeri girdi ve ölgün se-
siyle birşeyler söyledi. Serasker ayağa kalkıp konuğunu masa-
ya götürdü. Sanki geçecek yer yokmuş gibi onlara yol vermek
için sırtlarını duvara yapıştıran siyahlı garsonların gölgelerinin
hızla kaydığı loş ve geniş bir koridordan geçtiler.

İçine girdikleri çift pencereci oda çok daha küçüktü ve Av-
rupa tarzında döşenmişti. Ortada kurulmuş bir sofraya onları
bekliyordu. Birçok farklı yemek vardı aslında, ama her şey
hızla servis yapıldı ve kaldırıldı. Sessizce yiyorlar, Ömer lok-
malarını, sanki arkasına atar gibi aceleyle ve dalgın bir hava-
da atıştırıyor, Zimoniç ise ağır ağır ve içine kapalı bir tavırla
çiğniyordu. Gümüş plakalarla süslü ağır giysisi içindeki o dev
sanki gitmiş, yerine ne olduğu anlaşılmaz, aşırı bir dikkat ve
kedice bir edeple dolu, hafif ve törensel biri gelmişti. Nazik
tavırlarla her yemekten çok küçük parçalar alıp ağır hareket-
lerle ağzına götürüyor ve hiç göstermeden çiğniyordu onları.
Sadece kaşık kullanıyordu. Ağzını sık sık peçetesiyle siliyor,
sonra sol başparmağının hafif ve kibar bir hareketiyle bıyığını
sıvazlıyordu.

Zimoniç'in küçük kaşığını (o koca avucunda inanılmayacak
kadar küçük görünüyordu) bir daldırıp bir çıkardığı kompos-
todan sonra, Ömer sessizce ayağa kalktı ve konuğu da onu iz-
ledi. Beyaz kürk kaplanmış büyük bir sedire oturdular. Orada,
kahveler ikram edilip Ömer piposunu yakınca konuşma yeni-
den başladı.

Serasker yine sorular soruyor, kâh Karadağ'daki durumu,
kâh Hersek'teki tarımsal sorunları, idare veya işeyi öğrenmek
istiyordu. Ve Zimoniç'in yanıtları da değişmiyordu: İlk türdeki
sorulara suskunluk belli belirsiz jestlerle ("Kimbilir?" der gi-
bi), ikincilere ise halkın tüm ihtiyaçlarını ve yaşadığı tüm sı-
kıntıları ağır ağır ve ayrıntılarıyla sayarak cevap veriyordu.

Ömer sanki içleri gülen parlak gözleriyle yandan bakıyor,
hiç gözünü kırpmadan dikkatli bakışlarla inceliyordu onu;

sanki bakışlar sorulardan daha önemliydi artık. Hâlâ karşısındaki adamın değerini ölçmeye çalışır gibiydi. Ve konuğuna baktıkça onun boyuna bosuna, giyimine kuşamına ve tavırlarına şaşırıyordu giderek.

Kırk yaşlarındaki bu knez çok genç ve güçlü görünüyor. Beyaz ve temiz, biraz yanmış, sıradışı genişlikte, kırışksız, ama ilginç girinti ve çıkıntılardan oluşan bir yüz. Sakinken gevşiyor, tasaları uçup gidiyor, sağlıklı bir çocuk yüzü gibi pürüzsüz ve masum bir görünüm alıyor, ama görünürde bir neden yokken bu yüzün bazı bölümleri oynamaya ve parçaları birbirinden kopmaya başlayınca, acılı, sert, tehlikeli ve içten pazarlıklı bir ifadeye bürünüyor. Uzun ve düz siyah saçlar, yumuşak ve hareketsiz bıyıklar. Aşağı inik kalın kirpiklerin gerisinde, hafif bir sıkıntı ile bir gülüş başlangıcı arasında duraksayan bakışı parlıyor ve tüm görüşmeye bulanık bir şaka havası veriyor. Açık olan bir şey var: Kirpiklerin arasındaki ince çizgilerden, sanki mazgal deliklerinden belirir gibi görünen şey onun gerçek bakışı değil; o gerçek bakış inik gözkapaklarının ardında saklanıyor ve kendini ele vermeden her şeyi görüyor.

Knezin üzerinde ne ince ipek şeritleri ne de ince kumaş bezemeleri olan, ham yünden kaba bir giysi vardı; sadece yelegi ince kırmızı bezden dikilmiş ve ön tarafına geniş, yaldızlı bir şerit işlenmişti. Bu giysi, özellikle de göğsünü süsleyen dar gümüş plakalar ve ayak bileklerinin kalınlığı nedeniyle her an kopacakmış gibi gergin duran bir sıra geniş pirinç kopçayla tutturulmuş ham yünden beyaz tozluklar ona bir heykelin katı ve törensel duruşunu veriyordu.

Bu iriyarı ve haşin adam, sanki bundan farklı olamazmış ve dünyada başka bakış biçimleri, başka giysileri ve başka bir duruşu olan farklı adamlar yokmuş gibi, halinden gayet memnun ve rahat görünüyordu.

Ömer, bu cüsseli ve yaman adama bakarken, ayaklanmaları bastırdığı diğer Türk vilayetlerindeki benzer karşılaşmaları anımsıyordu. Oralarda da erişilmez ve inatçı aşiret reisleriyle karşılaşmıştı. Tüm davetlerine ve hiç değilse kendisiyle görüşmeye gelmesini ne zaman teklif etse, dağlarının tepesinden

hep aynı cevabı veren bir Suriyeliyi hiç unutmuyordu hele: “Ben, paşayı görmek için *aşağı ineceğim* ha? Söz konusu bile olamaz. Ne görüşeceğiz ki biz? Birbirimize ne dememiz gerektiğini ikimiz de çok iyi biliyoruz. Paşaya söyleyin, ben onunla ancak bir filinta aracılığıyla konuşurum.”

Evet, aynı türden başkalarını da görmüştü, ama bu tür bir direnişle hiç karşılaşmamıştı. Adam keyfi yerinde, yumuşak bir havayla oturuyor, zorunlu olduğu kadar konuşuyor ve gerektiği kadar gülümsüyor, ama kendisi hakkında hiçbir sırtı ele vermediği gibi, karşısından da hiçbir şey almak istemiyor. Ona daha fazla yaklaşmak veya daha doğrusu kandırmak, satın almak ya da gözünü korkutmak olanaksız. Ömer sorduğu kısa sorulardan ve aldığı daha da kısa cevaplardan bağımsız olarak, o karanlık ve parlak, her ayrıntıya dikkat eden bakışlarıyla tüm bunları ölçüp biçiyordu. Ev sahibinin sormak istediği tüm soruları sorduğu ve knezin söyleyeceği her şeyi söylediği anlaşılıp, aynı sorular temcit pilavı gibi yinelenmeye, aralardaki suskunluklar uzayıp gitmeye başlayınca, odaya tam bir sessizlik çöktü. Ama beyaz sedirin üzerine oturmuş iki adam sanki bunu fark etmemiş gibiydi, çünkü bu sessizlik düşüncelerinin akışına son vermemişti. Ömer birden sözü aldı (Zimoniç seraskerin kendisini bırakmayacağını ve yeni bir saldırıya geçeceğini seziyordu).

Ömer sanki konuşmaya yeni başlamışlar gibi az önceki konulara ama daha belirgin ve senli benli bir biçimde giriyordu yeniden.

Padişah'tan ve onun büyük imparatorluğuna yeniden düzen verme isteğinden, onu yenileme, herkesin haklarını ve ödevlerini, görevlerini ve sorumluluklarını bileceği mutlu halklardan oluşan bir aile haline getirme iradesinden söz ediyordu yeniden, ama farklı, daha sıcak, daha pes bir sesle. O halde imparatorlukta büyük değişimler yaşanacaktı: O zamana dek kullaştırılmış ve ikinci plana itilmiş olanlar, dinleri, adları ve konuştukları dil ne olursa olsun, bu işten çok kazançlı çıkacaktı. Bu koşullarda reaya ile iktidardaki Müslümanlar arasındaki ilişki, daha düne kadar geçerli olan ve halk deyişinde de ifade

edilen şekilde kalamazdı: "Biz size mallarımızı veriyoruz, siz de bizi pataklıyorsunuz." Hristiyanların da kötü muameleye karşı kendilerini savunma hakkı olacak ve yetkililerin korumasından yararlanıp adalete başvurabileceklerdi.

Kısacası Bosna ve Hersek'teki durumu değiştirmenin zamanı da geldi. Yollar yapılacak, posta ve telgraf kurulacak, komşu ülkelerle ticaret daha etkin ve serbest bir hal alacak; şantajın ve haksız vergilerin hüküm sürmediği daha Avrupaî bir görünüme bürünecek. Bu da vaftizli olsun olmasın tüm halkın bu sefaletten kurtulup yükselmesini sağlayacak, ciddi ve dinamik kişilere konumlarına ve liyakatlerine göre zenginleşme ve gö-nence kavuşma olanağı verecek.

Ve herkesin gerçekten özgür, koruma altında ve her konuda Müslümanlarla eşit olabilmesi için, -serasker bu noktada birden sesini yükseltiyor- başlarındaki şeflerin, knezlerin, voyvodaların, kısacası yöneticilerin padişahın himayesi altında olması gerekir. Onları dürüstlüğü, zekâsı ve cesaretiyle sivrilenler arasından seçmek gerekir.

O zamana dek donmuş bir gülümseme ve düzenli göz kırptırmalarıyla söylenenleri onaylasa da sessizliğini koruyan Zimoniç, laf buraya gelince birden kaskatı kesildi ve başı eğik, yüzü ifadesiz, gözlerini yere dikti.

Ömer Paşa çevik bir hareketle, işi başından aşkın bir havada kalktı ve hareketsiz duran knezin yanında ayakta durarak daha da güçlü bir sesle konuşmayı sürdürdü. Zimoniç yeniden gülümseyişini buldu ve kendisinin de kalkması gerekip gerekmediğini kestiremediği için huzursuzca kıpırdandı yerinde. Ama tam o anda serasker yanına oturdu yeniden. Neredeyse kulağına konuşuyordu adamın.

- Bana güvenmiyorsun.

Zimoniç gövdesinin üst tarafını biraz geriye çekti ve elinin bir hareketi, yüzünün bir mimiğiyle itiraz etti.

- Hayır, hayır, kiminle konuştuğunu bilmiyorsun. Bu nedenle güvenin yok.

Yine ayağa kalktı. Zimoniç de yavaşça, duraksayarak onu taklit etti. Küçük salon sanki giderek daralıyor ve bu görüşme-

nin girdiği beklenmedik, tuhaf mecra odayı durmadan ağırlaşan bir kaygıyla dolduruyordu. Sanki salon bir anda vezirin konağının dışına, her türlü Türk ve Boşnak gerçekliğinin dışına, o zamana dek işitilmedik bir yeni ilişkiler ve olasılıklar dünyasına fırlatılıp atılmıştı. Ve o dünyada her şey belirsiz, beklenmedik, ama aynı zamanda mümkün, tehlikeli ve aldatıcıydı. Zimoniç'in bakışları, ardında manzaranın uzandığı pencereyi arıyordu.

Dışarıda duru bir göğün, bu sıcak güz akşamüstünün yakıcı güneşinin altında her şey göz kamaştırıyordu: Uzakta, kentin öteki ucunda, az sayıda camlı pencereleriyle beyaz evler ve hemen yakında ince uzun, taştan minare, onun yanbaşıda yaprakları sararmış uzun bir kavak. Şiddetli bir rüzgâr ağacın gövdesini eğiyor, üzerinden kopartıp aldığı sarı yaprakları uzaklara sürüklüyordu; yapraklar havaya atılan altın sikkeler gibi güneşte parlıyordu zaman zaman.

Serasker salonda bir uçtan diğer uca, sonra ters yönde ağır ağır volta atmayı sürdürüyor, bu arada da sanki adımlarını sayıyordu. Zimoniç hep ona yüzü dönük oturabilmek için gövdesini onun voltasıyla birlikte çeviriyordu. Zorlu ve çalkantılı yaşamında başına neredeyse hiç gelmediği kadar karışmıştı aklı ve kim olduğunu, nerede bulunduğunu, niye orada olduğunu ve kiminle konuştuğunu unutmamak için tüm gücüyle çaba harcaması gerekiyordu.

İki adam bu şekilde boy ölçüşüyor ve çatışıyor; adamlardan biri, Ömer insanın sahip olabileceği ve onu dünyanın gözünde yüceltecek her şeyi isterken, beriki sadece olduğu gibi kalmak istiyordu.

Ömer zaman zaman hayal kırıklığına uğramış ve gücenmiş bir havaya girerek kışkırtıcı bir biçimde yineliyordu aynı sözleri:

- Sen bana güvenmiyorsun ve sana söylediklerime inanmıyorsun.

Her seferinde Zimoniç bir el hareketiyle sanki böyle bir düşüncenin aklından bile geçmesini engellemeye çalışıyor, ama serasker voltasına hiç ara vermeden giderek heyecanlanan bir sesle devam ediyordu:

- Peki o zaman! Burada söylenenlerden hiçbirini asla söylemediğimizi ve düşünmediğimizi varsayalım. Öyle olsun! Senden hiçbir şey beklemiyor ve senden hiçbir şey istemiyorum. İstedğim bir tek şey var: bana güvenmen.

Knezin ağzından daha bir sözcük bile çıkmadan, serasker konuğunun önünde ayakta durdu ve geniş bir jestle iki elini göğsüne koydu.

- Dinle Bogdan, benim ruhumun derinliğinde şu görüldüğüm gibi olduğumu sanma. Zimoniç onun sözlerini uzaktan gelen, boğuk bir ses gibi duyuyor, general üniformasının koyu renk kısa ceketi üzerinde parmakları ayrık duran soluk renkli iki elinden başka hiçbir şey görmüyordu. Sonra bu görüntü de silindi gözlerinden.

Mevsim güz. Donye Polye gri ve hüzünlü; geniş Gatak yolunun yanında, küçük dere dolambaçlı güzergâhını izliyor. Kendini geçen yıl aynı dönemde, Aziz Dimitri yortusunun arifesinde bu yolda at binerken görüyor; öfkeli ve her şeye hazır bir Türk, Dervo Smayeviç karşısına çıkıyor ve öfkeye kapılıp atını üzerine sürüyor.

Ellerine silah almaya zaman bulamadan gırtlak gırtlığa geliyor ve ayaklarını üzengilerinden kurtaramadan atlarından yere yuvarlanıyorlar. Böyle sıkı sıkıya sarılmış bir halde tüm güçlerini kullanarak dövüşmüş, kuru otlarla kaplı bayırdan aşağı doğru inerek, kasılmış adaleler ve kemikten yapılmış koca bir yumak gibi derenin sularında açılan bir girdaba yuvarlanmışlardı. Sonunda kendini toparlamayı ve altında baygın yatan güçlü Dervo'dan kurtulmayı başarmıştı. Hızla onun silahlarını almış ve yorgunluktan ölü gibi, nasıl yaptığını pek hatırlamadan yola kadar tırmanmıştı; orada atı bekliyordu. Şimdi de gözle görülmez bir düşmanla girdiği boğuşmada uzun süredir, sonu gelmez bir biçimde dipsiz bir girdaba doğru yuvarlanıyordu sanki.

Tüm bunlar göz açıp kapayıncaya kadar geçmişti aklından ve son bir çabayla bu düşüşten kurtulunca kendini toparladı

ve bacaklarının gövdesini taşıdığını hissetti, Ömer Paşa elleri hâlâ göğsünde, önünde ayakta duruyor ve ona belki de ikinci kez yüksek sesle soruyordu.

- İnançlı mısın Bogdan?

- Evet... inançlıyım, demeyi başardı nihayet, makina gibi, dalgın bir havada.

- Peki o zaman, şunu bil ki senin karşında Ömer Paşa değil, Yana Gora'lı Miço [Mihaylo] Latoş duruyor. Eğer sözlerime inanmıyorsan, bari şuna inan.

Ömer ellerini göğsünden ayırdı, mavi tepelikli ağır fesini hızla çekip teatral bir jestle beyaz sedirin üzerine attı, sonra sağ elinin üç parmağını birleştirip tek söz etmeden, gözleri yerde, mütevazı, kısa ve alışık hareketlerle istavroz çıkarmaya başladı.

Zimoniç kırk yıllık yaşamı süresince Türklerin ve Hıristiyanların en tuhaf davranışlarına tanık olmuştu; ailesinde insanların başına gelebilecek en inanılmaz şeylerin anlatıldığını ve anımsandığını dinlemişti. İnsanın her şeyi yapabileceğini ve kimi zaman olanaksız gibi görünen şeylerle karşılaşılabilceğini biliyordu; ama şimdi gördüğü sahne fazlasıyla inanılmaz ve beklenmedikti.

Büyük ve saygın serasker Ömer Paşa'yı çıplak başı (insan fessiz kalınca yarı çıplak demektir), biraz karışmış kırçıl saçlarıyla bir Hıristiyan gibi istavroz çıkarırken görünce, Zimoniç bu uzun ve tuhaf görüşme boyunca ilk kez şaşkınlıktan kalamadı ve o ana dek aşağı inik uzun kirpiklerinin ardında parlamakla yetinmiş gözlerini faltaşı gibi açtı. Lacivert kıvılcımlarla dolu kahverengi gözbebeklerini ve gözlerinin bir çocuğunki gibi tertemiz iri aklarını ilk kez gösterdi. Bakışlarında sadece şaşkınlık yoktu, öfkeli ve kıyıcı, korkmuş ve ağlamaklı, küçümseyici ve hüzünlüydü bu bakışlar; söyleşi sırasında Zimoniç'in içinde birikmiş, söylenmemiş ve ne bir sözcük, ne de bir jestle ifade edilebilecek her şey bu bakışlardan taşıyordu şimdi. Ama bir an parlayıp sönen bir şimşek gibi kısa sürdü bu bakış, bir an için çaktı ve aşağı doğru inmiş gözkapaklarının ardında, kurnaz bir gülümsemenin oturduğu sık kirpiklerin

arasında hemen kayboldu sonra. Ve Ömer törensi bir yavaşlık içinde son kez istavroz çıkardıktan sonra, gözlerini kaldırdı, hiçbir şey karşısında kılı kıpırdamayan Zimoniç'in istavroz işaretini ve istavroz çıkaran birini sanki hayatında ilk kez görüyormuş gibi, biraz şaşırıp kalmış bir halde ve biraz gülümseyerek ona baktığını gördü.

Ömer kendini topladı ve birdenbire tamamen değişti. Şimdi Zimoniç'le yine padişahın seraskeri konuşuyordu; sevimli ve rahat bir hali vardı, ama sesi kibirli bir soğukluk doluydu. Sınırdan, değişikliklerden ve Bosna-Hersek'e getireceği yeni idarî sistemin avantajlarından söz ediyordu. Konuşma uzun sürmedi. Belli belirsiz bir işaretin ardından emir subayı belirdi. Serasker Ömer Paşa sevimli bir ifadeyle Gatak knezinden izin istedi.

Zimoniç, kendisini evin kapısına kadar geçiren emir subayından uzaklaşınca geniş sokaktan aşağı doğru inerken, yerdeki beyaz taşlar üzerinde adımlarını sıklaştırmak ihtiyacını duydu, ama cümle kapısının yanındaki küçük kapıda nöbet tutan iki askeri gördü. Kendine çeki düzen verdi, yürüyüşünü yavaşlattı ve gözlerini yere eğdi. Askerlerden biri büyük kapının bir kanadını açtı ve ardından kapattı. Sonunda ıssız sokağa çıkınca Zimoniç nihayet kendini topladı; etrafına bir baktı ve sanki istavroz çıkaracakmış gibi sağ elini kaldırdı, ama avucunu gözlerinin önünden geçirmekle yetindi. Sonra adımlarını hızlandırdı ve dostlarının kendisini beklediği hana ulaştı çabucak.

Ressam Dediğin

Sadece Ömer Paşa'nın değil, bazı üst rütbeli subayların da portrelerini yapmak üzere "Almanya"dan özel olarak gelen bir ressamın, gizemli resim sanatını paşanın kızına da öğreteceği söylentisi, bire bin katılarak dolaşıyordu kulaktan kulağa. Bu durum reaya arasında dehşetle karışık bir şaşkınlık, Müslümanlarda ise her türlü tasavvurun ötesinde bir öfke uyandırıyordu.

Ömürleri boyunca ne bir ressam, ne de bir canlı portresi görmüş müminler kısık sesle "Portresini yaptırmış!" diyorlardı birbirlerine. Kafalarında kimbilir ne tür şeytan işleri hayal ediyorlardı belli belirsiz... Tüm kentte "Portresini yapıyor, portresini" mırıltıları dolaşıyordu. Bazıları gizemli kaynaklardan aldıkları değerli ayrıntıları taşıyordu her yere. Konak'ta "en büyük dokuma tezgâhının boyunda" bir bez gerilmişti.

Tören üniformaları içindeki, göğsü madalyalarla donatılmış Ömer Paşa her gün bir, iki veya üç saat boyunca bu tuvalin karşısında oturuyor, yabancı usta da, eski bir modelin ilmiklerini "inceleyip" nakışlarına aktaran genç kızlar gibi, paşanın yüzünü çizgi çizgi tuvalin üstüne konduruyordu. Söylendiğine göre Ömer Paşa "gözünü bile kırpmadan, küçük parmağını bi-

le oynatmadan öylece oturuyordu orada, yoksa tüm sihir bozulur” ve o zaman paşa ile ressamın başına kimbilir neler gelirdi; çalışma günden güne ilerliyor ve tuvalin üzerindeki paşa giderek belirginleşiyordu. İş bitince paşa canlıymış gibi tuvalin üzerinde kalacak ve artık iki Ömer Paşa olacaktı.

En mütevekkiller bile daha fazlasını dinlemek istemiyor, sabırsız el kol hareketleri yaparak uzaklaşıyorlardı: Çünkü onlar için bir Ömer Paşa bile yeterince uğursuz ve ağır bir yükü, iki Ömer Paşa olabileceği düşüncesi ise kanı beyinlerine sıçratıyor ve başları dönmeye başlıyordu.

Çok kişi bu anlatılanlara saçmalık diye bakıp inanmıyordu, ama bütün görüp duyduklarından sonra söz konusu kişi bir yıldır “Bosna’yı karpuz gibi dilimleyen” ve “din, iman, şeref nedir bilmeyen” Ömer Paşa olunca her türlü mucizeyi de kabullenmeye hazırdılar. Ayrıca altı haftadır önce Travnik’te, sonra da Saraybosna’da dar bir Alman kostümü giymiş ve başına bir tür kırmızı fes takmış sanatçının sokak sokak dolaştığını, evlerle camileri incelediğini ve ara sıra durup gri bloknotuna kara kalemle insanların, hayvanların ve manzaraların taslaklarını çizdiğini görüyorlardı. Herkes pencere kafeslerinin arkasına yığılıyor ve ressamı bir cüzzamlı gibi, yalancı, gözbağcı ve cellat karışımı tuhaf bir yaratık gibi parmaklarıyla birbirlerine gösteriyorlardı. Çocuklar belli bir mesafeyi koruyarak peşinden gidiyor ve tuhaf çalışmasına koyulduğunda kinle, korkuyla ve merakla izliyorlardı onu. Başka bir zaman ve başka koşullarda, burnunu her yere sokan ve “her yerde mantar gibi biten” bu yabancıyı çocuklar mutlaka taşlar, kâğıtlarını suya ve toza bularlardı, ama Ömer Paşa öyle dehşet saçmıştı ki en kötü şöhrete sahip mahallelerin veletleri bile kendileri gibi davranmaya cesaret edemiyorlardı.

Ve tuhaf yabancı sokakları sanki evindeymiş gibi serbestçe arşınlarken, öfkeli erkekler ve kadınlar batıl inançlara dayalı bir dehşet duygusu içinde, kendilerini o lanetli kâğıtlarda kayda geçirmesin diye, o geçerken çil yavrusu gibi dağılıyorlardı. Göze alabildikleri, ellerinden gelen tek şey buydu.

Paşa birkaç gündür ikametgâhını Saraybosna’ya taşıdığı için,

ressam da bu kente gelip yerleşmişti ve paşanın huzuruna kabul edilmeyi beklerken sokaklarda avare avare dolaşıp duruyordu.

Orada da kuşkulu bir meslek icra eden bu tuhaf görünüm-lü, meçhul adamın ortaya çıkışı insanların merakını uyandırıyor ve sonsuz çeşitlilikte yorumlara neden oluyordu. Neler söylenmiyordu ki?

Molla Şakir Sofra dükkândan dükkâna, bahçeden bahçeye dolaşıyor, kimi zaman durup kentin en gözde adamlarıyla bir kahve içiyor, kehanet bildiren bir ton, derinden gelen törensel bir sesle şimdiki zamanın ve geçmiş zamanların olaylarını ve işaretlerini açıklıyor ve birkaç haber veriyordu gelecekten. Zaten hayatı boyunca da başka bir iş yapmamıştı. En azından resmî sıfat olarak bir caminin sorumlusuydu ve caminin vakıf senedinde adı kayıtlıydı; ancak bu eğreti işe bağlanmış sözde ücretle değil de insanların gönlünden kopup verdikleriyle geçiniyordu. Bir zamanlar medresede eğitim görmüş, iyi hocalardan ders almıştı, ama hiçbir zaman hiçbir meslekle uğraşmamıştı. Ömrünü okumakla ve okuduklarını ciddi ve gizemli bir hava içinde açıklamakla geçiriyordu. (Yaşlandıkça giderek daha az okuyup daha çok konuşuyordu). Gizemli havaları, ciddiyeti ve okumuş yazmış bilge pozları onu Saraybosna'nın ileri gelenlerinden biri haline getirmişti ve o da giyinme tarzı, tavrı ve duruşuyla bu itibarı sürdürüyordu. Asla gündelik bir anlatım kullanarak sıradan şeylerden söz etmez, sadece meşgul insanların aklına gelmeyecek konuları, onların dilinde yer almayan terimlerle anlatırdı. Bu da esnafın ve zanaatkârların gözünde değerini artırıp, ona arif kişi olarak bakmalarını sağlıyordu. O bilgeliğinden, kentliler de ondan gurur duyuyordu. İşte böyle, aza kanaat edip, herkes tarafından hoş tutulup ve herkese sevimli davranarak, her zaman saygıdeğer ve sarsılmaz bir hava içinde, anlattıklarını bir zamanlar bizzat okuduguna derinden inanarak yaşayıp gidiyor ve geçmişte okuduklarını kendince düzene sokup, güzelleştirdikten sonra sonu gelmez vaazlar halinde satıyordu başkalarına.

Molla bu yabancıнын gelişine bile kitaplarda bir açıklama bulmuştu. Bir tablonun ve bir ressamın ne olduğunu hemşeri-

lerine açıklıyor, muhatabının burnunun ucuna kadar girip, kısık ve kesintisiz bir mırıltı halinde, sanki sihirli formüller okuyormuş veya ezbere söylüyormuş gibi konuşuyordu. Onun soluğunu ve bakışını katmadan sözlerini aynen yinelemek olanaksız; ama söyledikleri aşağı yukarı şöyle özetlenebilir:

Bu dünya malı mülkü, güzellikleri ve zevkleriyle geçicidir ve insana bunların geçici biçimde tadını çıkarsın diye verilmiştir, çünkü insan da en fâni yaratıklardan biridir, ömrü otan veya çiy damlasından biraz daha uzundur sadece. O halde insan ölümden sonra gelecek ebedî yaşamı bekler. Tek ve benzersiz Allah'ın takdiri budur. Ama ilahî düzenin ezelebed düşmanı olan iblis, bu dünyanın geçici kalıplarını sabitleştiremediği, onları kalıcı kılamadığı ve cennet kapılarını sonsuza dek kapayarak insanı yeryüzüne zincirleyemediği için öfkesinden ve gazabından ağlayıp durur. Bu dünyanın resmini yapmak, onu bu fâni halinde dondurup ebedileştirmeye çalışmak demektir. Anlamsız, dinsiz ve tehlikeli bir tasarıdır bu. Sanatçı insan veya hayvanlar gibi gelip geçici yaratıkların ne resmini, ne de heykelini yapmalıdır, çünkü bu Allah'ın isteklerine karşı gelmektir ve Şeytan'ın niyetlerine uygundur. Bunu yapan kişi kötü yürekli bir büyücü ve cadı, şeytanın suç ortağı ve çömezidir ve ettiklerinin karşılığını bulacaktır. Öte dünyada herkes yargılanırken, ona şöyle denecektir: "Haydi şimdi burada yarat bakalım, ömrün boyunca günahkâr elinle fâni bir kâğıt üzerinde tespit etmeye çalıştığın tasvirlerle yaşam ver!" Bunu beceremeyen dinsiz, tasvirleriyle birlikte cehennem ateşine atılacak; tasvirler ateş ve küle dönerken, o ebediyyen yanıp cehennem azabı çekmeye devam edecektir.

Kent sakinleri Molla Şakir'in ağzından karanlık ve kaygılı bir havada dökülen bu öngörülü sözleri dinliyor, dinlediklerinden hiçbir şey anlamıyor, ama tam da bu nedenle Ömer'e, onun şahsında somutlaşan her şeye ve onun sayısız günahından birinin ifadesi olarak gördükleri şu ressama karşı duydukları amansız kin iyice körükleniyordu.

İnsanlar koşulların ve olayların etkisiyle ne zaman baskı altında kalsa, korksa, kuşkuya kapılsa içlerinde günah düşüncesi,

bu düşünceye duyulan ihtiyaç belirir. Haklı bir gerekçe bulunamayan eziyetler günahla, günah olarak adlandırılan şeylerle açıklanmaya çalışılır. Acısı dinmek bilmeyen bir insan gibi Saraybosna sokaklarında taban tepip duran Zagreblî masum ve yoksul ressam, birçok kent sakininin gözünde korkunç ve gizemli bir günahın vücut bulmuş haliydi. Muamma gibi mesleği ve ayrıksı görünümüyle bu adama bakanlar, onu Ömer Paşa'nın yeni ve anlaşılmaz bir aracı olarak görüyorlardı sadece. Çünkü kent sokaklarında kaynaşan ve bu garip yabancıнын yanından geçip gidenlerin çoğu ne nedenini ne amacını algıladıkları, ne nerede biteceğini ne de nasıl çözüleceğini görebildikleri geniş bir dramın içinde rol almaya mahkûm (ya da en azından figüranlık yapmaya), ürkütölmüş, mutsuz ve kederli insanlardı. İçlerinde kuşkudan ve kaygıdan başka bir şeye yer yoktu ve haklı ya da haksız olarak, karşılaştıkları her olguyu başlarına gelebilecek bir kötölük veya zararın, ya da kötölük ve zarar tehlikesinin işareti diye görüyorlardı. Öyle ki hiç kimse bu yabancıнын, Hırvatistan'dan gelmiş bu ressamın da mutsuz bir adam, bir kazazede olabileceğine ihtimal vermiyor; bir sanatçı yazgısının karmaşık yasaları uyarınca kendisinin bile tam kestiremediği bir çıkışın veya olanaksız kurtuluşun peşinde ayaklanmış, bitkin, tam bir kargaşa içine gömölmüş bu ülkeye gelmekten başka umarı kalmamış bir adam olabileceğini düşünemiyordu.

Karas üç hafta önce, bir ilkbahar şafağı sökerken Sava nehri-
rini geçen salın bulunduğu noktaya gelmişti. Sislerin içinde gözden kaybolmuş Bosna'nın ötesinde kocaman, soğuk, şekilsiz bir güneş doğuyordu uzak bir yangın gibi. Ressam, davranışları ve tüm kişiliğiyle, çoğunluğu odun ve hayvan tüccarlarından oluşan diğer yolculardan hemen ayrılıyordu.

Biraz daha açık renkli pos bıyıklarının içinde kaybolduğu kestane rengi gür sakalı, aslında mavi bir tepelikle süslenmiş kısa bir fes olan "İllyria" tarzı kepinin kısmen gizlediği uzun saçlarıyla bu ufak tefek ve çelimsiz adamın üstünde kahverengi bir İllyria redingotu, aynı renkte İtalyan kadifesinden bol bir pantolon ve ağır yürüyüş ayakkabıları vardı. Mütevazı yükleri yanında uzanıyor, bunların içinde en büyük yeri de resim

malzemelerini içine koyduğu, sağı solu delinmiş sarı kutuyla şövalesi tutuyordu.

Adam hafif ve saydam gibiydi, bir Hint fakiri kadar kara kuruydu ve geniş fesin altında, gür sakalın ve saçların gerisinde, bol giysilerin ve ağır galoşların içinde incecik kemikli, bir ateşin sanki içten içe kemirdiği cılız bir beden gizlendiği hemen fark ediliyordu. Ama belki de bu nedenle hüzünlü ve çevik bir biçimde hareket ediyordu.

Ressam sala binince resim defterini çıkardı ve hızla manzaranın taslağını çizdi; taslağın altına Travnik'e varır varmaz Zagreb'e göndermeyi düşündüğü bir mektubun ilk satırlarını karaladı unutmamak için. "Bu sabah Doğu'nun kapıları önümde açıldı."

Hasta ve bitkin insanların önünde sık sık açılan bu hayali kapılar, onlara yaşayacak ve çalışacak hiç halleri kalmamışken biraz daha yaşama ve biraz daha çalışma gücü veren birer yanılsama gibidir. Şimdi Karas'ın başına da aynı şey geliyordu.

Karlovats'da, ailesinin geçimini sırtlanmış yoksul bir terzinin oğlu olarak doğmuş, çocukluğundan beri resim konusunda gösterdiği yetenek kenttekilerin dikkatini çekmişti. Zagreb ve Karlovats'ın zengin burjuvaları ve küçük soyluları arasında yeterli parayı denkleştirecek birkaç sanat hamisi çıktı ve genç adamı İtalya'ya gönderdiler. Öğreniminin geri kalanını tamamlayabilmesi için de kentte para toplandı. Ulusal duygunun uyanışından ve İllyria düşüncelerine duyulan hayranlıktan hız alan işler iyi, hatta fazlasıyla iyi gidiyor gibi görünüyordu. *İllyria Sabah Yıldızı* gazetesi İllyria'lılara bir çağrı yayınlayarak, onları "İllyria'nın ilk yeteneği"ne yardıma davet etti. Hatta genç ressam hakkında en büyük umutların dile getirildiği bir şiir de yayınlandı.

*Şanlı ve sevgili İllyria
Değerli eserler veren oğlun
Ölümsüz Rafaello gibi
Kanat açsın dünyaya.*

Ama tüm beklentilere karşın, İllyria'nın umudu suya düştü. Genç Karas Roma ve Floransa'da dokuz yıl kaldı. Başlarda

her şey yolundaydı. Kaydettiği büyük ilerlemeleri gösteren taslaklar ve küçük tablolar gönderiyordu. Roma'daki Avusturya sefirinin de genç Hırvatı kanatları altına aldığı anlatılıyordu; sefir ona Palazzo Venezia'da, kırmızı ve heybetli sefaret binasına bakan avluda bir atölye vermişti ücretsiz olarak. Söylentilere göre, gerek Roma'da gerekse dünyanın geri kalanında pek gözde olan Alman ressam Owerbeck ve Danimarkalı heykeltıraş Tordvaldsen de Karas'ın eserleri hakkında çok iyi şeyler söylüyorlardı. "Velinimetleri"ne yazdığı mektuplar onun bilinçli ve coşkulu bir biçimde çalıştığını gösteriyordu. Ama zamanla mektuplar giderek seyrelti. Genç ressam çalışıyor, ama giderek yalnızlaşıyor, kendisini kollayanlardan uzaklaşıyor ve onlarla bağlarını sürdürme ihtiyacı hissetmiyordu. Niye Roma'ya gittiğini ve onu oraya kimin gönderdiğini unutmuştu sanki. Bu durum hamilerini kızdırıyordu. Üstelik beklenen büyük mihrap tabloları ve önemli şahsiyetlerin parlak portreleri yerine, güzel kadın yüzleri ve anlaşılmaz düşlerle tuhaf bir gerçekliğin soluk yansımaları olan garip İtalyan peyzajları gönderiyordu. Bu resimler hamilerine biraz zayıf geliyordu: Onlar cömertliklerinin karşılığında birinci "ulusal" ressamın hızla yükselmesini, kendi güzellik ve zevk anlayışlarına uygun görkemli ve itibarlı eserler vermesini bekliyorlardı. Ama Karas'ın renkleri giderek kararıyor, tablolarına seçtiği konular giderek mütevazı ve belirsiz bir görünüm alıyordu. Hamileri bunu Hollanda ekolünün zararlı etkisine bağlıyorlardı (Karas Roma'da Hollandalı bir ressamdan ders alıyordu), çünkü onlara göre her değişim öğrencinin gözünün, düşüncesinin ve duyarlılığının ürünü değil, bir ekolün ve etkinin sonucuydu. "İlk Hırvat ressamı"nın boşuna bir çabayla kendini aradığı ve bu çıkışsız, umutsuz mücadelede giderek yolunu yitirdiği, genç ulusların tüm öncüleri gibi onun daha işin en başında bir kurban olduğu akıllarına bile gelmiyordu.

Karas resim dışında müzik, şarkı, flüt ve beste dersleri de alıyor, "bir lokma ekmek, bir bardak su ile yaşama sanatı"nı öğreniyor ve uçsuz bucaksız denizdeki vasat bir yüzücü gibi sanat dünyasının içinde kayboluyordu. Bu dünyayı iyi algılı-

yor ve ona duru bir bakış yöneltiyordu gerçi, ama onu kucaklayıp hükmetme yeteneğinden yoksundu.

İçinde yaşadığı toplumla gerçek bir ilişki kurmaktan âciz ve onunla savaşamayacak kadar zayıf bir yeteneksiz veya arkadaş Viyanalı ressam Carlos Mayer'in dostça ve sıcak bir eleştiriyile söylediği gibi, "gerçeklikle sürekli savaş halinde bir adam" olduğu düşüncesine giderek alışıyordu. Halbuki o bu gerçekliği herkesten daha iyi duyumsadığı izlenimine kapılıyor, onu seviyor, coşkuyla sarılıyor ve bu gerçeklik karşısında ağlayacak, bedeni ihtilaçlar içinde kıvranırken kendinden geçecek kadar acı çekiyordu. Ama iş bu gerçekliğin belirli bir bölümünü seçip onu göstermeye gelince, bilincinden kaçıyor, parmakları arasından kayıp gidiyor, anlaşılmaz ve katlanılmaz bir hal alıyordu; tuval üzerinde çizgiler ve renkler biçiminde belirmesi gerektiğinde, renkleri sulanıp bulanıklaşıyor, çizgileri sonsuza doğru uzanıyordu; ya da sonu gelmez sesler ve melodiler olarak hissediyordu onu. Sonuçta bu gerçeklik onun içinde yakalanması olanaksız harika düşünceler uyandırıyor-du, hepsi bu.

Bu esrimelerin ardından, sanki gözle görülmez sefahet âlemleri yaşanmış gibi, üstleri taslaklarla kaplı, şuraya buraya atılmış kartonlar veya titreyen bir elle çiziktirilmiş notalarla süslü porte kâğıtları kalıyordu geriye, ama bitirilmiş bir tabloya nadiren, hele bir besteye ondan da az rastlanıyordu. Bu kâğıt parçalarının dışında büyük sarhoşluktan geriye çiriş çanağı gibi bir ağız, kendine yönelik acı verici bir kuşku, etrafındaki her şeyden duyulan korku ve evinden, kentten, hatta yaşamdan kaçma yönünde bir istekten oluşan derin bir bitkinlik kalıyordu.

Kaçmak için her yol mübahtı: Zayıf veya yaşamın yıpratmış birçok insan gibi, o da kurtuluşu kâh bir kadeh şarapta, kâh siyaseti, ulusal duyguyu veya kendi bunaltılarıyla ilişkisiz her türlü sorunu konu alan tartışmalarda arıyordu. Alkole pek dayanıklı değildi: Bir kadeh *frascati* bile başını döndürmeye ve çenesini düşürmeye yetiyordu. Halkların yazgısından, yüksek yöneticilerin ve siyasetçilerin tavrından söz edip, ba-

sını yorumlarken bir an için kendini önemli bir adam yerine koyuyordu. Ama alkol ağzını yapış yapış yapıyor ve boş, kısır sözlerden oluşan siyasî tartışmaların ardından daha büyük bir umutsuzluk içinde buluyordu kendini. Bu başarısız kaçış girişimlerinden sonra yeniden kendi sorunlarına gömülüyor, ama her seferinde çıkışı sağlayacak gücü ve iradesi biraz daha azalıyordu.

Zaman geçiyor ve işler iyiden iyiye kötüleşiyordu. Genç ressam gücünün kendisini terk ettiğini hissediyordu ve pek sabırlı sayılamayacak hamileri sonunda bıktı. 19. yüzyıl ortasının çalkantılı yılları, belirsizlik ve hayat pahalılığı devri gelip çattı. Dokuz yıl kaldığı İtalya'dan ayrılmak zorunda kalan Karas "başaramamış", vatanının umutlarına ve kendisi için yapılmış fedakârlıklara ihanet etmiş biri olarak geri döndü. Başarısızlığının nedenlerini tam anlayamıyor ve kendilerine karşı son derece hoşgörülü olan, ama başkalarından çok şey beklemeye alışmış, yatırdıkları her kuruşun yüz katıyla geri dönmesini bekleyen burjuvalara bu nedenleri hiç açıklayamıyordu.

Zagreb'de bir lisede resim öğretmenliği işi bulundu onun için, ama sonunda kovuldu, çünkü orada bile "çalışması tatmin edici değildi." Hayatını kazanmak için ucuz portreler yapıyor ve tüm felaketlerin ötesinde bir de hayatını harcadığı duygusuna kapılıyordu. Bir gün *Matica Ilirska* (İllyria Anılarının Kraliçesi) vakfının başkan yardımcısı ve "Hırvatistan Tarih Cemiyeti"nin başkanı olan, ressama karşı hep iyi niyetli davranmış İvan Kukuliyeviç onu bürosuna çağırttı. Bosna'ya gitmesini önerdi: Tarihsel anıtların resimlerini çecek ve talihi yaver giderse, gazete manşetlerinden inmeyen meşhur dönme Ömer Paşa Latoş'un portresini yapabilecekti. Paşa Zagreb'den bir ressam gelmesini istiyordu. Teklifi hemen kabul etti ve masrafları karşılanır karşılanmaz -söz konusu tutar gözüne öylesine büyük görünmüştü ki, parayı hiç saymadan cebine sokuverdi- daha fazla beklemeden yola düştü.

Üç hafta boyunca bir tür esrime hali içinde Brod'dan başkente kadar Bosna'yı dolaştı, Travnik ve Saraybosna'yı ziyaret etti.

Zagreb'den ayrılmadan önce ona tatsız bir Bosna tablosu çizilmiş, ülkenin kötü yolları, konforsuz hanları, tuhaf nüfusu, Ömer Paşa âyana savaş açtı açalı iyice kötüleşmiş garip yaşam koşulları anlatılmıştı. Ama Bosna'da yaşamaya ve yolculuk etmeye başladığından bu yana gördükleri, özellikle de hissettikleri çok farklıydı. Bu ülkeye adım attığından beri yeniden doğduğu izlenimine kapılmıştı; Roma'da onu ezen ve Zagreb'de öldüren her şeyden kurtulduğunu hissediyordu. Düşünceleri durulaşmış, bacakları çevikleşmişti; şimdi ona her şey basit ve kolay görünüyordu. Acele etmeden çevresine bakıp, biraz da kafa yorunca kendisine anlatılan her şeyin doğru olduğu ortadaydı; hatta gerçek çoğu zaman anlatılardan da kötüydü. Bunu görüyor, ama hemen ardından unutuveriyordu. Yaşamın güç ve zahmetli olduğu, insanın önüne her adımda görülmez engeller dikildiği doğrudu, ama Karas ilk defa tattığı bir kaygısızlıkla kolayca aşıyordu bunları.

Yüzeyde isyan, şiddet ve korku vardı; ama bunun altında yılların sefaleti, küçük insanların geçim sıkıntısı içindeki yaşamı, kurumların ve ailelerin, bir zamanlar itibarlı, zengin ve güçlü olan, ya da öyle olduğuna hükmedilen her şeyin sürekli çökkünleşmesi yatıyordu. Sadece açlıktan kurtulmak amacıyla ve yetkililer zorladığı için çalışılıyordu. Hiçbir şey inşa edilmiyor ve yakından bakıldığında kamu yapılarının ya tamamlanmadan bırakıldığı ya da yıkılmaya yüz tuttuğu görülüyor, ama kimse onları onarmıyordu. Dağların ve ormanların çizgileri bile kesik, tamamlanmamış bir görünüme sahipti.

İnsanların giyim kuşamları, konuşmaları ve davranışlarıyla tuhaf, haşin, hırçın, çoğunlukla kaba ve tatsız oldukları doğrudu; gözlerinde ormanların gölgesi ve belli belirsiz bir tehdit vardı; güzel veya iyi giyimli olanlarda bile güzellik kışkırtıcı, saldırganı ve ne onu taşıyana ne de bakana sevinç veriyordu.

Doğanın o olağanüstü güzelliğinde bile insanı canından bezdiren, hatta ürküten birşeyler gizliydi. Bosna'nın tüm kentleri, hatta güzel bir görüntüsü ve açık, serbest bir manzarası olanlar bile kendilerine tepeden bakan ve insanın ruh hali üzerine gölgesini düşüren bir dağın kenarındaydı. Her Boşnak

kentinin, hatta tüm Bosna'nın vazgeçilmez varoluş ve gelişme koşuluydu sanki bu.

Tüm bunlar gerçektir, ama Karas sanki uyuşmuş, duyularını yitirmişti. Hiçbir şey onu ürkütmüyor, hiçbir şey onu yıldır-mıyordu. Kendini özgür ve hafif hissediyor, dış dünyadan artık korkmuyor ve manzaraların güzelliğini hiç olmadığı kadar çok hissediyordu. Onların içinde yitip gidiyor, gördüğü her güzellikle özdeşleşmek istiyor, güzellik de günün her saati her yerde karşısına çıkıyordu. Onun seyrine dalıyor ve tuvale geçirmek istiyordu. Ama çevresinde o kadar çok şey vardı ki, iki göz ve bir el bu işe yetmiyordu. Her şeyi yakalamalı, ölümsüz-leştirmeliydi: Başka yerlerdekinden daha derin gölgelerin, güzel açıklık alanlarıyla kahverengi dağların, sürüler gibi neşeyle yamaçlara yayılan beyaz ve temiz Müslüman mezarlıklarının, her şeyin resmini yapmak istiyor, ama hiçbirinde karar kılamıyor, bu güzelliği düşüncelerinde taşımakla, daha doğrusu onun içinde yitip gitmekle yetiniyordu.

Günler geçiyordu. Ömer Paşa resmen onayını vermiş ve kesin vaatte bulunmuştu, ama Karas hâlâ kabul edilmeyi bekliyor ve bu portreyi yapmaya gerçekten başlayıp başlamayacağını soruyordu kendine. Serasker göze görünmez ve erişilmez bir varlık gibiydi. Herkes var olduğunu biliyordu, ama onu yakalamak olanaksızdı. Nerede olduğu da kestirilemiyordu. Kâh yolda olduğunu, kâh geldiğini ama kimseyi kabul edecek zamanı olmadığını söylüyorlar, kimi zaman sorularına cevap bile vermiyorlardı. Başlıca görevini yerine getirmek üzere bekleyerek yaşıyor; ama sık sık tüm bunları unutup içinden gelen sese boyun eğiyor, çevresindeki her şeyin seyrine dalıp kendini kaybediyor, kenti ve civarını arşınılıyordu; resim defteri köprü, mezar taşı, suyun üzerine eğilmiş yalnız ağaç taslakları, donmuş tavırlar içinde veya tam hareket halinde durdurulup yakalanmış erkek ve kadın yüzleriyle dolup taşıyordu.

Beklemesine yardım eden bir şey daha vardı: Kukuliye-viç'in kendisini tavsiye etmek için bir mektup yazdığı Saraybosna papazı Peder Greguvar Martić'le tanışmıştı. Papaz onu

sık sık öğle veya akşam yemeğine davet ediyordu. Bosna'ya geldiğinden beri ilk kez konuşulabilecek insanlarla, rahipler, burjuvalar, seraskerin ordusundan Macar veya Leh asıllı birkaç subayla karşılaşmıştı orada. Ev sahibi de, o tuhaf ahbaplık ve patavatsızlık karışımı davranışıyla zaman zaman insanı afallatsa da, ilginç ve hoş bir adamdı. Sanat veya halkın geleceği konusunda canlı bir söyleşinin orta yerinde sözünü kesiyordu:

- Çok vasıflı bir insansın ve seni gerçekten seviyorum, ama azizim sende bu ülkeye ve bu ortama uymayan iki şey var. Birincisi şarabı fazla seviyorsun, ikincisi de ne ağzından çıkanı kulağın duyuyor, ne de kiminle konuştuğuna dikkat ediyorsun. Beni iyi dinle: Şarabına her zaman biraz su kat ve söyleceklerini insanların önünde sözcüklerle değil, tuval üzerinde renklerle anlat.

Bu konuşmalar aklını karıştırıp kızdırıyordu onu biraz, ama buna da çabuk alıştı. Peder Greguvar'ın evinde geçirdiği anlar ona biraz neşe ve eğlence getirip, mahkûm olduğu bekleyişi kolaylaştırıyordu. Bu ülkede beklemenin ne anlama geldiği ve onu bekleten insanlar hakkında da birşeyler öğrenebiliyordu.

Ötekiler ciddi bir havayla konuşur veya şakalaşırken, hiçbir şey demeden dinliyordu.

Türkiye'de beklemek istemeyen veya beklemeyi beceremeyen kişi ne denli yetenekli olursa olsun hiçbir şey başaramaz ve sinirlerini yıpratmaktan başka bir şey elde edemez; gücünü hızla tüketir, son dostlarını ve koruyucularını da yitirir ve en sonunda kimseye hiçbir yarar sağlamadan, aptalca ölüp gider. Buna karşılık akılsız ve değersiz, ama beklemeyi bilen biri, başka bir deyişle bir hayvan gibi edilgen kalabilecek, sinsice tek gözü açık uyuyabilecek kıpırtısızlığa sahip biri hemen her zaman amacına ulaşır; her durumda şansı, bu vasfa sahip olmayan yetenekli ve girişimci insanlardan daha fazladır.

Burada beklemek bir sınava benzer. Eski efsane kahramanlarının yaşamlarının amacına ulaşmadan önce aşmaları gereken engelleri andırır biraz. Bu sınavı alınının aklıyla veren, za-

ferinin meyvalarının tadını çıkarabilir ve artık o da insanları dilediğince bekletebilir.

Karas, ötekilerin konuşmalarını dinlerken, iktidarın ne olduğunu da öğrendi ve ikbalin doruklarına yükselip “sultanın yakını”, onun isteklerinin icracısı, eyaletlerin ve insanların yargıcı ve mutlak efendisi olabilmiş bir Ömer Paşa’nın önemini kavradı. Her şey ona hizmet etmek içindi, onun yetkisi ve iradesi karşısında her şey siliniyordu. Ve böyle bir mutlak erk sahibine yaklaşmak için aşılması gereken yalan ve ritüellerden, hesap ve kibirden oluşmuş o inanılmaz labirent bile onu daha yüce ve ürkütücü kılmanın ve onu görmek için yalvar yakar olanların gözünde görevlilerinin ve hizmetkârlarının önemini artırmanın binbir yolundan biriydi sadece. Çünkü bu işte en kötüsü yüksek mevki sahibinin çevresinde karınca sürüsü gibi kaynaşan ve merkezdekine ulaşmak için mutlaka geçilmesi gereken her mevki ve türden memur, maiyet ve uşak kalabalığıydı. Peder Greguvar paşanın çevresindekilere “şeytan tırnakları” diyor ve Karas’la şakalaşıyordu: “Paşa yine idare eder, ama adamları iflah olmaz!”

Karas’ın bulduğu aracı, Ömer Paşa’nın kahvecibaşısı Ahmet ağaydı.

Sultanın özel yetkilerle donatılmış müşiri unvanı, Ömer Paşa’ya her gittiği yere kalabalık bir maiyet götürme hakkını veriyordu. Hoca ve yardımcısı dışında, ikisi binbaşı rütbesinde dört yaveri, müşirin özel muhafızları olan altı emir çavuşu vardı; daha sonra idarî personel geliyordu: kâtip, yazıcılar, paşanın doktoru Schram’ın “icazetli hırsızlar” dediği muhasip ve yardımcıları, kahvecibaşılar, tütüncübaşılar ve onların yardımcıları, ayrıca çok sayıda aşçı ve yamak, kâhya ve müteahhitleri, nalbant, mirahor ve onun adamları, seyisler ve temizlikten sorumlu uşaklar. Üstüne üstlük başındaki haremheyi, hadımağaları, beyaz ve siyah cariyeleriyle harem.

Gerçi Ömer Paşa hizmetçi takımının sayısını azaltmıştı. Lüks ona hiç zevk vermediği için bundan vazgeçebiliyor, zaten Avusturya’ya böylesine yakın bu ülkede, geri kalmış ve kıs-

kaç Boşnakların arasında lüksü yersiz buluyordu. Yine de personeli kalabalık, hatta haddinden fazla kalabalıktı.

Çeşitli adlarla paşanın çevresini almış, teşrifatın başında yer alan divancı efendiden en aşağıdaki seyise kadar tüm bu insanların içinde, resmî unvanların fazla bir önemi yoktu; önemli olan paşa üzerinde sahip olunan gerçek nüfuzdu. Mütevazı bir mevkie sahip bir görevli gerek konumları, gerekse unvanlarıyla kendisinin çok üstünde yer alan herkesten çok daha önemli olabiliyordu. İnsanlar hakkında adlarına, mevkiilerine veya görünüşlerine bakarak hükme varmamak, gerçek ağırlıklarını ve oynadıkları rolü kestirmek gerekiyordu.

Kahvecibaşı denince, Konak'ta kahve servisi yapmakla görevli uşakların çalışmasını denetleyen kişi anlaşılır; Ahmet ağayı görünce, bir "et yığını", dar kafalı, uyuklayan, düşünceden, istekten ve duygudan yoksun bir insanla karşı karşıya olduğunuz izlenimine kapılırsınız. Her iki durumda da yanırlırsınız. Bu kahvecibaşı asla görüldüğü gibi biri değildir. En iğrenç ve en içinden çıkılmaz görevleri paşaya en az rahatsızlık ve sıkıntı çıkararak halletme konusundaki becerisi, bağlılığı, mutlak ketumluğu, aşırı kurnazlığı ve ar damarının çatlamışlığı onu nüfuz sahibi ve vazgeçilmez bir kişilik haline getirmiştir.

Ahmet ağa ihtida etmiş bir Makedon'un oğluydu. İlk bakışta ne geçen yılların, ne Konak'ta sürdürdüğü sağlıksız yaşamın, hiçbir şeyin asla hakkından gelemeyeceği izlenimi uyandıran bu Herkül gibi güçlü, dev gibi adam birçok dil biliyordu ve tüm dünyayı dolaşmıştı.

Aşırı obur, umursamaz ve suskun bir adam olan Ahmet Ağa, bütün gün yarı uzanmış bir halde nargilesini tüttürüyor, bu hareketsizlik ve baharatlı, bol soslu yemeklere olan merakı onu öldürüyordu aslında. (Doktor Schram organlarından her birinin geri kalan hepsiyle savaştığına ve hep birden Ahmet Ağa'ya karşı mücadele verdiklerine yemin ediyordu). Onu yerinden kıınılatabilecek, gözlerini açıp bir yaşam belirtisi vermesine neden olabilecek tek şey, seraskerin çağrısıydı. O zili çalar çalmaz veya görünür görünmez ya da ona bir görev verir

vermez, bu ağır ve bitkin, yağlarından neredeyse gözleri görünmez hale gelmiş, kimseye bir düşüncelik, daha doğrusu bir söz veya hareketlik bile metelik vermeyen adam, hafif, canlı ve çevik bir delikanlı gibi yerinden sıçrayıp kalkıveriyordu. Ama emir yerine getirilip, görev paşanın istediği gibi sonuçlanır sonuçlanmaz kahvecibaşı yeniden uyuşukluğuna gömülüyor ve bütün dünya, iyi ya da kötü tüm insanlar onun için anlamını yitiriyordu.

Gerektiğinde gücünü iki katına çıkarabildiği gibi, karakterini ve yeteneklerini de değiştirebiliyordu. Ne düzenli bir alışkanlığı, ne de kendine has özellikleri olduğunu belirtmek gerek; onun karakteri seraskerin ihtiyaçlarına ve kaprislerine göre şekillenip değişiyor ve Ahmet Ağa kendine verilmiş görevlere göre cimri veya eli açık, geveze veya dilsiz olabiliyordu; kimi zaman sevimli ve cana yakın, kimi zaman kaba ve yanına yaklaşılmaz biri haline geliyordu; kâh kara cahil ve bön, kâh çok akıllı, nüktedan ve her şeyden, hatta hayatında duymadığı şeylerden bile haberdar birisi oluveriyordu. Ona göre insanlar ve işler, ancak seraskerin ilgi alanına girdikleri ve orada kaldıkları ölçüde var olabilirdi.

Ahmet Ağa eski bir hizmetkârdı. Beş yılı aşkın bir süredir Ömer Paşa'nın yanındaydı ve ondan önce hizmet ettiği iki paşadan biri sadrazam olmuştu. Deneyimleri ona güçlülerden yararlanmayı öğretmişti. En büyük ilkesi şefine itaat edip başka da hiçbir şeyi umursamamaktı; zaten paşaya itaat eden ve onu memnun eden kişi arzuladığı her şeye sahip olup istediği her şeyi elde edebilir. Ama tüm varlığı, tüm gücü, uyanıklığı ve becerisiyle kendini bu işe adanmış, verili bir görevde en iyi, tek ve vazgeçilmez mesai arkadaşı olmalıdır. Paşanın iradesinden ve çıkarlarından daha üstün, daha kutsal bir yasa olmadığına hem kendisi ikna olmalı, hem de diğerlerini ikna etmeyi bilmelidir; kararsızlığa yer yok ve hiçbir şey bu yasaya karşı çıkamaz. Paşa, "bilmiyorum", "yapamıyorum", "yok" ve "mümkün değil"leri kabul etmez; o sana başvurduğunda her şeyi bilmeli, her şeyi elinde bulundurmalı, her şeyi yapabilmeli, her şeyi becermelisin; kimseyi düşünmemelisin, hiçbir şey

seni durduramamalı. İşte hizmet böyle edilir. Aslında böylesi-ne gayretli bir hizmet sadece başlangıçta zordur, sonunda pi-şer ve tüm ipleri eline geçirirsin. Ve bunu başardığında, işi başkalarının sırtına yıkarsın; senin sürekli bir ateşli çaba gö-rüntüsü vermen ve ötekilere karşı çok sert davranman yeterli olur: Paşadan emirleri alır ve bunları hemen astlarına aktarır-ken mutlak ve ödünsüz bir şekilde yerine getirilmelerini şart koşarsın. İş halledilince, paşaya haber verirsin. Dolayısıyla o senden başkasını tanımaz ve sana hep iyi gözle bakar. Övgüle-ri ve ödülleri sen alır, astların içinde kimlerin sıvrılıp ödüllен-dirilmesi gerektiğine sen karar verirsin. Ve genel güveni kaza-nıp herkes açısından vazgeçilmez biri haline gelince, artık sen kimseye hizmet etmezsin; tam tersine paşa ve çevresi senin hizmetine girmiş demektir. Burada işlerini ayarlayanın en iyi yolu budur; paşa dünyaya hükmeder, ama sen hem paşaya hem de dünyaya hükmedersin. Ahmet Ağa bu çizgiyi benim-semişti ve insanları, onların alınganlıklarını hiç umursama-mak onun ayrıcalığıydı artık, geldiği konum buna izin veri-yordu. Bu davranış onun için bir alışkanlık, neredeyse ikinci bir yaradılış halini almıştı. Olağanüstü kavrayış yeteneğine sa-hip ve kurnaz olduğu için, olası tüm çözüm seçeneklerini hız-la gözden geçiriyor, sonra tercihini yapıp gereksiz sözlere, do-lambaçlara, ara nağmelere hiç sapmadan dosdoğru hedefe yö-neliyordu. Bilinçsiz kinizmiyle çoğunlukla insanları kırıyor, aşağılıyor ve onları tüm yaşamları boyunca sürececek acılara sa-lıyordu, ama aynı zamanda onları silahsızlandırıyor, boyun eğ-diriyor, zayıflatıyor ve amaçlarına böyle ulaşıyordu.

Sedirine çökmüş, çevresindekileri görmeyen ve duymayan Ahmet Ağa'ya bakınca, bir hayvan gibi yaşadığı veya bir odun parçası gibi cürüdüğü düşünülebilirdi. Bu bir açıdan gerçek olsa da, tam doğru değildi. Onun tek yaşama nedenini, keyif-le, merakla, hatta pek insanî sayılamayacak belli bir şehvetle midesine indirdiklerinde bulduğu da sanılabılırdi. Dilsizliği içine kapanmış bu uyuklayan adamın önünde, dünyanın, onun çeşitli yörelerinin, değişikliklerinin ve mevsimlerinin imgesi uzanıyordu. Ama onun neredeyse bir hapisane yaşa-

mına benzetilebilecek yaşam tarzının, dar kafalı görünümünün ve ilkel davranışlarının düşündürdüğünden çok daha geniş ve zengin bir tabloydu bu; bu tablo besinler ve içkiler, bir ağza sokulabilecek, dişlerin altında, dilin üstünde, burnun içinde veya damakta hissedilebilecek her şey aracılığıyla gözlerinin önüne seriliyordu. Nasıl ki başkaları mart göğünün altında yemyeşil bir manzara görmekten hoşlanırsa, o da süt kuzusunun yanında taze kuzukulağı yediğinde sessizce tatmin oluyordu. Portakallar, hurmalar ve narlar, uzak diyarları anlatan seyahatnameler gibi kışkırtıyordu imgelemine; kimi zaman iki damla limon suyu büyük bir olay oluyordu. Fûme et, kurutulmuş meyvalardan yapılmış komposto ve yemek borusu yangını onun için evin ve aile ocağının sıcaklığıyla aynı anlama geliyordu. Buğulanmış bir bardak dolusu olağanüstü Saraybosna suyu, ona sabahın köründe sevinçten şarkı söyleyerek çeşmede yıkanan gürbüz delikanlıları çağırıyordu. Ama neredeyse dinsel bir saygı içinde hazırlanmış ve işin ehli tarafından tadına bakılmış bir yemeğin veya içkinin onun için ifade edebileceği tüm anlamlar kimin aklına gelirdi ki? Alkollü içkileri öyle azar azar içiyordu ki, ağzına içki koymadığı söylenebilirdi pekâlâ; kimi zaman birer yudum, kimi zaman yarımşar yudum alıyor, bazen de sadece soluğunu veya kokusunu içine çekiyor, ama bu kadarı bile kimbilir hangi tuhaf ve uzak imgeleri çağırıyorsa, sonu gelmez dalgınlıklara sürüklüyordu onu.

İnsanlar hakkındaki duyguları ve ahlâkî yargıları (tabii içinde ahlâk denebilecek bir şey varsa) duyuları aracılığıyla tezahür ediyor ve çoğunlukla aynı biçimde ifade ediliyordu. Onun çıkarları veya anlayışı yönünde davranmazsanız, “evlat tatsız ve çirkinsin sen” veya “defol kokuyorsun” diye terslerdi sizi. Birisinin aklının kıt olduğunu belirtmek için, genellikle başının “bayat”, “az pişmiş” veya “yanmış” olduğunu söylerdi. Ve bunları söylerken sanki acı ve iğrenç bir şeyi tükürmek ister gibi dudakları gerilir, yanakları büzülürdü.

Tabii bu tür davranışları kendi eşitleri ve daha çok asllarıyla karşı karşıya geldiğinde sergilerdi; kendinden yüksek mevki-

deki birisi ve bizzat paşa karşısında ise, açlık ve susuzluk, zevk ve tiksinti nedir bilmeyen çelik gibi, soğuk bir makinarya dönüşüyordu.

İşte kahvecibaşı Ahmet Ağa böyle biriydi ve yaşam hakkındaki, hizmet anlayışı hakkındaki yaklaşımı buydu. Konak'ta yaşıyordu ve yerine getirdiği görevlerin çoğunun kahveyle ya da onun hazırlanmasıyla en küçük bir ilgisi yoktu.

Onun yetki alanına giren her şeyi sayıp dökmek güç olur, çünkü böyle bir alan belirlenmemiştir ve hiçbir yerde kayıtlı da değildi. Karas'ınkiler de dahil olmak üzere tüm yarı-resmî görüşmeler tabii ki Ahmet Ağa'dan geçiyordu. Sınırları çok iyi belirlenmiş bir konuda az çok kâhya ve muhasip görevlerini de üstleniyordu. Sıradan satın alımlar ve harcamalar haznedar ve kâhya tarafından yapılıyor, ama gıda maddelerini, kumaşları veya herhangi bir başka malı düşük fiyatla ya da bedavaya almak, veya geçici bir sıkıntı nedeniyle yüklü bir borç bulmak gerektiğinde iş, tüm sorumluluğu üstlenen kahvecibaşına düşüyordu; bu işi ustalıkla yerine getirirken ağzını da sıkı tutuyordu tabii ki, çünkü seraskerin hiçbir şeyden kuşkulananması, bu girişimlerde birtakım tatsız ve kirli dolaplar döndüğünü aklına bile getirmemesi gerekiyordu. Hiç de kolay sayılamayacak bu görevin altından Ahmet Ağa'dan daha iyi kalkacak kimse bulunamazdı.

Ahmet Ağa rahatsızlık verici bütün bu ödevleri fazla zorlanmadan hallediyordu. En güç işlerin kaynağında Ömer Paşa'nın kaprisli ve ar haya tanımayan cinsel istekleri yatıyordu. Ona durmadan genç kadınlar ve kızlar, hatta birkaç yıldır kız ve oğlan çocukları bulmak, bunları kıskanç ve dedikoducu harem ahalisinin dikkatini çekmeden getirtmek, sonra onlara bakmak, gizlemek, beslemek ve istendikleri anda paşanın yanına götürüp, sonra paralarını vermek ve artık ihtiyaç kalmayınca can sıkıcı ya da tehlikeli hale gelebilecek varlıklarını efendinin gözü önünden kaldırmak gerekiyordu.

Tüm bunlar yasaktı aslında, ama işlerin nasıl olup bittiğinden, tüm ayrıntılardan ve beklenmedik alevlenmelerden sadece Ahmet Ağa haberdardı. Bu tatsız, kimi zaman ürkütücü, ço-

gunlukla içinden çıkılmaz bir kôrdüğümdü, ama bir çözüm bulmak gerekiyordu. Özellikle son iki yıl çok zor geçmişti.

Erken yaşlanmanın ilk işaretlerinin belirttiği o geçiş çağına geldiğinden beri, serasker giderek doyumsuzlaşmıştı ve Ahmet Ağa zaman zaman onun aklını yitirdiği izlenimine kapılıyordu. Cinsel isteklerinin gözûpekliliği ve aşırılığı onun güç ve büyüklük duygusuyla uyumluydu. Her türlü ölçüyü yitiriyor, câiz görülen ve doğal karşılanan şeylerin nerede bittiğini unutuyor, gerçekten ne istediğini ve ne yapabileceğini bile bilmez hale geliyordu bir müddet sonra. Imgelemin yolunu yitirip insanın sınırlarının ötesini vaat ettiği o tehlikeli dönemlerden birinden geçiyordu. Bu hal paşayı öfkeliendiriyor ve en küçük bir bahanede hırsını Ahmet Ağa'dan çıkarıyordu.

Bu nedenle seraskerin tensel zevklere olan ölçüsüz merakının kahvecibaşının sırtına yüklediği ve adamın kendi kendine söylenirken “şu iş” diye adlandırdığı görevler, çok sıkıntılı ve iğrenç işlerdi. Üstelik bu görevlerin ardı arkası kesilmiyordu. Hiç beklenmedik anda her yönden üstüne yağıyor ve seraskerin hiç bilmemesi gereken ve genellikle de hiç bilmediği her türlü beklenmedik güçlüğe yol açıyorlardı. Bütün bu işler Ahmet Ağa'ya düşüyordu. Olay nasıl cereyan edip biterse bitsin, görevin seraskerin kaprislerinin öncesine ve bu kaprisleri er veya geç izleyen sonrasına ilişkin en kirli ve en hassas bölümlerini hep o sırtlanıyordu. Kurbanların lanetiyle, seraskerin hoşnutsuzluğuyla, çevredekilerin kin ve aşağılamasıyla karşı karşıya kalan hep oydu.

Ömer Paşa'nın meşru eşi Saide Hanım'ın kıskançlığı en kötü türündendi, yani aşktan değil kin ve kibirden kaynaklanan bir kıskançlıktı ve zaman zaman kocasıyla kavga da çıkarıyordu; ama asıl işi tüm aşağılama gücünü Ahmet Ağa'nın peşinden bir an bile ve inatla eksik etmemek, başına dert açmak ve elinden gelen her türlü kötülüğü yapmaktı. Ona “yağ tulumu, pis kopuk” diyor, her karşılaştığına bu “iğfalciler kralı”nı çekecek kadar sağlam bir urganı örececek urgancıyı henüz bulamadığı için yakınıyor, böyle biri çıksa onu altına boğacağını söylüyordu.

Ötekiler, yani gerek Konak'ta çalışanlar gerekse serasker

hakkında konuşmaya cesaret edemeyince onu çekiştiren kent sakinleri de, kahvecibaşı hakkında, yüksek sesle veya fısıldaşarak, hiç de iyi şeyler konuşmuyorlardı.

Bununla birlikte Ahmet Ağa'nın da ne kadar dar kafalı ve kalpsiz olursa olsun, "şu iş"ten bir ölçüde tiksindiğini söylemek gerek. Tabii bu tiksinti de onun tarzına göreydi. Uçsuz bucaksız dünyaya ocağın başındaki köşesinden ve sadece kendi tuhaf mesleğinin açısından baktığı için, seraskerin tüm yaşamını aynı açıdan, hatalı ve canavarca bir perspektiften görüyordu. Sultanın müşirinin, stratejinin ve idarecisinin kişiliğinde onun tek gördüğü, adamın şehvetiydi. Serasker terfi ediyor, en yüksek mevkilere erişiyor, vilayetlerdeki başkaldırıları kanlı bir biçimde bastırıyor, siyasetini, yani devletin ve kendisinin siyasetini yürütüyor, büyük savaşlar veriyor, imparatorlukta ve dünyada nam salıyordu; ama kahvecibaşına göre bunların hepsi ikinci planda ve önemsiz, neredeyse gerçekdışı şeylerdi. O efendisine ancak ve sadece "şu iş" perspektifinden bakıp görebiliyordu. Ve görevini duygusuz bir makinanın acımasız ritmiyle hiç tartışmadan, duraksamadan ve pişmanlık duymadan yerine getirse de, her türlü iğrençliği ve haksızlığı sakın sakın bizzat gerçekleştirip, ömrünün sonuna dek çok daha kötü işleri yapmaya hazır olsa da, seraskerin şehvet açlığını özel türde bir lanet gibi görüyor, üstelik kendisi soğuk bir yaradılışa sahip olduğu ve oburluktan ve güzel yemeklerden başka bir şeyden zevk almadığı için bunu hiç anlayamıyordu. Soğuk su içip lokum yemek gibi bir şey değil, diye yakınıyordu alçak sesle kahvecibaşı: Dudaklarını silersin iş biter. Hayır, bu bambaşka bir iş, uzadıkça uzuyor, karışıyor, bacaklarına dolanıyor, uykularını kaçırıp gündüzleri bile yakını bırakmıyor, seni çılgına çeviriyor, zehirliyor ve kirletiyor, istediğin kadar yıkan asla temizlenemezsin, istediğin kadar tıkın, asla doymazsın. Ve bu işte hiçbir dahli olmayanların başına da ne çok dert ve bela açılıyor. Özellikle de onun, Ahmet Ağa'nın!

Belalar da az buz değildi hani! Çünkü serasker şehvetinde öylesine kör ve doyumsuz, öylesine kaprisli ve ne yapacağı

kestirilemezdi, bu şehvete öylesine gömülmüştü ki, bu şehvetin nesnesi olan kadınları, genç kızları, küçük oğlanları, o görmeden veya arzulamadan önce de yaşayan ve sonra da var olmaya devam edecek canlı insanlar gibi algılamıyordu artık. Bu insanların sadece kendi tutkusunu tatmin etmek üzere yaratılmadığını, onların da kişisel bir hayatı, ilgileri, istekleri veya özlemleri, bir evleri, akrabaları, dostları olduğunu aklına bile getirmiyordu. Bu düşünceyi bir hakaret gibi duyumsayıp öfkeleniyor, bir saygısızlık, densizlik ve bir tür şantaj olarak görüyordu. Her ne olursa olsun kahvecibaşı tüm bu olan biteni dışarıya hiç sızdırmamak zorundaydı; tüm direnişleri, çatışmaları, anlaşmazlıkları çözümlemek için elinden geleni yapıyor, ama bir yandan da seraskerin bütün dileklerinin yerine getirilip memnun edilmesi gerekiyordu.

Kahvecibaşı Saraybosna'ya geldiğinden beri, daha önemsiz tüm diğer sorunlar bir yana, iki kere gerçek "belaları" çözümlemek zorunda kalmıştı.

Henüz Travnik'teyken Livno'nun ünlü dilberlerinden birini, kocasını bırakıp genç bir Türk'e kaçan bir Hristiyan kadını ele geçirmişti. Türk, kadını Müslüman yapıp evlenmeye zaman bulamadan bir kavgada öldürülünce kadın da kötü yola sapmış ve çok geçmeden kendini Ahmet Ağa'nın karşısında bulmuştu.

Başlangıçta Ömer Paşa yeni kadından çok memnun kalmış, ama kendisini çok önemli sayan bu saldırgan kadından kısa sürede bıkmıştı. Kadın canını sıkıyor, ama çekip gitmeyi de kabul etmiyordu. Ahmet Ağa onu paşadan uzaklaştırdı, fakat ayrı bir yere, küçük bir eve yerleştirmek zorunda kaldı. Kadına para teklif etmiş ve kovmaya çalışmıştı ama kavga etmeyi sevdiği anlaşılan kadın ellerini bitıştırıp haykırıyordu:

- Öldürün beni, gidecek yerim yok!

Tehditler savurup, yoluna çıkacak ilk derin uçuruma kendisini atacağını söylüyordu; ama intihar etmeden önce bunu niye yaptığını da herkese anlatacaktı. Yola gelmez, her şeyi göze almış bir haldeydi ve Ahmet Ağa giderek onunla karşılaşmaktan korkar olmuştu. Bu çılgın kadından kurtulmanın en iyi ça-

resinin onu evlendirmek olacağını düşündü. Kadına bunu vaat etti, o da razı oldu.

Konağa gelip ince kumaşları biçip dikerek sedirleri kaplayan bir terziye göz koydu. Vratnik'li, Atuf adındaki bu terzi basit, utangaç ve biraz kıt akıllı bir adamdı. Ahmet Ağa sabırla onun çalışmasını izliyor veya kendi yanına davet ediyor, tatlı dille onu yağıyor, şekerlemelerle besiyeye çekiyor ve inatla evlenme fikrini aklına sokmaya uğraşıyordu. Bunu hiç dolambaçlı yollara sapmadan patavatsızca, teklifsizce, hoyratça yapıyordu. Kahvecibaşı birinden bir şey isteyeceği zaman, önce karşısındakinin değerini ölçer, "boyunun ölçüsünü alır", sonra bu ölçülerden hareketle hiç sıkılmadan, sanki karşısında bir insan değil de odun parçası varmış gibi çalışmaya koyulurdu. Terzinin ne açıdan bakılırsa bakılsın "eksik bir adam" olduğu kanısına varmış, dolayısıyla bu ikiayaklı hayvanla uğraşırken kibar davranmaya hiç gerek olmadığına hükmetmişti.

Kahvecibaşı bir gün terzinin yüzüne bile bakmadan, sanki ondan herhangi bir cevap beklemiyormuş gibi, "Ben seni evlendireceğim" dedi.

Terzi soğuk suyunu yudumlayarak lokum çiğniyordu; seraserin güçlü kahvecibaşısının ona layık gördüğü bu büyük şeref karşısında sevinçli değil de, daha çok kaygılı ve endişeli bir hali vardı nedense.

- Tam sana göre bir kız buldum, her şeyi ayarladım; hoşuma gittiğin için, iyi bir işçi olduğun için yaptım bütün bunları, ben işinin ehli adamları severim. İşte böyle!

Terzi daha önce de evlenmişti. Ve onun da zayıf noktası buydu zaten, iktidarsız olduğu için karısı evlendikten sekiz gün sonra onu terk etmişti. Şimdi evlilikten söz edilince korkuya kapılmış, bunalıma girmişti; kansız açık mavi gözleriyle kahvecibaşına bakıyordu.

- Ne işe yarar ki? dedi terzi içini çekerek.

- Ne demek "ne işe yarar ki"? İşe yaramayan ne? Soruyorum sana. İyi bir eş servet değerindedir, seni kaçık seni!

- Ne yapayım ki ben onu? dedi terzi yine kısık bir ses ve dalgın bir havayla; Ahmet Ağa'nın en nefret ettiği şeyden hoş-

landığı belliydi: Bu işler hakkında, genel laflarla uzun uzun konuşmak.

- Ne istersen onu yaparsın. İğnene ipliği takip çalışırsın, sonra akşam yemeğini yersin, sonra da karının üstüne çıkarsın.

Terzi üzgün üzgün başını yere eğdi.

- Onunla konuşabilirsin de, diye devam etti kahvecibaşı. Sen konuşursun, o konuşur, sohbet edersiniz. Ayrıca şey de yapabilirsin... ama daha fazla anlatmama gerek yok, çünkü canın ne isterse yaparsın, istersen kafasında davul çalarsın. Kadının senin, işte bu kadar!

Kafası tamamen kendi işiyle meşgul olan Ahmet Ağa yamaklarından ikisinin orada olduğunu fark etmemişti. İçlerinden biri iç geçiriyormuş gibi yapıp, hınzırca lafa karıştı:

- Güzel bir kadından daha iyi bir şey yoktur! Ah, güzellik!

- "Güzellik, güzellik", geçip gider güzellik!

Terzi sanki kendi kendine konuşuyor gibi, başını sallayarak yanıtlamıştı onu; kadınlar üzerine felsefe yapmaktan hoşlanan, ama onlardan ve evlilikten korkan bir adamdı ne de olsa.

- Tamam güzellik geçip gider diyelim, ama kadın yine sende kalır.

Terzi afallamış bir yüzle çevresine bakındı. Yamaklar gülmemek için kendilerini zor tutuyorlardı.

Kahvecibaşı sonunda toparlandı ve ikisini de bağıra çağıra kovaladı.

- Haydi bakalım, haydi, bu işe yaramaz herifleri dinleme; düşünmeye gerek yok; hemen yarın çalgıcıları getirip şekerlemeleri hazırlatıyoruz. Ben bu işi senin için yapmak istiyorum, hoşuma gidiyorsun çünkü. Hepsi bu.

Terzi tereddütlü adımlarla uzaklaştı ve Ahmet Ağa sabırsızlığını belirten bir hareket yaptı arkasından; bu beş para etmez küçük terzi için dünyanın lafını harcamak canını sıkırmıştı; hem kendine, hem herkese, hem de tüm bu kaygılarla tatsızlıkların nedeni olan "şu iş"e öfkeleniyordu.

Yine de Ahmet Ağa bu görevi de tüm diğerleri gibi sonuca bağladı. Terziyi evlendirdi ve uzun bir pazarlığın, bir sürü keyifsizliğin ardından ona küçük bir drahoma da verdi. Ama dü-

günden on gün sonra gözleri faltaşı gibi açılmış yeni evli kadın gelip de alçak sesle yakınmaya, bulduğu kocanın erkek sayılamayacağını söylemeye başlayınca çileden çıktı. Ahmet Ağa öfkeden aklını yitirecekti sanki, ama yine de kendini tuttu; kadın bir kez daha kendisini bu tür meselelerle rahatsız etmeye yeltenirse onu şeytana havale edeceğini söyledi fısıldayarak ve yılan gibi tıslayan sesiyle kendisinin Allah olmadığını, “kadınlara sipariş üzerine koca biçemeyeceğini” açıklayıp kadını kovdu. Bununla birlikte ertesi gün kadına içinde üç libre iyi Avusturya şekeri bulunan bir sandık gönderdi. Ama günler geçip de araya başka kaygılar girince kadını unutabildi ancak. Zaman zaman tatsız bir önseziyle bu kadının yine gelip yakınmaya başlayacağını ve Allah bilir neler isteyeceğini düşünürdü. Bu kadından her şey beklenirdi.

Daha tehlikeli durumlar da vardı ve saklanması, bastırılması ya da şakayla karışık sulandırılması daha güç, daha acılı sahneler de yaşanıyordu. Ama Ahmet Ağa inatla, hiç kendine sual açmadan, tatlı dille veya zorla amacına ulaşıyordu hep.

Kısa bir süre önce Konağın dışına sızan çok çetrefilli bir olayı çözmesi gerekmişti.

Seraskerin “hayranları”ndan biri ona Brod’da on dört yaşında bir kız bulmuştu. Dul annesi ve onun kayınpederiyle birlikte yaşadığı Slavonski Brod’dan ayrılan kız, kuzenleriyle birlikte Bosanski Brod’a gelmişti; orada söz konusu hayran, kızı paşanın hizmetine girmeye ikna etmişti: Kız paşanın yanında “çocuk bakacaktı.” Değişken bir karakteri olan ve ailesiyle birlikte sürdürdüğü hayatı beğenmeyen kız, bu esnek görevi üstlenmek üzere Saraybosna’ya, paşanın haremine gelmeye razı olmuştu.

Ahmet Ağa bu tür dışarıdan aracılara karşıydı; onları, dünyanın en ciddi ifadesini takınarak, işe yaramaz adamlar diye niteliyor, paşaya kötü hizmet ettiklerini, daha sonra içinden çıkılması ve çözülmesi kendi sırtına yıkılan tatsızlıklar yaratmaktan başka bir şey yapmadıklarını söylüyordu. Bu kez de aynı şey olmuştu. Daha on beş gün geçmeden kızın annesi Saraybosna’ya geldi. Yalnızdı ve elinde hiçbir tavsiye mektubu

yoktu; bir zamanlar rahmetli kocasının arkadaşı olan dürüst bir tüccardan yardım istedi. Pratik bir adam olan tüccar bedbaht anneyi sorguya çekti ve ne olup bittiğini anlamaya çalıştı; ama kadın hıçkıra hıçkıra “İsa aşkına! İsa aşkına!” diye yinelemeden iki laf edemiyordu.

- Bekle bakalım, bırak şu lafı artık! Dur! Şimdi Konak'ta mı, değil mi?

- Bilmiyorum. Ahmet Ağa diye veya ona benzer birinin yanındaymış. İsa aşkına, İsa aşkına!

- Eğer Ahmet Ağa'nın yanındaysa, o zaman yedi İsa birden gelse sana yine yardım edemez!

Ama ne yapacağını, ne diyeceğini şaşırmış, neredeyse aklını yitirmiş bu ağlamaklı anne şaşılacak kadar güçlü bir yaradılışa sahipti ve günün birinde kahvecibaşının odasına dalıverdi. Ağlıyor, yalvarıyor, tehdit ediyor, kızının hemen kendisine geri verilmesini buyuruyor, bizzat seraskeri görmek istiyordu.

İşlerine karışıp onu tatsız durumda bırakan “cahillere ve dalkavuklara” çok öfkelenen kahvecibaşı hırsını bu anneden çıkardı.

- Seraskermiş, seni zavallı seni! Sen mi seraskeri göreceksin? Kendini ne sanıyorsun sen beyinsiz karı?

Ve kadını hemen ertesi gün yanına iki muhafız katıp geldiği yere göndermekle tehdit etti.

Ama hiçbir şey yapmadı. Kadın inatçıydı ve kendini kovdurtmadı. Paşanın haremiyle temas kurmayı başardı; haremdeki kadınlar her yeni gelene düşmandı. Anneyi de davasından vazgeçmemeye teşvik ettiler. Kadın sürekli Ahmet Ağa'yı görmeye geliyor, ama hizmetçiler onu içeri bırakmıyordu. Bir gün, nasıl olduysa oldu, içeri sızmayı başardı ve sabahın köründe kahvecibaşının karşısına dikiliverdi. Ağlamaklı bir sesle ona yalvardıkça, adam öfkeden kendini kaybedecek hale geliyordu.

- Haydi bakalım, haydi, diye bağııyordu kadına, ama sesi yine de alışıldık yükseklikte ve sertlikte değildi, yaramaz bir çocuğu veya bir civciv sürüsünü kovalar gibi bağııyordu.

- Haydi yaylan bakalım!

- Yalvarıyorum sana güzel ağam, çocuk sahibi olmanın ne anlama geldiğini biliyorsan yardım et bana!

- Hiçbir şey bilmiyorum ben!

- Tabii ki bilirsin!

- Hayır!

O zaman kadın dizlerinin üstüne yığılıverdi, ellerini adama doğru uzattı ve gözyaşlarının titreştirdiği güçlü ve derinden gelen bir sesle haykırdı:

- Ben anayım! En azından bunun ne olduğunu bilirsin!

Dua eder gibi iki büküm olmuş, yakarlarının ritmine uygun bir biçimde elleriyle yeri döverek ve heceleri birbirinden ayırıp iyice vurgulayarak “ben anayım” diye yineleyip duruyordu. Sözleri giderek daha güçlü çınlıyor ve yankıları odanın boşluğunda kırılıp yok oluyordu.

Adamın bacaklarına sarılmaya çabaladı. Giderek zayıflayan Ahmet Ağa sanki bu mantıksız ve aptalca sözlere itiraz eder gibi onu iki eliyle iterek kendinden uzaklaşturmaya çalışıyordu.

- “Ana, ana”! Hiç aklın yok mu senin? Anaymış! Bu Bosna’da yüz bin ana ve tüm imparatorlukta bir tek serasker var. Bir tek! Haydi, defol buradan!

Kadın bu sözlere hiçbir karşılık vermedi, sanki duyduğunu tam anlamamış gibiydi. Makina gibi “ben anayım” diye tekrarladı birçok kez daha, sonra birden başını kaldırdı ve tek söz etmeden, ayakta duran adamı aşağıdan yukarı süzdü sabit bakışlarla. Sanki onu ilk kez görüyor ve söylediklerini yeni duyuyor, söylenenleri yeni yeni anlamaya başlıyordu. Acınacak bir halde, beceriksiz hareketlerle yerden kalktı ve ufak, sarsak adımlarla uzaklaştı. Geri geri giderek, dehşete kapılmış bakışlarını kahvecibaşının yüzünden hiç ayırmadan yürüyor, dudaklarını hiç ses çıkarmadan kıpırdatıp duruyor ve söylenenleri kendi iradesine rağmen onaylıyormuş gibi başını sallıyordu. Odadan bu şekilde, beti benzi atmış bir halde çıktı.

Gerçi Ahmet Ağa ondan hemen kurtulamadı. Ama kadın da peşine düştüğü şeyi tam elde edemedi. Sonuçta biraz da yalanlara ve güzel vaatlere kanarak, kızının paşanın hizmetinde kalmasını kabul etti. Kızıyla görüşüp konuşabildi. Kı-

zın maaşının üçte birinin anneye verilmesini hükme bağlayan bir sözleşme imzalandı. Brod'lu kadın da Saraybosna'dan ayrıldı.

Zaten o dönemde Ömer Paşa Saraybosna'da değil, Bosna'nın kuzeyinde bir yerlerdeydi ve çok yakıcı bir gün beklenmedik bir şekilde çıkıp geldiğinde de kızı görmeye zaman bile bulamadı. Zagreblı ressamı görmek istedi.

Seyisler kente koşturdu, Karas'ı bulup Konağa getirdiler. Karas oraya gelince avluda uzun süre bekledi, ama kahvecibaşı ortada yoktu. Yere döşenmiş küçük beyaz taşların üzerinde volta atıp duruyordu. Üniforma giymiş uşaklar hızla gidip geliyor ve her biri geçerken bu tuhaf yabancıya meraklı bakışlar fırlatıyordu. Sonunda tüm bunlardan usanan Karas, taş bir merdivenden küçük, gölgelik bir avluya indi ve bir pencerenin boşluğuna oturup dalları duvar boyunca garip bir biçimde kıvrılmış bir ayva ağacının resmini çizmeye koyuldu.

Zaman geçiyordu. İşine gömülen ressam yukarıda bağıra çağıra kendisini aradıklarını duymadı.

Konak ünlemelerle çınılıyordu. Birçok ses aynı anda bağırıyordu. Ahmet kendi odasından boğuk bir sesle haykırıyor, üst avluda hizmetkârlardan biri onun yankısı gibi sesleniyor ve Konağın içlerinde bir yerde muhafızların en yaşlısı, "Harbe" (süngü) lakaplı Süleyman her ikisine de cevap veriyordu.

Önce Ahmet Ağa'nın sesi duyuldu:

- Haydi bakalım, şimdi gel de bu panayır soytarısının, burunun ucunu göremeyen bu salağın iblisin oğlu ya da ta kendisi olduğuna inanma! Bela bu herif bela! Sekiz gündür başımın etini yiyor; paşayı görmek istiyor. Şimdi paşa kendisini çağırıyor, herif yok oluyor ortadan.

Kahvecibaşı öyle hımhım bir sesle konuşuyordu ki, ne söylediği anlaşılmıyordu; neredeyse ağladığı düşünülebilirdi. Ne zaman hareketsizliğinden ve dilsizliğinden çıksa böyle olur, bu da paşa kendisine bir emir verdiği veya bir şey istediği zaman gerçekleşirdi.

Önce duymadıklarından değil duymazlıktan geldiklerinden kimse ona cevap vermedi; bu kadar heyecanlandığında kimse

onunla konuşmak istemezdi. Sonunda biraz kıt kafalı bir servis uşağı, yakışıklı bir delikanlı üst kattan cevap verdi.

- Burada değil Ahmet Ağa! Bağışla beni ama burada değil.

- Kim orada değil? Nasıl orada olmazmış! Hemen bul onu, yoksa mahvederim seni.

Üst kattan ve üst avludan hızlı adım ve koşuşturma sesleri geldi. Sonra küçük avludan Harbe'nin kısık sesi duyuldu.

- Şşşt! Kes şöyle bağırıp çağırmayı! Dağdaymış gibi uluyacağına in aşağı da diyeceğini öyle de.

- Bir yerlerde olmalı; yer yarılıp da içine girmediyse!

Ama uşaklar avluya bakmıştı; "Alman" orada değildi. Bu durum yeni bir heyecan dalgasına yol açtı ve kahveci başı hımm hımm sesiyle ağız dolusu sövüp saydı yeniden. Sonunda birisi zemin kattaki dar ve uzun bir pencereyi gösterdi. Ressam orada pencerenin önündeki girintiyeye oturmuş, bir ayağını altına kıvrırmıştı; resim defteri de kucağındaydı. Uşak sözcüklerden çok jestlerle hemen kendisini izlemesini bildirdi. Ressam acele etmeden kalktı, defterine ve çizdiği eğri büğrü ayva ağacına son kez bir göz attıktan sonra sakın sakın onun peşinden yürüdü.

Kahvecibaşının loş odasının önünden geçtiler. Ahmet Ağa sırtı dönük oturuyordu, yüzünü dönmedi bile, homurdanmakla yetindi:

- Onu hemen götür, çünkü her adımda kaybolabilir, sümük-lüböcek gibi elinden kayıp kurtulabilir.

Diğerleri kadar güzel olmayan küçük bir avludan geçtiler, birkaç taş basamak çıktılar ve ortasında biraz önce sulanmış geniş bir çiçek öbeğinin bulunduğu bir bahçeye girdiler. Daha sonra büyük bir kapıdan geçip loş bir koridora, oradan da çıplak, neredeyse bomboş küçük bir odaya girdiler. Genç bir muhafız geldi, onu daha yaşlı bir muhafız izliyordu. Farklı farklı giyinmiş, her mevkiden uşak ve görevli kapıdan bakıyor, kısık sesle birşeyler konuşarak girip çıkıyorlardı. İki muhafızdan biri siyahtı. Ama zaten burada her şey gürültüsüzce yapılıyor, herkes fısıldaşıyor ve sessizce yürüyordu. Seraskerin yakınlarında bir yerde olduğu hissediliyordu, ama paşaya kadar ulaşmak

için geçilmesi gereken uzun hazırlığın son aşamasına henüz gelmemişlerdi. Uzunca bir bekleyişin ardından, ilk kez adım sesleri ve bir mahmuz şakırtısı işitildi ve tören üniforması giymiş bir subay odaya girdi; yüzü kırmızı, bıyıkları ise bakır rengiydi. Ressama bir asker selamı çaktı ve onu geniş bir merdivenden yukarı çıkardı.

Üst katta yer halı kaplanmıştı, her şey daha güzel ve lükstü. İki kanatlı beyaz bir kapının yanında subay sanki kendine çekidüzen vermek ister gibi bir an durdu, hürmetkâr ve dimdik bir duruşa büründü, kapıya vurdu ve hemen açtı.

İçeri girildiğinde bu büyük salonda kimin bulunduğu hemen seçilmiyor; çok sayıda pencereden giren gün ışığı açık kapıdan vuran koridorun ışığıyla kesişiyordu. Ancak kapı kapanıp, gölgeler yerlerine yerleşip, ışık istikrara kavuştuktan sonra ressam salonun ortasında uzun boylu, zayıf, geniş omuzlu, göğsünde iki koca madalyanın parladığı kahverengi bir üniforma giymiş; başına yüksek kırmızı bir fes takmış subayı gördü. Biraz kırçıl sakalı özenle traş edilmişti ve bu sakala karışan bıyıkları hâlâ kapkaraydı. Bu adamın en çarpıcı yanı gözleriydi: Bir kartalınkileri andıran ve sanki kalemle çizilmiş bu güzel gözlerde bir yanıp bir sönen ayrıksı bir pırıltı vardı.

Subay, çekiçle işlenmiş o eski Avusturya bakırlarını süsleyen şanlı komutanlardan biri gibi dümdüz ve dimdik duruyordu; bir elini, altın kakmalı eğik bir Türk kılıcının durduğu masaya koymuştu; kılıç kemerinin kayışları masayı kaplayan ve yere kadar inen koyu renk bez boyunca aşağı sarkıyordu.

Ressam kendini toparladı, bir adım daha attı ve kendini takdim etmek üzere eğildi, ama paşa ondan erken davrandı.

Oldukça basit bir edayla ve Almanca olarak, "Siz Bay Karas mısınız?" diye sordu.

- Evet Ekselansları, ben ressam Viekoslav Karas'ım diye Hırvatça yanıtladı onu.

Paşa, tütünün biraz çatallandırdığı bariton bir sesle konuşuyordu; Karas'ın sesi ise öylesine yüksekti ki doğrudan gür sakalından çıktığı düşünülebilirdi.

Hızla, ama biraz da güçlük çekerek anlaştılar.

Paşa hemen işe başlamak istedi. (Meslekleri ve durumları gereği önemli konular hakkında genellikle hızlı kararlar almak zorunda kalanlar, gündelik önemsiz işlerde de mütevazı ve sakin insanları şaşırtıp, akıllarını karıştıran bir acelecilik gösterirler.) Altı haftadır paşanın peşinden koşan ve ona ulaşma, onu görme konusundaki tüm çabaları boşa çıkan Karas bu acelecilik karşısında afallamış, tedbirsiz yakalanmıştı: Taslak için malzemelerini hazırlaması gerektiğini söyledi utangaçça, ama paşa sözünü kesti.

Elinin geniş bir hareketi ve yumuşatılmış bir sesle, ondan gerekenleri hazırlamasını, yeri saptamasını ve taslağa derhal başlamasını istedi.

İtaatkâr havalarda, ellerini göğüslerine kavuşturmuş yaverler ve uşaklar koşuşturdular. Hiç gürültü çıkarmadan ama çok ve hızlı koşuyorlardı. Her an çarpışacaklarmış gibi bir izlenim uyandırıyor, yine de birbirlerinin yanından teğet geçiyor, işitilmesi çok güç haberleri ve emirleri kısa fısıldaşmalarla veriyor, alıyor, aktarıyorlardı.

Galerinin camlı kapısı açıldı ve oraya bir masa ile bir koltuk yerleştirildi; ressamın deri çantası ve malzemelerin içinde bulunduğu, sağı solu biraz delinmiş sarı sandığı getirildi. Bu arada ressam ve modeli birbirlerini gözlemlene olanağı buldular. Aslında sadece Karas Ömer Paşa'yı gözlemliyordu; beriki ise iktidar merdiveninin en üst basamaklarına kadar yükselmiş ve edindikleri şöhretten başları dönmüş tüm kibirli insanlar gibi, tuhaf görünümlü bu küçük ressama baktığında, kendi yüzünü, Ömer Paşa'nın yüzünü insanlık ve gelecek adına ölümsüzleştirmekle görevli bir sanatçıdan başka bir şey görmüyor, yani ona bakarken aslında kendine bakıyordu.

Orada, gün ışığının bolca girdiği galeride, ressamın dikkatini en çok gözler ve gözbebeklerindeki alkolle alâkası olmayan bir sarhoşluğun kıvılcımı çekiyordu; bu tuhaf ve kesintili kibir pırıltısı bir deniz feneri gibi bir yanıp bir sönüyordu. Siyahlıkları içinde lacivert yansımaların seçildiği kaşlar ve kirpikler bol ve gürdü. Büyük gözlerin çizgileri düzgün ve ayrıksıydı: Bu gözlerde iki ifade hiç durmadan birbirinin ye-

rini alıyor, yırtıcı kuş ifadesini, tamamen kadınsı bir çekicilik izliyordu.

Bu düşünce Karas'a daha önce görüp çizdiği başka gözleri hatırlatıyordu. Tanınmış bir Rumen model, güzel ve güçlü bir kadın olan Pinna geliyordu gözlerinin önüne; Marguta yolundaki resim öğrencileri arasında adı Fiametta, yani Küçük Alev'di ve bir Bakhha (Dionysos rahibesi) tablosu için Karas'a poz vermişti. Gözlerinde naif, şehvetli ve yırtıcı bir hayvanı sevincin sarhoşluğu parlardı. Geceleri görülen erişilmez hayaller gibi Monte Pincio'nun yollarından geçip giderlerken uzaktan gözlemlediği Roma yüksek sosyetesinin genç dilberleri geliyordu aklına; onların gözleri servetin ve yüksek imtiyazların acımasız ışıltısıyla parıldar ve Karas'ın sıcak bir kadın aşkına duyduğu yakıcı isteğin üzerine dondurucu bir soğuk saçarlardı. Evet, bir sürü göz ve yüz, sayısız insan tutkusundan biriyle tutuşmuş çok sayıda alevli gözbebeği hatırlıyordu, çünkü Romalı arkadaşlarının dediği gibi "gözler onun gözünden kaçmazdı", ama böylesine bir kibir ve gururla parıldıyan göz hiç görmemişti.

Türk sınırını aştığından ve Bosna'da dolaşmaya başladığından beri, halkla ve yetkililerle ne zaman ilişkiye girse şu soru hiç peşini bırakmamıştı: İktidarın veya servetin diğerlerinden biraz daha üste çıkardığı herkeste bu kibir, çevrelerine yönelik bu sürekli ve acımasız aşağılama nereden geliyordu? Her yaştan, her sınıftan ve meslekten insanın yüzünde bu kibirin tüm olası derecelerini, tonlarını ve ayırtılarını görmüştü. Daha sınırdan harfleri zar zor heceleyerek pasaportunu kontrol eden Türk subayın yüzünde bile bu dar kafalı ve tatsız maske vardı.

Brod'dan Travnik'e kadar Triesteli bir Yahudi sarraf ve Raşidag adında Travnikli bir tüccarla yolculuk etmişti. Ama bu Raşidag öylesine kibirliydi ve iki yabancıyla tüm çevreye öyle tepeden bakıyordu ki, Yahudi ilk konakladıkları yer olan Derventa'da terbiyeli bir gülümsemeyle Karas'a şöyle demişti:

- Sorup duruyorum kendime, acaba bu beyefendi ne satıyor da bu kadar kibirli ve burnu büyük?

Daha sonra her yerde aynı şeyle karşılaştı. Travnikli beyle-

rin asık, sert, sanki taştan oyulmuş yüzlerinde çöl gibi ıssız, erişilmez, steril ve aşılmaz bir kibirden başka ifadeye yer yoktu. Ömer'in teşrifat şefi olan şiş suratlı Anadolu divancı efendinin kısık gözlerinden aşağılama yağıyor ve kalın, şiş dudakları konuşmaktan çok tükürmeye hazır gibi duruyorlardı. Sonra kahvecibaşı Ahmet Ağa Travnik'te vezirin konagındaki diğer görevliler ve Saraybosna'da Ömer Paşa'nın yanında çalışanlar, hepsi az çok, kendi tarzında kibirli, asık suratlı ve erişilmezdi. On yaşındaki çocukların yüzünde bile, erken yaşlanmış insanların kötücül havasını çağrıştıran aşağılayıcı bir çalım görülüyordu.

Şimdi Ömer Paşa'nın gözlerinde de bir tutku, bir sanat ve bir güç haline getirilinceye dek yükseltilmiş, bilenmiş aynı kibiri görüyordu; kaşlarını çatmaya veya tepeden bakmaya bile ihtiyaç duymayan bu kibir işitilmedik yüksekliklerden gelen bir gülümsemeye aşağılıyordu sizi.

Karas orada, kendi geldiği dünyada da kibirle karşılaşmıştı; ad, mevki ve toplumsal konuma az çok hırçın bir ifadenin üniforma gibi eşlik ettiğini bilirdi. Zagreblı subay ve aristokratların yüzlerini, kendi hamisi Kont Revitski'nin ve ötekilerin, Roma'daki Avusturyalı küçük diplomatların gülümseyişlerini iyi hatırlıyordu. Meşhur heykeltıraş Tordvalsen'in yüzünde de bir kibir ışığı vardı; meçhul bir halkı temsil eden bu meçhul sanatçıyı Roma'daki villasının o buz gibi mermer salonunda kabul ederken elini bile sıkmadan törensel bir ifadeyle oturacak yer göstermişti; çünkü ellerini iki kutsal nesne gibi küçük bir kakım manşonun içinde tutuyordu. Aynı ışığı Alman ressam Owerbeck'in o soğuk kuzeyli gözlerinde de fark etmişti; tüm tabloların odalıklar gibi özenle örtülüp bezlere sarıldığı o çok geniş atölyesinde, belki de başka her şeyi gibi kışkırdığı o kibir alevini de gizlemek için gözlerini yere indirir gibi yaparak Karas'ı sürekli öğrenciliğe kabul edemeyeceğini açıklamıştı.

Tüm bunları hatırlıyordu gerçi, ama Batılıların kibiri bir törensellik bütünü ve çok sayıda nezaket formülüyle yumuşatılmıştı; incecik, zor seçilen, ama yine de algılanabilir ve aşıla-

maz, bir kastı ötekinden, tüm dünyayı öteki dünyadan ayıran simgesel bir engel, kişilikten arındırılmış bir tür savunma sistemi, herkes için eşit ve gelenekçe kutsanmış ortak bir kuraldı bu. Oysa burada işler farklıydı. Burada kibir, böbürlenme, ötekini aşağılama her yerde mevcuttu, insanın yüzüne şahsen, hiçbir usul erkân, hiçbir nezaket gösterilmeden, karmakarışık ve anarşik bir biçimde kırbaç gibi iniveriyordu. Türklerde kibir, kas veya silah gibi gerçek bir güçtü, açıkça bir savaş aracı olarak kullanılıyordu; başkaları üzerinde baskı kurmanın, onları sömürmenin veya yok etmenin bir biçimiydi.

Karas bunu bir yük veya hakaret olarak algılamıyordu, çünkü bu kibiri gözlemlemekle öylesine meşguldu ki neredeyse ona duyarsızlaşmıştı; ama bu durum ilgisini çekiyor, onu düşündürüyor, bu konuda insancıl ve mantıklı biriyle konuşma isteği duyuyordu. Ama kiminle?

Gerek Saraybosna, gerek Travnik'te tüm tanıdıklarını hesaba kattığında, gündelik yaşamın acil ihtiyaçlarının biraz dışına çıkan şeylerin de zaman zaman konuşulabileceği tek bir adam bulmuştu: Peder Greguvar Martić. Papaz, ne zaman onu öğle yemeğine davet etse, Zagrebli yazarlardan söz ediyor, Latince ve İtalyanca dizeler söylüyor, İtalyan ressamı hakkında bilgi alıyordu. Bosna'dan ve Türklerden de bahsediyorlardı. Karas onunla izlenimlerini paylaşıyor, Türklerde görülen o kaba kibirten söz ediyordu. Peder Greguvar bunu kabul ediyor -zaten her şeyi kabul ediyordu!- ama başka her şey gibi bu konudan da şakacı ve mütevekkil terimlerle söz ediyordu. Bir gün yabancı bir konsolosun, Bosna ürünlerinin ihracat olanakları tartışılırken, kendisine şöyle dediğini anlatıyordu:

- Eğer kibir ve küstahlık uluslararası piyasada aranan mallar olsaydı, Bosna hem vezirleri, hem de beyleriyle Avrupa'nın tüm diğer ülkeleriyle rekabete girebilirdi.

Ve Peder Greguvar ekliyordu:

- Aziz üstad, bizde bu işler hep böyle olagelmıştır; güçlü olan ata biner, zayıf taban teper.

Onun her türlü tartışmayı kestirip atma yolu buydu: Hiçbir tavır almadan, olguların dibine inmeyi denemeden konuyu

saptırıyor ve çok şey çağrıştırıp hiçbir şey söylemeyen atasözlerinin, cümlelerin ardına gizleniyor, her zaman şakacı ve pek içten sayılamayacak bir tarafsızlığa sığınıyordu.

O kısacık birkaç an içinde, Ömer'i bir ressamın araştırmacı ve özgür bakışıyla tepeden tırnağa inceler ve her seferinde insan kibirinin tüm ısıltısıyla, sanki soğuk bir çılgınlık içindeymiş gibi parlayan gözlerine dönerken yeniden, hızla Karas'ın aklından geçiyordu bunlar.

Bu arada yaverler çok yumuşak ve sessiz hareketlerle zor işitilen bir mahmuz şakırtısı içinde salonda gidip geliyor, uşaklar ise masaların ve koltukların yerlerini değiştiriyor, galelerinin perdelerini çekiyor, paşanın sert bakışları altında ressamın isteklerini tek söz etmeden, alçakgönüllü bir tavırla yerine getiriyorlardı.

Hazırlıklar başlar başlamaz ressamla modeli arasındaki ilişki birdenbire değişti. Emir subayları ve uşaklar emirler yağdırıp talimatlar veren bu sakallı, ufak tefek, mütevazı Alman kostümü içindeki genç adamı şaşkın şaşkın göz ucuyla izliyor; bu arada paşa, onların korkunç paşası her emre boyun eğiyor, ayağa kalkıyor, oturuyor ve yabancının istediği gibi poz veriyordu.

Sonunda onları yalnız bıraktılar; paşa koltuğunda, ressam ise onun karşısında alçak bir sehpanın üzerinde oturuyorlardı. Ressam sol elinde üzerine kâğıt raptedilmiş bir tahta tutuyordu. Çalışma başladı.

Ömer Paşa, ressamın sağ omuzunun üstünden, hâlâ biraz puslu gün ışığı içinde seçilen, pencerenin ötesindeki ufka dikmişti bakışlarını; Karas ise gözlerini bir kâğıda indiriyor, bir kaldırıp modelinin yüzüne yeni bir bakış fırlatıyordu; zaman zaman gözlerini kırptırıyor ve başıyla gövdesini olduğu gibi arkaya veriyordu.

Ömer, uzaklardaki bu sisli ufkun üstünde hayal ettiği, ressam tarafından görülmesini ve sonra da tabloda tüm dünya tarafından seyredilmesini istediği haliyle kendi resmini çok net biçimde görüyordu; Karas ise gergin kâğıdından ve tüm diğer gelip geçici anları kendinde bir araya getirmesi gereken belirli

bir andaki paşanın yüzünün henüz kâğıda dökülmemiş konturlarından başka bir şey görmüyordu. Yakalayıp bırakmamak istediği, ama durmadan hareket eden, toplanıp dağılan, durmadan akan, gelgitler içindeki, hep yeni ama hep bir an önce-sine benzeyen, hem yakın hem de bir türlü ele avuca gelmeyen bir su gibi dalgalanıp çırpınan tabloyu uzaklarda bir yerde şöyle böyle seçiyordu.

Ressam, hayaletlerle sürdürdüğü bu oyunda ve bir türlü kendisini elevermeyen bir tabloyla yürüttüğü bu mücadelede giderek güçlenen bir hareketle sık sık öne eğiliyor, tekrar arkaya çekiliyor, ağzından yarısı anlaşılmayan sözcük kırıntıları dökülüyordu. Çalılıkların arasında soluk soluğa koşup, yeşil dalları aralayarak orada, hemen yanbaşıda duran, ama bir türlü yakalayamadığı tanıdık bir yüzü arayan ve tutmaya çalışan bir adama benziyordu. Fısıltıları zaman zaman boğuk ve anlaşılmaz bir mırıltı halini alıyor, sonra ele avuca gelmez çizgilerin peşinde düştüğü avın sürecini duraklara bölerek, belli bir ritimle dökülmeye başlıyordu sözcükler dudaklarından; zaman zaman Hırvatça veya yabancı dilde sözcükler seçiliyor, bunlar baş ve beden hareketlerinin ritmine uyarak yineleniyor, hecelere bölünüyor, ayrılıyordu.

Ressam, ince ve mutlu bir gülümsemeyle, elinin hareketlerine sesiyle eşlik ederek mırıldanıyordu.

- Evet, eveet... oldu işte, işte olduuu. Kıv-rım-lı... daha daha kıv-rım-lı! *Bene, beene, benissimo!* Oluyor, oluyoorr...kıv-rım...yo, yoooo!

Bir zorlukla karşılaşıncı, sözcüğün tam ortasında duruveriyor, gülümseyişi siliniyor ve tek hareket yapmadan, tek söz etmeden, sarhoşluktan ayrılmış gibi sorunlu yere dikiyordu gözlerini; sonra gel git hareketlerine yeniden başlıyor, gülümseyişi geri geliyor ve onunla birlikte hiçbir bağı, hiçbir anlamı yokmuş gibi görünen o kesik kesik sözcükler melodisi yeniden yükseliyor, zaman zaman bir şarkıya benziyor, bu şarkıda garip makamlar gibi çekiştirilip uzatılan sesli harflerden başka bir şey ayırt edilmez hale geliyordu.

Elin, başın ve gövdenin düzenli hareketleriyle birleştirilen

bu gizli ilâhî zaman zaman onlarla birlikte yükseliyor, tiz seslere kadar çıkıyor ve çalışması içinde kendinden geçmiş sakallı genç adam zikir yaparak sallanan bir dervişe benziyordu.

Esrimesi içinde kendinden geçmiş ressam açısından artık bütün dünya bir ormandan ibaretti; orada ne kendisini ne de karşısında oturan adamı aklına bile getirmeden durmadan bozulup yiten, sonra da yeniden biçimlenip görünen bu yûzûn her çizgisiyle saklambaç oynuyordu; bu sırada paşa kendisini, sayısız kalabalıkların kuşaklar boyunca hayranlıkla seyredeceği portresini ve orada, önünde sallanıp, kısık sesle inleyip duran, tamamen dalıp gitmiş ve tamamen dönüşüm geçirmiş ressamı düşünüyordu. Başlangıçta onu eğlendiren bu durumu giderek tuhaf bulmaya ve öfkelenmeye başlıyordu; biraz incinmiş hissediyordu kendini, gülünç, yararsız olduğu izlenimine ve alıştığı saygının kendisine gösterilmediği duygusuna kapılmıştı.

Paşa, öfke ve hınçla karışık, bu ressam da neyin nesi böyle? diye soruyordu kendine. Kim bu adam? Zavallı bir yoksul, sefil bir dilenci. Böyle bir yaşama nasıl katlanıyor? Nasıl yolculuk ediyor? Ne yiyip içiyor? Kendine ait hiçbir şeyi var mı? Para, giyim kuşam, kadın bulmak için ne yapıyor? Demek böyle oturup resim yapıyor: Bunun da dilenmekten farkı yok neredeyse. Yaşadığı gibi, karnı aç, gözü hiçbir şeye doymamış, sefil bir halde ölecek; yaşam yolunun üzerine ne düşürürse onu topluyor sadece, yoksa kendi istediği birşeyleri koparıp alacak gücü yok. Sürünerek dolaşıyor dünyayı, sizden beklentileri var, birşeyler umuyor, ama varoluşunun boşluğunun ve anlamsızlığının farkında değil sanki. Bak bak şimdi ıknıp sıkınmaya, birşeyler mırıldanmaya başladı, şarkı söylüyor, çok neşeli görünüyor, sanki rızkını aramak için dünyayı dolaşıp duran sefil bir serseri değilmiş, sanki başının üstünde görülmez bir taç taşıyormuş gibi üstün ve halinden memnun bir havada gülümsüyor; kendinden çok emin, tebdili kıyafet dolaşan bir kral gibi umursamaz, insanların ihtiyaçlarını ve sefaletlerini o heybetli duruşuyla küçümsüyor.

Paşa sert sert ve öfkeyle öksürdü, ama ressam gözlerini bi-

raz daha hızlı kırıpştırmakla ve başını arkaya atmakla yetindi; hayallere gömölüp gitmiş kaçık gülümsemesi ise dudaklarından silinmedi. Kendini rahatsız hisseden ve bu gülünç duruma, ilginçtir, son veremeyen paşa, düşüncelerinin akışını değiştirmeye uğraşıyordu. Şeytan görsün ressamın yüzünü! Tablo biter bitmez parasını verip gerisin geri geldiği yere yollamak lazımdı onu. Bu tür yaratıkların bir anlığına da olsa vazgeçilmez hale gelmesi çok gülünç. Kim bilir nasıl bir resim yapacak? Paşa yeniden portresini düşünmeye, ona gelecek kuşakların ve kalabalıkların gözüyle bakmaya başladı. Bu durum keyifsizliğini dağıttı, kendini daha iyi hissetti. Şimdi portresiyle yaşıyor, onun ardına gizleniyor ve yüzyılları aşır binlerce seyircinin şaşkın bakışlarını ve hayret nidalarını izliyordu. Doğal büyüklükteki portresi Saraybosna veya İstanbul'da değil, Türkiye'de değil, Viyana imparatorluk galerisinde duvara asılı duruyor; Türk mareşali değil, Avusturya feldmareşali üniforması giymiş; göğsünde parlak yıldızlar, çelik mavisi bir şerit, boyunda da Maria-Theresia nişanı asılı. Yıldızlı çerçevenin altındaki bakır plakanın üstünde şöyle yazıyor: Feldmareşal Michael Lattas von Castel Grab. Galerinin bekçisi tabloyu ziyaretçilere açıklıyor ve onun tüm savaşlarını, zaferlerini sayıp döküyor. Ziyaretçilerin arasında gözle görünmez bir halde dolaşan Ömer hâlâ orada. Portresine yöneltilen şaşkın bakışları, hayranlık dolu sözleri izleyip tadını çıkarıyor, tüm yaşamındaki gizli acının dermanını buluyor onlarda; şan ve zafer dalgalarına binip Avusturya imparatorluk ordusunun levazım çavuşluğundan utanç verici bir biçimde kovulan babasına ve kendisine, Lika harp okulu öğrencileri alayından eski subay adayı, asker kaçağı, Yanya Gora'lı Miço Latoş'a çektirilen tüm sıkıntıların öcünü alıyor.

Paşa, gerçekleşemez düşlerinin görüntüleri arasında kaybolup gidince bu can sıkıcı ressamı unuttuyordu ve o da önceleri yavaş yavaş, sonra giderek hızlanarak sanki dalgaların üstündeymiş gibi, bir esrime içinde kendi kendine sallanmaya başladı. Dudaklarının köşesine kondurduğu mutlu gülümseyiş yüz çizgilerine, doyumsuz bir kibire sahip varlıkların gururları ok-

şandığında çehrelerine yerleşen o mütebessim ve mutlu, çalılımlı ifadeyi veriyordu.

Karşı karşıya oturmuş ressam ve paşa, her ikisi de kendi esimesi içinde yitip gitmiş bir halde aynı anda sallanıyorlardı; birbirlerini görmeden bakışıyorlardı, her biri hem kendini hem de ötekini unutmuştu, ne zamanın ne de nerede bulunduklarının farkındaydılar.

Ancak müezzinler Saraybosna minarelerinden öğle ezanını okumaya başlayınca bu büyü bozuldu. Önce paşa irkildi: Elini hafifçe yüzünde gezdirdi ve birdenbire heybetli bir el hareketi, sert bir sesle ve tonunu hiç gerekmediği halde yükselterek “Yeter!” dedi.

Poz verme seansı sona erdi.

Paşanın ve ressamın akıllarını başlarına toplamaları için kısacık da olsa bir an geçti. Paşanın işareti üzerine kırmızı yüzlü ve kızıl bııklı yaver, peşinde hiç gürültü çıkarmadan koştu-rup gelmiş iki uşakla yaklaştı. Her şey eski haline döndü. Paşa masanın yanında mum gibi dimdik ayakta duruyor ve sert bir sesle emirler veriyordu yine; çalışma öncesindeki kadar çelimsiz ve mütevazı görünen Karas ise malzemelerini toparlıyordu.

Geniş kâğıdın üzerinde paşanın yüzünün sadece ana hatları seçilebiliyordu. Ağız, sakal ve bııkların gölgeleri vurulmuştu biraz, ama mermer heykellerinki gibi beyaz ve boş duran gözlerin taslağı bile tamamlanmamıştı henüz. Ömer çizime göz ucuyla bir baktı. Ona hiç bitmeyecekmiş gibi gelen bu kadar uzun bir süre sonunda bu denli az şey yapılmasına çok şaşırmıştı; üstelik bu bulanık çizgiler onun düşlediği büyük portreye hiç mi hiç benzemiyordu. Yine de şaşkınlığını ve hayal kırıklığını belli etmedi; tepeden bakan bir iyi niyet havası içinde ressama ertesi gün aynı saatte çalışmaya devam edebileceğini söyledi. Sanki kendisi ile sanatçı arasına yabancı bir dil sokmak istemiş gibi, yeniden Almanca konuşmaya başlamıştı.

- *Auf Wiedersehen, Herr...*

Ona nasıl hitap edeceğini kestiremediği için, daha kısık ve yumuşak bir sesle yineledi:

- *Auf Wiedersehen!*

Poz verme işlemleri ertesi gün aynı saatte yinelenirdi ve günbe-
gün sürüp gitti. Tuval üzerindeki tablo daha çok zorluk çıkarı-
yor ve daha ağır ilerliyordu, ama serasker hiçbir şeyin farkında
değilmiş gibiydi. Her gün bir saat poz veriyor ve imgelemle
anılarını serbest bırakıyordu. Başına az gelen bir şeydi bu, ama
küçük görmeye devam ettiği bu ayrıksı adama yakın olmak,
düş kurma ihtiyacını, onun için yeni, bilinmedik bir oyun, bir
rahatlama aracı olan bu sınırsız sarhoşluğa boyun eğme ihtiya-
cını ona da bulaştırmıştı sanki.

Karas şimdi ayakta çalışıyordu; yer değiştiriyor, geri gidiyor,
öne eğiliyor, ağzından bağlantısız, anlaşılmasız İtalyanca söz-
cükler dökülüyordu durmadan. Ama bu durum Ömer Pa-
şa'nın anıları ve düşleri içine gömülmesini engellemiyordu.
Viyana tarzı koltuğuna oturur oturmaz başka bir adam oluyor-
du sanki; biraz önce ne yaptığını ve poz verme işlemleri bittikten
sonra kendisini nelerin beklediğini unutuyor, kafasında bir
tek şey kalıyordu: Orada, gözlerinin önünde gelecek kuşaklar
için kendi tasviri hazırlanıyordu ve asıl önemlisi buydu, geri
kalan her şey ikinci plandaydı. Onun gerçek kişiliği neydi, bu
portrede hangi unsurlar mutlaka görülmeliydi? - Hepsi. Şu, şu
ve tabii şu da. Hepsi, ama sonraki kuşaklar için, ebediyet için
yeniden şekillendirilip, aşkın bir dönüşüme uğratıldıktan son-
ra... Anıları ve istekleri yanyana yükseliyor, kesişiyor, itişiyor,
öne geçmek için çekişiyorlar. Orada Ömer Paşa'nın tüm o çal-
kantılı ve olağanüstü yaşamı var. Ve öteki, şu anda poz veren,
seans öncesindeki ve sonrasındaki Ömer Paşa'yı, onun açık ve
gizli, bilinçli ve bilinçsiz yaşamını iyi biliyor. *Onun, ötekinin
resmi yapılıyor aslında*, olup bitmiş her şeyi biliyor o; neler
olabileceğini öngörüyor, gerçekten var olan Ömer Paşa La-
toş'un düşüncelerinde veya geceleri düşlerinde aklından bile
geçirmediği şeyleri görüp anlıyor.

Tuvalin karşısına yerleşir yerleşmez, ressamı ve dünyanın
geri kalanını unutuyor. Göz açıp kapayınca kadar geçen sü-
rede alması gereken pozu ve genelde resim sanatını hep aynı
şaşıklık içinde düşünüyor. Resim yapmak sıradan bir iş de-
ğil ve portresini yaptırmak da asla azımsanacak bir şey değil!

Tam bir mucize! İkinci kez doğuyor, can buluyor, büyüyor, acı çekiyor, hasta oluyor, yaşlanıyorsun; hiçbir eksik yok, bir şey hariç: Ölmüyorsun; tam tersine zamansal yönden kalıcılaşıyor, kimsenin seni tanımadığı ama içinden, gizli gizli her zaman olmak istediğin kadar gerçek, sağlam ve neredeyse ebedi oluyorsun.

İçinde bulunduğu bu halin kendi doğal konumu olduğunu fark ediyor. Ne tuhaf! Her şeyiyle, ezelden beri aklı, gücü ve iradesiyle, çalışması ve tüm davranışlarıyla bir gün bu portrenin yapılmasına hizmet edecek modelden başka bir şey olmamıştı aslında!

Düşüncelerin ve anıların gün ışığına çıktığını şaşkınlığı artarak görüyor; uzun süredir unutulmuş düşler ve davranışlar gerçek manalarına ve doğru açıklamalarına kavuşuyor. Yanya Gora'lı Miço Latoş'un meçhul yaşamının belirdiğini görüyor: Aslında bu hem onun, hem de bir ressamın karşısında oturmuş, olduğu ve olmak istediği pozu veren güçlü ve şanlı seraser Ömer Paşa'nın gerçek yaşamı.

İnsanlar doğal içgüdülerine göre yaşar, beslenmek, üremek, mümkün olan en iyi koşullarda ve en güvenli biçimde yaşamak için gereken her şeyi yaşamdan bol bol koparmaya bakarlar. Bir bireyin başka bir yol tutturması az rastlanan, hatta sıradışı bir durumdur. Yine de kendilerini bildikleri andan itibaren olmak istedikleri kişiliğin imgesini uzak bir geleceğe doğru yansıtmaya başlayan insanlar vardır. Ve bu kişilik zaman içinde onların tek amacı, vaat edilmiş toprağı haline gelir. Bu tür insanlar kendilerinin ve çevrelerinin gerçekte ne olduğunu hızla unuttur, çevresindekilere yönelik sorumluluk duygularını giderek yitirir ve günler akıp geçtikçe kendilerini gelecek kuşakların gözünde olmak ve kalmak istedikleri gibi görmeye başlarlar. Bu sıradışı varlıkların gerçekte yaşamadıkları söylenebilir, çünkü onlar varlıklarını ve tüm etkinliklerini izdüşümü geleceğe yansıtılan bu kişiliğin hizmetine koşarlar; her şey bu imgeye tâbi kılınır ve ona uyarlanır; bu insanların tek bir isteğı vardır: Bu kişiliğe mümkün olan en hızlı biçimde, olabildiğince çok yaklaşmak. Bunun için en kestirmesinden en

dolambaçlısına kadar her yol mübahtır; yolları üstünde önlerine çıkan ve başkaları için bir zorunluluk, bir yasa, kutsal bir şey olan her şeyi çiğneyip geçerler.

Küçük oğlan dokuz yaşına yeni bastı. Dal gibi ince, esmer ve yağız gövdesiyle yemyeşil uzun otların arasında sırtüstü yatıyor ve üstünde masmavi gökten başka bir şey görmüyor. Bu fon perdesinin üstünde, gür otlar başının çevresinde sık dalları iç içe geçmiş dev ağaçlardan oluşan balta girmemiş bir orman yaratıyor. Böyle bakmak gerek ve o da zaten sadece bu açıdan bakmak istiyor, çünkü o zaman doğduğu ev çitiyle beraber gözünden siliniyor ve onu çevreleyen dünyayı unutuyor. O dünyada babası feldwebel rütbesinde bir levazım çavuşu; az konuşan, asık suratlı, silik bir adam; içkiye düşkün; düşük bir maaşı ve çocuk dolu bir evi var; çocuklara cahil, ama akıllı ve becerikli bir kadın bakıyor. Tam bir köylü evi bu, hemen hiçbir şeyleri yok. O dünyada küçük Miço tek inekleri olan Zekulia'ya bakıyor ve şu anda tüm yaşamı orada. Ne öncesinde ne sonrasında hiçbir şey yok, ne anı, ne umut. Bu yoksunluk hüznü ve aşağılayıcı, kaba ve tiksinti verici. Bu kadere boyun eğmeye katlanamıyor. Bu nedenle kendini savunuyor, otların içine uzandığında gözlerinin önüne serilen tuhaf manzarada bir çıkış yolu arıyor; kırpık saçlı ensesinin altında hissettiği sıcak toprak ve gözlerini dolduran dupduru gökyüzü büyük başarılarla ve yaşanmaya değer farklı bir hayata doğru uçsuz bucaksız alanlar açıyor.

Olandan kaçmak ve olması gerekene yaklaşmak için daha iyi bir yol bulamamıştı; ama aynı zamanda ineğini başıboş bırakmanın, azarlanmanın ve cezalandırılmanın en kesin yolu da buydu. Sık sık başına geliyor bunlar. Kabahat duygusundan ve cezanın aşağılayıcılığından kaçmak için sadece kendisinin tanıdığı bu uzak boşluklara sığınıyor yeniden; oralarda ne otlak ne inek, ne suç ne ceza var; hatta orada inekleri başkaları güdüyor ve kendisi kabahatleri yargılayıp suçluları cezalandırıyor. Doğal olarak sadece bir anlığına kaçıp kurtulabiliyor; bulunduğu yerde ve bulunduğu halde kaldığı sürece hep su-

çüstü yakalanıp cezalandırılacağını fark ediyor. Bütün bunları değiştirmek kolay değil. O halde içinde doğduğu ve onu çevreleyen dünyadan kaçması, kendine uygun başka bir evren araması gerek.

Yolu şimdilik baştan sona çizilmiş görünüyor: Yüzünün önünde hurma ağaçları gibi salınıp duran, üstleri ağır başaklarla yüklü uzun buğday filizlerinden oluşan "el değmemiş orman"ı geçip gökyüzünün uzak, mavi boşluklarına doğru kaçıyor.

Yaz günlerinde bu gökyüzünde bulutların gece oyunlarından arta kalmış ince beyaz bir ize rastlanır genellikle; zar zor seçilir, ama çocuk gözü onu bir yazı, çözerse yolunu gösterecek bir harf, bir bilmece olarak görür. Başka bir yaşama açılan kapının anahtarı sakın orada olmasın? Göge yazılmış bu işaretin bir anlamı olmalıdır. Bu anlamlı ve gizemli desenin kendisine yollanmış bir mesaj olmadığını, hiçbir manası bulunmadığını, bu izin doğanın boş bir oyununun ürünü olduğunu, koyunların geçerken bir çalılıkta veya yol kenarında bıraktıkları yün tutamı veya ağzına kadar dolu bir testiden beyaz tozların içine dökülmüş bir parça suyun bıraktığı koyu renk iz gibi orada tamamen bir rastlantı sonucu bulunduğunu kabullenmesi güç, hatta olanaksızdır. Hayır, bu olamaz! Bunun mutlaka bir anlamı vardır, ama nedir o? Daha dört yaşındayken okumayı sökmüş ve o yaz Almanca alfabeyi de öğrenmişti, ama anlaşılan okulda öğrenilen alfabede bütün harfler yer almıyordu; en önemlileri, en belirleyicileri eksikti herhalde. Anlamaya çalışıyor, olasılıklar ve düşler içinde yitip gidiyor. Bu durum tüm düşüncelerini, tüm dikkatini işgal ediyor. Çözümü bulamıyor, ama harcadığı çaba bir süreliğine de olsa bu çorak memleketin bir köşesinde kaybolup gitmiş evini ve orada yaşayan her şeyi, çevrede bitmiş birkaç cılız meyva ağacını ve her yanı kuşatan bu külrengi taş manzarasını unutmasını sağlıyor. Böylece kendi evrenini oluşturan her şeyi birer anı gibi gözden geçiriyor teker teker; olayları değiştirmediğine göre, onları geçmişe iterek üstündeki hâkimiyetlerinden kurtuluyor.

Kimi zaman bu tuhaf göksel manzaralardan esinlenerek yükünden kurtulmanın başka bir yolunu da deniyor. Çevresindeki tüm canlı varlıklara veya cansız nesnelere yeniden isim takıyor. Onların içeriklerini, biçimlerini ve bulundukları yeri değiştiremese de, adlarını değiştiriyor; Zekulya, Şarov, Yanya Gora, hatta küçük kardeşi Nikola kaba isimlerinden kurtulup yeni ve muhteşem isimlere bürünüyorlar; bu yeni isimler bir an için de olsa onları yüceltiyor, aşkınlılaştırıyor, gönlünde seyrine daldığı yörelere ve orada sürdürdüğü hür ve parlak yaşama layık bir hale getiriyor onları. Bu isimler her gün yinelenen tanıdık bildik sözcüklere benzemiyor hiç, onlar başka bir dile, başka bir evrene ait. Tınları değişen ve insanın kulağını okşayan yeni ve düşlemsel heceler bir araya getirilmesinden oluşan isimler. Onları değerli mücevherler gibi içinde saklıyor ve ne pahasına olursa olsun kimseye göstermeyeceğini biliyor, çünkü bu isimlerin köydekilerle temasa girdikleri anda birdenbire pırıltılarını yitirip dilsizleşeceklerini ve kendisini aşagılanmış hissedip utanacağını hissediyor.

Çocuk için bunların hepsi olandan uzaklaşma ve olması gerekene, er geç olacağı, ama henüz olmamış ve şimdilik erişilmez görününe yaklaşma olanakları ve fırsatları. Ne yazık ki fırsatlar belirsiz ve olanaklar çok sınırlı! İnsan sonsuza dek onların içinde yatamaz ve gökyüzü her zaman açık, mavi, tuhaf harflere ve gizemli mesajlara benzeyen tüy gibi bulutlarla kaplı değildir. Gök kapanır, gece bastırır veya birisi bir iş vermek üzere çağırır seni.

Üstelik seni hep en önemli anda çağırırlar. Tam bir kaleye saldırıp ele geçirmek üzeresindir. Korsanların şarkısında veya almanaktaki öykülerde olduğu gibi. Silah sesleri, duman, borular, çığlıklar, inlemeler. Her şey yolunda gidiyor. Düşmanın zayıf noktasını biliyorsun, güvenilir bir adam sana surların ayrıntılı planını vermiş. Sadece en yüksek burç direniyor hâlâ, orası iyi savunuluyor ve topçu ateşine karşı da korunaklı. Artık olaya el koymanın zamanı gelmiş. Komuta sığınağını terk ediyor, piyadenin arasına iniyor, bir an onların arasında gözden kayboluyorsun. En tehlikeli noktada ordunun içine karı-

şıyorsun. Kılıcını çekiyor ve “ileri!” anlamına gelen bir şey söylüyorsun; ama kulağa daha güzel gelen ve her yüz yılda bir kez kullanılan sözcüklerden biri bu. Kayalıklar ve burçtan kopup düşmüş taşlar boyunca ilerleyen birliklerinin başında, dumanın, tozun toprağın ve vızıldayıp duran mermilerin arasında yürüyorsun.

Bir an herkesin önüne geçip tek başına kalıyorsun, ama çağrıyla şahlanan ordu seni hemen yakalamaya ve geçmeye başlıyor. Seni de beraberinde sürüklüyor, önüne geçiyor, sanki kanatlanmış gibi, senin fırlattığın ve doğrudan hedefe yönelen bir ok gibi uçuyor.

Ama tam o anda annenin giderek netleşen ve ısrarlı sesini duyuyorsun.

- Miço, Miço!

Ordu çoktan burcun tepesine çıkmış, askerlerin sevinç nalleri duyuluyor; sen de taştan taşa sıçrayarak onlara yetişiyorsun. Zafer haykırırları yukarı taşıyor seni, ama bunlara gidecek güçlenen ve belirginleşen bir ses daha karışıyor:

- Miço, Miço, aklın nerede senin, inek nereye gitti?

Geri kalan her şeye hükmeden bu ses burcu yok ediyor, galiplerin çığlıklarını örtüyor ve sonunda tüm orduyu zaferiyle, bütün silahlarıyla birlikte süpürüp götürüyor. Hiçbir şey ona direnemiyor. Zavallı komutan yalnız kalıyor.

Yukarıda küçücük bir gök parçası görüyor, ama oradaki beyaz iz artık hiçbir anlam ifade etmiyor; çevresindeki “el değmemiş orman” çayırdan başka bir şey değil artık. Çocuğun canı yerinden kalkmak, kaçtığı o yaşama geri dönmek istemiyor hiç, ama ses sövüp saymaya ve onu çağırmaya devam ediyor; buna bir son vermek için kalkıyor ayağa.

Yakıcı güneş altında titrerken, avlunun en yüksek yerine çıkmış annesini görüyor: Haykırıyor, onu miskinlikle, hiçbir işe yaramamakla suçluyor. Onu ha! Birdenbire ağzına, burnuna, gözlerine yürüyen bir öfke solugunu kesiyor. Karnına kadar çıkan yüksek otların arasında ayakta durup sağ yumruğunu sesin geldiği yöne doğru sıkıyor; yüzünü dönmüyor bile o tarafa ama öfke ve acı ile dolup taşarak yaşamasını engelleyen

bu anlamsız varoluşu lanetliyor kısık sesle. Başı yerde, nereye yürüdüğünü sanki görmeden, o merhametsiz seslenişlerin peşine takılıp uzaklaşıyor.

Kendini aldatılmış, ihanete, hakarete uğramış, aşağılanmış hissediyor. Son gayreti, son atılımı ve fethedilmiş burcun tepesinden tüm diğer burçlarda kendisini alkışlayan, kollarını ve tüfeklerini sallayan, başlıklarını havaya fırlatan (Sınır Muhafızları takviminde gördüğü resimdeki gibi) kalabalığa atacağı son zafer bakışı gaspedildi. Bunun yerine komşu Stoyan'ın çayırında Zekulya'yı aramaya gidiyor. Bütün gün başı yerden kalkmayacak artık.

Tüm bakış açısı değişiyor birden. Artık gördüğün, işittiğin hiçbir şeye ne sevgi ne de istek duyuyorsun: ev, okul, tanıdığın insanlar, sıradan şeyler. Elveda savaşlar, kaleler, zaferler! Tüm o görkemli ve gözüpek yeni sözcükler, mutluluk anlarında bulunup sonra pırıltılarını, güçlerini yitirip eriyen, dağılan, birbirine karışıp saçmalığın ve unutulmuşluğun içine gömülen her şey de onlarla birlikte çekip gidiyor. Arkalarında biraz utanç ve kederden başka bir şey bırakmıyorlar; yerlerini evdeki ve köydeki canlıların ve cansızların sonsuza dek mahkûm oldukları isimler alıyor; insanın midesini kaldıracak kadar tanıdık isimler... Ne onlara alışılabileceksin, ne de ifade ettikleri varlıklara ve nesnelere...

İşte yine başlangıç noktasına döndün; uzaklara, göğün katlarına kaçmadan önceki haldesin, ayakların yere bastı, köyünün iğrenç ve hiç değişmeyen çerçevesi içindesin yeniden.

Çocuk çevresindeki hareketleri ve sözleri taklit ederek, değiştiremediği gerçeğe boyun eğiyor bir süre. Bu süre saatler de alabilir, günler de. Ama direnme isteği yine damla damla birikiyor içinde. Nasıl ve ne zaman olduğunu tam kestiremeden coşkuya kapılıyor birdenbire; bunun farkına vardığında, çoktan uzaklaşmış, bir otun gövdesi boyunca yukarı doğru çıkan böcek gibi tırmanıyor yukarılara. İnsan gerçekten kaçmak istiyorsa, mutlaka bir yolunu bulur. İmgelemenin balta girmez bir ormana dönüştürdüğü otları ve gelecekte sahip olacağın görkemi çağrıştıran masmavi göğüyle yaz ayları yoksa, insanın sı-

ğınabileceği gece var her zaman. Karanlık her şeyi örtüp herkes köşesine çekildiğinde; yorgunluktan ayakta duramayan yetişkinler gidip yataklarına devrilip, gözlerini kapattıklarında; uyku bilinçlerini, işlerini, isteklerini yutup yok ettiğinde... İşte o zaman uyanık kalabilir, gözlerini yumup farklı bir yaşamın yeni görüntülerini kurabilirsin.

Belki de ülkelerin ve halkların yazgısı orada, o uykusuz gecelerin sıcaklığında, kendisinininkiler gibi yumulu duran çocuk gözkapaklarının ardında şekillenmekte, tüm mutluluklar ve bahtsızlıklar oradan çıkıp saçılmaktadır ortaya.

Bu gece görüleri büyük zaferler ve parlak başarılarla dolup taşıyordu. Sonunda uykuya boyun eğdiğinde, bu kırmızı ve altın rengi görüntüler -renkler onun ruh halini yansıtıyordu- atılımlar ve düşüşlerden oluşan düşlerinin görüntülerine karışıyordu. Ve gün ışığıyla uyanıp çevresinde ailesini görünce aklını başına toplaması, bu yüzleri hatırlaması, söylediklerini anlaması ve onların dilini yeniden konuşmaya başlaması için biraz zaman gerekiyordu.

Önceleri zorla gittiği ve iki yıl önce kendisine evi kadar sıkıcı, eski ve boş görünen okul ise daha sonra en iyi kaçış ve yükselme yolu haline gelmişti.

Yazma ve okumada vasat bir öğrenciyken, hesapta mükemmel olduğu ortaya çıktı. Öğretmen gerçekten hayretler içindeydi. Çocuk bütün problemleri şaşırtıcı bir kolaylıkla çözüyor, sonra orada tebeşir elinde durup, öğretmenin gözlerinin içine bakıyor, sanki artık gerçek sorulara geçelim demek istiyordu.

Öğretmen onu örnek gösteriyor ve akli biraz ağır çalışan çocuklara durmadan şunu yineliyordu:

- Miço hepinizi geride bırakacak.

Bu sözleri duymayı seviyordu ve okul hoşuna gitmeye başlamıştı. Ama bu da çok sürmedi: Hem kendisinin hem de arkadaşlarının problemlerini hızla çözüp bitirdikten sonra, işsiz ve tatminsiz kalıyor, sadece arkadaşlarını değil, öğretmenle birlikte tüm okulu da gerisinde bıraktığını duyumsuyordu. Ve başarılarından sonra hep yerine dönüp, hiçbir zorluğunu göremediği ve işin özü, yani kendi vakti geldiğinde, gerçek kişiliği-

ne sahip olduğunda insanlar üzerinde uyandıracakı etki ve onların içinde edineceği yer hakkında kendisine hiçbir şey öğretmeyen problemleri çözmeye devam etmesi gerekiyordu.

Bu durum onu üzüyor ve sıkıyor, sürekli yolunu şaşırdığı, zamanını boş yere harcadığı hissine kapılıyordu.

Yine de geometri ve matematik, kendi yaşındaki çocuklar ve köydekilerle arasına bir mesafe koymanın iyi bir yoluydu. Öğretmeni babasına, tüm köye ve duymak isteyen herkese bu genç dahiyi köyde tutmanın ve büyük okullara göndermemenin bir cinayet olacağını söylüyordu.

- Karakterinin, hal ve gidişinin nasıl olacağını söyleyemem; ama yaşamın güçlükleri onu engellemezse bu çocuk geometrik çizim ve hesap alanlarında çok yol alır.

Gür bıyıklarının arasından, derinden gelen boğuk bir sesle konuşan bu uzun boylu, zayıf adamın Miço'nun gözündeki varlığı çocuğun doğal yetenekleri hakkındaki olumlu kanısından ibaretti. Bunun dışında Miço daha ilerilere ve daha yukarılara gitmek için orada, geride bırakması gerekecek her şeyi olduğu gibi onu da küçümsüyordu.

Yine de ilkokulu bitirdikten sonra babasının onu Gospiç Lisesi'ne gönderme olanağını bulması için bir yıl beklemesi gerekti. Orada sadece bir yıl kaldı, çünkü Zadar'daki harp okuluna burslu öğrenci olarak kabul edildi. Gospiç'ten Zadar'a geçiş onun yaşamındaki ilk terfiydi. Yaşamdaki ilk adımlarına eşlik eden yoksulluğu çağrıştıran çorak Karst'tan ayrılıp kıyı şeridinin eski merkezi, tüm Dalmaçya'nın ordu komutanlığının merkezi ve büyük beylerin ikametgâhı olan Zadar'a gitti.

Deniz, bu zengin ve gizemli element, kentin görkemli ve heybetli mimarisi, açık tenli, gururlu, güzel, soylu aile kızları, iklimin yumuşaklığı ve güneğin mavi göğü, bunların hiçbiri kendi içinde önemli değildi, ama onun tırmanışını, yukarılara doğru kaçışını simgeliyorlardı.

Zadar aristokratlarının dili olan İtalyanca'yı öğretmenlerini şaşırtan, sınıf arkadaşlarını ise imrendiren inanılmaz bir hızla öğrendi. (Kendi yaşındaki çocukların kıskançlığı onu hiçbir zaman korkutmamıştı, bu kıskançlık onun üzerinde devindiri-

ci bir etki yapıyor, yelkenlerini rüzgârla dolduruyordu). Diğer öğrenciler gibi bu dili yavaş yavaş öğrenmesine gerek kalmadı, birdenbire İtalyanca konuşmaya başladı, o kadar. Yanık tenli, arkadaşlarından hem yaşça hem de boy posça daha büyük bu delikanlının ilk kez duyduğu yabancı bir dili öğrenmeye çalıştığına kimse inanmazdı; daha çok bir zamanlar eksiksiz bildiği bir şeyi yeniden hatırlıyor gibiydi.

Yüzü kısa bir siyah sakalın altında kaybolan ve insanlardan uzak durması, ürkmesiyle ünlü, matematik öğretmeni Yüzbaşı Kramer, öğrencisinin karşısında bir mucizeyle karşılaşmış gibi hayranlıktan kendinden geçiyordu; onu çok parlak bir istihkâm subayı kariyerinin beklediğini söylüyordu.

Tüm bu nedenlerden ötürü öğrencilerin en yoksullarından biri olmak, belki de ailesinden hiçbir yardım ve doğum ya da isim günlerinde hiçbir hediye almayan tek öğrenci olmak, burslu öğrenci olarak okulun kendisine sağladığı yemek ve giysilerle yetinmek ona pek ağır gelmiyordu. Tabii ki gıda yetersizdi, ucuzluktan satın alınan giysiler, çamaşır ve kullanılmış eşyalar kendisine layık değildi. Ama kendilerine pasta ve meyva satın alan, kentin kunduracılarından ve terzilerinden alınmış ayakkabılar ve pantolonlar giyen, kendi gümüş çatal bıçakları olan, onun gibi okul deposundan gelen ucuz ve kaba bezlerle değil, anneleri hanımefendinin gönderdiği patiska mendiller ve yumuşak peçetelerle ağızlarını burunlarını silen daha zengin arkadaşlarını umursamaz gözlerle izliyordu. Onlara hiç imrenmiyor, çünkü bu durumun fazla sürmeyeceğini ve yaşamla hesabını gördüğü gün zararını fazlasıyla çıkaracağını biliyordu; bu kadar çalışmanın ve fedakârlığın ardından, o gün tabii ki er ya da geç gelecekti. Bu bekleyişte acıdan çok zevk vardı, ağır ağır olgunlaştığı için iyice lezzetlenecek meyvanın tadını şimdiden çıkarıyordu. Bununla birlikte zaman zaman tadı kaçıyordu. Arkadaşlarının gözünde fazla değer yitirmemek için kimi zaman borçlanmak, babasından veya annesinden biraz para istemek, küçümsediği insanlara bağımlı hale girerek kendini aşağılamak zorunda kalıyordu.

Okuldaki dördüncü yılına gelmişti artık. Çilekeş bir dervi-

şin ateşli gözlerine sahip, kartal burunlu, etli dudaklarının üstündeki ince siyah bıyığıyla yakışıklı bir gençti. Değerinin bilincinde olsa da kendini sevdirmeyi de beceriyordu; hem sınıfının birincisiydi, hem de insanlar ve ilişkileri hakkında genç yaşının ve deneyimsizliğinin düşündürdüğünden çok daha fazla şey biliyordu. Kendisinin hiç tanımadığı okul sıkıntılarıyla, derslerle boğuşan arkadaşlarını sakın bir kayıtsızlıkla gözlemliyordu.

Öğretmenlerinin sürekli ve ağız birliğiyle yineledikleri övgüleri dalgın dalgın dinliyordu. Kentin mimarisi, aristokratları ve güzel kadınları artık onu etkilemiyordu. Nerede durması gerektiğini biliyor ve zaten bütün bunların kısa bir süre sonra elinin altında olacağını düşünüyordu. Bir süredir artan mali zorluklar bile gözünü korkutmuyordu. Fenrich rütbesine erişmek için tırmanması gereken bir basamak kalmıştı sadece.

İşte tam o anda hiç beklenmedik bir darbe onu yokuş aşağı tekerleyip başlangıç noktasının da altına indirdi.

Bir gün babasından bir mektup aldı. Yeteneksiz ve ıskartaya çıkarılmış bir adamın sonu gelmez sızlanmalarının ve acı şikâyetlerinin üzerini eğreti bir biçimde örten miskince bir tevekkülle dolu bu mektupları hiçbir zaman sevmemişti. Yazılarından bile nefret ediyordu; tipik bir sınır muhafız çavuşu yazıydı bu: kararsız ve güzelleştirilmeye çalışılmış, kimi zaman fazla düz ve katı, kimi zaman da rüzgârın yere yatırdığı başaklar gibi eğik harfler. Bu kez mektup her zamankinden uzundu ve lafı beceriksizce döndürüp dolaştırdıktan sonra hem çok acı verici, hem de beklenmedik bir haberi duyuruyordu. Babası görevinden alınmış ve hakkında soruşturma açılmıştı. Devlet malını suiistimal mi, rüşvet mi, zimmetine para geçirmek mi? Pek belli değildi. “Dürüstlük”, “Tanrı” ve “adalet” sözcükleri sık sık yineleniyordu. Babasını tanıyan Miço, onun gerçekten suçlu olduğu sonucuna varıyordu. Ama kesin belli olan bir şey varsa, o da kapısı henüz açılan yaşamının karşısına artık aşılmaz bir engel dikildiği idi. Soruşturmanın sonucu ne olursa olsun, bu korkunç darbe her şeyi tehlikeye atacaktı.

Zadar’ın sıcak ve dingin yazı. Büyük ağaçlar ve görkemli gü-

ney bitkileri dikilmiş geniş parkta, subay rütbesini almalarına sadece birkaç hafta kalmış son sınıf öğrencileri gölgeli yollarda volta atarak veya defnelerin arasında kaybolmuş sıralara oturarak ders çalışıyorlar. Yaşlı park, mırıldandıkları veya kısık sesle tekrarladıkları derslerin gürültüsüyle bir arı kovanı gibi uğulduyor. Her zamankinden daha yanık görünen, zapzayıf Miço Latoş sıralardan birine oturmuş; ders defterleri önünde açık duruyor, geometri problemlerini çözmekte hiç güçlük çekmiyor: Onu asıl kaygılandıran, daha ciddi ve daha çetin başka problemler.

Final sınavını başarıyla verdi. Tebrikleri sanki bir nöbete tutulmuş gibi, dalgın bakışlar, morarmış ve kurumuş dudaklarla kabul etti. Önceki gün yeni bir mektup almıştı. Babası, kamu gelirlerini zimmetine geçirme suçlaması nedeniyle, ceza olarak re'sen emekli edilmişti. Baba açısından bu yine de kabul edilebilir bir çıkış, kerhen tercih edilebilecek bir çözümdü; ama oğul açısından artık tüm kapılar kapanmış demekti. Kısa süre içinde alacağı subay cüzdanında belini öylesine bükecek bir sicil kaydı yer alacaktı ki, Avusturya subayı olarak kariyer yapmak istiyorsa kendisini bekleyen o sert rekabete atılmasına değmezdi bile. Ayağına demir bağlayıp koşu yarışına girmekten farkı yoktu bunun. Yoksulluğu, halktan gelmesi, Ortodoks olması yetmzmiş gibi, bir de bu çıkmıştı! Hayır, babası zimmetçi olan biri onun düşünebildiği tek istikbal olan Büyük İmparatorluk ordusunda kariyer, en azından iyi bir kariyer yapamazdı. Zaten ordu dışında onun için herhangi bir kariyer, ya da yaşam yoktu.

Çıkışsız bir durumda kalan ve aklının, deneyiminin, edindiği becerinin kendisine hiçbir yardımı olamayacağını gören Miço, yaşamın sınırlarını bir anda aşmış ve geçti. Çözümü, tüm çözümlerin gereksiz görüneceği yerde arayacaktı. Varoluşunun tüm anlamını ortadan kaldıran bu talihsiz ayrıntıları silip yok edemediğine göre, kendini öldürecekti. Böylelikle istemediği bir yaşamı kendisine verdikten sonra şimdi yaşama olanağını da elinden alan babasından ve kendisini çelikten bağlarla babasının kadavrasına bağlayan bu iktidardan, bu hiyerarşiden

öcünü alacaktı. Kanlanmış yastığının yanında, yasalardan ve tüm yönetmeliklerden daha güçlü birkaç ikna edici sözcük karanlanmış bir kâğıt parçası bulacaklardı.

Keyifle bu düşüncenin tadını çıkarıyor, ama içgüdüleri onu durdurup geriletiyordu; gençliğin aç gözleriyle yaşamı ve onun önerdiği çözümleri arıyor, ama hiçbir şey bulamıyordu.

O anlarda, ayaklarımızın altından yer kayar ve ellerimiz boş bir çabayla göğe doğru kalkarken, sahip olduğumuz halde pek farkına varmadığımız şeylere yapışırız içgüdüyle. Hiç habermiz olmadan içimizde yaşayan atalarımızın tüm tecrübelerinin, biriktirdikleri tüm alışkanlıkların gözlerimizin önüne serildiğini görürüz. Bu durumda da, yani aynı anda hem ölümden hem utançtan kurtulmak gerekirken, tek olası çözümü yine ataları buldu: Türkiye. Kaçmalı ve kimsenin gitmediği, gitmemek gereken yere gitmeliydi. Bu biraz ölüm, biraz utanç demekti ve aslında her ikisinden de daha ıstıraplıydı. Türkiye’de serüvene atılmak, Avusturya’da kalleşlik damgası yiyip lekelenmek ve idama mahkûm edilmek anlamına geliyordu: Her vatandaş onu öldürme hakkına sahip olacak demekti. Ama belki de orada bir çıkış, bir çıkış başlangıcı, karanlıkların içinde çok uzaklarda, gerçekliğine inanılmayacak kadar zayıf ve belirsiz ışıklı bir nokta vardı. Ama böylesi anlarda selamete erişebilmek için insan iğne deliğinden bile geçebilir.

Bu zayıf ışık huzmesini fark edince, hiç düşünmeden, içgüdüsel olarak, göçmen bir kuş gibi ona yöneldi. Kaçış planlarını tasarlayıp onları gerçekleştirmek için gereken hazırlıkları yaparken, içinde yeniden biraz güç ve yaşama isteği bulduğunu hissediyordu. Gerçi en küçük bir sevinç ışığıyla aydınlanmayan boğuk ve karanlık bir güçtü bu, ama aslolan ileri doğru yürümek ve yaşamaktı.

Arkadaşları atandıkları birliklere katılmadan önce kısa bir izinle evlerine dönüyorlardı. O en sona kaldı. Ve kesin kararını da o anda verdi.

Harp okulu öğrencilerinin ani gidişinin neden olduğu hay-huydan yararlanıp Zadarlı gençlerin yardımıyla civarda yaşayan ve sık sık pazara inen bir köylüyle irtibata geçti ve o za-

mana kadar kendisinininki olarak kabul ettiği dünyayı terk edip, ardına bakmadan kaçmak için gereken her şeyi hazırlamaya başladı.

Temmuz ayının başında ak am dokuza kadar dı arında kalmak için izin aldı ve uzun bir yürüyüş yapmak üzere okuldan ayrıldı. Böyle bir gezintiye ilk kez çıkmıyordu, ama bu defa geri dönmedi.

Anla tıkları gibi geceyi köylünün evinde geçirdi. Bir tedbir olarak ve duyduğu kuşku yüzünden içeride değil, açık havada, evin üstünde, mezara girer gibi iki büyük taşın arasındaki dar bir çıkıntıda yattı.

 niformasındaki amblemleri ve düğmeleri çıkardı ve harp okulu  ğrencisi kunduralarını köylünün onun için satın aldığı yeni  arıklarla değiş toku  etti. Kayı ından omuzuna astığı mu amba çantanın içinde, bir gömleğin altına genelkurmayın sınır haritasını, diplomasını, bir kav ve bir  akmak ta ını gizlemi ti. Ceplerine bir tabanca, bir bıçak, küçük bir pusula ve birkaç peksimet doldurmu tu. Sağ eline ağır bir köylü sopası alıp dar dağ patikasında yürümeye koyuldu. Köylü anla tıkları dört gümüş forinti alıp onu yolcu etti.

Temmuz başında değil de ekim ayındaymı lar gibi soğuk ve fırtınalı geçen ertesi gece onu Türk sınırının yakınında, ormanlık bir arazide, zorlu bir kaçakçı geçidinde yakaladı.

Burası aslında sarp bir dere yatağıydı, ama gece bastıran sağanak dereyi gözle görülmez bir sele d n  t rm  tu. Genç adamın ayakları kayıyor, tökezliyordu. Dik yamaçlar boyunca  alıllıklara tutunarak yavaş yavaş ilerliyordu.  im ekler  akıyor, hem yakında, hem de uzakta gökgürültüleri yankılanıyordu. Orman fırtınalı bir deniz gibi homurdanıyordu. Gücünün azaldığını hissediyor, rüzgâr, yağmur, karanlık ve yıldırım onu serseme çeviriyor, uy  turuyordu. Yola bu halde devam ederse, sonunda bayılacak ve sel suları onu dere yatağının üzerinde kızıakta kayan bir kütük parçası gibi alıp sürükleyecekti.

Art arda  akan iki  im eğin ışığında sağ tarafında sallanıp duran dalların altında dik yamaçtaki küçük bir d zl ğu fark etti. Ağaçlara yapışarak, toprağı parmaklarıyla kazarak yavaş

yavaş tırmandı ve sonunda üstünü otlar kaplamış düzlüğe ulaştı. Orada el yordamıyla büyük bir ağaç buldu ve boğulmak üzereyken kurtulmuş biri gibi soluk soluğa sırtını yaslayıp oturdu. Dinlenmenin keyfini hissetti. Bulunduğu yere yağmur o kadar güçlü vurmuyordu. Ayaklarının altında bir parça düz toprak ve sırtını dayayacak sağlam bir yer ne kadar iyi geliyordu insana. O zamana dek tek olası varoluş olarak kabul ettiği şeyin ötesine geçip, farkına bile varmadan yeni bir ilişkiler sistemine girmişti. Şeylerin adı kalmamıştı artık, sadece acil bir niyetin hayata geçirilmesinde kullanıldıklarında anlam buluyorlardı. Bedeni o tanıdık ve değişmez birliğini yitirmişti, her bölümünü sırayla, kopuk kopuk, her birini ayrı bir tarzda hissediyordu. Yara bere içinde kalmış sırlıslık bacakları ıslak toprağın üzerinde dünyanın ucuna dek uzanıyorlar gibi geliyordu ona; yorgunluk ve uyku karıncaları sonu gelmez alaylar halinde bacaklarında geçit resmi yapıyor, ateş gibi yanan belkemiği boyunca tırmanıyor ve aslında başının bulunması gereken, ama şimdi üzerine giderek çöken uyuşukluğun şekilsiz bir deniz gibi yayıldığı uzak, karanlık ve meçhul bir yerde, sanki bir uçuruma düşüp kayboluyorlardı. Bir tür baygınlık içindeydi. Şimşekleri gökgürültüleri izliyor, sel gibi yağan yağmur rüzgâr sağanaklarına karışıyordu. Sanki bütün bunlar her şeyi yutan bir düşün parçasıydı.

Bu tehlikeli mıntıkada uykunun onu yere sereceğinden korktuğu için, son bir çaba harcadı, dağılmış, uyuşmuş güçlerini topladı ve suyun yüzeyine çıkan bir yüzücü gibi kollarını açıp ayaklarının üzerine sıçradı. Tam o anda bir şey gözünün üstüne çarptı. İnce, nemli ve kötü niyetli bir eldi sanki bu. Darbe şiddetli olmasa da, tatsızdı ve bilerek yapılmış saldırgan bir davranışa benziyordu. Plaf! (Aslında yerinden kalktığı anda birden aşağı doğru eğilen bir başka dalın tuttuğu esnek bir dalın ucu yüzüne çarpmıştı). Sanki birisi yüzüne tükürüp onu tokatlamış gibi karanlığın içinde bir an donup kaldı. Namuslu yolcuların ayak basmadığı bir yerden gece vakti, üstelik rehbersiz ve pasaportsuz geçmek zorunda kalan genç kaçağı sınır böyle karşılıyordu. Kendini toparlaması biraz zaman aldı.

Nemli ve ateş gibi yanan yüzünden sol elini geçirip sağ elinde ağır sopasını sıkarken, "Tüm bunların öcünü alacağım!" diyordu kendi kendine.

Yağmur azalıyor, rüzgâr sağanakları seyreliyor ve zayıflıyor. Genç adam karanlıkta el yordamıyla ilerliyor, uyuşmuş ayaklarının altında patikanın kenarının sağlam zeminini arıyordu. İçinde bu kalleş ve beklenmedik darbenin neden olduğu soğuk ve anlaşılmaz bir öfke kaynayıp duruyordu. Titriyordu. Bir gün birisi, nerede ve kim olursa olsun tüm bunların hesabını verecekti. Onun çektiği ıstırapın her dakikasını birisi uzun ve amansız acılarla ödeyecekti; bedenini sarsan bu titremlerin öcünü yüzlerce, binlerce kişiyi öyle dakikalar ve saatlar boyu değil, günlerce, yıllarca titreterek alacaktı.

Öfke ilerlemesine yardım ediyor, yürüyüş ritmini düzenliyor ve sanki gecenin içinde pırıldayarak ona yol gösteriyordu.

Sonunda epey yukarıda tırmandığı bayırın tepesini ve onun da ötesinde şafağın yakında sökeceğini haber veren ve attığı her adımla birlikte yerini yeni günün soğuk ışığına bırakan zayıf aydınlığı seçmeye başladı.

Miço Latoş şafak sökerken, gökyüzünden yere doğru inen o uçsuz bucaksız sarımsıtrak mavi ışık perdesinin içinden geçip Türk topraklarına ayak bastı. Bu anın anısı belleğinde çok canlıydı. Ondan sonra belleğinden kesinkes söküp attığı zor ve ıstıraplı yıllar başlamıştı.

Böylesine yüksek mevkilere ulaşmış her dönmenin içinde, yaşamın iki zıt yamacını birbirinden ayıran, tüm bulanık anımsamaları yutan ve tüm anıları silen, karışık ve aşılmaz, az çok geniş bir boşluk vardır. Dönme, aradaki bu tampon bölge olmasa, ne var olabilir, ne yaşayabilir, ne de ilerleyebilir. Yoksa eskiden olduğu ile şu anda olduğu arasındaki o çok büyük farklılık onu anında yok eder, ölü ve isimsiz bir toz zerresine dönüştürür. (Daha sonraları, yıllar geçip de kaçak yeterince terfi ettğinde, kendisini biraz serbest bırakma ve dinlenme olanağı bulduğunda, bu baraj zayıflar ve bazı eski anıların içeri sızmasına izin verir. Ama tehlike geçmiştir, artık fazla risk

yoktur ve yeni adam uzun süredir Türk ortamına yerleşmiş, yeni kişiliği içinde katılaşmış ve soluk, gerçekdışı anılar artık yıkıcı güçlerini yitirmiştir.)

Ömer Paşa açısından yakılmış köprülerin, köretilmiş anıların ve içi oyulmuş, boş yılların toprakları Türk sınırında yaşadığı o ilk şafağın kükürt sarısı perdesiyle başlıyordu. Sizi bir süreliğine istenmeyen anılardan kurtararak hayatta tutan “unutkanlık suyu”nu, kendinden önceki birçok efsanevi ve gerçek kaçak gibi, orada içmişti. Daha sonra bir başıboş dolaşma, aşağılanma, belirsizlik, ama aynı zamanda kesin kararlılık, ağır ve zahmetli bir tırmanış dönemi geliyordu. Çok uzun sürmüştü bu. Yedi, neredeyse sekiz yıl. Hem de ne yıllar!

Kuşbakışı gözden geçirildiğinde bugün bunların hepsi soluk ve gerçekdışı görünüyordu; uzun bir öykünün mutlu çözüm bölümünün girişi gibiydi. Birkaç gün boyunca köy kasaba dolaşmış, sonra bir sabah nereli olduğu, niye kaçtığı ve Türklerin elindeki Bosna’da yaptığı yolculuk hakkında uyduruk bir hikâyeyi kafasında hazırlayarak Glamoç’a inmişti. Bey ailesi Filipoviç’lerin yanına sığındı. Hayvanlara bakıyordu. Bugün inanılmaz bir şaka gibi görünüyor bu durum. Ama o dönemde bile hali ona gerçekdışıymış gibi geliyor ve bu durumun uzun sürmeyeceğine inanıyordu. Zaten sürmedi de. Kısa süre sonra zengin ve neşeli bir kent olan Banya Luka’ya gitti. Tüccar Ali Ağa Boyiç’in yanında iş buldu, iyi yürekli ve nazik insanların arasına girdi. Evde ve dükkânda hizmet ediyor, odun kesiyor, su taşıyor, ama bütün bunların geçici olduğunu biliyor ve bunun kendisine göre bir iş olduğunu bir an bile aklından geçirmiyordu. Efendisi de öyle düşünmüyordu zaten. Bir gün asla yaralayıcı olmayan, babacan bir tavırla Müslüman olmasını teklif etti. Genç adam kısa süre düşündükten sonra bunu kabul etti. Bu da geri kalan her şey gibi kolayca halledildi. (Ona sanki hâlâ Zadar’daki okulundaymış ve yeni, tuhaf imtihanlardan geçiyormuş gibi geliyordu). Şimdi anıları bulanmıştı artık, ama o dönemin, soluğunu tutarak yaşadığı ve Banya Luka sokaklarında başdöndürücü bir merdivenden çıkıyormuş gibi karnında bir alevle, ne önüne ne de ardına bakmadan, gözleri-

ni sadece tırmandığı son basamağa dikerek yürüdüğü günlerin tadı hâlâ ağzındaydı.

Oldukça iyi Türkçe öğrendi ve Türklerin yaşam tarzı hakkında bulabildiği tüm bilgileri edindi. Bir süre sonra bizzat Ali Ağa ona kendi yoluna gitmesini önerdi, çünkü bu gencin yazgısının Banya Luka veya o günkü haliyle sınırlı kalmayacağı belliydi.

Çok kültürlü ve iyi yetişmiş bir subay olan Banya Luka kışlasının komutanı, onun birçok dili konuşma yeteneğinden ve çizimdeki ustalığından etkilenerek Vidin paşasına tavsiye etti. Bir süre Vidin'de kalıp, paşanın çocuklarına lalalık yaptı. Daha sonra yolu onu doğal olarak İstanbul'a götürdü. Orada Vidin paşasının tavsiyeleri sayesinde harp okuluna çizim ve matematik öğretmenini olarak atandı. (Araya bunca zaman girdikten sonra geriye dönüp bakınca, tüm bu kentler, insanlar ve olaylar onun tırmanışının basamakları gibi görünüyordu).

Bu okulda bir yandan ders verip, diğer yandan da kendi öğrenimini sürdürerek üç yıl kaldı. İstanbul ulemasıyla dostluk kurdu ve yeni dünyasının örf ve âdetlerini, askerî usulleri, İslâm'ın ibadet ve şartlarını iyice öğrendi. Tüm hal ve davranışıyla örnek bir genç subay ve iyi bir Müslüman olmaya çabalıyordu. Ağzına içki koymuyor, sefih ve gırtlığına kadar borca batmış subaylarla düşüp kalkmıyor, düzenli olarak camiye gidiyordu. Kendinden hiç söz etmiyor, kimseden bir şey istemiyordu ve herkese her an yardıma hazırды. Sanki hiçbir tutkusu ve hırsı yok gibiydi. Hristiyanlardan ve dönmelerden uzak duruyor, bir yandan da Fransızca öğreniyordu.

Bir gün Sultan Mahmud okulu ziyarete geldi ve bu vesileyle Yüzbaşı Ömer Efendi de padişaha takdim edildi. Hemen ertesi gün Veliaht Şehzade Abdülmecid'in matematik ve geometrik çizim öğretmenliğine getirilmişti. Ömer Paşa için yasak alanın alanı aşağı yukarı bu noktada sona eriyordu. Veliaht Şehzade'nin lalası, harp okulundaki öğretmenliğini de korumuştı. Sarayda canlı ve duyarlı bir zekâsı olan öğrencisiyle sohbet ederken, Sultan II. Mahmud'un reformlar yaparak ve iyi bir idarî sistem getirerek Türkiye'yi modern bir ulus yapma yö-

nünde harcadığı tüm çabaları gördü (ve özellikle de tahmin etti). Harp okulunda hâlâ örnek bir öğretmendi, ama kökeni bilinmediği ve geçmişi karanlıkta kaldığı için hiçbir şekilde (hele tehlikeli haberler yayarak asla) kendini gösterme, terfi etme olanağı yoktu. Geçmişe bağlı, yaşlı insanlarla dostluk kurdu; onlardan sultanın tasarılarına düşman tutucu çevrelerde neler düşünüldüğünü ve yapıldığını öğrendi.

Ama son derece iyi niyetli II. Mahmud harcadığı çabalardan bitap düşerek ölüp de genç Abdülmecid tahta çıkınca, Ömer Efendi artık tam anlamıyla kendisini gösterebileceği ve başarıyı hızla yakalayabileceği zamanın nihayet geldiğini gördü. Lalalık işini bıraktı ve kendini genç padişahın doğrudan denetimi altında bir rütbeden diğerine hızla sıçrayarak ordunun örgütlenmesi işine verdi.

Seraskerin belleğinde bu noktadan sonra işler giderek netleşiyor. Artık her nesneye zahmetsizce bir ad verebiliyor, hoşuna giden bazı olaylar ve bazı sahneler üzerinde dilediğince durabiliyor.

Ordudaki en genç miralaydı. Sonunda kendine uygun bir rütbeye erişmişti: Yeni bir ışık perdesi iniyor ve katettiği tüm o karanlık yolu arkasında bırakıyordu! Mısırlı isyancı İbrahim Paşa'yı yenme göreviyle Suriye seferine gönderildi. Anadolu sahilleri açığında uluslararası bir savaş filosu isyancılara karşı Türkiye lehine güç gösterisi yapıyordu. Ömer Paşa deniz kuvvetlerinin komutanlarıyla yürütülen görüşmeler sırasında birçok dil bildiği için subay-diplomat rolünü üstlendi. Avrupalı görünümü ve sevimli davranışlarıyla bu genç ve zarif paşa, yabancıların dikkatinden kaçmadı.

İstanbul'da övgüler ve şükranla karşılandı.

Babasının çizdiği yoldan gitmeye kararlı olan Abdülmecid "hayırlı ve kurtarıcı" reformları Türkiye'ye sokmaya devam etti. Bu reformlar bazı yörelerde, özellikle de imparatorluğun sınır bölgelerinde ne ikna çabalarına, ne de idari önlemlere boyun eğen bir direnişle karşılaşılıyordu. Başında yetenekli ve padişaha bağlı bir komutanın bulunduğu silahlı bir güce başvurmak gerekiyordu ve o sırada Türk ordusunda bu tür adamlar

azdı. Kimsenin gözünün yaşına bakmayan katı bir tutumu olan, ama araziyi çok iyi bilen ve çok usta bir asker olan Ömer Paşa hızla sultanın planlarının hayata geçirilmesi açısından vazgeçilmez bir adam haline geldi. Nerede bastırılması gereken bir isyan çıksa onu gönderiyorlardı. Arnavutluk'a, sonra yeniden Suriye'ye, ardından Kürdistan'a gönderildi ve ustalıkla yönettiği, iyi yapılandırılmış küçük ordusuyla görevlerini her zaman çok kısa sürede tamamlayıp, muzaffer bir şekilde İstanbul'a döndü.

Bu yıllar zarfında padişahın güvenilir adamı haline gelmiş ve askerî seferleriyle, ama ondan da çok insanları kandırıp katlederek gerçekleştirdiği kanlı misillemelerle boyun eğdirdiği ülkelerde adı korkuyu simgeleyen yeni bir Ömer ortaya çıkmıştı. Büyük tutkularını ve küçük kaprislerini serbest bırakma vakti gelmişti artık. Bir veya iki yıl sonra, harp okulunun mütevazı ve ketum, kanaatkâr ve içine kapalı subayının yerinde yeller esiyordu. İstanbul'daki ilk yıllarında sık sık ziyaret ettiği, kendisine birçok şey öğreten dindar ve eğitimli kişileri hatırlamıyordu bile ve ondan öncesi ise tamamen aklından çıkmıştı. Gömlek değiştiren bir yılan gibi tüm bunları arkasında bırakmıştı. Adı Türkiye olsa da çocukluk düşlerinin ülkesine tamamen uyan bu kanlar içindeki memlekette, askerî başarılarının sağladığı şan ve şöhretle dolaşıyordu.

Her yerde bir fatih ve muzaffer komutan olarak karşılandığı için, zengin Osmanlı zorbalarının alışkanlıklarını edinmişti; bu alışkanlıklar öyle birdenbire belirivermişti ki, uzun süredir içinde uyuduktan sonra aniden uyandıkları söylenebilirdi. Nasıl ki eskiden her şey yükselmesine basamak oluyordu ise, şimdi de tüm canlı varlıklar, mallar, mülkler, tüm kurumlar onun iktidarının, itibarının araçları veya zevkinin kaynaklarıydı sadece. Bu iktidarın tüm yönleri ve tüm zevk türleri birbirine karışıyor, iç içe geçiyor ve tek, ayrılmaz bir bütün oluşturuyorlardı: giderek dağılan bu imparatorluğa hükmeden birkaç düzine insandan başka kimsenin sürdüremediği büyük derebeyi yaşamı. Bu kan, şiddet, tehlike ve lüks, içki, av, sefahet, kumar, kibir ve açgözlülük dünyasında, sanki orada doğmuş

ve büyümüş kadar rahat ve gözüpek bir tutumla ilerliyor, ama gerek askerî ve siyasî konularda, gerekse çıkarlarını ve konumunu korumak anlamında gücünden, kararlılığından, ileri görüşlülüğünden de hiçbir şey yitirmiyordu.

İki yıl sonra İstanbul ona, başka birçok vilayette yaptığı gibi, silahlı güce başvurarak Bosna-Hersek'i yola getirme görevini verince, çok heyecanlandı. Bu görev onu yirmi dört yıl içinde katettiği zafer çemberinin başlangıç noktasına götürüyor, kendi yazgısına karşı kazandığı zaferi ve artık kimsenin itiraz etmediği büyüklüğünü yeni bir başarıyla tescilliyordu. Bu düşünceler içindeyken kalbi bir an durmuş ve uzun, acılı bir aradan sonra sancılı bir biçimde, o zamana dek hiç yaşamadığı hızlanmış bir ritmle çarpmaya başlamıştı yeniden.

Şimdi de aynı düzensiz nabız atışları onu anılarından kopardı ve hareketsiz model duruşundan çekip çıkardı. Yan odadaki İngiliz duvar saatinin tik-taklarını duyarak dalgınlığından birden uyanan serasker, aniden ayağa kalktı.

- Yeter!

Bunu nobran bir tonla, emir verir gibi, istediğini ifade etmek ve arzularını dayatmak için en kestirme yolu seçen, tamamen doguya özgü, karşısındakini hiçe sayan tavırla söylemişti. Bu söz, karşısında oturduğu ve varlığını unuttuğu ressamdan çok, içinde uyanan aydınlık ve karanlık anılara, kalp ritmindeki o sinsî çılgınlığa ve saatin madenî tik-taklarına yönelikti. Ama Karas yüzüne şiddetli bir şamar yemişçesine yerinden sıçradı. Modelinin kıvrıntılı çizgilerini ve renklerini yakalamaya çalışırken içine daldığı esrime halinden birden koparılınca, içinden cevabı yapıştııverdi: "Eğer sen bıktıysan seni kör Türk askeri, ben de bıktım, senden de, resimden de, bu dünyadan da ve onun içindeki her şeyden de bıktım. Yeter!"

Tabii ağzından tek söz bile dökülmedi, ama çalışmasını keskin ve öfkeli son bir fırça hareketiyle bitirdi; bu hiç beklenmedik darbe tabloda seraskerin üniformasının koyu renkli kumaşında iz bıraktı ve ressamın güçsüz öfkesinin, o "Yeter!" sözcüğündeki hakarete verdiği sessiz yanıtın ifadesi olarak kaldı orada.

Tablo

Ressam, Hayreddin Paşa'yı ancak bir ya da iki kez geçerken görme fırsatı bulmuştu; sadece bir kez onu yakından görebilmiş ve yüzünü rahat rahat inceleyebilmişti; ama gözlerini kapadığı anda onun aslına uygun ve titiz bir portresini yapmakta hiç zorlanmayacakmış gibi geliyor. Tablo orada, kapalı gözkapaklarının gerisinde duruyor. Özel bir ifadesi olmayan beyaz bir yüz. Bu insan yüzü taslağı hafif gölgelerden dokunmuş, ona her yerde eşlik eden bir tür maskeyle kaplı. Bu maskenin üstünde zaman zaman tikslenme, öfke veya sabırsızlık gibi insanî duygu izleri de görülüyor, ama maske öylesine inanılmaz bir incelikte ki, aşağıdan paşanın heykel gibi veya dingin, duru bir suda ayışığında yatan boğulmuş insanların yüzleri gibi hareketsiz gerçek yüzü seçiliyor. Paşa zaman zaman kısa, sakin ve tanıdık bir jestle sol elini sakalında, alnında ve tüm yüzünde gezdiriyor; sanki esirî maskesinin yerinde durduğundan emin olmak istiyor. Bu uzun boylu, mütenasip vücutlu, yeşil gözlü, sakalı ve bıyığı bembeyaz adamın yaptığı tek hareket bu işte. Zaten büyük jestlere ve uzun konuşmalara hiç gerek yok. Hızla verilen kararlar ve hemen yerine getirilen kısa emirler söz konusu sadece. Daha sonra yeniden sessizlik ve unutulmuşluk. Ve yine emirler. Bu insanlar yargılayıp buyur-

mak için doğmuş. Onların yaşama biçimi, tek varoluş tarzı bu, onlar iradelerini hayata geçirmek ve başkalarına dayatmak üzere doğmuş.

Osmanlılarda, diyordu ressam kendi kendine, ordunun ve idarenin yüksek mevkilerinde mutlaka bu tür adamlar bulunuyor. Yüzlerce yıllık fetihlerin ve hâkimiyetlerin şekillendirdiği bu adamlar o basitleştirilmiş düşünceyi, hızlı yargılamayı ve yıldırım gibi verilen temyizsiz kararları korumuşlar. Herhalde kuşaklar birbirini izledikçe bu yargılama ve buyurma alışkanlığı onların kanına işlemiş. Ama zaman değişti artık; ne sultanın gücü ne de Türkiye'nin bulunduğu konum bu uzlaşmaz tutumu, bu sertliği ve bu soğuk kibiri haklı gösteriyor. Bu tavır bu adamların giymeye mahkûm edildiği, hiçbir geçerliliği kalmamış ve rahatsız edici bir giysi gibi; gerçek bir güçten çok omuzlarına binen ağır bir mirasa tanıklık ediyor. Ama yine de mutlaka hesaba katılması gereken tartışılmaz bir büyüklük, yücelik de söz konusu.

Ressam bunları ve daha pek çok tuhaf şeyi artık içinde taşıdığı, en ufak ayrıntıları ve en ince çizgileri bile ayırt ettiği Hayreddin Paşa'nın yüzünde okuyor: Bu yüzü çok net görüyor ve tamamen anlıyor; o artık bir yüzün anısı değil, tuvalde değilse de kapalı gözkapaklarının ardındaki yumuşak bir ışığın içinde duran tamamlanmış bir portre. Bir nesne ile onun tasviri arasındaki her türlü farklılığı birdenbire yok eden ve uzun bir gözlemin, zahmetli emeklerin sonunda bir araya getirilebildiğine o denli az tanık olunan tüm o değerli ve büyümlü unsurlar toplanmış orada. Ama ressamı asıl korkutan ve kaygılandıran da bu. Bunun kötüye işaret olduğunu tecrübeleriyle biliyor. Çünkü içinde ne zaman kısa bir gözlemin ardından bir nesnenin, bir figürün veya bir peyzajın bitmiş tasviri oluşsa, öylesine tamamlanmış ve eksiksiz ifade edilmiş, öylesine anlattım dolu ve canlı ki üzerinde çalışma ihtiyacı bile duymuyor, bu onun aldandığı, yolunu şaşırdığı ve bu imgeyi asla tuvale taşıyamayacağı anlamına gelir. Buna karşılık eğer bir nesne içinde derin ama belirsiz, eksik ve tamamlanmamış bir izlenim, tuvalin üzerinde yaşamaya başlayabilmek için daha epey

çalışma gerektiren “dilsiz” bir imge bırakırsa, çabalarının boşa gitmeyeceğini ve ortaya herkesin görüp anlayabileceği bir eser çıkarabileceğini umabilir.

Ne yazık ki yıllar geçtikçe içinde kendiliğinden oluşan bu portrelerin sayısı giderek artıyor, onları içinde taşıyor, onları her istediğinde gözlerinin önünde canlandırabiliyor ve temsil ettikleri canlıların yazgısını düşünebiliyor. Kısacası bu varlıkları ilk gördüğündeki hallerine geri döndürebilmek dışında, canı ne isterse yapabiliyor onlara. İşin en trajik yanı da, bunlardan basit, hatta kusurlu, ama herkesin eliyle dokunup gözüyle görebileceği bir tablo bile çıkaramıyor.

Şimşek gibi gelen bu gerçekdışı, tuhaf, erken doğum yeteneği yaşamı ve eserleri için çok zararlı, ölümcül. Bunlar doğum değil düşük çünkü. Adı konmamış ve sürekli yinelenen bir hastalık gibi: Bir yüzün üzerinde biraz fazlaca durduğu anda onu tepeden tırnağa yakalıyor, özünü ve kökenini algılıyor ve onu tamamen fethedip, “okuyup”, hâkim olunca alelacele içinde taşıdığı ve durmadan büyüyen o tablo galerisine yerleştiriyor. Ama içinde böyle bir hayalet koleksiyonu taşıyarak, peşinde onlarca, yüzlerce çehre, peyzaj ve nesne sürükleyerek yaşamak kolay iş değil. Geceleri uyandırıyorlar onu, uyumasını engelliyorlar ve insanlar, onların neşeleri veya ıstırapları, geçmiş ve bugün, gelecekteki günler ve yıllar ve getirecekleri yaşam biçimleri hakkında uzun toplantılara, iç fısıltılara davet ediyorlar. Gündüzleri bile birdenbire karşısına çıkıyor, bir sohbetin tam ortasında onu rahatsız ediyor ve konuşmakta olduğu gerçek insanların gözünde haksız yere bir esrik, bir meczup gibi görünmesine neden oluyorlar.

Atölyesi, tamamlanmış birkaç tablo dışında bomboş dururken, “iç” galerisi uzun süredir tamamlanmış, ama hiçbir gözün göremediği eserlerle dolup taşıyor.

Ve varoluşunun yarası olan bu marazî gerçekdışı eserler bolluğunu açıklanamaz bir lanet gibi taşıyor içinde.

Saide ve Karas

Paşanın haremine, Saide Hanım'ın dairesine ilk girdiğinde ressam epey şaşırdı. Avrupaî mobilyaların arasında bakır vazolar ve Doğu kumaşları, seyahatlerde satın alınmış hatıra eşyaları gibi duruyordu.

Sofada kısa bir bekleyişin ardından, kendisini daha da büyük bir sürprizin beklediği geniş bir salona alındı.

Barok stili çalışma masasına oturmuş Saide Hanım'ın üstünde, Viyana tarzı kupuyla, uçuk yeşil ipek bir elbise vardı. Gövdesinin üst bölümü geniş balenli etekliğinden tuhaf bir meyva ve çiçek buketi gibi fışkırıyordu: incecik bir bel, dik ve dolgun göğüsler, heykel gibi omuzlar, düz ve kırıksız bir boyun, hafif yaldızlı pırıltısıyla bir tebessüm gibi balkıyan al bir yüz; tam ortasından bir çizgiyle ayrılarak, kusursuz yapılmış saçlar; bu çizgi boyunca ustaca tutturulmuş, açık sandan alev kırmızısına dek tüm tonları içeren gür bir saçın kalın bukleleri. Göğüste ve saçlarda çiçekler.

Bunların hepsi birden, porselenden bir figürün ansızın canlanıveren büstü gibi ağır ağır ona doğru döndü ve onu kapının eşiğinde olduğu yere mıhladı. Yani onu durduran bu bakıştı. Geniş ve solgun gözkapaklarının altına gizlenmiş o gözleri önce kör sandı, ama gözkapakları hızlı ve bildik bir hareketle de-

göl, törensel bir ağırlıkla, önceden tasarlanmış bir biçimde, aynı benzersiz manzarayı sergileyen iki perde gibi kalktı. O zaman önce soğuk bir ısıltı, hemen ardından yakıcı bir ateşle pırıldayan gözler görüldü; yüzeylerinde bir incinin ıslaklığı, karanlık kuytuluklarında ise kuru bir altının sertliği vardı. Böyle gözler olup bitene gerçekten bakar ve görür müydü acaba? Kim bilir? Ama en azından bir şey kesindi: İnsan onları ilk kez görünce şaşkınlıktan donup kalıyordu.

Ona oturması için dar bir iskemle gösterip, şaşılacak denli genç ve titreyen bir sesle yan odadaki birini çağırdı. Yaşlı bir kız kurusu girdi içeri; o da Avrupaî tarzda giyinmişti; solgun ve çelimsiz, yüzünde hiçbir anlam olmayan, Türk giysileri ve mücevherlerle tepeden tırnağa donatılıp süslenmiş, on iki yaşlarında bir kız çocuğunu da elinden tutuyordu.

Her şey böyle başladı. Kansı, karamsar ve tuhaf kız, ressamın talimatlarını küçümseme kokan bir umursamazlıkla dinliyor, ama önüne koyduğu kartondan geometrik figürlerin kopyasını oldukça iyi bir biçimde çiziyordu. Sanki serbest resim yapmak ister gibi bir havası vardı. Ama bu yabancıya tüm bunların kolay ve önemsiz işler olduğunu göstermek ister gibi, her jestine bir tür aşağılayıcı sükunet katıyordu.

Kız resim çizerken, Saide Hanım ressamla gevezelik ediyor, Roma'dan ve İtalyan kentlerindeki resim galerilerinden söz etmesini istiyordu. Onu büyüleyen bu yüze gözlerini diken Karas heyecanla anlatırken, bir yandan da kendi anlamsız ve sefil dış görünüşünü düşünmeden edemiyordu. Ve içini eşzamanlı olarak dolduran bu iki ruh hali öylesine çelişkiliydi ki, onu paramparça ediyor ve sadece kendisinin bildiği görünmez bir yük gibi ezip bitkin bırakıyorlardı. İstirap çekip üzüldükçe, daha büyük bir heyecanla ve ellerini kollarını katıp sözlerini tarif ederek, daha çok konuşma ihtiyacı duyuyor, konuştuğunda da ıstırap artıyordu.

Tablolardan ve resamlardan coşkuyla söz ediyor, heykeltıraşları, müziği, yapıları, parkları ve sokakları anlatıyor, o zamana dek kaçırdığı ayrıntıları hatırlıyor, içinde o anda filizlenen düşünceleri ve yargıları atıyordu ortaya. Daha sonra oda-

sına döndüğünde hummaya tutulmuş gibi titrerken, o güzel kadına böylesine rahat ve akıcı bir dille, sanki tüm sözlerini onun gözlerinde okuyor gibi anlattığı o Roma'yı nasıl ve ne zaman gördüğünü soruyordu kendi kendine.

Bildiği kadarıyla çevresindeki insanlarla ilişkilerini gereken zamanda ve açıkça tanımlamayı asla becerememişti. Kendisini onlara neyin bağlayıp neyin ayırdığını saptama yetisine sahip değildi. Ve bunu başardığında bile, gerekli sonuçları çıkarıp bunlara uyacak gücü veya iradesi yoktu. Bu yüzden birçok tatsızlık yaşıyordu.

Saide Hanım'ın huzurunda yapılan bu resim dersleri onun için gerçek bir cennet, aynı zamanda da yaşamının en büyük işkencesi haline gelmişti. Cennet, kendisiyle sohbet eden çok güzel bir kadının oturduğu bu ılık ve güvenli odadaydı: Eski düşlerinden birini hayata geçiriyordu! İşkence ise kendisini bu kadından ayıran uçsuz bucaksız mesafeden kaynaklanıyordu: Bunu kendisine itiraf etmek istemeyip durmadan unutsa bile, birbirlerine iki gezegen kadar uzaktılar.

Başına ilk kez gelmiyordu bu. Yine o eski hikâyeyi, ama biraz daha değişik bir biçimde yaşıyordu işte. Bu tür sarhoşluğu iyi bilirdi: Talihsiz mesleği nedeniyle, kapalı ve şirin bir odada sadece şövalesinin ayırdığı seçkin kadınlarla sık sık başbaşa kalırdı. Nasıl cereyan edip sonuçlanacağını önceden bildiği bir sara krizi gibi başlardı her şey. Ve her seferinde ölümcül yanılsama aşağılanmayla, onu intiharın eşğine dek getiren acımasız bir hayal kırıklığıyla sonuçlanırdı.

Her zaman tuzaklardan, yanılsamalardan ve yanlış anlaşmalardan örölüp, tam anlamıyla arap saçına dönmüş bir yumak söz konusu olurdu. Yüksek sosyetenin bu zengin insanların asıl hoşuna giden onun görünüşü, insanlara yaklaşma ve davranma tarzıydı. Kafalarında oluşmuş sanatçı düşüncesine uyuyordu: masum, beceriksiz, yoksul ve hiç yakışıklı değil, ama yetenekli ve onların ihtiyaç duyduğu, sadece ondan bekleyebilecekleri bir şeyi yaratma gücüne sahip. Öylesine yumuşak ve mütevazı ki hiç göze çarpmıyor bile, bununla birlikte yaşamalarına tuhaf ve heyecan verici birşeyler katıyor. Çok özenli ça-

lışıyor ve fazla para istemiyor. Son olarak da zavallı sanatçı aileye kalıcı değere sahip bir nesne, bir sanat eseri, evin hanımını veya kızını tasvir eden görkemli bir tablo bıraktıktan sonra, istendiği anda toz oluveriyor.

Ama Karas söz konusu olduğunda, işler her zaman böyle cereyan etmiyordu.

Kimi zaman mutlu bir rastlantı veya bir haminin devreye girmesi sonucunda, zengin bir hanımefendinin veya kızının portresi ona ısmarlanırdı. Yazgısına şükreden Karas mütevazı bir biçimde çalışmaya koyulurdu. Ama modeliyle yalnız kalınca bir süre sonra aynı hikâye yinelenirdi. Başlangıçta korkunç ve buz gibi bir uzaklık, parmaklarını uyuşturup bakışını bulandıran bir yalnızlık hissedirdi. Bu uzun sürmezdi. Yavaş yavaş atmosfer değişir ve o da atmosferle birlikte değişirdi. Her fırça darbesiyle onunla modeli arasında görünmez ve ince olduğu kadar sağlam ve tuhaf bir bağ kurulup güçlenirken, onu büyüleyip delirten yanılısama da giderek büyürdü. Varlıkları birbirinden ayıran kesin kurallar sanki bir ilaç almış gibi yok olup giderdi. Gerçeklik duygusunu yitirir, sarhoşluğunun zihninde uyandırdığı gerçekdışı ve olanaksız şeyleri gerçek sanmaya başlardı. Nerede, dünyanın hangi bölümünde, kentin hangi semtinde, hangi evde olduğunu, kim olduğunu unuttur, adını, neye benzediğini söyleyemez hale gelir, gözü önünde oturan o kadından başka hiçbir şeyi görmezdi. Kadın tüm hükümler içinde görüş alanını tek başına işgal ederdi. Sanki kavurucu bir yel yeryüzünün tüm gerçek veya düşsel kadınlarını yaşlandırmış, öldürmüş veya yok etmiş, elinin uzanabileceği kadar yakınına, tam karşısına yerleşmiş ve giderek tuvalinde beliren o kadından başka bir dişi kalmamıştır geride. Tablo ilerledikçe kadının güzelleştiği ve ona yakınlaştığı izlenimine kapılır. Modelin hareketsizliğini artık koşulsuz bir itaat olarak görmeye başlar. Kadın sadece onun için yaşamakta ve onun için soluk alıp vermektedir. Ne adı, ne ailesi, ne geçmişi, ne de geleceği vardır. Dışsal ve içsel tüm cazibesi gözlerinin önünde eski istekleri ve gizli özlemleri uyarınca ortaya çıkar, büyür ve olgunlaşır. Bu kadının içinden havaymış gibi ge-

çebilir, suymuş gibi dalabilir içine. Tam bir mucize gerçekleşmektedir: Kadın, ressam ve tablo birleşmiş, tek olmuştur. Ve bütün bunlar ona aittir, bütün bunlar odur.

Son fırça darbesinde, hatta kimi zaman daha da önce yanıl-sama tamamlanıyordu. Ve genellikle sert ve nihaî kopuşma da beraberinde getirdiği ıstırap ve utanç kervanıyla birlikte o anda yaşanılıyordu. Kendisine sunulana almak için çılgınca bir girişimde bulunuyor ve kaçınılmaz bir biçimde gerçekliğe tosladıktan hemen sonra da skandal başlıyordu: Öfke ve aşağılanmanın pençesine düşerek sert bir biçimde ayakları yere basıyor ve tüm haklarını geri çekerek kendisinden öc alan yaşamın sinsi ve alaycı suratı önünde kaçıp gitmekten başka yapacak bir şey bulamıyordu.

Şimdi güzel hanımefendinin portresini yapmak söz konusu değildi, ama seraskerin eşiyle yaptığı sohbetler sırasında hastalığın belirtileri kendini göstermeye başlamıştı. Bu aşına ve hem harika, hem de korkunç hastalık bir beliriyor, bir siliniyor ve geriye kalan tüm bilinciyle ona karşı umutsuzca mücadele etse de, çabasının kendisini kaçınılmaz bir bozguna sürükleyeceğini biliyordu.

Saide Hanım tüm resim derslerine katılmıyor, her zaman da dersin başından sonuna dek kalmıyordu. O gelmediği zamanlar Karas öyle bir kedere ve şaşkınlığa gömülüyordu ki, bu kız ve onun ağzından tek söz çıkmayan dadısıyla orada ne yaptığını soruyordu kendine şaşkınlık içinde. Ama Saide Hanım görünür görünmez her şey canlanıyor ve düşlerle, gözûpek im-gelerle ve ıstırap verici bir özveriyle dolup taşan sohbet beklenmedik yönlerde sapıyordu. Saide Hanım düzensiz ve keyfine göre gelip gidiyor, artık ilk günkü kadar özenli de giyinmiyordu. Kimi zaman o sırada dolaştığı haliyle, kabarık kollu açık gri bir ev elbisesiyle saçları bir tövbekâr gibi dağınık, şaşkın bir halde çıkıp geliyordu; gözleri yerde, ellerini birleştirmiş, parmakları kasılmış halde bir süre oturuyor, sonra birden kalkıp tek söz etmeden, izin almadan, arkasında bir farbala hışır-tısı, soğuk bir hava akımı ve bir rahatsızlık duygusu bırakarak deli gibi çıkıp gidiyordu.

Ama ertesi günle birlikte sanki sihirli bir el değmiş gibi her şey değişiveriyordu. Resim dersi Saide Hanım'sız başlamıştır. Her şey gri ve hüzünlü görünmektedir. Ressam bitkin ve bıkkındır, ne yapsa gözlerinin kapanmasını engelleyemez, dudakları kurur. Birdenbire bir kapı yavaşça, utangaçça, sanki ürkek bir kız çocuğu tarafından itiliyormuş gibi açılır. Saide Hanım gülümseyerek içeri girer ve dersi kesmemelerini işaret eder: Sakin ve dupduru, masum, neredeyse neşeli bir görünümle sanki havalarda uçuyor gibidir. Üzerinde ince ipekliden, portakal rengine sade, modası geçmiş bir elbise vardır. Göğsün üzerine çaprazlama atılmış beyaz muslinden bir boğaz örtüsü derin dekolteyi sıcak bir gölgenin içinde gizler ve bu gölgeden kırmızı dudaklı, pembe pırıltılı, ince burun delikleri ve kulakları, elbiseden bir ton daha koyu kızıl ve gür saçları olan narin bir baş ve bir boyun çıkar. Şimdi gözler koyu amber gibidir ve ne belirli bir rengi, ne de sürekli bir biçimi olan uzun kirpikler tuhaf ve yerinde durmaz bir ışık balkımasına neden olurlar, bu ışık kimi zaman gözbebeklerinin karanlığı içinde kaybolup söner, kimi zaman da kendi pırıltısıyla gözleri gizleyip neredeyse doğaüstü bir ışımaya yol açar. Bu durum sürekli değiştirdiği bakışları kimi zaman bir çocuğunkiler gibi oyuncu ve neşeli, kimi zaman keskin, her şeyi gören ve acımasız bir sertlikte, kimi zaman alaycı, veya sanki düşlere dalmış ve hüzünlenmiş gibi gösterir.

Güzellik. Bir türlü ele avuca sığmayan, görkemli, resmi yapısı gizemli kadın güzelliği. Bunu başaran ne talihli bir kişidir; bu tasvirde yıldızlar, bulutlar, çılgın ve tehlikeli yanılsamalar değil de, gerçeği görmeyi başaran ise daha da talihlidir. Güzellik: Tüm aldatmacaların en büyüğü; ona sahip değilsen zaten yoktur; sahip olmayı denersen varoluşu sona erer. Bizi böylesine cezbeden gücü müdür, yoksa taşa çarpıp kırılan akarsu gibi bizden yayılan bir güç de ona çarpıp kırılır mı?

Bu kadına bakıp düşünüyorsun, yarın ve sonraki gün seni neyin beklediğini, değişken Saide Hanım'ın hangi çehresine bürüneceğini, geometrik çizime giriş dersi fonu üzerinde içinden çıkılmaz dramların yaşandığı bu odaya onunla birlikte hangi beklenmedik evrenin gireceğini soruyorsun kendine.

Tabii ki bütün bunlar gizli hastalığı durmadan artan ressamın rahatsızlığını daha da şiddetlendirecekti.

Sohbetlerine ne demeli? Ressam sanatın büyük izleklerini tutku ve coşkuyla ele alırken, kadının sözleri son derece bayağıydı, erkeklerin kusurları ve tutarsızlıkları, insanların söylediği veya yaptığı şeylerin gülünç, iğrenç ve acınası yanları üzerine saptamalarla dolup taşıyordu. Acı bir umutsuzluk ve saldırgan bir intikam duygusuyla dolu alay ve suçlamalardan, şikâyet ve kınamalardan başka bir şey çıkmıyordu ağzından. Herhalde ağzından çıkanı duymadan ve karşısındakini de fazla ciddiye almadan konuşuyordu. Nereden geldiği anlaşılamayan ve gözle görülmese de baş köşeyi işgal edip her zaman son söz söyleyen yeni bir konuk gibi sohbete birdenbire karışan doyumsuzluğunun zincirlerini çözüyordu sanki.

Karas açısından, bu kadar göz kamaştırıcı bir güzelliğin böylesine büyük bir hoşnutsuzluk ve hırçınlıkla birlikte aynı kişide var olabilmesi, inanılmaz bir tuhaflıktı. Konuyu değiştirmeye veya en azından üslubu biraz yumuşatmaya ya da yükseltmeye çalışıp da bu yönde hızlanınca, kadın hemen sözünü kesiyordu.

- Bence bunda ne bir yücelik ne de olağanüstülük var.

Bunu sakın bir havayla, dünyanın en doğal şeyiymiş gibi söylüyordu; kimseyi kollamamaya ve hiçbir şeyi olduğundan güzel göstermemeye, her şeyi karikatür noktasında basitleştirmeye alışık olduğu, her davranışta bayağı ve soysuz nedenler aradığı belliydi. Ve merhametli bir alayla ressamın tam gözlerinin içine bakıyordu. Sonra birdenbire yine Roma'dan ve İtalya'dan söz etmesini rica ediyordu.

Ona sorular sormadığı, anılarını giderek yananamlar yüklenen, giderek gözüpekleşen sözcüklerle ve onun için sadece onun için anlatmasına izin verdiği o anlar harikaydı. Bir zamanlar soğuk kiliselerde ve karanlık saraylarda karnı aç, donarak, ateşler içinde seyrettiği tablolar ve heykeller sıcak bir ışıqla kuşatılmış ve mutluluğa batmış saf bir güzellikle bezeniyorlardı şimdi. Her şeye, özellikle de kadınların lanetli aşkına aç bir halde, ne yapacağını bilmeden taban teptiği yöreler ısl-

tılı uzamlara dönüşüyor ve penceresinde tek başına dinlediği genç Romalıların mütevazı serenadları göksel korolar gibi kulağı okşuyorlardı.

Yine de odasına geri dönünce, yoksulluğuyla, yalnızlığıyla, bundan kurtulmak için harcadığı boşuna çabalarla başbaşa kalıyordu yeniden ve göz kamaştırıcı Saide Hanım o hükümrân güzelliği içinde öyle yükseklerle çıkıyordu ki, yalnızlık ve sefalet içinde yerlerde sürünen Karas'ı göremiyordu artık.

O kısacık coşkunkluk anlarını saatler, günler süren ısıraplar ve pişmanlıklarla ödüyordu: Seraskerin meşru eşi olan bu kızıl saçlı, görkemli ve muamma gibi kadınla kendisi arasındaki başdöndürücü uçurumu ölçmek için gereken tüm boş vakte sahipti. O zaman orada, yanibaşında duran ve sanki ona aitmiş gibi gelen bu güzellikten payına asla hiçbir şey düşmeyeceğine kendini inandırabiliyordu. Asla!

Sonra kendi arzularından ve düşüncelerinden korkmaya başlıyordu. Karanlıkta uyanık yataarken, Saide Hanım'ın yanındaki davranışlarını en küçük ayrıntılara varıncaya dek gözden geçiriyor, bir sözcükle, bir jestle veya bir bakışla -lanet olası, doymak bilmez bakışlar!- duygularını ele vermiş ve kadının da onun şiddetli arzusunu fark etmiş olabileceği düşüncesiyle titriyordu. Anıları aklına üşüşüp ısırap çektiriyorlardı ona. Eski şaşkınlıkları, yüksek sosyeteden modellerine karşı işlediği hatalar gözlerinin önünden geçiyor ve kan beynine sıcıyor, üzerindeki ince örtü ateşten bir dağa dönüşüyordu.

Dişleri sıkılı, çeneleri kasılmış bir halde bunun yeniden başına gelemeyeceğini, gelmemesi gerektiğini söylüyor, kendi kendine tedbirli ve akıllı olma, kadına o ateşli kedi gözleriyle bakmama, hem kadının hem de herkesin gözünde onu küçük düşürmekten, aşağılamaktan başka bir işe yaramayacak bu saçma arzuyu gizli tutma sözleri veriyordu.

Eğer sadece o konuşsa belki de kendini ele vermezdi; belki de iş, o kısa esrime anlarının ve o hummalı uzun pişmanlık gecelerinin ötesine geçmezdi. Ama giderek artan bir ihtiyaca boyun eğen kadın da konuşmaya başlamıştı.

İnsan ilişkileri öyledir ki, her zaman şu veya bu biçimde, bi-

linçli ya da bilinçsiz olarak sömürülen veya sömüren biri olursunuz; en masum davranışlardan en iğrenç istismarlara kadar bu böyledir. Ressam, Saide Hanım ile ilişkisinde gözlerle aşırılabilecek her şeyi ondan alıyor, onun güzelliğiyle ruhunu ısıtıyor ve gözüpük atılımlar için imgelemine tutuşturuyordu; ama kadının da onu kullanabileceği hiç aklına gelmiyordu. Halbuki Saide Hanım onu insanın canını sıkmayan, zararsız bir sohbet arkadaşı, her şeyin açıkça, artdüşüncesiz söylenebileceği, insanın en küçük bir tehlikeye girmeden rahat rahat içini dökebileceği, “hesaba katılmaya değmeyecek” bir adam olarak görüyordu. Kadın belki de bunun bilincinde değildi, ama her şey bu minvalde cereyan ediyordu.

Dobra dobra saptamaları, her şey ve hiçbir şey hakkındaki tuhaf denecek denli acımasız yargıları yerlerini giderek parça parça anlatılan, ama belli bir oylumu da olan öykülere bırakıyordu; giderek patavatsızlaşan Saide Hanım artık genel saptamalarla yetinmeyip Konak’ta yaşayanlar ve olup biten küçük hadiseler hakkındaki yargılarını dile getiriyor, kendinden ve yaşamından söz ediyordu. Bütün bu konuşmalar sırasında, sanki bir adı ve soyadı, duyguları ve ihtiyaçları olan, kanlı canlı, yaşayan bir insana değil de, toprağa veya yele döküyordu içini.

O konuşurken ressam onu istediği gibi seyredabiliyordu. Biraz topluca (bunu da fark etmişti), ama mükemmel bir oval biçime sahip, hoş yüzü pürüzsüz, renkli, kendi doğallığı içinde taptaze ve pembeydi.

Kadın düşlere dalıp da gözleri dalgınlaşınca, kaşlarının arasında gizli bir kırışık beliriveriyordu. Giderek sıklaşan bu görüntünün süresi de uzamaya başlamıştı. Karas’ın o kadar korktuğu ve her ne pahasına kaçınmak istediği şey işte bu anlardan birinde başına geldi.

Resim dersi bitmişti. Kız ve ona bekçilik eden kız kurusu gitmişlerdi. Kadın ve ressam sohbete devam ediyordu.

Kadın beklenmedik bir açık sözlülükle Viyana’da gördüğü eğitimden, sonra babasının ölümünün ardından gelen ıstırap dolu günlerden söz etmeye koyuldu: Neredeyse bitmek üzere

olan öğrenimini yanında bırakmak zorunda kalmıştı. Mutluluğu sadece müzikte ve çalışmada bulabiliyordu; ama her ikisini de terk edip yolunu kaybeden bir çocuk gibi tam zıt yöne gitmişti.

Birden konuşmayı kesti, başını sağ elinin avuç içine koydu ve ağır bir sessizliğe gömüldü. Karas tüm benliğini ateşten bir dalga gibi saran yakıcı bir merhamet duygusunun istilasına uğramıştı. Evet; sanat aşkını, orada yerini ve kendini ifade etme olanağını bulamamayı o herkesten daha iyi anlardı. Onun durumu da aynıydı, kuşku yoktu artık, bu kadın onun kadınıydı. Elini uzatması yeterliydi, o zaman ikisi bir olacak; tüm değişikliklerin ve tuzakların içinde, mükemmel bir aşk ve anlayışla birbirlerini ölünceye dek destekleyeceklerdi. Eller!

Onu daha önce de birçok kez, her seferinde farklı biçimde aldatmış ve saçmasapan hareketler yaptırmış eski tutkusuna yenik düşmüştü bir kez daha. Ne yaptığını bilmeden ayağa kalktı ve kollarını uzatarak kadına doğru yürüdü.

Kadın önce hiçbir şeyin farkına varmadı; adam yanına kadar gelmişti ki birden irkildi ve düşlerinden uyanıverdi.

Kısa bir çılgılık koptu ağzından, ama hemen bastırdı.

Hiçbir hareket yapmadı ve yüzündeki ifade de değişmedi; değmezdi buna zaten. Son bir irade çabasıyla adamı çıkmaya hazırlandığı yola soktu yeniden ve buz gibi bir yaklaşımla yerli yerine oturttu. Bir an için, hiç heyecana kapılmadan, dramatik jestler yapmadan şöyle bir doğruluvermişti. Şimdi yine karşı karşıya her zamanki mesafeleri içinde oturmuşlardı. Karas'ın benzi her zamankinden daha soluk, gözleri yerde, dudakları titredikleri görünmesin diye sıkılıydı. Aslında en hassas yerinden ölümcül bir darbe almış, ezelî/ebedî bozgunlarının arenasında yere serilmişti yine. Onu istemeyen bir kadın daha eklenmişti öncekilere; ressamın kendisine yaklaşmayı denediğini gördüğü için öfkelenmemiş veya canı sıkılmamış, ama şaşırmıştı. O, içinde bulunduğu durumda nasıl düşünebilirdi, kendisinin ve kadının...? Ah!

Hepsi bu kadarla kaldı. Ama yaşananlar Karas'ın eserlerinin ve Bosna'da geçireceği sonraki günlerin yazgısını belirledi. Bu

büyük sarhoşluğun ve ıstıraplı yüceltimin ardından, onuncu veya yirminci kez saman çöpünün üzerine tırmanmaya çabalar-yıp yine başarısız olan bir böcek gibi, kendini sert zemine sırt üstü serilmiş buldu. Bu güzel ve görkemli kadından mahrum kalınca, neşesini, çalışma ve yaşama isteğini yitirmişti. İçinde neyin ağır bastığını söyleyecek halde de değildi: Yeniden onu yutup içine çekecek ölümcül çölden, boşluktan duyduğu korku mu, yoksa bir kez daha kendisi için yaratılmamış ve şimdi çok iyi anladığı üzere, asla kendisine ait olmayacak bir şeye elini uzatmaya yeltendiği için duyduğu utanç mı?

Dış görünüşte hiçbir şey değişmemişti. Günler ve haftalar boyunca gelip gitmeye devam etti, kıza derslerini veriyor ve oturup Saide Hanım'la gevezelik ediyordu; ama duyuları sön-müştü, ruhu ölmüş gibiydi. Bir gölgeden başka bir şey değildi artık o. Karşısındaki koltukta oturan muhteşem kadın yaşadığı bozgunların peşinde anılarını karıştırıyor, başkalarıyla olan anlaşmazlıklarının derinliğini ölçüyor ve tüm bunları hiç utanmadan, sanki yere veya bulutlara içini döküyormuş gibi, zavallı ressama anlatıyordu. Zaman zaman kötü anlarında ortaya çıkan o derin kırışık gözlerinin arasında belirliyordu. Sanki bu kırışıkta yazanları okuyabilen Karas kendini de bir kenara bırakıp, duyduklarını sessizce tamamlamaya ve açıklamaya, söylenmemişleri tahmin etmeye uğraşıyordu. Ama kadın bıraktığı yerden konuşmaya devam ediyordu hemen.

Saide Hanım'ın çok anlamsız biçimde parçalanmış, kısacık yaşamı Karas'ın gözlerinin önüne böyle serildi.

Saide Hanım'ın Hikâyesi

Doğduğu Brasov meydanındaki basık, ama zarif ve geniş konağa bakıp da bu kadının içinde böylesine bir çalkantı ve kargaşa taşıyabileceği kimsenin aklına gelmezdi.

Dedesinin babası olan Avusturya İmparatorluğu'nun Fourlande'lı yiğit ve yakışıklı subayı tesadûf eseri müfrezesiyle birlikte Brasov'a uğramış ve zengin bir Protestan Alman ailenin kızıyla evlenip orada kalmıştı. Dedesi tanınmış bir banker ve işadamı, babası ise bir filozof ve hayalciydi. Üstelik adam, babası gibi Katolik usulü vaftiz edilmekle birlikte, annesinden de Protestanların ciddiyetini ve sorumluluk duygusunu almıştı. Cildi apak, saçları kızıl kestane olan bu ince, uzun ve çok miyop adam içine kapanık ve dalgın biriydi; yaşamaktan çok yaşamın anlamı üzerine düşünmeye eğilimliydi. Ebeveynlerinden miras kalan serveti sayesinde Almanya ve Fransa'da yıllarca öğrenim görebilmişti. Doğduğu kente dönünce kitapların arasında aynı yaşamı sürdürmüş, aile mülklerini yönetme işini kardeşlerine bırakmıştı. Herkesle iyi geçinen bu nazik bekâr, bir tür çılgınlık gibi ansızın gönlünü kaplayan aşk belası olmasa ömrünün sonuna dek bu dingin, tatlı kaçık yaşamını sürdürürdü. Bir Macar kızıyla evlendiğinde kırk yaşını geçmişti; geçimsizliğiyle ünlü bu genç kız kaprisli ve taşkın tabiatlı biriydi

ve adamla hiçbir ortak yanı yoktu. İki yılda ona iki çocuk verdi: Sözünü ettiğimiz kız, İda ve bir oğul, Karl.

Evlilikleri ilk gününden başlayarak cehenneme döndü ve daha sonra, çocuklar doğduğunda bile işler, bırakın yoluna girmeyi, iyice kötüye gitti. Hayvanî bir güce sahip, kaprisli ve utanma sıkılma nedir bilmeyen bu kara gözlü kadından hiç durmadan ve her konuda kötülük fışkınyordu: Kendisinden fazlasıyla hoşnut ve herkese, her şeye karşı küçümseme, aşağılama dolu kadından alaycı, küstah ve tahrik edici bir kabalık yayılıyordu. Her bakışıyla, her sözüyle çevresindekilerle alay ediyor, onları gözden düşürüp, aşağılıyordu.

Akıllı ve hassas Eugène de Filippis altı yıl boyunca ıstırap ve üzüntü içinde talihsizliğiyle boğuştu; sanki tüm doğal yeteneklerinin ve kültürünün tek varlık nedeni, pis ağızlı bu kötülük perisine karşı bu saçma ve yararsız kavgayı vermektir.

İlk doğumun ardından karısı içmeye başladı. Bu da ortaklaşa hayatı iyice çirkinleştirip güçleştiriyordu, ama diğer yandan da kendi ömrünü kısaltarak Eugène de Filippis'in hiç hak etmediği ıstıraplarına son verdi.

Annesi öldüğünde kız çocuğu henüz altısında bile değildi. Annesi hakkındaki anıları iki sözcükle özetlenebilirdi: utanç ve korku. Böyle bir yaratığın varlığından ve onun annesi olmasından utanç duyuyor, ondan gelen her şeyden korkuyor ve yine ne diyecek, yapacak veya icat edecek diye rüyasında bile titriyordu. Ondan geriye bu utanç ve korkudan başka bir anı kalmamıştı. Bir de yetişkinlerin kendi aralarında yaptıkları ve İda'nın da fark ettirmeden dinlediği bir konuşma. Birisi annesinden söz ederken onun "kocasının çizmelerini cilalamaya bile layık olmadığını" söylemişti. Herkes tarafından bilinen ve kabul edilen bir gerçek gibi söylenmişti bu sözler.

Buna karşılık kız babasını, bu akıllı ve dingin adamı sınırsız ve koşulsuz bir şefkatle seviyordu. Bu saf ve harikulade baba sevgisini sadece annesinin içinde uyandırdığı duygular bozuyordu.

Annesi öldüğünde kız etrafında kederli yüzler, ama kupkuru gözler ve sıkılı dudaklar gördü. Anlaşıldığı kadarıyla her-

kesi şaşırtan onun ölümü değil, böyle bir yaratığın var olabilmış, yaşayabilmiş, ölebilmış ve tüm diğer insanlar gibi gömülebilmış olmasıydı. Sadece küçük İda uzun süre hıçkırıp durdu: Çünkü ardından kimsenin ağlamadığı bu kadın onun anesiydi.

Daha sonra eve tuhaf bir huzur yerleşti; ama kimsede en ufak bir üzüntü uyandırmadan bu dünyadan sonsuza dek ayrılan kadının varlığı hâlâ hissediliyordu. Sanki evin köşe bucığında hâlâ tutuşabilir, patlayıcı bir madde gizliydi ve çok tedbirli biçimde yavaş hareket etmek yerinde olacaktı. Bir yıla varmadan bu korku kalıntısından da kurtuldular.

Daha sonra İda ve babası gerçekten yaşamaya başladı. O andan itibaren uzun süredir yapmak istedikleri gibi birbirleri için yaşadılar. Kız, yedi yaşından on dokuz yaşına dek süren en güzel döneminde hiçbir şeyin bozmadığı bir mutlulukla dolu on iki yıl yaşadı.

Küçük oğlunu biraz ihmal eden baba kızıyla birlikte ders çalışıyor, dünyayı keşfediyor, onun bilgilerini genişletiyor, coşkularını ve kimi önemsiz hayal kırıklıklarını paylaşıyordu.

Tatillerde birlikte Avusturya ve Almanya'ya gidiyorlardı. Kız lisenin ilk yıllarından itibaren müziğe büyük yetenek gösterdi. (Annesinin güçlü bir kontralto sesi ve çok iyi bir kulağı olduğunu belirtmek gerek). Konservatuarı bitirdi, sonra da babası onu Viyana'da Çerni'den ders almaya gönderdi. Orada üç yıl kaldı. Zengin kuzenlerinin yanında oturuyor, büyüyor, güzelleşiyor ve mükemmel bir müzik öğrenimi görüyordu. Tüm çevresine hükmediyordu. Meşhur terziler İda kendi müşterileri olsun diye yarışıyor. Sokakları süpüren çöpçüler o geçerken selam veriyordu. Zengin avareler arabalarını durdurup peşinden bakıyordu. Satın aldığı malları paketleyen genç tezgâhtarların gözleri üstünden ayrılmıyor, elleri ayakları ise birbirine dolanıyordu. Kadınlar bile ona karşı iyi ve cana yakındı. Herkesin gözü üstündeydi ve var olduğu, gidip geldiği, güldüğü, baktığı, konuştuğu, müzik yaptığı için ona minnet duyuyorlardı sanki. Ölüm o sırada kapısını çalsaydı yaşayan canlıların en mutlusu olarak giderdi: Zaten mutlu ol-

duğunu bile bilmiyordu, çünkü kötülüğün ve acının ne olduğu konusunda en küçük bir fikri yoktu. Ama bir gün bunların hepsini öğrendi.

Bu bulutsuz yaşamın üzerine düşen ilk gölge onun olağanüstü güzelliğinden kaynaklandı. Tüm masumiyetine karşın, çevresindeki erkeklerin tavrındaki değişikliği fark etmemesi olanaksızdı. Sayıları giderek artıyor, etrafındaki çember daralıyor ve erkekler giderek tuhaf ve saldırgan davranmaya başlıyor gibi geliyordu ona. Bir gün melankolik ama basiretli ve ileri görüşlü bir kadın olan kuzini şu düşüncesini aktardı ona:

- Evet evet evladım! Büyük bir güzellik hem sizin için, hem de ötekiler için bir tehlikedir her zaman. Güzel kadınların talihsizliği tüm erkeklerin onları arzulaması, ama kimsenin onları sevmemesidir!

Dünyanın gerçeklerini yeni yeni fark etmeye başlayan genç kız ilk kez utanç ve üzüntü duydu.

Dünya ona zaman zaman şehvetten azmış erkeklerin savunmasız dişileri kovaladığı uçsuz bucaksız ve balta girmemiş bir ormanlık gibi görünüyordu.

Bu ilk düş kırıklıklarına karşı boğuşurken felaket hiç beklenmedik bir yerden indi tepesine.

Yazın ortasında, tam tatile çıkmak üzereyken, babası birdenbire Viyana'ya çıkıp geldi. Aynı adam değildi artık. Yaşlanmış, suratı asılmıştı ve çok garip davranıyordu. Yolculuğun onu yordüğünü düşündü önce, ama biraz daha dikkatli bakınca babasının saçlarının döküldüğünü, heceleri yan yana getirmekte zorlandığını ve çocukça öfke nöbetlerine kapıldığını fark etti. Şaşkınlığı yerini önce üzüntüye, sonra da kaygıya bıraktı. Hasta doktorlara dadanmıştı; onlar da kabarık vizite ücretlerini alıp adamı birbirlerine postalıyorlardı. En sonunda Viyana'nın bir banliyösünde akıl hastaları için açılmış özel bir kliniğe kapatıldı. Göz göre göre eriyor ve günbegün çöküyordu. Genç kız öğrenimini bıraktı. Onun her şeyi olan zavallı babası kış sonuna doğru aniden zaatürreden öldü. Bu ölüm adamcağızı uzun ve korkunç bir can çekişme sürecinden kurtarmıştı. Noel masallarındaki bir resimden çıkmış gibi duran,

karlar altındaki küçük bir mezarlığa gömdüler onu. Viyana'da balo ve maskeli balo sezonunun en hızlı günleriydi.

Ondan sonra her şey ters gitmeye başladı. İda kendini çıplak ve savunmasız hissediyordu ve müziğe hayran olup, herkesi sevmenin yetmediğini anladı; çünkü insanlar sizden başka şeyler bekliyordu.

Artık katlanamadığı Viyana'dan ayrılıp evine döndü. Orada çok acı günler geçirdi. Kardeşi Budapeşte'de okuldaydı. Bombos ev, tatsız ve sevimsiz tüccar akrabalar, tüm bunlar acısını körüklüyor ve onu umutsuzluğa sürüklüyordu. Zayıflamış, uykusu bozulmuş, iştahı kalmamıştı. Gündüz gibi aydınlatılmış odasında, yaşlı dadısının yanında, kötü ve düzensiz uyuyordu. Sıcak süt ve konyakla besleniyordu, çünkü normal gıdalarla boğulacak gibi oluyor, konyak ise gözlerinin önüne dünyayı örten ve onu varoluşun tüm sevinçlerinden uzaklaştıran mucizevi bir kurşuni perde çekiyordu.

Eğitimini tamamlaması için Viyana'da bir ya da iki ay kalması yeterliydi. Onun yeteneğine umut bağlamış öğretmeni ve tüm Viyanalı dostları geri dönmesi için bastırıyor, ama o babasının öldüğünü gördüğü kente dönme cesaretini bulamıyordu. Ve geri dönülmez bir biçimde batağa saplanıyordu.

Kurtuluş hiç beklenmedik bir zamanda, uzaklardan geldi.

Babasının ölümünden önce, Viyana'daki zengin kuzenlerinde Bükreşli Prens Gika'yla tanışmıştı. Nikolay Gika altmış yaşlarında zengin ve çok müsrif, bekâr, müzik ve resim tutkunu bir adam, Viyana salonlarının ve sanatçı çevrelerinin yakından tanıdığı bir sanat hamisiydi. Gür beyaz saçları ve tüysüz, kırmızı yüzüyle bu ince adam, utangaç ve yetenekli bir erkek çocuğunu andırırdı. Peltek peltek konuşur ve kaskatı kesilmiş sol bacağına sürüyerek yürürdü. Gika, Brasov'lu genç kızın, onun yeteneğinin ve güzelliğinin hiçbir menfaat gütmeyen ateşli bir hayranıydı. Kız ona "Niki amca" diyordu. Gika onu Viyana aristokrasisinin en gözde evlerine sokuyor ve hem müzikteki ilerlemesini, hem de serpilip güzelleşmesini bir baba özeniyle kolluyordu.

Şimdi Prens Gika ona Bükreş'ten yazıyordu. Adabı muaşeret

kuralları gereğince kendi adına değil de, bir Kantakuzenos'la evli olan kızkardeşinin ağzından dile getirilen bir davetiye yol-luyordu ona. İda'yı evlerinde birkaç hafta kalıp biraz kafasını dağıtmaya ve dinlenmeye çağırıyorlardı.

Daveti kabul etti ve bütün kışı Bükreş'te geçirdi. Ev sahibi onu resepsiyonlara götürüyordu ve uzun bir duraksama dö-ne-minin ardından yeniden müziğe başladı. Salonlarda piyano ça-lıyordu. Fenerli snoblar ve diğer işsiz güçsüz takımı kızıl saçlı güzel piyanistin çevresine toplanıyordu. Bu ısrarı gülünç, tam bastıramadıkları şehvetlerini ise iğrenç buluyor ve onları ka-rarlı bir biçimde kendinden uzak tutuyor, ama balo, kızakla gezinti davetlerini ve şampanya tekliflerini reddetmiyordu. Şampanya insanı hızla neşelendiriyor ve uykusuzluğa karşı mükemmel bir ilaç gibi gözüküyordu.

İlkbaharda doğduğu kente döndüğünde o büyük üzüntüsü geçmişti. Dışarı hiç çıkmasa da normal bir yaşam sürüyordu. Bununla birlikte konyak ve başa vuran şaraplar içme alışkan-lığından vazgeçmemişti; hatta güvenini ve iç dengesini koruya-bilmesi için giderek artan dozda alkol alması gerekiyordu. Hu-zuruna ve gücüne yavaş yavaş yeniden kavuştuğunu hissediyordu. Öğrenimini tamamlamak üzere Viyana'ya dönmeyi dü-şünmeye başlamıştı, ama Avusturya'daki kargaşa yola çıkışını bir haftadan ötekine ertelemek için iyi bir bahane oldu. Dev-rimci çalkantılar Macaristan'a da sıçrayınca, babacan dostu bir süre gelip Bükreş'e sığınmasını öneren bir ulak gönderdi ona. Uzun süre düşünüp duraksadıktan sonra aile evine bir daha hiç dönemeyecekmiş gibi tuhaf bir duyguyla yola çıktı.

Rus ve Türk işgal birlikleri o sırada Bükreş'teydi. Askerî ge-çit törenleri, balolar ve resepsiyonlar birbirini izliyordu. İda tüm salonlara kabul edilmişti bile. Nikolay Gika onun müzik yeteneğinin reklamını yapıyordu her yerde. Güzelliği ve genç-liği de işi tamamlıyordu.

Bir akşam Eflak Türk ordusunun başkomutanı Ömer Pa-şa'nın konutunda büyük bir resepsiyon verildi. Paşanın ika-met ettiği Cuza ailesinin sarayının hem içi hem de dışı ıslıl ıslıl-dı. Bükreş'in kaymak tabakasından, gece için çok şık giyinmiş

yüksek rütbeli Türk ve Rus subaylarından, Avusturyalı diplomatlardan ve askerî gözlemcilerden oluşan alabildiğine süslü ve alacalı bulacalı bir seyirci kitlesinin önünde ve kristallerin pırıltısı altında, İda Mozart'ın mi majör konçertosunu çaldı.

Kısa, siyah, yeni yeni kırışmaya başlamış sakalı, ateşli gözleri, süslü mareşal üniforması, herkesin muzaffer komutana padişahın özel armağanı olduğunu bildiği altın ve elmas kakmalı eğri kılıcıyla yakışıklı bir Türk olan ev sahibi konserden sonra piyanoya yaklaştı, piyaniste kolunu sundu ve onu yerine götürdü.

Müzikteki başarısı kadar, belki ondan da çok kişiliği gecenin odak noktası olmuştu. Sonsuz sayıda kıvrım ve büküm içinde uzanıp giden uzun muslin elbisesi içinde, parlayan kocaman amber gözleri ve alevler saçan altın renkli saçlarının ağır topuzuyla, muzaffer mareşalin kolunda yürürken doğrudan güzellik ve müzik dünyasından aşağı inmiş, kazandığı zaferi hiç önemsemeyen soylu ve sıradışı bir varlığa benziyordu.

Aslında o anda gerçekten de hiçbir istek duymuyordu içinde. Büyüdüğünü, yükseklerde özgürce uçtuğunu, her şeyi yapabileceğini hissediyor, ama hiçbir şeye özlem duymuyordu. Geçmişi unutmuştu, geleceği ise düşünmüyordu. Tüm erkekler ona birbirinin aynı ve eşit ölçüde anlamsız geliyordu; her birinden canının her çektiğini isteyebilir, her şeyi elde edebilirdi, ama o hiçbir şey istemiyordu ve kimseye de ihtiyacı yoktu.

Mutluluğun da üstündeki bu tuhaf durum kısa sürdü. Ve her şey kendiliğinden değişti.

Önce içinde yaşadığı Bükreş yüksek sosyetesinden iğrenmeye başladı. Onların kusurlarını ve boşluklarını keşfettikçe, her şey çorap sökücü gibi gelişti. Bu zengin insanların para için her şeyi yapmaya hazır olduğunu, yaşamlarında yürekli ve kutsal hiçbir şey bulunmadığını gördü bir müddet sonra. Sadece dostu ve koruyucusu Nikolay Gika onu bu çevreye bağlıyordu hâlâ. Ama bu noktada da işler bozuluyordu giderek.

Bir süredir Gika onunla daha fazla yalnız kalıyor, onu önceden çok daha sabırsız ve farklı bir biçimde okşuyor ve sık

sık gözleri yeni bir bakışla yüzüne dikiliyordu. Gece, şampanyalı ve müzikli sosyete eğlencelerinden sonra onu odasına kadar götürmeye ve çıplak kollarıyla omuzlarını öpmeye başlamıştı. Başlangıçta tüm çevresini de kabullendiği gibi, bunu da iyi niyetle ve hiçbir kuşku duymadan karşılıyordu. Bu yaşlı adamı, incecik delikanlı ellerini, kırmızı yüzünü, bukle bukle beyaz saçlarını ve akıllı, sıcak kara gözlerini şefkatle seviyordu. Ama adam ipin ucunu giderek kaçırıyor, yatağına oturuyordu ve birdenbire kızın içinde yaşadığı parlak ve kaygısız evrenin üzerine bir perde iniverdi; sanki o zamana dek dolaştığı yükseklerden aşağı inmiş ve her iki ayağını da sert ve acımasız bir zemine basmıştı.

Genç kız kısa ve sabırsız jestlerle kendini savunuyor, giysilerini çekiştirip düzeltiyor ve yaşlı adamın ellerini itiyordu. Şaka yapar gibi. Adamın ne yapmak istediğini gayet iyi anladığını kesinlikle belli etmemeye çalışıyor ve olup biteni kendi içinde bile adlı adınca itirafa cesaret edemiyordu. Anlamıyor görünerek her şeyi yerli yerine oturtuyormuş, yaşlı dostuyla eski ilişkilerini yeniden kuruyormuş gibi geliyordu ona. Kimbilir hangi cömert ve acı verici utanç duygusu (kendinden, ondan, tüm insanlıktan duyduğu utanç) adamın nereye varmak istediğini tamamen anladığını göstermekten alıkoyuyordu onu. Ona öyle geliyordu ki, ağzından en küçük bir söz kaçırarak olsa, yüzündeki son dürüst, ahenkli ve neşeli yaşam maskesini de indiren dünya iğrenç ve katlanılmaz gerçek yüzünü gösterecekti. İçinde sarmal sarmal kaynayan rahatsızlık, utanç ve dehşet duygularını bastırmak için büyük çaba harcıyordu. Sadece yanaklarına hücum eden kan ve alnında inci gibi sıralanan ter damlaları heyecanını ele veriyordu. Ama bunları çok yanlış yorumlayan yaşlı adam daha cüretkâr davranmak için yürekleniyordu. Artık kendine hâkim olamadığı ve tutkusunun onu körleştirdiği belliydi.

Genç kız sabah olur olmaz o akşam neler olacak diye titremeye başlıyordu. Bükreş'te yaşam yine eskisi kadar rahat ve parlaktı, ama genç kız istediği kadar dolaşıp dursa da karanlık

ve dar bir uzamın tutsağıydı. Yeni bir çevrede sürdürdüğü kaygısız yaşamın bastırıp gizlediği mateminin gerçekliği içinde yeniden öne çıktı. Babasının anlaşılmaz hastalığı ve acılı ölümü şimdi gözlerinin önünden gitmiyor, başka bir şey görmesini engelliyor ve bir türlü bulamadığı bir açıklama bekliyorlardı ondan.

Uzun süre tereddüt etti: Bu işkenceye son vermek, içinde bulunduğu belirsizlikten kurtulmak istiyor, ama açıklanamaz kuruntular, kimbilir nasıl lanetli ve itiraf edilmez bir utanç, aynı zamanda bu dostuna duyduğu sevgi onu düşündüğünü yapmaktan caydırıyordu. Yine de ani ve beklenmedik bir biçimde kararını verdi.

Bir şubat akşamı fazlasıyla içki tüketilen bir resepsiyondan döndüler geç vakit. Kız da şampanyayı fazla kaçırmıştı. Ağır bir hava vardı, rüzgâr güneyden esiyordu. Oluklardan damlalar düşüyor, yerdeki taşlar cınlıyor ve karların erimesiyle oluşan kalın buz tabakasının üstünde atlar tökezliyordu. Gika onun peşinden eve girdi. Ama İda'nın odasına giden dar koridorun başına geldiklerinde kız birden durdu, bir elini adamın omuzuna koydu ve naif bir resmiyet içinde şöyle dedi:

- Bu akşam benim odama gelmeyin.

Adam bir an için soğukkanlılığını yitirse de, kıza belinden sarıldı ve kısık bir sesle karışık, anlaşılmaz laflar ederek onu koridorda peşinden sürükledi. Kız bir kez daha razı oldu. Tek söz etmedi. Yatak odasında önceki gecelerde yaşananlar yinelenmeye başladı. Çok tahrik olmuş, gülünç haldeki adam tuvaletini çıkarması için "yardım etmeye" başladı. Korsesinin kopçalarını çözmeye, eteğini dizlerinden yukarı doğru çekmeye uğraşıyordu. O akşam bu küçük oyun kıza çok ıstırap verici ve bıktırıcı geliyordu. Gidip yatağına oturdu, adam da yanına yerleşti ve her zamanki gibi geniş dekoltesinin oyuntusunu iyice açmaya koyuldu. Kız geriliyor, hâlâ direniyordu, ama bir an geldi başı kendiliğinden yastıkların üzerine devrildi. O zaman adamın iyice cesaretlendiğini, sakat bacağını sürükleyerek yatağa tırmandığını hissetti. Bıkkın ve uykulu bir halde düşündüğünden daha güçsüz bir biçimde direndi. Adam ken-

dini kaybetmişti iyice. Ellerin köstebekler gibi kolalı jüponlarının arasında dolaştığını, bez, organdi ve ipekleri buruşturup yırttıklarını duyumsuyordu.

Bilincinde bir şimşek çakıverdi, üzerinde dünya kadar eski bir oyun oynandığını anladı: Erkeğin içinde gizlenen hayvan ona da saldırmak istiyordu. Aralarına saklandığı dalları sayısız bacağıyla ayırıp kırıyor, onu çıplak ve savunmasız bırakıp yakalamak, bacaklarını ayırıp parçalayıp yemek için çılgınca bir arzuyla peşinden koşuyordu.

İçinde gerçekleşen patlamanın o bir anlık şavkıyla arasından kaçtığı çalılıklar alev aldı ve göz alabildiğine uzanan ıssız bir yol gördü: Bu yolda hemen yanı başında hastalığı sırasındaki haliyle babası, en dipte de bitkin bir halde yas tutan kötü annesi duruyordu.

Birden ayılan ve zihni berraklaşan genç kız gücüne ve iradesine kavuştu yeniden: Kollarının ve bacaklarının güçlü hareketiyle üstündeki adamı bir kukla gibi fırlatıp atan İda, geniş ve karanlık odada volta atmaya başladı.

Gika oyundan çıkartılmış bir çocuk gibi haliya oturmuştu: Öfkeyle odada gidip gelen uzun boylu genç kıza şaşkınlık ve korkuyla bakıyordu.

Giysileri buruşmuş ve yırtılmıştı. Sol omzu tamamen çıplaktı; biraz yana açık, ama dimdik sol memesi de ortadaydı. Yumruklarını sıkmış kollarını sallayıp duruyordu. Ağır adımları mumun alevini titreştiriyordu. Kızıl saçları sanki rüzgârda dalgalanıyordu ve tuttuğu gözyaşlarıyla dolmuş kocaman, simsiyah kesilmiş ve öc almak isteyen bir öfkenin hücum ettiği gözlerinde karanlık bir pırıltı vardı.

İçlerinde ve aralarında her şey değişmişti birdenbire. Adam sonunda büyük bir çabayla ayağa kalktı. Uykusundan yeni kaldırılmış biri gibi sırtını duvara dayamış, bu yarı çıplak ve yerinde duramayan kadını seyrediyordu. Resim tutkunu amatör imgeleminde önüne geçilmez bir biçimde eski ustaların tablolarındaki Yudit canlanıyor ve sağ elinde ağır ve keskin bir kılıç, sol elinde de Holophernos'un kanlı başını her an görmeyi bekliyordu. Ama kız artık onun farkında değildi. Geniş oda-

da volta atmaya devam ediyordu. Sinirli büyük adımlar atıyor, yerinde duramayan elleri gerçekten de görölmez bir kılıcı arıyorlardı sanki; uzaktaki, bu evin dışındaki birine şiddetli suçlamalar yöneltiyordu soluk soluğa.

Niki amca onun bölük pörçük cümlelerini dinliyor, söylediklerini birbirine bağlamayı veya anlamayı başaramıyordu. Onun üstünden geçip giden bu sözcükler daha yüce, daha önemli birine sesleniyor; bu durum karşısında aşağılanma ve ürküntü duygusuna kapılıyordu; bu sözlerle karışamazdı, buna hakkı yoktu. Kız bir tür şehvet içinde sadece kendisi için bir anlam ifade eden kopuk kopuk cümlelerle mutsuzluğu, talihsizliği hakkında kendi kendisiyle konuşuyordu; bu durum sadece onu ilgilendiriyor, o da kimseden ne anlayış ne de merhamet bekliyordu.

Bu akşama veya bir gün öncesine ait bir sorun değildi bu. Çok daha eskilere dayanıyordu. İyi hatırlıyordu, her şey bir akşam Viyana'da başlamıştı. Haydn'ın viyolonsel ve orkestra için si majör konçertosu çalınıyordu. Viyolonselci meşhur bir İtalyandı; kır saçlı ve zarif bir adamdı. Çalarken yüzü donuk ve güzel bir pırıltıyla aydınlanıyordu. İda onun güzelliği altında ezilmiş, böylesine bir mükemmellik önünde diz çökmek istemişti. Konserden sonra maestroyu tebrik etmelerine izin verilen müzikseverler grubu içinde, öğretmeni ona da bir yer ayarladı. Kendinden geçmiş haldeki kız adamın ince ve pürüzsüz sağ elini iki eli arasına alıp sıkıyordu. O zaman üstadın kadife bakışları yüzüne dikildi. Başka birkaç kişiyle birlikte o akşam oteline gelmesini rica edince, İda kulaklarına inanmadı. Aslında başka davetli yoktu. Müzikten söz ederlerken, kız sağına soluna bakıp kendinden başkasının olup olmadığını anlamaya çalışıyordu. Maestro önce diğer konukları da bekliyormuş gibi yaptı, sonra aptalca gülümseyip belki de yalnız kalmalarının daha iyi olacağını söyledi. Duvarları ipek kaplı ve yerlere Doğu halıları serilmiş küçük bir salondaydılar. Kız adamın virtüozluğunu övüyor, adam da kızın güzelliğinden söz ediyordu. Maestro bir yandan yiyip içiyor, bir yandan da tek başına bir kentten diğerine dolaşarak geçen

yaşamını anlatıyordu; kız ise çok az yiyor, her türlü içki teklini ise kararlı bir biçimde reddediyordu. Bu sıkıntılı yemeğin sonunda garson çekildi ve küçük salon çıkışsız bir kapana benzemeye başladı.

Maestro uzun ve kokulu bir Havana purosunu içiyordu. Salonun bir köşesindeki küçük bir kanapeye oturdular. Adam hemen kızı öpmeye çalıştı. O zaman kızın aklından tuhaf bir düşünce geçti: Babasını kaybettiğini, iyi öğretmenleri ve epey dostu olduğunu, ama aşktan ve korumadan yoksun kaldığını ona söylemek istiyordu. Amacı onu duygulandırmak ve kafasındaki tasarıdan vazgeçirmekti. Ama giderek ateşlenen saldırıları karşısında bu fikri ve umudu bir kenara bırakıp, kendisini var gücüyle savunmaya başladı. Sıçrayıp kalktı, bir köşeden kadife mantosunu aldı ve çok soğukmuş gibi sarındı ona. Ona hâkim olmayı başaramayan adam, beyaz ipek gömleğinin düğmelerini çözüp kızın yüzünü kendi çıplak göğsüne bastırdı, kesik kesik sözcüklerle ona kalbini sundu; ama kız bu kılı göğsün tiksinti verici sıcaklığından başka bir şey hissetmiyor ve tüm gücüyle direniyordu. Sonunda adam iyice kendini kaybetti. Çirkin homurtular çıkararak ve bir hayvan gibi kızın üzerine saldırıyordu; yüzünde İda'nın çocukluğundan bildiği kötü ve haylaz bir velet ifadesi vardı. Sonra sakinleşti ve onun direnişini ciddiye almıyormuş gibi davranarak ve İtalyanca, Almanca tatlı sözler söyleyerek etrafında dolaşmaya başladı; bu yapmacık konuşmalar tavrıyla tuhaf bir zıtlık içindeydi. Hâlâ kızı yakalamaya ve bastırmaya çalışıyor, ama bunu beceremeyeceği artık iyice belli oluyordu. İda, ilk ürküntü ve utanç anları geçtikten sonra, bütün bunları tatsız ve gülünç bulmaya başlamıştı. Uzun kadife mantosuna sıkı sıkıya sarınmış, bir heykel gibi düz ve soğuk duran kız adamdan daha güçlü, daha becerikli ve daha sakindi; onun kucaklama çabalarını ustaca boşa çıkarıyor ve adamın kolları ancak boşluğa sarılıyordu. Yaklaşmayı başarsa bile, kız sert bir oyun oynuyorlarmış gibi onu omuzlarından, göğsünden veya dizinden itiyordu. Dudakları kısılmış, kaşları çatılmış yüzünde kızgınlık kadar, sakin bir kararlılık ve küçümseme de okunuyordu.

Maestro usanç verici biçimde inat etti, amacından vazgeçmeden taktik değiştirdi. Ama yeni bir azgınlık dalgasının doruk noktasında ansızın gücünü yitiriverdi. Bir an yüzünü elleriyle örttü, sonra yaşlı, yorgun, ama kararlı ve sakin bir havada ayağa kalktı ve zilin yeşil kordonunu aşağı doğru çekti. Tombul garson kapıda belirince soğuk bir biçimde hanımefendiyi çıkışa götürmesini, orada kendisini bir arabanın beklediğini bildirdi.

Kız öylesine düş kırıklığına uğramış ve üzölmüştü ki, kuzinine gidip içini döktü. Kuzini ise ona uzun uzun ders verdi, onu fazla saf olmakla suçladı ve erkeklere karşı daha temkinli, daha güvensiz davranmasını öğütledi; çünkü erkeklerin kafasında tek bir düşünce vardı: zavallı, akılsız bir kızı baştan çıkarıp iffal etmek.

Kuzini onu kınayan bir sesle, en basit köylü kızında bile var olan o tedbirlilik ve kadınsı kurnazlık yok sende diyordu. Bir kadın için de en tehlikeli şey budur işte. Sanki tüm insanlar aynı cinsiyettenmiş gibi davranıyorsun. Bu İtalyan müzisyenle yaşadıkların başına gelince de şaşırıp umutsuzluğa kapılıyorsun, ama birkaç gün sonra her şeyi unutacak ve bir erkeğin sana her anlattığına oracıkta inanmaya hazır hale geleceksin! Bari böyle güzel ve çekici olmasaydın! Ama öyle yaratılmışsın ki, sonunda şeytan en aptalca biçimde kapıp götürcek seni. Yoldan geçen ve senin tırnağın bile olamayacak biri öylesine gelip kıracak ve ziyan edecek seni. Bedenindeki tüm gözyaşlarını döksen bile para etmeyecek sonra. Mutsuzluğunun, başına gelen felaketin gerçek nedenini bile anlayamayacaksın. Onun için diyorum ki sana: Doğa her normal kadının sahip olduğu o içgüdüsel kurnazlığı vermese de, seni de akıl ve sağduyuyla ödüllendirmiş; o zaman tehlikenin ne taraftan geleceğini bari aklın göstersin sana: Şu iki koca gözü iyice aç ve nerede bulunduğuna, ne yaptığına ve kiminle arkadaşlık ettiğine iyice bak. Dünya senin sandığın gibi bir yer değil: Sadece kahkahalardan ve müzikten oluşmuyor!

Duyduklarını anlamamıştı, anlayamıyordu, ama bu olaydan sonra pek de kaldıramadığı belli belirsiz bir korku içinde yaşa-

dı uzun süre; bu duyguyu kaldıramıyordu, çünkü korku onun yaradılışına taban tabana zıttı. İşte şimdi belli birtakım koşullar, ne öngörmeyi, ne hissetmeyi, ne de engellemeyi becerebildiği bir gerçeklikle yeniden karşı karşıya bırakmıştı onu.

O güne dek işler iyi kötü yürümüştü. Elinden geldiğince direniyordu. Onu saldırılara maruz bırakan aynı güzelliğin yardımıyla savunuyordu kendini. Çünkü bu güzellik öyle büyüktü ki, en edepsiz çapkında bile biraz saygı dolu bir ürküntü uyandırıyordu. Saflığı ve hiçbir şeyden kuşkulanmaması bile ona bir tür koruma sağlıyordu. Ama Bükreş'e geldiğinden beri, kendini savunması giderek güçleşmiş, saldırılar giderek sinsi, beklenmedik ve öngörülmez bir hal almaya başlamıştı.

(Babasının ve çocukluğunun anılarının hâlâ yaşadığı kendi kentine dönebilseydi, belki de erkeklerde daha çok saygı uyandırabilir ve birçok açıdan kazançlı çıkabilirdi. Hatta belki aşkla da tanışabilirdi. Ama oraya dönmesi söz konusu değildi ve buradaki erkekler artık nasıl bir oyun içinde olduklarını gizleme ihtiyacı bile duymuyor, giderek edepsizleşiyorlardı.)

Şimdi de sürünün başına Niki amca, o iyi, topal, talihsiz Niki amca geçmişti. Bu kadarı da fazlaydı, çevresindeki utanç çemberi tamamen kapanmıştı. Küçükken babası sık sık, insanın hem kendi içinde hem de çevresinde her türlü düşmanı olduğunu, mücadele edip yolundaki engelleri kaldırması gerektiğini söylerdi. Ama bu şeyden, bu en kötü, en karanlık olaydan hiç söz edilmemişti. Körpe ete aç yamyamlar her yandan kuşatmıştı onu; sanki dünyadaki tek dişi oymuş gibi kalabalıktılar. Hayır, bu insanlar şu çok basit şeyi hiçbir zaman anlamayacaktı: Önlerinde oturan ve onları dayanılmaz biçimde cezbeden kadın orada onlar için bulunmuyor, o sadece onların gördüğünden ve arzuladığından ibaret değil, o kendi başına, apayrı bir insan, başka vasıflara ve özlemlere sahip karmaşık bir varlık ve onun da bir ruhu var! Kimse ona ne düşündüğünü, ne hissettiğini, neye inandığını, hayattan ne beklediğini sormuyor; tek bildikleri ellerini sanki boğuluyormuşçasına göğüslerine ve kalçalarına doğru uzatmak. Kimi zaman müzikle ilgileniyormuş gibi yapıyor, kimi zaman

dizeler mırıldanıyor veya ona para ve mal mülk sunuyor, ya da içlerini çekip gözlerini devirerek ölümden bile daha güçlü bir aşktan dem vuruyorlar. Ama hepsi birbirine benziyor; en alçakgönüllüsü ve en düzgünü bile en ufak güvene layık değil, hiçbiri onun için bir şey istemiyor, hepsi aynı şeyi bekliyor: o, tek başına o, çıplak, halı gibi yere serilmiş, çiğnenmeye ve kirletilmeye hazır bir halde... Onunla kaba bir temas içine girmek, ona zarar vermek ve içi maden filizi dolu bir dağ gibi onu işletmek, bir altın ırmağının kumlu dibi gibi çıkarıp elekten geçirmek istiyorlar.

Viyana'daki ilk yıllarından itibaren, ki tek başına ve özgürdü o sırada, belirli bir neden olmaksızın sokakta erkeklerin hep onu kolladığı ve her yönden kuşattığı izlenimine kapılırdı; tuhaf ve eğlenceli bir duyguydu bu, bir tür oyundu, ama yine de ürker ve bir sığınağa kapağı atmak, gizlenip, korunmak isteğiyle adımlarını sıklaştırırdı. Babasının ölümünden sonra bu duygu giderek güçlenmişti.

Evet, tüm bunları uzun zamandır, giderek daha sık düşünüyör, ama düşüncelerinin sonuna kadar gitmeye cesaret edemiyor bir türlü ve bunlardan kimseye bahsetmemeye özen gösteriyor. Ama bu akşam, geniş yatak odasında öfkesinin dizginlerini çözüyor ve ilk kez içindeki her şeyi döküyor; artık farkına bile varmadığı şu zavallı, dejenere adama değil, kendisine ve her yönden yolunu kesen şu iğrenç erkek sürüsüne sesleniyor. Bir elleyiş ve fiziksel şiddetten başka şey olmayan sözde "aşk"larıyla birlikte ona sundukları bu aşağılık ve gülünç şehvet umurunda bile değil. Onu anlamıyor, tanımak istemiyor, ama bu akşam, burada o ilk dinginleştirici öfke nöbeti geçtikten sonra, başka türlü bir şehveti keşfediyor: onların saldırılarına karşı kendini savunmanın, hakaretlerinin öcünü almanın, daha fazlası elinden gelmiyorsa bedenine uzanan ellerini sözcüklerle durdurmanın, "tutkuları" ve "kendilerinden geçişleri", aldatıcı görünüşleri, tuzakları ve hileleriyle çevresini saran tüm bu erkeklere acımasız bir içtenlikle gerçek adlarıyla seslenmenin şehveti. Numaralarını apaçık gördüğünü, onlardan korkmadığını, onun midesini bulandırdıklarını göstermenin şehveti.

Bunu yapabileceğini bilmiyordu: O zamana dek bu kadar çok sözcük kullanabileceği, böylesine jestler yapabileceği, bu küçümseyici ifadeleri takınabileceği, kendini edepsizlik noktasında özgür ve çılgınlık noktasında gözûpek hissedebileceği hiç aklına gelmezdi; tüm gücünün aslında burada yattığından habersizdi.

- Evet, diye devam ediyordu sözlerine bağarmaktan çatlamış, ama yüksek bir sesle, evet, hindi gibi kabarıyorsunuz, kendinizi dünyanın efendileri sanıyorsunuz, ama bir kadınla bir an başbaşa kalmanız insanlıktan çıkıp azgın maymunlar gibi davranmanıza yetip de artıyor işte. Ah şu anlarda benim sizi görebildiğim gibi, siz de kendinizi görebilseydiniz keşke! Gücünüzden ve kibirinizden hiçbir şey kalmazdı geriye. Ama tabii bunu yapamazsınız ve her güzel kadının çevresinde o vıcık vıcık hayranlık çemberinizi oluşturmaya devam ediyorsunuz. Pöh! Şeytan görsün yüzünüzü, maymun sürüsü! Pöh! Pöh! Pöh!

O sırada aklını başına toplayıp öfkesinden sıyrıldı. Şaşkınlık içinde orada, odanın ortasında ayakta, saçları dağılmış ve yarı çıplak halde, her yöne tükürükler saçarak ne yaptığını soruyordu kendine. Sonra soğuktan öyle zangır zangır titremeye başladı ki, hemen yatağına koştı; kuştüyünden yeşil yorganının altına gizlendi ve içindeki soğuktan, yalnızlıktan, korkudan ötürü hıçkırmaya başladı.

Niki amca kapıdan hiç gürültü etmeden çıkıp gideli epey olmuştu.

Ertesi gün uyandığında buz gibi, sakın ve kendine bile yabancılaştırmış bir haldeydi. Öğlen Niki amca geldi; her zamanki gibi neşeli görünmeye çalışıyor, ama kederli gözleri özür diliyordu. İda ona iyi, yakın ve doğal davrandı. Adam çıkıp arabayla dolaşmayı önerdi, ama bunu reddetti. Bir saat önce Ömer Paşa'nın konağına bir hizmetçi gönderip, akşamüstü onu arabayla aldırmalarını istemişti.

O meşhur resepsiyon ve konser sırasında, Ömer Paşa yanından ayrılırken kendisini yeniden görmeyi umduğunu söylemişti. Müziğe belli bir merakı olan bir kızı vardı ve Madam de

Filippis evine çay içmeye gelip kızının yeteneğine de bir bakarsa ona minnettar kalacaktı. ocuğu görmek için zaman bulacağı bir gün ona haber yollaması yeterliydi, hemen bir araba gönderecekti. O törensel atmosferin ve müziğin etkisiyle çok heyecanlanan İda, adam daha sözlerini bitirmeden, gideceğine söz vermişti.

Çok zaman geçmişti aradan, ama o gün sanki önceden kararlaştırılmış gibi çok doğal bir biçimde vermişti kararını.

Ömer Paşa onu karşıladı ve sanki bir resepsiyondaymışlar gibi şatafatlı bir biçimde eşlik etti. Kız sarışın, asık yüzlü ve çelimsizdi. İyi bir müzik eğitimi almıştı, ama hastalıklı çocukların çoğu gibi fazla dalgındı. İda'nın kol yenlerini süsleyen ipek kırma saçaklardan bir türlü gözlerini alamıyordu.

Paşa onu geri götürürken bir süre bekleme odasında başbaşa kaldılar; o sırada İda eldivenlerini takıyordu; adam birdenbire bir tür sıcak yakınlık içinde kızın annesi olmadığını ve "harem kadınları"nın da annesinin yerini tutamadığını söyledi. Tek kızının yanında onu yönetip eğitebilecek soylu ve seçkin bir kişi bulunmadığı için ne denli üzgün olduğunu da ekledi. Ateşli gözlerini yüzüne dikerek İda'nın elini sıktı. Kız heyecanlandı ve aklı karıştı. Kendisinden ne beklendiğini tam anlamadığı için, kesin bir cevap vermedi. Kızı çalıştıracığına söz verdi. Ve sözünü tuttu. "Ders" in ya başında ya sonunda siyah şeritli, siyah süvari üniforması içindeki paşa mutlaka ortaya çıkıyordu; kavrulmuş denebilecek kadar esmer yüzü siyah bir sakal ve bir diyakosunki gibi tıraş edilmiş, uzun, gür ve kırılmış saçlarla çevriliydi. Almanca'yı, sesli harfleri Avusturyalılar veya Slavlar gibi telaffuz ederek konuşması, görünüşü, duruşu, ondaki her şey tamamen askerî bir vakar ve düzgünlük içindeydi. Yine de onda çözülmesi zor, muamma gibi bir yan vardı ve uyandırdığı izlenim kolay kolay unutulmuyordu. İda için asıl önemlisi, onun ötekilerden farklı, genellikle karşılaştığı Bükreş'in şımarık ve aylak soylularından daha saygılı ve terbiyeli olmasıydı. Sanki bir anlık dinlenme ve güvenlikti bu; ayağının altında sağlam ve göreceli olarak dingin bir zemin hissediyordu.

Paşa bir gün laf arasında asker olduğu için göçebe bir yaşam sürdüğünü, kızın da kendi başına kaldığını ve ona biraz zaman ve şefkat ayırabilecek insana çok minnet duyacağını söyledi.

Hepsi bu kadarla kaldı. Ama çevresindeki adamlar, gerek genç avcılar, gerekse her biri babası veya dedesi olacak yaşta-ki ihtiyar beyefendiler bu genç kızın güç durumunda olduğunu, isyan içindeki ülkesinde ve doğduğu kentte kesinlikle kalamayacağını anlamış gibiydi: Orada birçok akrabası vardı gerçi, ama hiçbirine bağlı değildi ve çok sayıda arazisi de hiçbir gelir getirmiyordu. Kendi başına bırakılmış büyük güzelliği, kaderin ve karşısına ilk çıkacak erkeğin insafına terk edilmiş, çekici ve kolay bir av gibi gösteriyordu onu. Bu erkeklerin hepsi ona saygı göstermemek, laubali davranmak hatasına düşüyorlardı.

Kız bu yüzden birden kararını verdi. Ömer Paşa'nın da üstüne düşen her şeyi yaptığını eklemek gerek. Hiç dolambaçlı yollara sapmadı: Bir gün damdan düşercesine kendisiyle evlenmesini istedi. Teklif açık ve neredeyse kaba bir biçimde yapılmıştı.

Ona "aşk ve saygı" duyduğunu, eğer o da kendisi için aynı duyguları paylaşabileceğini düşünüyorsa her şeyin yolunda gideceğini söyledi. (Hiç gülümsemeden, sakın sakın, gözüpek bir sesle konuşuyordu). Tabii ki onları kadı evlendirecek ve dışarı çıkarken çarşaf giymek zorunda kalacaktı. Ama hepsi buydu. Bunun dışında kendi dinini koruyabilir ve eğer isterse kiliseye gidebilirdi; evinde Avrupa usulü giyinip yaşayabilecekti. İstanbul'da, kent dışındaki malikânesinde veya ordunun biraz uzunca kalacağı yerlerde paşayla birlikte oturacaktı. Hiçbir şeyi eksik olmayacaktı. Kendine güvenen bir sesle ve ilk kez gülümseyerek aralarındaki yaş farkını da anımsattı. Kızdan bütün bunları bir iki gün düşünmesini ve sonra ne düşünüyorsa kendisine içtenlikle söylemesini rica ediyordu. Minicik mahmuzların belli belirsiz şakırdadığı cilalı çizmelerinin topuklarını birleştirip resmî bir edayla elini öptü.

Bu çok büyük bir sürprizdi. İda gece uyuyamadı. Düşün-

mek istiyor, ama düşünemiyor, bir karar vermeye çalışıyor, ama ne karar vereceğini bulamıyordu. Kimi zaman bıkkınlık basıyor ve sel gibi gözyaşı döküyordu sessiz sessiz. Niye ağladığını da bilmiyordu işin aslında, çünkü hiç de sulugözlü sayılmazdı. Sabah olup da, pencereden kıvıla kesmiş güneşin bahçelerin üstünde yükseldiğini görünce, düşünmeyi ve tereddütleri bir kenara bırakıp paşaya kısa bir pusula yazdı: Onun duygularını paylaşabileceğini düşünüyor ve teklifini kabul ediyordu. Gençliği boyunca ona babasının hayali yol göstermiş, ama belirleyici dönemeçlerde hep annesi ansızın belirip izlemesi gereken yolu acımasızca işaret etmişti.

Bu kez de ayrı şey başına gelmişti. Öylesine tuhaf ve hassas bir durumdayım ki, diye düşünüyordu, ancak olağanüstü olanaklara sahip biri bana yardım edebilir. İçinde bulunduğu korkunç ve giderek katlanılmaz hale gelen belirsizlikten ancak meçhul bir alana sıçrayarak kurtulabilirdi. İnsanın elini sıkıca tutan, dingin bakışlı meçhul Türk paşası, huzuru ve himayeyi bulacağı Müslüman kadınların haremi, güvenliği ve çarşafı. Tüm bunlar inanılmaz görünse de, bütün yollar oraya çıkıyordu. Öyle olsun o zaman!

O andan başlayarak her şey hızla, hiçbir güçlük ya da duraksama yaşanmadan olup bitti. O zaman bu büyük paşanın ne kadar güçlü olduğunu gördü: Tüm dilekleri yerine getiriliyor, sadece resmî hizmetine değil, özel işlerine ilişkin tüm emirleri de anında ve en küçük ayrıntısına varıncaya dek uygulanıyordu. Geri kalanını görecektik ve öğrenecekti. Gördü ve öğrendi. Ne görüp ne öğrendiğini ise ondan başka kimse bilmiyordu.

Saide Hanım, evlendikten sadece bir yıl sonra birden değişmeye başladı. Sadece onun yanında yaşayanların fark edebileceği bu değişimler ansızın ve anlaşılmasız bir biçimde ortaya çıktı. İçmeye başladı. Başlangıçta yanında birileri olduğu halde, gülüp eğlenerek şekerli hanım içkileri içiyordu; sonra daha kuvvetli ve başa vuran içkilere geçti. Günün her saatinde, tek başına ve somurtkan bir yüzle, kuytu köşelere saklanarak içi-

yor, kaşarlanmış ayyaşlar gibi yüzünü duvara dönüp şarap veya konyak kadehlerini ardı ardına dikiyordu. Gözle görülür biçimde, hızla değişiyordu; belki de içki, o zamana dek sahip olduğu hal, tavır ve davranış tarzıyla taban tabana zıt yeni karakter özelliklerini ortaya çıkartıyordu desek, daha doğru olur. Şişmanladı, hatta sanki boyu uzadı; hareketleri ağırlaşp hantallaştı; daha düne kadar saf bir pırıltı ve ay ışığı tazeliği saçan büyük gözlerinin bakışları giderek sabitleşiyor, sertleşiyor, alaycı ve tahrik edici bir görünüm alıyordu. Konuştuğu kişiyi yerine mihlamak için kullanıyordu artık bu bakışları ve karşısına dikilip, hırçın ve boğuk bir sesle şu veya bu şey ya da doğrudan o kişi hakkında ne düşündüğünü hiç beklenmeyecek bir sertlikle yüzüne çarpıveriyordu. Kimi zaman öyle kaba ve yakası açılmadık sözler kullanıyordu ki, insan bunları nereden öğrendiğini merak ediyordu. Daha sonra genellikle iç karartan bir sessizliğe gömülüyor ve yüzünde çok kötücül bir can sıkıntısı ve iğrenme ifadesiyle bitkin bitkin oturuyordu. Zaman zaman hizmetçilerinden birine veya bir diğerine saldırma ihtiyacı duyduğu belliydi, bunun için en saçma sapan bahanelere sarılıyor, hiçbir bahane bulamayınca da birtakım nedenler icat ediyordu. Öfkesinin ve gazabının çemberi genişliyordu. Uzun süredir sadece personelle ve kendi altındaki insanlarla sınırlı kalmıyor, Ömer'i de kapsıyordu. Paşaya artık sadece "*mein Herr und Gebieter*", beyim ve efendim diye hitap ediyor, bu sözcükleri sinirli bir alaycılık ve hıçkırığı andıran hafif bir gülüşle birlikte telaffuz ediyordu.

Ömer Paşa ile Avusturyalı eşi arasındaki ilişki tuhaf, ama kesinlikle mutsuzdu. Başlangıçta güzelliği, kibarlığı, yapmayı bildiği şeylerle bu eksiksiz kadın Ömer Paşa'ya iştirilmemiş bir şans, bahtının olağanüstü bir armağanı gibi görünmüştü. Kadın ona o sevimli ve çevresine neşe saçan kaygısızlığı, kendine güvenli o gücü, bir zamanlar, kariyerinin başlarında ele geçirebileceğini sandığı, ama Türkiye'de sonsuza dek buna ulaşamayacağı için uzun süre önce vazgeçmek zorunda kaldığı o Avusturya stilini getiriyordu. Onda müzik yeteneği, tek başınayken bile koruduğu o zarif ve doğal duruş, her konuda ve her yerde

geçerli kusursuz bir zevk vardı; her an, her koşulda ne söylenmesi ve ne yapılması gerektiğini biliyor ve bunu hep büyük bir kolaylık ve zarafet içinde, hiç kuşku duymadan, hiç duraksamadan, bir an bile acaba başka türlü davranılabilir mi diye kendine sormadan söyleyip yapıyordu.

(Beklenebileceği üzere, tuhaf bir ilişkiydi bu; ne istenirse söylenebilir, ama mutlu bir ilişki olduğu asla ileri sürülemezdi. Zaten böyle durumlarda mutluluktan söz edilmemeliydi: Paşa, artık mutluluğunun hiçbir eksikliği kalmadığını düşünerek, bu genç kızla evlenmişti; kız ise her durumda yeni bir mutsuzluğa doğru yöneldiğini bilerek teklifi kabul etmişti; kestirme ve sıradışı bir yol izlemişti, ama işin özünü değiştirmiyordu bu, zaten hangi yolu seçse er ya da geç aynı sonuca varacaktı.)

Kostaş Nenisanu

Saide Hanım ve haremle birlikte, birçok hizmetkârın yanısıra pek sıradan sayılamayacak bir görevli de gelmişti. Bu görevli paşanın sofracıbaşı, veya kendi tercih ettiği unvanla söyleyecek olursak, majordomu, ya da metrdoteli Kostaş Nenisanu'ydu. Başaşçı olarak mutfakları denetliyordu; uşaklar onun emrindeydi ve hem öğle, hem de akşam yemeklerinde bir tür başteşrifatçı olarak davranıyordu. Ne yerleşik teamüller, ne de geleneklerde böyle bir iş, en azından bu biçimiyle öngörülmemişti. Paşa onu yanına, Türklerden çok yabancı diplomatlarla görüştüğü Bükreş'te kalırken almıştı.

Ömer Paşa'nın kalabalık hanesinde hem alaturka, hem de alafranga yemek yeniyor, uyunuyor ve giyiniliyordu. Paşa Türk mutfagını ve yatak takımlarını tercih ediyordu. Ama Madam İda, Saide Hanım olup, onun meşru eşi ve evin hanımı haline geldiğinden beri, yapılan birçok değişiklik ve yenilik hep Batılı âdetler lehine çalışmıştı. Söz konusu işin yaratılması da bu yeni icatlardan biriydi.

Kostaş başından itibaren Saide Hanım'ın kişisel himayesi altındaydı. Resmî adı *Antoine*'di, ama bu ismi ancak yabancı konukların önünde kullanıyorlardı. Konakta ona gerçek ismiyle sesleniliyor, Saraybosna sakinleri de aynı usule uyup,

ona Boşnak ağızıyla Kostaş diyorlardı.

Konakta yaşamöyküsü açık seçik bilinçlerin sayısı çok değildi, yine de herkes birbiri hakkında bilgi sahibiydi ve genellikle insanların en az duyurmak istedikleri şeylerden haberdar olunuyordu. Aslında hizmetkârları ve görevlileri birbirine düşüren kin, kıskançlık ve sonu gelmez kavgalar olmasa daha da iyi haber alınabilirdi, ama arap saçına dönmüş bu uydurma, ima ve iftira yumağı içinde gerçeği saptamak hiç de kolay değildi. Her insanın üç görünüşü olduğu söylenebilir: Birincisi, olmak istediği gibi, yani olma iddiasını taşıdığı ve kendini gösterdiği gibi görünür; ikincisi, ötekilerin onu tasavvur ettiği gibi görünür; son olarak da gerçekte nasılsa öyle görünür.

Kostaş, ömrünün ancak ikinci yarısı, o da kısmen bilinenlerdendi. Hakkında fazla bilgi yoktu, zaten o da geveze biri değildi. Rumence dışında birçok dil konuşuyordu: Yunanca, Türkçe ve işinin gerektirdiğinden de fazla Fransızca. Makedonca da bildiği için bizimkilerle de ilişki kurabiliyordu. Bu dilleri kendinden söz etmek dışında her işte kullanıyordu.

Zaten köklerini kendi de pek iyi bilmiyordu. Makedonya doğumlu olan babası gençliğinde Romanya'ya iş aramaya gelmiş ve Ploeşti yakınında bir soylunun yanına bahçıvan olarak girmişti. Yine bir göçmen ailesinden hizmetçi bir kızla evlenmişti. Genç yaşta ölmüştü. Kostaş onu hatırlamıyordu bile. O zaman bir uşak annesini baştan çıkarıp Budapeşte'ye götürmüş, ama iki yıl süren korkunç bir hayattan sonra ona ihanet etmiş, satmış ve kaderine terk etmişti. Annesi çok güzel bir kadındı. (Yoksulların nereden çıktığı anlaşılmayan ve sefaletin, hastalığın, cehaletin, çirkinliğin ortasında birden serpilip pırl pırl parlayan güzelliği vardı onda; bu tür güzellikler genellikle çabuk solar ve kötü biterdi). Elleri becerikliydi, çok canlı bir hayal gücü, olağanüstü bir taklit yeteneği vardı, konuşmayı severdi ve hikâye anlatma sanatının ehliydi. Kostaş, diğer kadınların onu büyük bir dikkatle dinlediğini ve öykülerinin onları çoğunlukla gözlerinden yaş gelinceye kadar güldürdüğünü hayal meyal hatırlıyordu. Kendisinin bundan hoşlanmadığını ve utançla kıskançlık karışımı bir duygunun onu

rahatsız ettiğini anımsıyordu; annesinin böylesi insanlara gösteri yapmasından utanıyor ve kendini sadece ona vakfedeceği ne başkalarıyla da ilgilenmesini ise kısıkanıyordu.

Evet güzel bir kadındı annesi, ama ayakları bir kez sürçtümü erkeklerin birbirleriyle yarışırmasına çitsiz bir bahçeye dalar gibi, çiğneyip ezdiği savunmasız ve zayıf güzel yaratıklardı. Erkekler onu kullanmakla kalmıyor, küçük oğlunu da istismar ediyorlardı. Çok çalışmanın, sefaletin ve Kostaş'ın o çağda tam anlayamadığı, daha sonra da düşünmek istemediği ve düşünmeye cesaret edemediği bozuk bir yaşamın etkisiyle, çok erken çöküp öldü.

Annesi ölünce, fırıncılık yapan ve soğuk içecek satan Make-donyalılar küçük çocuğu yanlarına aldı. Aldığı çok kıt gıdayı ve sırtına giydiği paçavraları ödeyebilmek için çalışıyordu. Ama bu kara saçlı ve mavi gözlü, yaşından büyük gösteren oğlan, ömrünün başlangıcında annesinin ve babasının hizmet ettiği "beyefendiler dünyası"na dönme isteğini besliyordu içinde. Prens Gika'nın mutfağında bir iş bulmayı başardı; bulaşıklara yardım ediyordu orada. Temizlik duygusu ve içindeki doğal düzen merakı onu izbe mutfaklardan çekip çıkardı. Yemek odasında hizmet eden garsonlara yardıma başladı; önce içki, sonra da yemek servisinde çalıştı.

Prensin evinin her şeye egemen majordomu yaşlı Tanaş Nisanu bu ince ve sessiz genç adamı, onun değerini, davranışlarının ve kılık kıyafetinin düzgünlüğünü hemen fark etti.

Tanaş şişman ve asık yüzlü bir adamdı; hiç itiraz kabul etmeyen bir sofracıbaşı olarak yaşlanmıştı; hem çok çalışmak, hem de asıl önemlisi itiraf edebildiği ve edemediği, hoş görülen ve görülemeyecek tutkuları onu çökertmişti. Yaşlı bekâr genç adamı resmen evlat edindi ve ona soyadını verdi.

Birçok uşak bu evlat edinme işlemini iğrenç dedikodularla yorumladılar; halbuki yaşlı sefihin ömründeki cömert ve hiçbir menfaat gütmeyen tek davranıştı bu belki de. Bununla birlikte üvey babasının himayesi sayesinde Kostaş kısa sürede baş garsonluğa yükseldi. Genç prens altı ay kalmak üzere Fransa'ya giderken onu da yanında götürdü. Efendisi Bükreş'e dön-

dükten sonra Kostaş altı ay daha yurtdışında kaldı ve İsviçre'nin, İtalya'nın, Avusturya'nın büyük otellerini ziyaret etti. O geri dönünce Tanaş işten ayrıldı ve kısa süre sonra da öldü: O zaman Kostaş, henüz otuzuna bile varmadığı halde, onun yerine geçti. Ömer Paşa'nın genç eşi prensten onu kendisine vermesini rica edinceye kadar bu görevde kaldı.

Kostaş bu değişikliği hemen kabul etmişti. Ömrünün en büyük bölümünü geçirdiği bu evi ve Bükreş'i terk etmek, yeni insanlarla bilmediği ülkelere gitmek, yeni efendilerine yolculuklarında eşlik etmek... Sanki kader ona dostça göz kırpyordu, hep beklediği o mucizevî kurtuluş sonunda belirmişti sanki.

Kostaş o zaman da çok tuhaf bir adamdı. Rahmetli üvey babası gibi bekardı, uzman kabul edildiği işi için yaşıyordu; hiçbir geçerli neden ya da kanıt yokken, kadınlardan nefret ediyor, genç ve güzel oğlanlara ilgi duyuyor diye adı çıkmıştı. Aslında çevresinde az sayıda tanıdık ve birkaç dostla kapalı ve namuslu bir yaşam sürüyordu; ama büyük hanelerin hizmetçilerinin yaradılışı böyleydi ve herkesi korkunç bir saldırganlıkla yargılandırı. Bununla birlikte prensin evinde, özellikle de yurtdışı yolculuklarında çok şey öğrenmişti. Aslında buna hayıflanılabilirdi de, çünkü bu bilgi sadece kendine ve çevresine daha öngörölü, gerçekleri daha iyi kavrayan bir bakış yöneltmekte işine yaramıştı. Hiç ardına bile bakmadan sürekli ilerlemeye çabalıyordu boşu boşuna. Terfi ettikçe geçmişine daha çok dönmek zorunda kalıyor, bu durum da onu sefil kökenleri ve içinde taşıdığı anlaşılmaz bedbahtlıkla daha sık karşı karşıya bırakıyordu. Kendisiyle ve çevresiyle ağır bir hesaplaşmaya girme ihtiyacı giderek huzursuz ediyordu onu. Herkese ıstırap veren böyle bir durum, daha anasının kucağında dayak yemeye başlayan, hüzünlü çocukluk anılarıyla dünyada tek başına kalan, içinde bulanık ve belirsiz eğilimler taşıyan bir erkeğe çok daha zor gelir.

Yaşı gelmişti artık, o kritik yaş: Kırkını geride bırakmıştı. Yaklaşan ihtiyarlıkla birlikte, harcanmış bir gençliğin geç kalmış krizleriyle hastalıklar iç içe geçiyor, varlığını ve kişiliğini tepeden tırnağa yenileme isteği ruhunu derinden sarsıyordu.

Kostaş, Ömer Paşa'nın hizmetine girdiğinde bu haldeydi; iyi idare edilmeyen bu evi adam etme işi tam zamanında karşısına çıkmış, kendinde yapmak istediği değişimle de örtüşmüştü; bir müddet sonra paşanın haremiyle birlikte Saraybosna'ya geldiğinde de aynı noktadaydı.

Kostaş konakta ve şehirde ayrıksı görünüşü ve kıyafetiyle dikkatleri üstüne çekiyordu.

Bedenin üstüyle altı orantısız, uzun boylu adamlardandı. Bacakları mı fazla uzundu, yoksa gövdesi mi fazla kısıydı, bunu söylemek zordu, ama en ufak hareketinde bile herkesten farklı yaratıldığı görülüyordu. Geniş ve cılız omuzların üzerinde bembeyaz yüzlü küçük bir baş. Kent sakinlerini en çok şaşırtan sakalını ve bıyığını tıraş etmesiydi. Sanki bir yel esmiş, o dağınık ve uyumsuz yüz çizgilerini bir araya getirmişti. En çok da büyük ağzıyla birbirine yakın koca gözleri dikkat çekiyordu; bu uzun kirpikli gözlerin üzerinde kapkara ve yay gibi kaşlar vardı. Ağzı, ağırlık kaldıran bir adamın veya keskin acısını gizlemeye çalışan bir hastanındaki gibi, genellikle sıkılıydı. Gözleri maviydi, ama bitkisel bir maviydi bu; yeni koparılmış, boyları farklı ve tam aynı renkte olmayan iki çiçek gibiydiler.

Yalnız ve kaygılıyken yüzü böyleydi ve ne zaman yalnız kalırsa kaygılanırdı. Ama insanlarla konuşmaya başlar başlamaz değişen yüzü, Kostaş'ın bir üstüyle, bir astıyla veya bir eşitiyle konuştuğuna göre, çeşitli şekillere bürünebilirdi. O sürekli büzülme halinden kurtulan ince dudaklarından o zaman tatlı ve sevimli ya da sert ve soğuk veya öfkeli ve kestirip atan sözler dökülürdü. Mavi gözlerindeki bakış baştan çıkarıcı, tatlı ve gönül okşayıcı ya da kayıtsız veya sert ve ölümcül olabilir, o zaman göz rengi çelik mavisine dönerdi. Tüm yüzü ani değişimlere açıktı. Çocuksu ve utangaç ya da ihtiyar, deneyimli ve kendinden emin, kibirli denebilecek kertede gururlu görünebilirdi. Hatta kimi zaman, koşullar dayattığında, bu yüzden bir gülümseme geçer ve dağınık, ayrı ayrı yüz hatlarını neredeyse güzel denebilecek bir bütün içinde bir araya getirirdi; ama bu gülümsemenin pırıltısı her şeye karşın biraz kuşkulu kalan gözleri asla tamamen kaplamazdı. Zaten içeriden gelmezdi bu

gölümseme, gözle görülmez bir reflektörün ışığı gibiydi; sohbetin konusuyla ilgisiz bir biçimde, şimşek gibi birdenbire çakar, sonra aynı hız ve kaprisle kayboluverirdi.

Bu adamın yağsız, sıırım gibi bedeni sabahın ilk ışıklarından gecenin ilerleyen saatlerine dek konağın içinde dolaşıp dururdu. Hiç gürültü çıkarmadan ve çaba harcamadan, ama güçlü ve kararlı bir biçimde her yere ustaca sızar, her köşe bucağa girip çıkardı. Aynı anda o ayrıksı yüzü karşılaştığı insanlara ve yerine getirmesi gereken görevlere göre sürekli değişirdi. Bir hadımağanın sükûnet ve güveniyle kadınlara ayrılmış bölüme girerdi, çünkü orada bulunan Saide Hanım bir emir vermek ya da akıl danışmak için ihtiyaç duyardı ona hep.

Giysileri de farklıydı ve konak personelinin geri kalanından çok belirgin bir biçimde ayrılıyordu. Alafranga kesimli gri veya kahverengi pantolon, göğüslüğü ve yenleri hafifçe kolalanmış kar gibi beyaz gömlek. Siyah ve sarı çizgili kumaştan, astarsız yelek. Boynunda altın bir iğneyle tutturulmuş beyaz fular. Konakta ondan başka başı açık dolaşan yoktu; seyrelmiş ve yeni yeni kırışmaya başlamış saçları dalgalı ve farklı boylardaydı. Yeşil veya vişne rengi, yumuşak maroken ayakkabılar giyerdi.

Bu şekilde giyinir ve o hafif, dalgalanan yürüyüşüyle her yere girip çıkar, işini neredeyse hiç göze çarpmadan yapardı. Aslında görevleri çok ve karmaşıktı. Konakta yenen ve içilen her şeyin hazırlanması işi ve sorumluluğu ona aitti. Onun denetimi ve katılımı dışında hiçbir şey ısmarlanmaz, satın alınmaz, seçilmez, ödenmez, hazırlanmaz ve sofraya getirilmezdi. Harım için şekerleme ve meyvalar, serasker ve konukları için çeşitli içkiler, olağan veya şatafatlı, alaturka veya alafranga öğle ve akşam yemekleri, tüm bunlar onun yetki alanına giriyordu. Mahzende, kilerde, mutfakta veya yemek odalarında bulunan her şey onun ciddi ve katı bakışları altındaydı. Bütün anahtarlar ondaydı. İsrafa, bozmaya, yıpratmaya, düzensizliğe ve hırsızlığa karşı verdiği sürekli mücadelede yorulma ve esneme nedir bilmezdi. Ömer Paşa'nın büyük evinin düzeni, temizliği ve titizliği kadar dinginliği, huzuru ve ünü de ona bağlıydı.

Konakta Kostaş'ın emrinde hizmet edenlerin hayatı hiç de kolay değildi. Mutfakta çalışan veya masaya servis yapan kadınları ve erkekleri o seçiyor, onların sağlığını, temizliğini ve davranışlarını şahsen denetliyordu. Avrupa usulü bir yemek servisi yapılırken, bir ip parçasıyla tabaklar arasındaki mesafeyi ölçüyor, şamdanları yerleştirip çiçekleri ve diğer süsleri düzenliyordu. Sadece aşçıların ve uşakların değil, satıcıların, baharatçıların ve vezire mal getiren herkesin canına okuyordu. Bir sepet dolusu patatesin içinden baş parmağıyla işaret parmağı arasında tuttuğu birini seçip alıyor -hep en kötüsünü bulurdu- burnuna götürüyor, sonra geniş bir hareketle ve yüzünde bir iğrenme ifadesiyle fırlatıp atıyordu. Bunun anlamı: Bu mal bu eve göre değildi. Ekleyecek de bir şey yoktu. Tartışmak veya kendini savunmaya kalkmak boşunaydı. Yeri gelir, istediği patatesler bulunmadığı için, arka arkaya üç teslimatı da geri çevirirdi.

Kostaş her yerde, tüm görevlerinde bir düzen, temizlik ve titizlik manyağıydı; tasarımlarını gerçekleştirirken sarsılmaz bir katılıkla davranırdı.

Bu tuhaf sofracıbaşı, çalışma biçimi sayesinde seraskerin yanında getirdiği ve tüm Saraybosna'nın konuştuğu mucizelerden biri haline geldi hızla. Ömer Paşa'nın mutfağının İstanbullu vezirleri bile kışkındırabilecek ünü kesinlikle onun özeninden ve manyakça inadından kaynaklanıyordu. Kostaş Nenisanu diri diri bu mutfığa gömülmüş, onun duvarları arasına hapsolmuştu. İşinin dışında ne yaptığını ve hadi yaşıyor diyelim, nasıl yaşadığını kimse bilmiyor ve merak etmiyordu. Bu çorak ve geri kalmış ülkede ince ve bol çeşitli bir mutfak için gereken her şeyi sanki sihirli değneğini kullanarak yoktan var eden bu zayıf ve çelimsiz adamın ne ilginçtir ki yenen ve içilen hiçbir şeye düşkünlüğü yoktu: Sanki konağı dolduran mızımız ve şımarık, ağzının tadına düşkün oburlar ordusunu besleyen o değildi. Onun gerçekten oturup öğle veya akşam yemeği yediğini gören yoktu. Eline ne geçerse onu yer, pişirirken yemeklerin tadına bakardı: Daha doğrusu yanmış bir parça ciğer, bir katı yumurtanın yarısı, ne bulursa onu ayaküstü

atıştırıverirdi. Hepsi o. Gerçi kimi zaman, sanki gizlenir gibi bir havayla odasına bir pasta götürür ve gece uyandığında onu atıştırırdı. Onun odası, geniş bir hol, birkaç ayrı bölme ve yüklük, ve büyük bir verandayla tam bir küçük daireydi aslında. Bu kişisel dünyasına kimse giremezdi. Boş zamanlarını orada geçirirdi. Hep aynı hizmetçi kadının temizlediği odalar rengârenk kumaşlarla kaplanmış, tablolar ve gravürlerle süslenmişti; konakta bunlardan utanç verici ve garip şeyler gibi kısık sesle söz ediliyordu.

Onun tüm düşlemi ve lüksü bu küçük daireyle şık ve seçme giysileriydi. Dışarıya nadiren çıkar, tek başına su kenarında dolaşır ve büyük yortularda kiliseye gidip âyinin en azından yarısına katılırdı. Serasker ona özel izin vermişti. Tek bilinen buydu. İşsiz güçsüzler, dedikoducular ne kadar uğraşırsa uğraşsın, bu muamma gibi adamda “gizli” bir ayrıksılık bulup çıkarmayı başaramıyor, hiçbir şey bulamayınca da -olmayan bir şey zaten bulunamaz- tamamen hayal ürünü varsayımlar ve uyduruk tahminler ileri sürüyor, her biri kendi özel isteklerinin, gizli eğilimlerinin ve itiraf edilmemiş kaygılarının birazını farkına varmadan Kostaş’a yüklüyordu. Kazanılması kolay bir savaştı bu, çünkü kurban hiç karşı çıkmıyor, iftiraların öcünü almıyor, dedikodulardan ve söylentilerden uzak duruyordu.

Eğer birisi çıkıp da bu iç karartıcı, kuşkucu ve inanılmaz ölçüde tutucu Boşnak ortamını tahrik edip öfkeliendirmeye, konakta yaşayan herkesi kendine düşman etmeye karar verse, her konuda Kostaş gibi davranmaktan daha iyisi gelmezdi elinden.

Konaktaki hizmetçilere ve çalışanlara karşı tavrı başından beri hiç değişmemişti: Bağırdığı veya sövüp saydığı hiç duyulmazdı, ama katıydı ve verdiği cezaların affı yoktu. Kimseyi aşağılamadan herkesin üzerine çıkma yeteneğine sahipti. Onun için iş ve hizmet dışında ötekiler yok gibiydi. Bu durumun belki de tek istisnası kahvecibaşı Ahmet Ağa’ydı; Kostaş ona karşı yardımsever ve dikkatli bir tutum takınıyor, ağır ve somurtkan kahvecibaşı da Kostaş’a çok hürmet ediyordu. Üstelik en başından beri iki adam kendi etkinlik ve çıkar alanla-

rının sınırlarını hiç konuşmadan çizmişler ve örtülü bir dostluk içinde, her biri hem kendini hem de diğerini kollayarak geçinip gidiyorlardı. Zaman zaman birbirlerini ziyaret bile ediyorlardı: Kostaş Ahmet Ağa'nın yanına arada bir uğruyor, Ahmet Ağa ise o ağır ve hantal yürüyüşüyle mutfağa daha sık da-lıyordu; ne de olsa pişen yemeklerin kokusunu içine çekmek söz konusuydu.

Kostaş bir ziyaretinde Ahmet Ağa'nın yanında iki Hristiyan kadın gördü; biri yaşlı, diğeri genç ve uzun boyluydu. Biraz kenarda duran yaşlı kadın kısık sesle Ahmet Ağa ile konuşur-ken, genç olan başı yukarıda, gözleri yerde, odanın ortasında heykel gibi bekliyordu.

Kostaş gidecekmış gibi yaptı, ama birden fikir değiştirip kal-dı; hatta kahvecibaşını çok şaşırtan bir davranışla konuşmaya karışmaya bile çalıştı. Kadınların yeni çamaşır getirdiklerini, yaşlının adının İvka, gencin ise Anca olduğunu öğrendi. Anca yaşlı kadına "teyzem" diyordu.

Kahvecibaşı İvka'yı iyi tanıyordu: İyi bir terziydi, ayrıca çöpçatanlık da yapıyor, bu iş ona dikişten daha çok para ka-zandırılıyordu. Ahmet Ağa daha önce de onunla iş yapmıştı: Ya-nında evinden kaçmış evli veya dul bir kız kalırdı hep; birini kapıladıktan sonra bir başkasını bulurdu. Tüm bu kadınları akrabası diye takdim ederdi. Ahmet Ağa, kadının bu boylu poslu "yeğeni"ni de o görsün ve gereken kişiye söz etsin diye yanında getirdiğini gayet iyi biliyordu.

Bu durum onun Konak çalışanı gururunu ve meslekî izzeti-nefsini yaralıyordu. Çileden çıkmıştı. Demek böyle ha, Saray-bosna'nın en sıradan pezevenk karıları bile seraskerin körpe et zaafını biliyor ve daha da kötüsü, önüne çıkan her kadını ko-nağa getirip kesesini doldurabileceğini düşünmeye cüret ede-biliyor, diyordu içinden. Üstelik duru ve açık yüzlü, ama ba-kışlarında küstah ve tahrik edici birşeyler olan bu uzun boylu, iriyarı kızın Ömer Paşa'nın asla hoşuna gitmeyeceğinden de emindi: Paşa atletik ve erkeksi kızları asla sevmemişti ve yaş-landıkça kırılğan bedenleri küçük oğlanları andıran yumuşak ve itaatkâr kadınlara merak salmıştı giderek.

Ahmet Ağa, İvka'nın gizli fısıldamalarına hiç aldırmadan bunu hemen ve yüksek sesle, sağını solunu hiç düşünmeden söyleyivermiş, tabii seraskerin adını ağzına bile almamıştı. Kadınlar çıkıp gitti; yaşlı kadın binbir türlü tatlı dil dökerek özür diledi, genç olan ise başı yukarıda, gözleri yerde, yontulmamış ve asık suratlı suskunluğu içinde sakin ve soğuktu. Eğer Kostaş hatırlatmasa, kahvecibaşı bu ziyareti unutup gidecekti. Ama aynı gün onu bir daha görmeye gelen Kostaş lafı beceriksizce dolandırarak iki kadın hakkında sorular sordu. Ahmet Ağa, hiçbir şeyi kaçırmayan kan oturmuş, puslu koca gözleriyle ona bakıyordu ve şaşırmış gibiydi: "Niye soruyorsun bunları?" Sonra daha iyi niyetli bir havayla, eğer istediği "buysa", elini çabuk tutması gerektiğini, çünkü o malın dükkânda fazla durmayacağını ve tereddüt eden müşteriyi beklemeyeceğini ekledi.

Ama Kostaş tereddüt ediyordu. Kaygıya kapılmış bir çocuk gibi sık sık Ahmet Ağa'yı görmeye geliyor, ondan nasihat ve talimat bekliyordu. İvka'ya gömlek ısmarlıyordu. Kadın ise gömlekleri teslim etmeye hep yalnız geliyordu. İyi para ödüyor ve yeni siparişler veriyordu. Hatta İvka'nın Bistrik'teki evine kendisi gitmeye başladı; önce küçük armağanlar verdi, sonra bunlar giderek büyüdü. Yaşlı kadın Kostaş'ı ve onun eli açıklığını iyi karşılıyordu, ama genç kızın adamla görüşmekten kaçındığı belliydi. İvka himayesindeki kızıdan bu cömert yabancıya iyi davranmasını istiyor, ondan daha çok para ve armağan sızdırabileceklerini söyleyip paylıyor, vezirin bu kadar zengin ve terbiyeli bir memurunu reddettiğine göre herhalde çıldırdığını söylüyordu. Ama ne onun ısrarları, ne de Ahmet Ağa'nın devreye girmesi Nuh deyip peygamber demeyen inatçı kızın suskun direncini hiç etkilemiyordu.

Anca genelde hiç konuşmazdı; ağzından dökülen az sayıda sözcüğü de sanki avurtları şekerleme doluymuş gibi dili dolaşarak, umursamaz ve dalgın bir havayla, ne dediğinin duyulup duyulmadığını, anlaşılıp anlaşılmadığını hiç düşünmeden telaffuz eder, karşısındakinin yüzüne bakmadan sanki kendi kendine konuşurdu. Kararlarını ve tavırlarını hem açıklaya-

mayan, hem de açıklamak istemeyen, kendi kendine yeterli o genç ve güçlü yaratıklardan biriydi. İvka ısrarı ve sövüp saymalarıyla onu usandırınca, bilmesi gerekeni bildiğini ve dünya yıkılsa o adamla gitmeyeceğini dişlerinin arasından mırıldanıyordu inatçı bir ifadeyle.

Haftalar geçiyor ve iş ilerlemiyordu. Ama Kostaş derinden, gözle görülür biçimde değişmişti. Bu sarışın ve sessiz kızın artık onun etine, tenine nüfuz ettiği hissediliyordu. Önce hoş bir gıdıklanma gibi hafif bir ürperti, sonra küçük bir alev halini almış, en sonunda da dur durak tanımayan bir yangına dönüşmüştü. Başını nereye çevirse Bistrikli bu kızın puslu, yarı bulanık görüntüsü gözlerinin önünden gitmiyordu.

Ona öyle geliyordu ki, o kadınla birşeyler yapabiliirdi. O büyük ve güçlü ellerinde, her davranışında, hatta dilsizliğinde görmüştü bunu. Bir izlenim değil, kesin bir kanı söz konusuydu. Hayatında hiç yapamadığı gibi tüm varlığıyla yanıp tutuşacağı o anı hissediyor, kendini onunla birlikte görüyor, neler yapacaklarını hayal ediyor, sevinçten kalkıp oynayacağı geliyordu. Boşu boşuna düşleyip durduğu o yakıcı ateşi sadece bu kadınla hissedebilirdi.

Bunun nereden kaynaklandığını, ne zaman başladığını sormuyordu bile kendine. Başlangıçta her şey yeni ve basitti; muradına ermeyi doğal buluyordu. Gerçi genç kız bu konunun lafını bile duymak istemiyor, hatta onunla karşılaşmamaya çalışıyordu, ama herhalde hep böyle gitmeyecekti! “Teyzesi”nin konaktaki tüm tanıdıklarına ikram ettiği bu zavallı, ciddi bir direnç sergileyecek değildi. Ahmet Ağa bile yakında teslim olacağı konusunda güvence veriyordu. Doğru söylediğine inanıyordu onun. Evet ama zaman geçiyor, kız hâlâ reddediyordu onu. İnanılmaz bir şeydi, ama kız onu istemiyordu! Başka ve daha güzel kadınlar kendilerini zengin Kostaş’a sunmuş, ama o hiçbirini istememişti; şimdi bu kız kendini sunmamakla kalmıyor, adamın tekliflerini de elinin tersiyle itiyordu. İstemiyordu, işte o kadar! Onu istemiyordu.

“İstemiyor!” Bu sözcükler içinde giderek daha sık yankılanıyordu; yakınma dolu bu nakarat onu öylesine doldurmuştu

ki, tüm iradesine karşın dudaklarından da dökölmeye başladı. Kimi zaman bir salonun ortalık yerinde durup, her yana çökmüş sessizliğin içinde “İstemiyor!” deyiveriyordu kendi kendine.

Başlarda mırıldanmakla yetiniyordu, ama ıstıraplı bir şaşkınlıkla ve adını koyamadığım kör bir öfkeyle dolu bu ünlem giderek güçlenip sıklaştı. Bazen işinin tam ortasında veya sokakta, dudaklarında bu ünlemle duruveriyor, bazen de geceleri o acımasız “İstemiyor!” sözüyle en derin uykusundan fırlayıp kalkıyordu.

Zaman zaman kendini sarsıp bir anlık da olsa içindeki ateşten ve gözlerini karartan o pustan kurtulmak için aklını başına topluyordu. O zaman her şey berraklaşıyordu: Bu kızı gerçekte olduğu haliyle arzulamıyordu aslında. Böyle anlarda kızın adını bile anımsamıyordu. Ona gereken kızın kendisine rıza göstermesiydi. Sonra içindeki ateş yeniden canlanıyor, şeytanî çark yeniden işlemeye başlıyor ve o güne dek varlığından hiç şüphelenmediği fantastik bir dünyayı gözlerinin önüne seriyordu. En önemlisi bu “istemiyorum”u yenmek, ona hâkim olmaktı. Onun, o sarışın ve sıkı, sert haliyle, ama kendini bırakmış ve boyun eğmiş olarak ayaklarının dibine serildiğini görmek istiyordu. Tüm istediği buydu. Ama kadın reddediyordu.

Bu tuhaf oyuna bir kez atıldıktan sonra geri dönülemeyeceğini fark etti; sonuna kadar gitmeye, para miktarını artırmaya, ne gerekiyorsa yapmaya hazırdu. Ama bunun hiçbir işe yaramayacağı görölüyor, bu da onu çılgına çeviriyor, en beklenmedik ve anlaşılmaz düşünce ve davranışlara yöneltiyordu.

İçinde neler olup bittiğini kimse tam olarak bilmese de, büyük bir şaşkınlık yaşadığı ve başına gelenleri anlayamadığı belliydi. Herkes onun akli karışık, kaygılı ve dalgın bir halde olduğunu, kendini ihmal etmeye başladığını, alışkanlıklarının, hatta çalışmasının bozulduğunu görüyordu. Bu beklenmedik yenilgisi çevresindekilerin gözünde değerini giderek düşürüyordu. O zamana dek kendinden uzakta ve aşağıda tuttuğu Konak ahalisinin düzeyine inmişti sanki birdenbire. Artık do-

kunulmazlığını yitirmişti. Ve pekçokları kaba, hoyrat bir kötü niyetle yanına gelip, kafa karışıklığından yararlanarak geçmişteki kibirinin intikamını alıyorlardı. Açık açık imalarda bulunuyor, hiç sormadığı tavsiyeler veriyor, sözde onun iyiliği için yardım teklif ediyor, insanların neler konuştuğunu ona yetiştiriyorlardı. O zamana dek “hizmetçiler”le özellikle kendisi ve sorunları hakkında konuşmayı hep reddeden adam kendini aşağıladığını, kendi gözünde değerini yitirdiğini bile bile, bu sözlere cevap bile veriyordu bazen. Artık ötekilere eskisi kadar gerekli değildi ve kendisi giderek başkalarına bağımlı hale gelmişti; kısa süre sonra çılgın tesadüflerin ve insan kaprislerinin insafına kalmış bir oyuncağa dönecekti. Yüzü bile tanınmaz haldeydi.

Bu beş veya altı hafta içinde Ahmet Ağa'nın sağduyusuyla öngördüğü şey de gerçekleşti: Genç kız, Rum Yorgo'nun şahsında bir müşteri ve efendi buldu kendine.

Rum Yorgo diye bilinen Yorgo Kalistrates, Saraybosna'nın en zengin ve nüfuzlu adamlarından, zengin toprak sahibi ve mültezim Fadıl Bey Şehoviç'in muhasebecisi ve sağ koluydu.

Hazinedarlık işini uzun ak sakallı, saygıdeğer bir ihtiyar olan Salih Ağa yürütüyordu, ama Fadıl Bey'in gerçek danışmanını Rum Yorgo'ydu. Güney Arnavutluk'tan olan Yorgo, uzun boylu, yakışıklı, terbiyeli, ağzı sıkı, kırk yaşlarında bir adamdı; özenle seçip iyi para ödediği kadınlarla kısa süren ilişkilere çok meraklıydı. Güzel ve güçlü Anca'yı da bu şekilde bulmuştu. Kadın Bistrik'teki “teyzesi”nde yaşamaya devam ediyor ve çağırdığında onun yanına geliyordu. Kostaş bunu biliyor (Konak'takiler haberi yetiştirmeyi ihmal etmemişlerdi), ama armağanlarını kabul edip ona umut veren Ivka'ya gitmeyi sürdürüyordu. Aslında Ivka onu Yorgo'ya tercih ederdi, ama Kostaş geleceği zaman evden çekip giden Anca'nın inatçılığına söz geçiremiyor.

Hep aynı sahne yaşanıyordu. Ivka zayıf parmaklarıyla genç kızın kolunu sertçe kavrayıp kapının eşliğinde durduruyor, sonra yılan gibi tıslayarak soruyordu:

- Nereye gidiyorsun beyinsiz? Onunla biraz otursan ne kay-

bedersin? Seni yiyecek değil ya. Senin iyiliğin için konuşuyorum. Bir beyefendi o!

Ama öteki kendini kurtarmak için çırpınıyor ve sözler ağzından dirhemle dökülse de, bu adamın gözlerinin çok tuhaf olduğunu, deli deli baktığını ve kendisini korkuttuğunu söyleyerek kararlı ve sabırsız bir şekilde itiraz ediyordu.

İvka ise Kostaş'ın gerçek bir beyefendi, görünüşü özenli, davranışları kibar bir adam olduğunu kanıtıyor, ne kadar yaşlı da olsa kendisine bile kibar davrandığını söylüyordu.

- Benden beklediğini senden istemiyor, diye yanıtlıyordu kız, o ağır ve karışık telaffuzuyla ve her seferinde "teyzesi"ni itip tam zamanında kaçıp gitmeyi başarıyordu.

Kostaş'a basık ve nemli odada İvka ile birlikte oturmaktan başka yapacak şey kalmıyordu. Sedirin üstü kumaş parçaları ve kadınların az önce üzerinde çalıştıkları işlerle kaplıydı. Rutubet, yarı karanlık, tüm bu yoksul ve daracık evren ona Bükreş'teki sefil çocukluğunu anımsatıyordu. İvka'nın anlamsız konuşmaları içine düştüğü ve giderek gömüldüğü üzüntüyü daha da artırıyordu. Ama sessizliği kırmalıydılar, yoksa her ikisi de sustuğu anda, dünya tersine dönmeye başlamış, her şey altüst olmuş izlenimine kapılıyordu. Tüm ömrü boyunca yavaş yavaş, büyük gayretlerle kurtulmaya çalıştığı o çocukluk dönemine batıyordu yeniden. Aşağılanmasının tüm ağırlığını sırtında hissediyor, kendine korkunç ve acınası bir merhamet duyuyor, sabırla inşa ettiği o Kostaş Nenisanu'nun işinin bittiğini fark ediyordu.

İrkildi ansızın, aklını başına toplamaya çalışırken pençeyi andıran tırnakları, pörsümüş yanakları ve o zavallı, yalancı yaşlı pezevenk gözleriyle karşısında oturan İvka'yı gördü ve kadınla sevimli, umursamaz bir havada sohbet ederken bu kızla tesadüf eseri karşılaşmasının kendisini fırlattığı, içindeki ve çevresindeki her şeyi de önüne geçilmez bir biçimde sürüklediği girdaptan çıkma konusunda belli belirsiz ama korkunç ve kesin bir karar verdi sessizce.

Birden sıçrayıp kalktı, sıkıntılı bir havayla çabucak müsaade istedi ve sanki peşinden şeytan kovalıyormuş gibi kaçıp gitti.

Bistrik'in dik ve delik deşik sokaklarından aşağı doğru inerken alışılmadık bir hızla yürüdü ve daha da hızlanmamak, ölümden kurtulabilmek için kaçan bir adam gibi koşmamak için kendini zorladı. Nerede olursa olsun, ne yaparsa yapsın bu kenti düşüncesizce içine düştüğü bir kapan olarak duyumsuyordu; ne zaman hangi çıkışa yaklaşırsa kendiliğinden kapanıyordu. Bu kızı ve ona sahip olma konusundaki bu saçma ihtiyacı tek başına ele almamalıydı: Aslında onun aklını karıştırıp bu şekilde davranmasına neden olan, dağları, nüfusu ve yaşam tarzıyla tüm Saraybosna'ydı. Karşılıklı iki çift laf bile etmediği bu kadın başka hiçbir kentte onu böyle yoldan çıkaramazdı, asla... Ama bu ülke lanetliydi, burada her şey kapalı, kötü, düşmanca ve çıkışsızdı; korkunç, inanılmaz bir yanlış anlaşma gibiydi; olup biteni dupduru göremeden, her şey bir açıklamaya kavuşmadan, yaşam normale dönmeden, şeyler alışılmış ilişkilerini ve gerçek boyutlarını bulamadan ezilip boğulacaktı onun altında.

Bir rahatlama peşinde gözlerini taşlı sokaktan ayırdı; kuzeybatıya doğru dönüp, kalçaları, karnı ve çıplak memeleriyle bir dev anasının sereserpe uzanmış bedenini andıran çıplak ve basık tepeyi aradı.

Ama gerçek işkence eve dönünce başladı. Aşkla döşediği ve o kadar sevdiği dairesi şimdi ona boş ve viran görünüyordu. Gece oldu; uyuyabilen için dinlenme zamanıydı bu. Ama o ya uyuyamıyor ya da saat başı uyanıyor ve Bistrik'li kızla yaşadıkları hemen gözünün önüne geliyordu; belki yüzüncü kez arap-saçına dönmüş bu yumağı çözmeye, açmaya uğraşıyordu: Aslında onu giderek karıştırıp, umutsuzca yeni düğümler atmakla kalıyordu.

Başlarda zihni açıkken kendine çok soğukkanlı bir biçimde hep aynı soruyu soruyordu: "Kim bu kız ve senin onunla ne işin olabilir?" Ama somut bir yanıt bulmaya çalışırken, kuşku-lar, öfkeler ve kötü anılar saklandıkları yerlerden çıkıyor, insan soyuna karşı büyük bir tiksinti ve kendine karşı gerçek bir kin uyanıyordu içinde. Ve tüm bunlar gerçek sahnelerde, yaşayan insanlarda somutlaşıyor, kendisinin de bu sahnelere yük-

sek sesle ve kocaman el kol hareketleriyle katılması gerekiyordu. Bu karmakarışık ruhsal çalkantı içinden zaman zaman Ahmet Ağa'nın odasında ilk gördüğü haliyle kız da gelip geçiyordu. Uzun boylu, güçlü kuvvetli ve kibirli, düzgün hatları, akça pakça teni, düz ve sarı saçları, beyaz ve güçlü elleri, donuk ve bakımsız tırnakları, kimsenin önünde eğilmeyen, hiçbir şeye takılıp kalmayan, ama her şeyi gören, sert ve buz gibi, düşmanca ve acımasız bakışları, kocaman yeşil gözleriyle, sanki merhametin ve iyilikseverliğin kapısına bile uğramadığı bir ülkeden geliyordu.

Tek söz etmeden, hiç gülümsemeden, sakın ve soğuk, ama kötü ve tehlikeli bir ifadeyle gelip karşısına dikiliyor, öylesine yakınına geliyordu ki ufkü tamamen örtüyor, sonra yavaş yavaş, hiç belli etmeden kalabalığa karışıp gözden yok oluyordu. Ama o kızı hep önünde görüyor, sadece onu görüyor, durumunu ona izah edip onunla konuşuyor, ama o hiçbir şeye aldırmıyordu; sanki gerçek bir kız değil de, uzun süredir içinde taşıdığı bir hastalık, birdenbire ondan kopup ayrıldıktan sonra ansızın yoluna çıkmış kuduz bir hayvan gibi üzerine saldıran kendisinden bir parçaydı.

Bu karşılaşmanın tüm öyküsünü bir kez daha kendi kendine anlatıyor, durumunu anlamaya çalışıyordu.

Birbirlerinden ölesiye nefret eden ve en korkunç felaketlerin başlarına gelmesi için karşılıklı beddua eden iki kişinin, her gün karşılaşp konuşup, nezaket gösterileri yaparak yaşlanmayı ve ölümü beklemeleri, ama asla açık çatışma veya karşılıklı iç dökme noktasına gelememeleri rastlanmadık bir şey değildir. Ama kimi zaman da insan tesadüf eseri, sanki gece karanlıkta ayağı bir taşla takılmış gibi, özel bir değeri olmayan, önemsiz birisiyle karşılaşır; yaşamın iflah olmaz bir biçimde harcanıp gitmesi için yeter de artar bu.

Daha düne kadar mutlu ve sakindi; bu canavar göz önünden uzaklaşsa, bulanmış düşüncelerini terk etse, var olmasa eski günlerine dönebilirdi yeniden. Ama hayır. Kız hep oradaydı. Ona dokunmayacak, o da ona dokunmayacak, ama hiç dokunmadan ölümüne neden olacaktı adamın: Bu karşılaşma

onu parçalayacak, un ufak edecekti. Adını bile doğru dürüst bilmiyor, ama bütün geceyi ona hakaret dolu lakaplar yakıştı-rarak, küfürler ederek geçiriyordu. Sesi kâh alçalıyor, kâh yük-seliyor; akli tamamen karışıp, ağzından dökülen sözcüklerin anlamı tamamen değişip, istek dolu yumuşacık çağrılar, tatlı sözler halini alana kadar sürüp gidiyordu bu durum.

Zaten bu uykusuz gecelerde olup biten her şey sürekli isim, görünüş ve anlam değiştiriyordu. Bazen de onun huyu değiş-i-veriyordu. Kısacık anlarda eksiksiz, neredeyse doğaüstü bir iç huzuru yaşıyordu birdenbire. O zaman kendine, durumuna, içini parçalayıp ona işkence eden her şeye tarafsız bir gözle bakabiliyor ve tüm bunların sıradan, bayağı, basit şeyler oldu-ğunun farkına varıyordu. Biraz irade çabası yetiyordu: Biraz dursa, aklını yoğunlaştırırsa, gözlerini kırptırırsa her şey sona erecekti. Üstüne ağır bir yük gibi çöken o kadın bedeni bir yaz günü gökte dağılıp giden bulutlar gibi yok oluverecekti. Ama yapamıyordu. Bunu yapamıyordu işte! Saraybosna'yı çevrele-yen tüm o boz tepeleri yayan dolaşmak, bu kurtarıcı göz kırpt-ısı için gereken gücü toparlamaktan daha kolay geliyordu. Ve ağır ağır yürüyen, ama ani, hızlı, ölümcül hareketleri çok iyi beceren o büyük hayvanların gövdelerini andıran bu devasa beden önüne dikiliyor, dünyayı görmesini engelliyor, soluğu-nu kesiyor, yaşamaktan alıkoyuyordu onu.

Uykusuzluk ve bu sonu gelmez düşünceler tarafından iyice yıpratılınca, yorgunluk ve soğuktan uykuya dalıyor, ama o za-man bile ne dinlenebiliyor, ne de huzur bulabiliyordu. Yine de onu kurtaran, ama eski, mutlu günlerdeki uykusuna hiç benze-meyen bu uyku içinde bile, gündüz yaşamı ne geçerliliğini yiti-riyor, ne de gözden siliniyor, sadece kılık değiştirmiş bir halde, yani iki kat daha ıstıraplı ve acımasız bir biçimde sürüp gidi-yordu. Bunun gerçek bir yaşam mı, bir karabasan mı yoksa ani bir ölüm mü olduğunu bile bilmiyordu artık. Düşünde gördü-ğü bu yaşamda sadece çok kısa zaman dilimlerinde gerçekleştirilmesi gereken yorucu işler ve ağır görevler vardı, kimse ona yardım etmiyor, herkes durmadan önüne engel çıkarıyor, her şey ondan bekleniyordu; her şeyden o sorumluydu.

Böyle bir işkence içinde sanki karanlıklarda yüzüyormuş izlenimine kapılıyordu. Boşlukta idi, ama ne yeri ne de konumu belliydi. Baş yoktu veya nerede olduğunu bilmiyordu, ama içinde düşünmeye hiç ara vermeyen biri vardı, düşünceye benzer birşeyler, yere yapışmış gibi duran sisten bile daha bulanık, daha yapışkan düşünceler etrafında dolaşıp azap veriyordu ona. Birkaç gün önce, daha dün bir sürü şey biliyor, onları bakışlarıyla okşayabiliyor, haklarında görüş sahibi olabiliyor, onları değiştirmeyi, düzeltmeyi veya ortadan kaldırmayı isteyebiliyordu. Şimdi ise hiçbir şey yoktu. Kendi adını bile unutmuş, etrafındaki her şey adını yitirmiş ve maddeleri biçimden, anlamdan yoksun kalmıştı. Hiçbir şey istemiyordu, bir tek küçük ayrıntı dışında, sürekli değişen bir ayrıntı. Ama bu ayrıntının en önemli özelliği de asla ne olduğunun anlamamasıydı, halbuki her şey ona bağlıydı. Ona hâkim olmak, yakalamak için gösterdiği tüm çaba hem boşuna oluyor, hem de ona ıstırap veriyordu. Oysa her şey oradaydı, başka hiçbir şey yoktu artık.

Kostaş böyle düşler görüyordu ve en korkuncu da, ne bu düşler ne de onlara eşlik eden azap, gündüz gerçekleşen, olağan davranışlar, istekler, duygular, düşünceler dünyasına ait değildi; her şeyin bir adı olduğu, bir yer işgal ettiği, bir anlama ve bir varlık nedenine sahip olduğu, insanların yaşadıkları, insanların başlarına gelen ve gelebilecek şeyler çerçevesinde yer aldığı bir dünyaya ait değildi bu düşler. Gördüğü düşler bir insana yakışmıyordu.

Örneğin bir türlü sıkı sıkı kapatmayı başaramadığı bir pencereyle mücadele ederken görüyordu kendini. İstedigi kadar itsin, uğraşsın, didinsin yine de iki üç santimlik küçük bir aralık kalıyordu; tamam, fazla büyük bir aralık değildi bu, ama yine de pencere gerektiği gibi, tamamen örtülmüyordu işte ve birçok şey, belki de her şey ona bağlıydı. Bu görülmez aralıktan ince, ama şiddetli, bıçak gibi keskin bir soğuk hava akımı içeri giriyordu. Üşüyordu, şeylerin olması gerektiği gibi olmadığı, beceriksizliğin ve işlere gereğince düzen verememenin onun kabahati olduğu düşüncesi bir türlü yakasını bı-

rakmıyordu. Yine pencereye saldırıyor, kâh var gücüyle, kâh ağır ağır, tedbirli bir biçimde, onu hileyle ele geçirmek ister gibi uğraşüyor, ama hiçbir sonuç elde edemiyordu. Kan bey-nine hücum ediyor, soluğu kesiliyor, boğulmaya başlıyor, ama buzlu karanlıklarla çevrili inatçı pencere yenilmezliğini koruyordu.

Bir başka seferinde, her gün yapmayı âdet edindiği gibi, mutfak, koridorları ve konağın tüm odalarını teftiş ettiğini görüyordu düşünde. Her şey yolunda, her şey yerli yerindeydi. Sobalar yakılmıştı, yemek pişiyordu, tüm hizmetçiler görevlerinin başındaydı ve işlerini yapıyorlardı. Sadece bir şey aksı-yordu: Birkaç gündür kimse külleri çıkarıp boşaltmıyordu. Tüm evi kül kaplamıştı, hizmetçiler ayaklarının altında her ye-re, hava akımı da bir odadan diğerine taşıyordu külleri. Kostaş böylesi bir ihmal ve düzensizlik karşısında küplere biniyordu. Başka zamanlarda yüzündeki en ufak kızgınlığı anlamaya çalış-san ve durmadan onun bakışlarını kollayan garsonlar yaptığı uyarılara ve sövüp saymasına hiç kulak asmıyorlardı; tüm di-ğer emirlerine itaat ediyor, ama külü kaldırmak için hiçbir şey yapmıyorlardı; üstelik gücü her şeye yeten şeflerine küllerin onun bilmediği bir şeyle ilişkili olduğunu göstermek için say-gısız ve alaycı havalara bürünüyorlardı. Kendisi dışında herkes haberdardı bundan. Ve onlardan yapmalarını istediği şey gül-lünç ve olanaksızdı. Öfkeye kapılıp külü temizlemeye ve sü-pürmeye kendisi girişiyor, ama külün hacmi artıyor, hareket etmeye başlıyor ve sanki canlıymış gibi kaçıyor. İçini korku kaplıyordu. Karşısında külden bir Sahra vardı ve diğerleri çölü mahsus fark etmiyor, o tek başına, umutsuz, bacakları gevşe-miş, kolları dermansız bir halde o çölün karşısında dikilip du-ruyordu; halbuki her şeyin derhal temizlenmesi gerekiyordu, çok önemliydi bu: Her şey ya da hemen her şey buna bağlıydı.

Üçüncü sefer saçma, karmakarışık ve tamamen anlamsız bir rüya gördü, ama tüm bu düşlerin temelinde hep aynı şey var-dı: Meçhul ve hükümrân maddi yasalara karşı umutsuz bir sa-vaş ve onlara hâkim olup haklarından gelme konusundaki umutsuzluk.

Ama uyanıyor ve bu onu kurtarıyordu. Düşün etkisinden çıkıp aklını başına toplayıncaya ve sükûnetine kavuşuncaya kadar biraz zaman geçiyordu. Yatağında tamamen uyanık bir halde uzun süre oturuyor, bağı yanarak bir önceki günün dağılmış parçalarını, bir deniz kazasından arta kalanlar gibi toplayıp bir araya getiriyor ve az önce rüyasında olduğu gibi bunu tam başaramıyordu bir türlü. Eğri büğrü yollarıyla, ayakta zor duran virane evleriyle o sarp ve yoksul varoşa gerçekten gittiğine, sokakta oynarken kem küm edip duran geri zekâlı çocukların ortasından, meraklı ve saygısız suratların sanki yarın mahkemede şahitlik edecekmiş gibi her hareketini gözlediği iki pencere sırasının arasından gerçekten geçtiğine inanamıyordu. Daha sonra da o lanet olası odada, o aşağılık ve tiksinti verici yaşlı kadının yanında bir dilenci gibi nasıl oturup kaldığını hiç anlayamıyordu. Öfkeden tirtir titreyerek yarından tezi yok hem kendisiyle, hem de ya üstünden aşmak ya da çevresinden dolaşmak gereken bir dağ gibi yoluna dikilen o dev anasıyla yaşamı pahasına hesaplaşmaya yemin ediyordu.

Ama ertesi gün de tüm diğerleri gibi gelip geçiyordu. Ve bir sonraki gün elleri kolları armağanlarla dolu yine Bistrik'e gidiyor, yine İvka'yı yalnız buluyor, yine İvka kızın "biraz önce çıktığına" onu inandırmaya çalışıyor, yine kahvesini zehir içer gibi içiyor ve utançtan, aşağılanmadan içi parçalanır ve büyük kararlar alma konusunda korkunç bir ihtiyaç bağrını yakıp kavururken o gülümsüyordu.

Tüm bunların böyle devam edip gideceği ve bu zayıf, seçkin ve terbiyeli yabancıнын çok geç ve beklenmedik bir biçimde sırtına giydirilen bu çılgın âşık rolünü oynamayı sürdüreceği sanılabilirdi. Ama hiç de öyle olmadı.

Böylesine akli karışan ve yolunu yitiren bu yaştaki bir adam her türlü etkiye açıktır; her an hiç beklenmedik bir yön tutturabilir ve ne kendisinin ne de kimsenin bekleyemeyeceği hareketlere girişebilir.

Konakta dedikodulardan, iftiralardan, çekiştirmelerden ve imalardan oluşan gözle görülmez bir ağ dokunuyor, düğüm oluyor, kopuyor ve yeniden dokunuyordu durmaksızın. En

önemsiz, kimsenin çekinmediği ve kimseye zarar veremeyecek insanlar bile iftira atabiliyordu. Aslında olayın düzeni şöyle kurulmuştu: İnsan hiyerarşisinin ne denli alt basamaklarındaysa, kapasitesi ve eğitimi, geliri ve itibarı ne kadar düşükse, iftira atmakta o kadar gayretkeş ve çatal dilli oluyordu. Burada, herkesin bildiği gibi, her görev bir diğerine düşmandı ve insan insanın kurduydı. Başka bir yerde bu kadar dar bir alanda ve bu kadar az sayıda insan arasında böylesine iğrenç ve şaşırtıcı dedikodulara rastlamak zor olurdu herhalde. Konakta insanlar öyle şakayla karışık karalanmaz, ölümcül bir biçimde, tutkuyula, kana susamışçasına iftira atılırdı. Yöntemli, hesaplı, önceden tasarlanmış, kin ve çıkara dayalı iftiraların yanı sıra, tesadüfen, fazla önemsemeden ve herhangi bir artdüşünce gütmeden, belli bir nedeni olmadan, sadece alışkanlık veya hinoğluluğunluk ya da kötülük yüzünden yapılan dedikodular da vardı. Ne zaman iki adam karşılaşırsa, iğrenç bir acımasızlıkla üçüncü bir şahsı karalamaya başlardı. Eli kolu bağlı, çıplak ve savunmasız birini işkencecilere teslim etmek gibi bir şeydir bu. Herkes tepesine biner onun. Onu tanırlar, onunla oturup lokma yemişlerdir veya onun yeminli düşmanıdır, hiç fark etmez: Herkes onu ortasından ikiye bölmeye, pestil gibi ezmeye, uzuvlarını kopartmaya girişir. Bir an gelir amaç unutulur, hat-ta kurban bile görülmez artık: Orada olmayan biriyle alay etmek, ona çamur atmak böyle bulunmaz bir zevktir işte! Daha sonra tekrar yüz yüze gelindiğinde, karşılarındaki şahsı iler tutar yanını bırakmadıkları, mahvettikleri o adam olarak görmezler: Ona selam verir, gülümser ve onunla birlikte orada bulunmayan bir üçüncü şahsı çekıştirmeye başlarlar.

Birbirlerini dengeleyip etkisizleştiren dedikodulardan kalın ve içinden çıkılmaz bir yumak oluşması böyle gerçekleşir işte. Artık hiçbir şey tam bilinmez, kimse neyin gerçek, neyin yalan ve iftira olduğunu merak etmez. Bu zehirli havayı solumaya, her türlü dedikoduya açık hale gelip, herkesi karalamaya alışılır. Ve gayet hoşnut, bağışıklık kazanmış bir halde uzun bir süre yaşanabilir böyle. Ama kimi zaman da olağanüstü bir durum ortaya çıkar, bir iftira oku haber verilmemiş

ka gibi saklıyordu onu. Hiçbir şeye güvenilemeyecek bir yaşamdaki son sığınak gibi bir şeydi. Altın fiyatına satın alınmış bu tuhaf, madenî nesneyi yardıma çağırmanın, onu çamaşırların ortasında gizlendiği karanlık yerden gün ışığına çıkarmanın zamanı gelmişti sanki.

Bu fikrin nereden aklına geldiğini kendi de bilmiyordu. Hiçbir belirgin niyeti yoktu. Dik kafalı kızı tehdit etmeyi düşünmüyor, hele ona ateş etmek aklından bile geçmiyordu. Hayır. Ama kendini öyle mutsuz, öyle çaresiz hissediyordu ki, çelik mavisi yansımalar içindeki bu siyah ve soğuk alet hem kendi durumunun elle tutulur bir ifadesi, hem de değerli bir dost, bir tür yardımcı, meçhul bir güce sahip bir tür muska gibi görünüyordu ona. Yolunu kesen ve her şeye kayıtsız kalan yarattığı ikna edebilecek meçhul bir güce sahipti bu alet.

Toprak hâlâ çıplak, güneş ise şimdiden yakıcıydı: İnsanın başını ağrıdan çatlatabilecek akşamüstlerinden biriydi. Kostaş Bistrik yolunu tuttu. Sırtında siyah takım elbisesi, boynuna düğümlediği ipek fuları, her zamankinden daha soluk benziyle sanki cenazeye gidiyordu.

Kapıdan girer girmez tütsü kokusunu aldı: Her cumartesi olduğu gibi eşyaları kumaşlarla örtmüş, evi yıkamış ve tütsülemişlerdi. İvka yine yalnızdı. Aslında Anca bir dakika önce oradaydı, ama perdelerin ardında gizlendiği yerden onun sokaktan yukarı çıktığını görmüş ve hemen başka bir odaya sığınmıştı.

Yan odada bir müddet kaldı, sonra hiç gürültü çıkarmadan alçak bir pencereyi açtı; oraya kolayca tırmanıp avluya atlayabilirdi. Ama atlarken bir çiçek saksısını devirdi. İvka ile birlikte sessizce kahvesini içen Kostaş sanki yüzüne bir şamar inmiş gibi ayağa kalktı: Loş koridoru koşarak geçip avluya çıktı. O zaman avlu kapısının kapandığını işitti. Sokağa fırladı ve duvarlara tutuna tutuna giden, zaman zaman da dönüp arkasına bakan Anca'nın yokuştan aşağı koşar adım indiğini gördü. Peşine düştü kızın. Anca hızlandı. Adını bağırarak seslendi ona birçok kez, sesi giderek yükseldi, ama kız hiç tepki vermedi; sadece yoldan geçenler bağıra çağıra birini takip eden bu ada-

mın farkına vardılar. Bundan dolayı acı, utanç ve öfke duydu ve hızlı yürümekten çok bu duygular kanını beynine sıçrattı. Seslenmeyi kesip hızlandı. Ama aralarındaki mesafe azalmaya başlayınca kız adımlarını iyice sıklaştırıyor ve elinden kurtuluyordu yeniden.

Ne zaman koşmaya başladığını hiç bilemedi: Koştuğunun farkına vardığında, ikisi de uzun süredir koşuyor olmalıydı. Herkes onlara bakıyordu. Onu görmüşlerdi ve artık vazgeçmek için çok geçti. Daha da hızlı koşmaktan başka yapacak bir şey yoktu. Onlar geçerken insanlar duruyor, dükkânlarından dışarı fırlıyor, bazıları birşeyler bağırıyor, ama o artık hiçbir şeyi net algılayamıyor; yoldan geçenleri bile kaçışıp duran gölgeler olarak görüyordu.

Büyük Kışla'nın önünde askerler ayaklandı, hatta bazıları peşine düştü, ama fazla sürmedi bu, sadece ne olup bittiğini görmek istemişlerdi. O zaman ilk kez yoldan geçenlerden birinin bu kadını savunmaya yeltenip araya girebileceğini düşündü. Ve ancak o anda göğsünün sol tarafında ağırlık yapan şeyin Amerikan revolveri olduğunu anımsadı. Koşmaya devam ederken tabancayı iç cebinden çıkardı.

Ama öfkeli bir adam tarafından kovalanan bu kadına yardım etmek için kimse kılını kıpırdatmadı, zaten kadın da tanımadığı adamlardan yardım istemeyi düşünmüyordu.

Miedenitsa sokağına saptı ve iyice hızlandı. Terlikleri ayaklarından fırlayıp cıkalı epey olmuştu; ayağında sadece çorap vardı ve adımları duyulmuyordu; halbuki kuru taş zemin Kostaş'ın ökçelerinin sesiyle cınlıyordu. Koyu renk saten şalvarının ağır kıvrımları Anca'yı koşarken rahatsız ediyor; bacaklarını serbest bırakmak için şalvarının önünü sağ eliyle tutup havaya kaldırıyordu. Nar rengi küçük fesinin altından çözülen iki kalın sarışın saç örgüsü sırtına sarkıyordu.

Hayatını ve en değerli şeylerini kurtarmak için nasıl koşursa öyle koşuyorlardı. Kızın iri ve ağır, ama genç ve güçlü bedeni şiddetli bir öz savunma çabası içinde var gücünü kullanıyordu. Uzun boylu, kambur ve zayıf Kostaş ise gücünü çelimsiz bedeninden değil de dışarıdan alıyordu sanki: Kendini

nasıl öne attığına bakınca hayatında ilk kez koşuyor denebilirdi; sanki bu duruma biraz şaşırıyor, ama kendini bundan alıkoymıyordu. Ne çocukluğunda, ne de gençliğinin en güçlü dönemlerinde sert oyunları, yarışmayı, ani hareketleri hiçbir zaman sevmemiş olan Kostaş şimdi koşuyordu, üstelik bunu şık giysiler içinde, yüzlerce çift kötü niyetli gözün önünde ve bir haydut gibi elinde tabancayla yapmak zorunda kalmıştı. Bu beklenmedik felaket ve geçmişte kalıp unutulmuş tüm diğer talihsizlikleri onu bu yarışa mahkûm etmişti ve insan böyle bir yarışa asla kaybedemezdi, gayet iyi biliyordu bunu; madem ki sokakta, herkesin gözü önünde bu işe girişmişti bir kez, o halde kazanmalıydı.

Güpegündüz, kentin göbeğinde, çılgın gibi koşuyorum, üstü başı açılmış bir kadını kovalıyorum, diye düşünüyordu. İnsan bunu rüyasında görse inanmaz! Ne olacakmış yani? İnsanlar hayatlarını binbir farklı biçimde yaşar, ama ister gizli gizli, tanıksız ve skandalsız, belki de kendi odasında ya da sadece düşüncelerinde veya rüyasında, ister herkesin içinde, törenle, müzik eşliğinde, seyircilerin çılgınlıkları ve kahkahaları arasında, isterse de böyle saçma, utanç verici, canice biçimde olsun, yaşamında bir kez koşmak her insanın yazgısında vardır. Gerçi birçok etken rol oynar bunda, ama kendimizden, kendi isteklerimizden ve niyetlerimizden çok kökenlerimize, eğitimimize, bize dayatılan yaşam tarzına ve çeşitli koşullara bağlı olduğu da kesindir. Elimizden bir şey gelmez bu konuda.

Her ne olursa olsun, herkes koşmak zorundadır.

Kadın bir kez daha, bu kez sağa saptı. Fadıl Bey'in konağına giden en kestirme yola girdiği açıktı; korunabileceği tek yer olan Yorgo'nun evi konağın hemen yanındaydı. Ah! Kostaş tabancayı kaldırdı ve koşmayı kesmeden ateş etti. Sanki gök gürlemişti. Anca'nın korkup duracağını düşünüyordu, çünkü silah sesi kadınları genellikle ürkütür. Ama hayır, bu kadın durmayacaktı. Ve boyun eğmeyecekti. Bir el daha ateş etti. Silah sesi dar sokakta yankılandı. Bir an duyduğu barut kokusu hemen dağıldı. Önlerinden kirli sarı renkte, büyük, sıska ve tüyleri dökülmüş bir köpek tabanları yağladı; tam bir Boşnak

köpeğiydi, sırtına incek sopanın habercisi olabilecek her hareket ve her gürültüden işkilleniyordu. Bir yerlerde korkudan çığına dönmüş tavuklar gıdaklayıp duruyordu. Birbirlerine seslenen erkeklerin ve kadınların sesleri geldi. Birileri neler olup bittiğini görmek için avlu kapılarını açıyor, kimileri de korkuya kapılıp avlu kapılarını çarparak kapıyorlardı. Birden çöken sessizliğin içinde avlunun birinden yükselen neşeli çocuk çığlığı çok net duyuldu:

- İşte bir düğün!

Bir düğün, evet! Şimdi hatırlıyordu.

Bir pazar akşamüstüydü. Varoşlardaki bir bahçede şenlik yapılıyordu; müzik vardı ve dans ediliyordu. Otların içindeki dul annesi onu kucağına oturtmuştu. Herhalde beş yaşındaydı. Kadınlar annesinin de diğerleriyle birlikte “kolo” yapması için ısrar ediyor, ama kadın ona tutkuyla sarılıp biraz saldırgan ve resmî bir tonla cevap veriyordu:

- Benim bütün dansım bu işte. Büyüdüğünde onu evlendireceğim ve onun düğününde dans edeceğim.

Ve sanki oğluyla dans ediyormuş gibi onu dizlerinde sıçratıyordu. Kostaş başını yere eğiyor, öfkeleniyor ve utanıyordu; annesinin ne kendinden ne de ondan böyle söz etmesinden hoşlanmıyordu. Ama bu sözleri unutmamıştı.

Bir el daha ve bu kez nişan alarak ateş etti. Kadın sol omuzunu silkip kolunu sallamış gibi geldi ona. Sanki duracaktı. Onu vurduğuna memnundu, ama bu bir an sürdü sadece, koşusunu yavaşlatmadı.

Kostaş'ın düğün alayı da sokaklardan böyle geçiyordu işte; çığlıklar, silah sesleri ve hayhuy içinde. Erkekler, kadınlar ve çocuklar dehşete kapılmış bir halde olan biteni seyredip dinliyorlardı. Belki bütün kenti böyle boydan boya geçeceklerdi, ama birden ilerideki yokuşun altında Fadıl Bey'in konağının uzun beyaz duvarı ve tam ortasındaki büyük kapısı belirdi. Tam o anda ikisi birden hızlandı...

Kızın bu yöne gideceği belliydi. Tüm sorun, ana avluya açılan büyük kapının açık mı kapalı mı olduğunu bilmektir. Eğer açıksa ondan önce içeri girecek ve kurtulacaktı; yoksa Yor-

go'nun köşedeki evine kadar koşmaktan başka yapacak bir şeyi yoktu, o zaman da adam onu kesin yakalayacaktı.

Kadın gözü kapalı atıldı büyük kapıya doğru ve kolu kaldıran tahta tokmağı sarsmaya başladı. Boşuna. Kapı içeriden sürgülenmişti. O zaman katili yüzyüze, cepheden karşılayabilmek için kedi gibi hızla geri döndü. Artık kaçmaya zamanı kalmamıştı. Sırtını yüksek kapıya dayamış, kollarını sanki adamın geçmesini engellemek ister gibi iki yana açmış bir halde durdu, ama fazla da beklemedi. Adamın bakışlarını yakalamaya çalıştı, ama o hiçbir yere bakmıyor, hiçbir şey görmüyordu. Tanınmaz haldeydi. Boşu boşuna ağzından bir söz çıkartmaya, konuşturmaya çalıştı onu. Artık bu adamdan insanî hiçbir davranış beklenemezdi.

Kolunu uzattı, başını arkaya doğru attı, çok yakından, kadının göğsüne nişan alarak iki el daha ateş etti. Bu iki mermi kadının bedenini kapıya çivilemiş gibi geldi ona, ama bu sadece görünüştü. Bir an sonra kadın düşmeye başladı. Yavaş yavaş, ellerini okşar gibi tuttuğu kapıdan ayırmadan, yere yığıldı. Önce dizleri büküldü, sonra gövdesi ve nihayet başı da düştü. Hiç gürültü çıkarmadan, özenle, yavaş yavaş yıkıldı ve ağır saten şalvarının oluşturduğu koyu renkli büyük dairenin içine gömüldü.

Kostaş bir adım geriledi. Revolveri çıkardığı ceketinin sol iç cebine yeniden koymak istiyor gibi, göğsüne götürdü. Ama bunu yapmak yerine silahın namlusunu kaburgalarının arasına dayadı ve bir el daha ateş etti.

Yoldan geçenler kaçıştı. Fadıl Bey'in konağından koşa koşa çıkan hizmetçiler olay yerine geldiğinde, Kostaş da hiç hareketsiz yatıyordu yerde; kadının şalvarının oluşturduğu halkanın kenarına kıvrılmıştı, ama hiçbir noktada onun bedenine değmiyordu.

Sonra

Sonra her şey deðiřti.

Ne ilginçtir ki, böylesine ayrıksı, ürkütücü ve anlaşılmaz olayların çalkantısı yatıştıktan sonra yapılması gerekenler en azından görünüşte son derece basit ve sıradandır. Bir doktor, bir belediye görevlisi ve Konak'taki bir subaydan oluşturulan heyet. İşlediği cinayetin ardından intihar eden adamın ve kendisini istemediği için öldürdüğü kadının kanlarını yıkamak için iki kova su. Sonra gece vakti, iki farklı yerde, cenaze merasimi yapılmadan, kutsanmamış toprağa, mezarlığın hemen dışına defnedilen bedenler. Sonra bütün bunlar, kanları çekilmiş iki cesetle birlikte, sonsuza dek iki isimsiz mezara gömülmüş gibi, yok olup gitti.

Ama hemen ardından, ertesi gün dava yeniden ortaya çıktı, alevlendi ve yeni, değiştirilmiş, boyutlandırılmış, güzelleştirilmiş veya saçmalık noktasında kılık değiştirilmiş bir halde büyümeye ve önce konakta, sonra da tüm Bosna-Hersek'te yol almaya başladı. Kostaş'ın ve meçhul kızın talihsiz dramından herkes kendi çapına, ihtiyaçlarına ve düşlem gücüne göre bir öykü çıkarıyordu.

(Anılarımızda, kendilerini korumaktan aciz zavallı ölülerden yararlanır, yaşayanlar arasında daha rahat yükselmek için ölülerin bile sırtına basarız.)

Konakta her şey daha o akşamüstü başladı. Haberi Ahmet Ağa'nın yamaklarından biri getirdi. Çocuk doğru kahvecibaşının yanına koştu, ama anlaşılmayı, birbirlerine laf anlatmayı başaramıyorlardı. Yamak soluk soluğa kem küm edip duruyordu: "Anlaşılan, anlaşılan Kosta efendi öldürmüş, kendi de ölmüş... ölmüşler"; kötü haberlerden hep kuşkulanan ve soluk soluğa kalmış, aceleci insanlardan nefret eden Ahmet Ağa bildiklerini anlatmasına bile fırsat bırakmadan sözünü kesiyordu.

- Sağlığı yerinde olmayan sensin.

- Öldü diyorum sana, öldü...

- Eşşek sıpası.

Kimin öldürdüğü, kimin öldürüldüğü, bütün bunların nedeni çocuğun aklından uçup gitmişti. O sırada erkân-ı harp dairesinin bulunduğu karşı binadan bir subay çıkageldi. Hiç sinirlenmeden, açık ve özlü bir dille dostunun başına neler geldiğini kahvecibaşına anlattı. Şişman adam hiç kıpırdamadı, ağzından tek söz çıkmadı, sadece dilini defalarca üst dudağının üzerinde gezdirmekle yetindi; sanki o güne dek bilmediği, şüpheli bir yemeğin tadına bakıyordu. Bakışları tuhaf bir biçimde sabitleşmiş ve kaygılanmıştı.

Erkân-ı harp karargâhında Kostaş'ın yazgısı çoktan bir "dava dosyası" haline gelmiş, üzerine bir numara konup "gizlidir" ibaresi eklenmişti. Soruşturmayı seraskerin güvenlik servisinin şefi olan Binbaşı Sabit, nöbetçi subayın raporuna dayanarak bizzat yürütüyordu.

Bir meslekle uğraşan bin kişi içinde yaptıkları işe gerçek bir eğilim duyan ve yetenek gösteren on kişi çıkar en fazla. Binbaşı Sabit bu sayının içindeydi kuşkusuz.

Ufak tefek, güçlü, temiz ve bakımlıydı; mükemmel biçilmiş siyah süvari üniforması giyerdi. Yüzü sanki sıcak dağ güneşi altında kalmış gibi hep yanıktı, saçları ve kısa bıyıkları ise bakır rengiydi; bu bıyıkların altında beyaz ve düzgün dişleri çok nadiren görünür; ama bunu bir tebessüm sanan da çok aldanırdı! (Onu tanımayan ve hep yanık yüzüyle gözlerindeki canlı pırıltıyı görenler içkiye düşkün olduğunu sanabilirdi; oysa binbaşı sudan ve meyva suyundan başka bir şey içmez, onlar-

da bile aşırıya kaçmazdı). Az ve genellikle ağır ağır hareket eder, güçlü ve beyaz elleri çoğunlukla hareketsiz dururdu. Terbiyeli ve kibardı, ama herkese karşı aynı soğuk terbiyeyi ve sakin, kişisellikten uzak kibarlığı sergilerdi. Hem yaşamında hem de işinde mesafeli, görüşlerinde ılımlı, ama aynı oranda katı ve kararlıydı.

Evinde düzen ve rahatlık egemendi. Hareminde iki kadın vardı. Daha yaşlı olan İstanbul'un iyi bir ailesindendi ve kısır-
dı; güzelliği ile nam salmış diğeri ise gençti ve ona üç güzel çocuk vermişti. Ömer Paşa'nın sağ kolu olan binbaşının kimseye ihtiyacı yoktu, ama başkaları açısından o vazgeçilmezdi; hep kendinden emindi; hem meslek gereği olarak, hem de özel merakı nedeniyle başkalarının görmediği veya görmeye çalışmadığı şeyler onun gözünden hiç kaçmazdı. Çevresindeki insanları sakin ve kayıtsız bir havayla gözlemlerdi; ama onların kişiliğinde veya tavrında bir çelişki, bir anormallik veya bir kusur ortaya çıkar, kanunları veya kurulu düzeni ihlal ederlerse, hemen onun ilgisini çeker ve kendiliğinden onun etkinlik alanına girerlerdi. Gerçek bir polis içgüdüsüyle tüm dikkatini ortaya çıkan çatlağa yoğunlaştırır, onu dikkatle, büyük bir gayretle, ama duygularını işe katmadan, taraf tutmadan, aşırı katı bir tutuma sapmadan, ancak gerektiği kadar kurnazlık ve şiddet kullanarak tepeden tırnağa incelerdi. Bu görevi yerine getirirken yürekli ve vicdanlı, yöntemli ve acımasız bir tavır sergilerdi. İster en önemsizi, ister en ciddi ve kanlı olsun, her davayı aynı sükûnet içinde, sanki bu yeryüzündeki yaşamın çerçevesini aşan, daha uzak ve yüce bir amaç için çalışıyormuş, sanki davranışlarından her biri bu amaca ulaşmayı sağlayan küçük birer ayrıntıymış gibi yürütürdü.

Binbaşı subayın raporunu sakin sakin dinledi. Bir an bile duraksamadan onu sivil vali Hayreddin Paşa'ya gönderip, mülkî erkten, seraskerin kişisel personelinden birisi söz konusu olduğu için, bu soruşturmanın orduya bırakılmasını talep etti.

Binbaşı, hiç Hayreddin Paşa'nın cevabını beklemeden -seraskerin kendisini destekleyeceğinden emindi- Kostaş'ın daire-sinin kapısını kırdırdı ve aramaya bizzat nezaret etti.

Daireyi arayan çavuşların yüzlerinde, sandıklarda ve dolaplarda buldukları şeyler karşısında kapıldıkları şaşkınlık duygusunun tüm ayırtılarını okumak mümkündü. Ve Binbaşı Sabit orada olmasaydı, lüks giysilerin, tuvalet eşyalarının ve varlığından bile haberdar olmadıkları sayısız ufak tefegin zihinlerinde uyandırdığı düşünceleri şakalar, kahkahalar ve küfürler eşliğinde yüksek sesle dile getirirlerdi kuşkusuz. Ama şimdi kendilerini tutmaları ve başları yerde, hiç ses etmeden mücevhherlerin, giysilerin, kitapların ve tabloların tek tek listesini çıkarmaları gerekiyordu.

Tutanak tamamlanınca, binbaşı odanın kapısını mühürletti. Tuvalet masasının üstünde, mürekkep hokkasıyla rih şişesinin yanında duran birkaç sayfayı da yanında götürdü. Sayfaların ikisinde Rumence kalemle alınmış mektup başlangıçları vardı. Çeviri sonucunda, bunlardan birinin Bükreş'teki bir dostaya yazıldığı anlaşıldı; yarıda bırakılmış ve kâğıt buruşturulmuştu. Diğeri ise Saide Hanım'a hitaben yazılmıştı.

"Size diz çöküp yalvarıyorum saygıdeğer hanımım, bana fazla kızmayın..."

Mektup burada kesiliyordu ve yazılanların üstüne kalemle iki kalın çizgi çekilmişti.

Binbaşı bu kâğıtları açtı, buruşukluklarını düzeltti ve gümüş kilitli deri bir çantanın içine yerleştirdi.

Tam o sırada subay, Hayreddin Paşa'nın cevabıyla birlikte geldi. Cevabı yaver imzalamıştı gerçi (o da binbaşı rütbesindeydi), ama sert ve hırçın üslûbundan Hayreddin tarafından yazdırıldığı anlaşılıyordu. Paşa soruşturmanın kendi görevlilerinden biri tarafından yürütülmesi gerektiğini, kanunun bunu öngördüğünü, çünkü cinayetin kentte, kamuya açık bir yerde işlendiğini belirtiyordu; ama ordudan bir subayın da soruşturmaya iştirak etmesine karşı çıkmayacaktı. Askerî erkle mülki erk arasında yeni bir ihtilaf çıktığı belliydi ve bu durum iki taraf açısından da muhtemelen olayın kendisinden daha ilginç ve önemliydi. Ama cevabında kullandığı sert üslûba karşın, paşanın bir kez daha boyun egeceği de belliydi.

O akşam serasker Binbaşı Sabit'in gelip rapor vermesini rica

etti. Hızla aynı görüşte uzlaştılar, çünkü Kostaş'ın işlediği şaşırtıcı cinayetin orduyla veya siyasetle hiçbir ilişkisi olmadığı açıktı. Tabii ki bir soruşturma açılması gerekliydi, ama sonucu şimdiden belliydi. "Cinnet geçirdiği için...vb". Diğer yandan ve asıl önemlisi de buydu, en küçük bahanede Konağı ve oradan çıkan her şeyi eleştirip karalamaktan geri kalmayan bu kentte mutlaka dolaşmaya başlayacak dedikodulara ve iftiralara karşı da derhal önlem alınmalıydı.

Serasker ve polis şefi bu tuhaf ve tatsız davanın esasını halletmişlerdi. Binbaşı, Demirbaş diye de bilinen Yunus Efendi'yi ve kendi yardımcısı, aynı zamanda en yakın mesai arkadaşı olan Rusçuklu İdris Efendi'yi ertesi gün için çağırttı. Yunus Efendi soruşturmayı yürütecek, İdris Efendi de vazgeçilmez tutuklamaları yapıp, cinayetin halk içinde uyandıracığı tepkileri kollayacaktı.

Seraskerin kalabalık maiyeti içinde kaybolmuş iki başka kişilik de böylece sahneye çıktı. Sabit'in yardımcısı Rusçuklu İdris Efendi ve kadı Yunus Efendi. Onlar hakkında da birkaç söz etmek gerek.

Ömer Paşa'nın ordusunun askerî hâkimi yetenekli ve usta bir hukukçu olan Zeynel Efendi'ydi; hiçbir hırsı olmayan, gününü gün etmeyi düşünen bir keyif ehli olmasaydı mutlaka daha önemli ve yüksek bir mevkie gelirdi. Saçları erken dökülmüş, ak kaşlarının altında canlı ve akıllı gözleri hemen fark edilen bu geveze ve heyecanlı adam gözüpek hükümleri ve asla rüşvet kabul etmemesiyle nam salmıştı. Daha önce başka seferlerde de Ömer Paşa'ya eşlik etmişti. Erkân-ı harpte yapacak az iş çıkıyordu. Birliklerdeki hırsızlık, kavga davaları ve ihtilaflar askerî disiplin çerçevesinde hallediliyordu. Sadece en ağır davalar onun önüne geliyor, ama mizah duygusu ve uzlaştırıcı mizacı sayesinde bu davaları da olabildiğince basitleştirip en basit ifadelerine indirgiyordu. Bir "dava"yı önce şişirip karmaşıklaştıran, daha sonra da ne kadar becerikli ve bilgili olduklarını göstererek hükme bağlayan kadıların tam zıttıydı.

Ömer Paşa, Bosna'ya doğru yola çıkarken, hızlı yargılamalar, kestirme mahkûmiyetler, belli muhakeme usullerini ve gerek-

çeleri beraberinde getirecek müsadereler yaşanacağını ve Zeynel Efendi'nin bu tür davalar için en uygun kadı olmadığını biliyordu elbette. Bu nedenle, Sabit'le de anlaşarak ve Zeynel Efendi'nin de rızasını alarak, Demirbaş denen Yunus Efendi'yi de ikinci kadı olarak yanına almıştı.

Yunus Efendi uzun boylu ve sarsak bir adamdı; kara bıyıklarını düzgün hatlı beyaz yüzünden aşağı doğru sarkıyordu hüzünlü bir biçimde; jestleri çok resmî ve yapmacıktı, büyük, soğuk gözlerinde sabit bir bakış vardı. Şakadan hiç anlamaz ve hazzetmezdi. Hiç gülmez ve karşısındaki güldüğünde ne yaptığını, kendini nasıl bir tehlikeye attığını bilmeyen biriyle karşılaşmış gibi şaşkın şaşkın bakardı. Kibarlık gereğince gülümsemeye çalıştığında, sanki hapsiirmek istiyormuş da hapsiiramiyormuş izlenimini uyandırırđı insanda. Çoğunlukla inatçı bir suskunluğu korur ve söz aldığıında, yüksek ve tumturaklı bir sesle, sanki bir hükmün gerekçelerini okuyor veya kanun maddelerinden alıntı yapıyor gibi konuşurdu.

"Yetkin bir hukukçu" olarak kabul ediliyor ve hukuk ilminin içyüzüne, yeralıtına inmeye, araştırmayı insan ilişkilerinin gizli köklerine dek götürmeye alışkın görünüyordu. Bu derinliklere indiğinde korkunç şeyler görüyordu herhalde. Ve yenden insanların arasına çıktığında asla tamamen silinmeyen buz gibi donmuş bir dehşet ifadesi yüzüne yapışıp kalır, onu çarpıtırđı. Aşağıda gördükleri ve öğrendikleri, kanunun sözcüğü sözcüğüne çıplak ve katı anlamı dışında, ondaki tüm güven duygusunu öldürmüştü. İçinde insana karşı hiçbir affedicilik, sevgi veya merhamet izi kalmamıştı; yaklaşımlarında ve hükümlerinde insanları varlıklar hiyerarşisinin en alt basamağına yerleştiriyordu. Onlar kanunun serbestçe hüküm sürmesini ve ödünsüzce uygulanmasını sağlayan birer nesneden başka bir şey değildi; onları sadece yargılamayı biliyor ve eşyaları, kumu veya cansız bir taşı nasıl yargılasa, onları da öyle yargılıyordu.

Daha çok gençken İstanbul'da usta bir hukukçu, kanun hakkında çok bilgili, gayretli bir memur, devlet çıkarlarının amansız bir savunucusu diye ün yapmıştı. Mesleğini çok yüce buluyordu -kanunların yorumlanması ve yaşamın karmaşık

tezahürlerine uygulanması- ve bu meslek onu ayrı ve özel türde bir canlı haline getirmişti.

O etrafındaki dünyayı sadece çalışma alanı ve kendi yeteneğini sergileyeceği bir saha olarak gören, her zaman kendisiyle ve vicdanıyla barışık bir kadı-adamdı. Ve herkes böylesine yetkin bir hukukçunun hem her türlü iyiliğe, hem de her türlü kötülüğe tam bir ruh dinginliği içinde kadir olduğunu bilir. Varoluşun ve doğrudan yaşamın gerçeğiyle en ince bir biçimde oynarken tek amacı onlara söylediği yalanlar aracılığıyla, körü körüne mutluluğu veya mutluluk sandıkları şeyi ararken doğru yoldan sapanları tutuklamak, maskelerini indirmek ve “hak ettikleri cezaya” çarptırmaktır.

O, hükümete ve devlete yararlı soydan bir hukukçu-adamdır, çünkü olağanüstü bir yeteneğe sahiptir: İktidar kendinden daha zayıf bir davacıyla veya bir şahısla ihtilafa düştüğünde, kanun metinlerini karıştırıp, açık ve ikna edici bir biçimde devleti haklı gösteren bölümleri hızla bulup çıkarmakta üstüne yoktur. İktidarın en üst katı, elinin altında böyle bir adam bulundurma ihtiyacı duyar sık sık. Özellikle de kargaşa dönemlerinde. Bu tür adamlar “yararlıdır”, şefleri onlara iyi gözle bakar ve bazen aylarca hiçbir şey yapmadan otursalar bile iyi ücret alırlar. Çünkü yukarılarda alınmış bir kararın vazgeçilmez hukukî temelini oluşturma zamanı geldiğinde, Yunus Efendi'lerin bilgisine ve ustalığına ihtiyaç duyulur. Zorla veya basit bir fermanla elde etmekte zorluk çekilecek bir sonuç, onun sayesinde üstelik hiç vakit kaybetmeden kolayca dayatılabilir.

Kadı ve devlet savunucusu rolünde korkunç ve kılıç gibi keskin olan bu Yunus Efendi, kişisel ve aile yaşamında genellikle burnunun ötesini göremeyen bir salak ve tam anlamıyla ciğeri beş para etmez tekidir. Bunu anlamak için, seraskerin yanında çalışanların karakterlerini saptamak sanatının ustası olarak kabul edilen ve bu katı, ödünsüz hukukçudan Allah bilir neden nefret edip, onu gerçekten aşagılayan kahvecibaşına başvurmak yeterlidir. Ona göre Yunus Efendi tehlikeli bir budaladır; sağ elinin üç parmağına sürekli mürekkep bulaştı-

ğı için insanlar onu akıllı biri sanır, ama o zehirli mürekkebiyle en iyi insanın bile mahvına yol açabilecek, tüm bir aileyi, hatta bütün bir kenti veya memleketi yok edebilecek kalpsiz bir yaratıktır.

Aslında Yunus Efendi donuk ve iç karartıcı bir adamdır. Kişisel yaşamı, sevinçleri ve tutkuları yoktur; yaşamaktan zevk alacağı yerde yargılamaya ve cezalandırmaya mahkûm edilmiştir. Üstelik kimin kimin akrabası olduğunun artık iyice karıştığı gülünç ve kalabalık bir ailesi vardır. Hasta karısının ve beş çocuğunun dışında -hepsi kız-, yarım düzine baldızı, onların teyzeleri, kuzinleri ve çok sayıdaki çocuğu da yanındadır. Tüm bu kişileri giydirmek ve beslemek zorundadır; bu kalabalık durmadan para harcar, yemek yer, ölçüsüzce har vurup harman savurur, evin reisinin ceplerini boşaltır; çocuk haykırışlarından ve öfkeli kadın kavgalarının insanı sağır eden gürültüsünden, ev durulmaz haldedir. Bu ürkütücü kadı ise evindeki kavgalarda aciz kalmakta, elinden zavallı bir tanık ve aciz bir kurban olmaktan başka bir şey gelmemektedir. Herkesi yaşatan odur, ama evde onu seven ya da sayan kimse yoktur. Bu nedenle Yunus Efendi, yüksek mevkiine ve dolgun ücretine karşın, asık bir yüzle ve hiç konuşmadan eski bir ceket ve delik pabuçlarla dolaşır ve herkese biraz borcu vardır.

Kostaş Nenisanu'nun "talihsiz" davasını olabildiğince hızlı ve eksiksiz biçimde aydınlatmaya yönelik soruşturmayı ve davayı yürütme işi ertesi sabah Demirbaş da denen Yunus Efendi'ye verilecek ve o da hiç kuşku yok ki bu görevin altından alnının akıyla çıkacaktı.

Seraskerin bu davada görevlendirilecek diğer adamı olan İdris Efendi, Sabit'in başmuavinliği gibi önemli bir mevkideydi. Sabit'in ilginç bir çalışma tarzı vardı. Her "dava"yı bir mesai arkadaşı aracılığıyla yürütür, bu da genellikle İdris Efendi olurdu. Çok istisnai durumlar dışında, kendisi asla öne çıkmazdı. Yanında olup bitenlerin sanki millerce uzağında durur, yerin veya suyun altına girmiş de yok olmuş gibi davranırdı. Çekildiği köşeden mesai arkadaşları aracılığıyla bilgileri toplar, sanki cansız nesnelerle uğraşıyormuş gibi ölçüp biçer, he-

sap yapardı; daha sonra kitaplarını ve kayıtları dikkatle inceler ve ancak her şeyi enine boyuna inceledikten, tarttıktan, ölçüp biçtikten sonra ne yapacağına karar verirdi. O zaman seraskeri tüm dava hakkında bilgilendirir ve onun da onayını alarak kararın infazını çalışma arkadaşlarına veya gerektiğinde yetkili mahkemelere verirdi.

Davaları böyle yürütür, her şeye kendi karar verir, ama kamuoyunun önüne çıkmak, sorumluluğu üstlenip halkın gözünden düşmek işini yanında çalışanlara bırakırdı. Onlar bunu işlerinin diğer tatsızlık ve güçlükleri gibi dingin bir sabırla yüklenirdi ve her biri daha büyük fedakârlıklara da hazırды. Sabit, yardımcılarını seçmeyi ve onları kendine bağlamayı becerir, ayrıca onlara aşırı iş yükleyip her an meşgul etmeyi, bir kınayıp bir övmeyi, onlardan hem yakınıp hem de onları ödüllendirmeyi bilirdi. Onlar da kendileri için Binbaşı Sabit'e, ya da onun da hizmet ettiği yere hizmet etmekten daha büyük ödül yokmuş gibi emirleri ellerinden gelen en iyi şekilde yerine getirmeye uğraşırlardı.

Sabit'in yardımcısı, Rusçuklu İdris Efendi küçük bir esnafın oğluydu. Doğduğu şehirde birkaç yıl okula gitmiş, eğitimi ve ciddiyeti sayesinde daha genç yaşında sivil idarede küçük bir görev kapmayı başarmıştı. Nüfuzlu akrabaları sayesinde orduya alınmış ve İstanbul'a atanmıştı. Orada hızla yükselerek sonunda Binbaşı Sabit'in muavinliğine kadar geldi.

Hiyerarşide yükselirken içinde de gerek kendisi, gerekse yakınları için tam bir mutsuzluk kaynağı olan bir hastalık geliyordu. Normal ve dengeli bir adam gibi görünen bu memur aslında rahatsız, bunalımlı bir akıl hastasıydı; açlık ve yoksulluk korkusu onda korkunç bir saplantı halindeydi ve bu dünyadaki tüm malın mülkün gideremeyeceği bir açgözlülüğe sahipti. Hiçbir haklı gerekçesi olmayan bu korku -İdris Efendi hayatını gayet iyi kazanıyordu ve ailesinden yüklü miras almış bir kadınla evlenmişti- her alanı etkiliyor, ama özellikle gıda, giysi ve gündelik eşyalar konularında dayanılmaz hale geliyordu. Sabahtan akşama dek yaşamını zehir eden bu korku, geceleri de uykularını kaçırıyordu. Özünde bencil veya

cimri birisi olmadığı gibi, ne obur, ne de pisboğazdı. Ama o delice yoksulluk korkusu onu bu hale getiriyordu.

Karısı kısırdı, ama caiz olduğu halde onu boşayıp yeni bir karı almıyordu. Birkaç yıl önce İdris Efendi'nin ailesinden bir kız çocuğunu evlat edinmişlerdi. Karısı hırçın ve ürkek bir varlıktı; kocasının hastalığının ıstırabını en çok o çekiyor, çünkü ne yapsa kocasının hoşuna gitmeyi veya onu tatmin etmeyi başaramıyordu. On beşine bile varmamış evlatlık, daha şimdiden yaşlı bir kız gibi zayıf ve kupkuruydu. Evde kuşku ve keyifsizlik egemendi. Bütün bunlar adamın ve onun talihsiz hastalığının yüzündendi. Askerî yaşam, misilleme seferleri, savaş alanlarının yakınında kalış rahatsızlığını durmadan artırıyordu. Ama akıllı ve kendine güveniyle her türlü korkuya ve hastalığa karşı en iyi himaye gibi görünen şefi Sabit'e sarılıyor ve bu nedenle ona böylesi bir bağlılıkla hizmet ediyordu.

(Uzun süredir kargaşanın, istismarın ve şiddet olaylarının pençesinde kıvranan bir toplumun uç bölgelerinde bu hastalıklara sık sık rastlanır; bu illetler farkına bile varılmadan birisine musallat olur, sonra ilerleyip absürd noktalara, deliliğe kadar varırlar.)

Dünya hakkındaki bu yanlış imge İdris Efendi'nin içine yerleşmişti bir kez ve durmadan güçleniyordu. Karlı memleketlerden etrafa, kimi zaman kar yağmamış yerlerde bile -ürperti veya ayaz biçiminde- kendini hissettiren çok büyük bir soğuk yayılması gibi, sürekli bir sefaletin ve ortalığı kasıp kavuran bir açlığın hüküm sürdüğü ücra yörelerden de sadece şöyle bir değip geçtiği yerlere ve kentlere ölümcül bir soluk ulaşıyordu. Görevi nedeniyle gittiği birçok bölgede daha önce de yaşamıştı bunu, ama doğanın hiç pırlıtsız, her türlü lüksten yoksun olarak yarattığı bu Bosna'da durum daha da kötüydü; burada tohum ekiliyor ve biraz çalışılıyor, ama bir sürü aylak, işsiz güçsüz insanın kemirdiği ve savaş halindeki orduların çizmeleri altında çiğnenen toprak yılın sonunda tamamen tüketilmiş oluyor, içerdeki aç atların yemliklerin tahtalarını bile kemirdiği ahırlara dönüyordu.

İdris Efendi'de, hiç peşini bırakmayan açlık ve sefalet man-

zarası bir saplantı halindeydi, tüm yemeklerini zehirliyor, düşlerinde çeşitli sofralar görmesine neden oluyor, ne zaman bu sofralardaki yemeklerin tadına bakmaya kalksa ya lokmalar ağzından dökülüyor, ya da kaşık elinden düşüyordu. Burada, Bosna'da korkunun soluğunu her adımda, her an hissediyordu.

Açlık -dünyayı böyle görüyor ve artık başka türlü göremiyordu- her canlının ezeli, ebedi eşiği. İnsanın yeryüzündeki yazgısıydı ve ona karşı mücadele etmek çok zordu; üzerimize saldırıyor, bizi bir kaledeymişiz gibi kuşatıyor ve zaman zaman herhangi bir hileyle onu püskürtmeyi başarsak bile bu ancak eksik ve geçici bir kurtuluş oluyordu: Yiyip içerken tüm insanları beslemeye yetecek kadar gıda olmayacağını, açlık ve susuzluğun yolumuzu gözlediğini, her gün geri geldiklerini ve daha uzun süre onların pençesine düşmeyeceğimize fazla güvenmemek gerektiğini biliyorduk. Doğunluk, her türlü tehdite açık, sıradışı ve geçici bir haldi. Çoğumuz istediği kadar yiyor, belki ölünceye kadar da böyle yaşayacak; ama aç olan diğerleri hiç aklımızdan çıkmayacaksa, yarın biz de kendi parmaklarımızı kemirecek ve yazın sıcağın kavrulan bir yolda ezilip kalmış bir tavuk gibi ağzımız susuzluktan bir karış açık kalacaksa ne işe yarar ki bu?

Belki şimdi bu durumda değiliz, belki asla böyle olmayacak, ama bunu kim bilebilir ve kim kesin bir dille ifade edebilir? Bozulmuş mantığı bir kez bu şekilde işlemeye başladı mı ne düzeliyor, ne dur durak biliyordu. O zaman tüm dünyayı yıkılmış, borçlanmış, harabeye dönmüş bir halde görüyordu. Bu dünyada tüm bolluk sadece bir görüntüden ibaretti, çünkü şu veya bu yörede her şey vardı belki, ama biraz ileride sefalet ve yoksulluk bölgeleri başlıyor, bereketsiz ve ekilmemiş topraklarda sadece bir mucizeyle karınları doyabilecek aç veya kötü beslenmiş insanlardan oluşan koca halklar yayılıyor. Ama mucize diye bir şey yoktu. Ve ne zaman güzel bir sofraya otursa, aç insanlar suçlayan bakışlarını üstüne dikmiş gibi geliyordu ona.

Sorun sadece sahip olup olmamak, yemeğin fazla veya az ol-

ması değildi. Beslenme olgusu her türlü tatsızlık ve sıkıntıyla birleşiyordu. Bizi besleyen, güçlendiren ve memnun eden her şeyin ele geçirilmesi güçtü, pahalıydı ve hızla tüketiliyorlardı. İnsana gıda hazırlamak için öyle çok şey gerekiyordu ki: et, un, sebzeler, yağ, şeker ve daha onlarca madde. Bütün bunları bulmak, satın almak, taşımak, sonra hazırlamak, yoğurmak, pişirmek, yemeği yapmak gerekiyordu. Gidip odun bulmak, bulaşık yıkamak, su taşımak, külü atmak gerekiyordu; sabun pahalı, hizmetçiler beceriksiz ve yeteneksizdi. Ve bu gıda bir kez hazırlandıktan sonra hane halkındaki müsrifler, pisboğazlar, asalaklar tarafından hızla silinip süpürülüyordu; kimse el sürmese bile yemeği fazla saklayamazdınız, çünkü tek başına kalsa da dağılır, değerini yitirir ve bozulurdu. Sıcak yemek hızla ılır ve tatsızlaşır, sonra soğur, bayatlar veya ekşirdi. Ve durmadan yenisini hazırlamak gerekirdi. Öyle ki açlık insanın peşini hiç bırakmazdı. Elde edilmesi çok güç bütün bu şeylerin hızla tüketilip yok edildiği düşüncesi İdris Efendi için yiyecek ve içecekten önce geliyor, her türlü hazzı, keyfi en başından engelliyordu. Yediği, içtiği bırakın onu besleyip neşelendirmeyi, kederlendirip zehirliyordu durmadan.

İdris Efendi sık sık, insanın başındaki asıl lanet aç kalma tehlikesi değil, ömrünün yemeye içmeye bağlı olması diye düşünüyordu. Bu bağımlılıktan kurtulacak biri gerçek bir insan, kaygılardan ve küçük düşürücü korkulardan arınmış, özgür bir varlık olabilirdi. Onun içini kemiren aç kalma korkusundan kurtulmak için ödenmesi gereken bedel buydu. Bu korku, açlığın kendisinden daha acı ve dehşet vericiydi; onu delirten küçük düşüren bir işkenceydi.

Düşüncesinin hezeyanlarına kapılan İdris Efendi, sonu gelmez azapların pençesinde kıvranıyordu.

Onun parasıyla satın alınanlar, er ya da geç ya parası ödenecek, ya da iade edilecek her şey onu ne besleyebilir, ne susuzluğunu giderebilir, ne de ona haz verebilirdi; sadece midesini doldurmaya veya kanını zehirlemeye yarardı. Evinde tükettikleri zaten baştan bozuk demekti, nereden geldiğini, fiyatını ve ölçüsünü biliyor, hızla yok olduğunu görüyordu. Bu lanetli gı-

daları ağızlarından içeri ittiren ailesiyle hizmetçilerine bakar ve kendisinin de yuttuklarını görürken, sanki bütün bunlar daha sofraya gelmeden önce yenmiş gibi bir izlenime kapılıyordu. Zevkle, güç aldığını hissederek yediği tek şey, para ödemesi veya borçlanması gerekmeden, başkalarının ona verdiği, karşılığında hiçbir yükümlülük altına girmediği, tesadüfen yenen şeylerdi ve en güzeli, en lezzetlisi yolda bulduğu, dilendiği veya çaldığı bir şey olurdu.

Bundan utanıyordu. İçindeki her şey, konumuyla ve tüm fikirleriyle çelişen bu saçmasapan düşüncelere ve bu alçakça duygulara karşı isyan ediyordu; ama ne yaparsa yapsın, onların giderek daha sık ve her vesileyle dışa vurmasına engel olamıyordu.

Yaşamın dayattığı tüm diğer harcamaların da İdris Efendi'yi hasta ettiğini eklemek gerek. İster gıda, ister giysi veya ayakkabı, ekmek veya sabun, mürekkep, kâğıt, tütün, bir bardak boza veya pahalı bir kadeh şarap söz konusu olsun, en küçük masraf, en küçük harcama bile giderek artan ve tuhaflaşan bir biçimde işkence halini almaya başlamıştı. Satın alınan veya sahip olunan, yenilen veya içilen her şey aşındırılıyor veya yırtılıyor, israf ediliyor, akıl almaz bir hızla parçalanıyordu ve bu işler onun evinde -sanki lanetliydi bu ev- başka yerlerdekinden daha hızlı gerçekleşiyordu. Dünyanın sunduğu her nimet içinde derhal yitirme korkusu ve çok aşağılık bir pişmanlık duygusu uyandırıyor. Her şeye üzülüp pişman oluyordu, çünkü her şey gözlerinin önünde veya ellerinin arasında tükeniyor, yok oluyor, geri gelmemek üzere yitip gidiyordu. Bunu her adımda, gündelik jestlerde ve en sıradan işlerde yaşıyordu. Hanesindeki insanların yemek yiyişini, giysileri ve mobilyaları yıpratmasını seyrediyor ve bunları kırıp dökücü bir çılgınlık nöbeti içinde, sırf ona zarar vermek için yaptıkları izlenimine kapılıyordu. Onlara öldürecek gibi bakıyor, tersliyor, hatta kimi zaman alttan alta işleyen öfkesine kapılıp kinini açıkça gösteriyordu. Banyo küvetindeyken -temizliği seviyor ve banyo yapmaktan zevk alıyordu- bakışları elinde köpüren sabuna takılıyor ve gözleri kararıyor, hava kabarcıklarına, elden kayıp

giden köpüğe, bir hiçe dönüşen o şey için ödediği katı ve sert madeni metelik aklına gelince ağlamak ve haykırmak istiyordu. Son köpük kabarcığını yakalayıp ziyan olmasın diye cildine geri sokmaya çalışıyordu. Ve banyoda aranan o mütevazı keyif, ıstıraba ve acıya dönüşüyordu.

Banyosunda yaptıkları en azından kendi meselesiydi ve kimse bunları görmüyordu, ama bu tür şeyler sokağın ortasında da başına geliyordu. Başı yerde, asık suratla kendi işine bakarken, Saraybosna'nın ayakkabılarını aşındıran ve pençelerini acımasızca eskiten küçük, sivri kaldırım taşlarına karşı göğsü öfkeyle doluyordu birden. Dikkatle, sadece geniş ve düz çakıl taşlarına basmaya çalışarak yürümeye koyuluyor, sonra şu soruyu soruyordu kendine: Ayakların ucuna mı, yoksa topuğa mı basılarak yüründüğünde pençeler daha yavaş eskir? Cevabı bulamayınca, kâh birini kâh diğerini deniyor ve kâh çok kısa kâh çok uzun adımlarla eşitsiz, tuhaf bir yürüyüş tutturuyordu. Vezirin adamının geçişini korkuyla, göz ucuyla seyredenler bu tuhaf yürüyüşün ne anlama gelebileceğini sorup duruyorlardı kendi kendilerine. İdris Efendi'yi, böyle sıçırayarak veya uyurgezer gibi ilerlemeye iten nedenler akıllarından bile geçmediği için, cevap aramaktan vazgeçiyor ve Ömer Paşa'nın bu talihsiz ülkenin sıkıntısını doruklara çıkarmak üzere getirdiği tuhaf hastalıklar listesine bu yürüyüşü de ekliyorlardı.

Ve bu durum her konuda, dur durak tanımadan sürüyordu. Mutlu unutkanlık anları giderek seyreliyordu. Hayatı tamamen denetiminden çıkıyor ve elindekilerle tatmin olacak yerde, bir şey satın almadan önce duraksamalar geçiriyor, şeylerin fiyatını düşündükçe titriyor, tüketmek zorunda kalacağı düşüncesiyle acı çekiyordu. Kendisi de aşınıyor, yok oluyor, ölüyor gibi geliyordu ona.

Bu zengin adamın, bu yüksek memurun yaşamı tam bir işkenceydi.

İdris Efendi, bu sürekli ve derin açlık ve sefalet korkusunu, en küçük harcamayla içine yuvarlandığı boğuntuları gizlemeye çalışsa da, bunu tam anlamıyla başaramıyordu. İş arkadaş-

ları onu hafif kaçık, hastalıklı ve geçimsiz, sadece işi ve görevi için yaşayan, hayatın zevklerinin farkına bile varmayan bir adam olarak görüyorlardı. Sadece yakınları rahatsızlığının ciddiyetinden ve sıkıntısının büyüklüğünden kuşkulanıyordu.

Zaman zaman kendine has yöntemlerle insanların sırlarını, sakladıkları acılarını veya gizli tutkularını öğrenmeyi beceren kahvecibaşı Ahmet Ağa, İdris Efendi'yi de uzun süredir çözmüştü. Zaman zaman ona iyi bir yemekten bir çanak ayırıp gönderiyor, böylece onun şükranını ve iltimasını kazanacağını biliyordu.

Felaket haberi bir yangın kıvılcımı gibi konaktan seraskerin harem dairesine sıçradı.

İlk şaşkınlık ve korku dolu sessizlik anı geçtikten sonra, Saide Hanım önce hızlı adımlarla yürümeye, sonra bir odadan diğerine çok gürültülü bir biçimde dolaşmaya başladı. Kapıları çarpıyor, yastıkları fırlatıyor, sehpaları ayağıyla deviriyordu. Birbiri ardısıra hizmetçilerine sesleniyordu.

- Hatice! Hatice!

Orada, tam karşısında ne yapacağını şaşırmış halde bir süredir duran hizmetçi, korkudan titreyerek kısık sesle:

- Buradayım. Hatice benim, diyordu.

Öfkeden gözü bir şey görmeyen Saide, hâlâ "Hatice! Hatice!" diye haykırarak onun önünden geçiyor, sonunda duruyor ve şaşkın bir ifadeyle gözlerini faltaşı gibi açarak bakıyordu ona:

- Sen ne arıyorsun burada? Toz ol! Kim çağırdı seni? Ne halt ediyorsun sen burada!

Sonra bir başka ismi çağırıyor ve o hizmetçi gelince onu da kovuyor, Türkçe ve Rumence sövüp sayıyor, eline ne geçerse başına fırlatıyordu.

Bağırmaktan ve yürümekten usanınca, bir köşeye oturdu ve ağlamaktan utanan, ama bunu engelleyemeyen otoriter ve kibirli kadınların yaptığı gibi, öfkeden katılarak ağlamaya başladı. Sonunda biraz sakinleşti, ama tam o anda hiç sırası olmadığı halde Karas'ın geldiğini bildirdiler.

Hanımın biraz sakinleştiğini gören hizmetçilerden biri ressamın bir süredir orada, "erkekler tarafı"nda beklediğini söyleme cesaretini gösterdi. Atölyesinde emirlerini bekliyordu. Saide sanki beklediği buymuş gibi, Avrupaî kesimli ev elbisesinin üzerine bir şal attı ve yanına yaşlı hizmetkârı Osman'ı da alıp Karas'ın derme çatma atölyesine gitti.

İçeri girerken koyu yeşil şalını bir kenara fırlattı ve çırpınıp duran dantelleri, uçuk pembe elbisesinin çevresinde dans eden, dalgalanıp duran tülleriyle, şaşkınlıktan donup kalmış ressamın önünde kendini olduğu gibi sergileyiverdi birden.

- *Na! Na! Was sagen Sie denn dazu?*

Bütün gün dışarı çıkmamış ve hiç kimsenin de ziyaret etmediği ressam kentte yaşanan felaketten tamamen habersizdi ve şimdi konuya bu şekilde girilmesi karşısında neye uğradığını şaşırmış, sakalının içinden homurdanıp duruyordu. Ama Saide sesini yükselterek Almanca konuşmaya devam etti.

- Hiçbir şeyden haberi yok! Tanrım! Ne bilirsiniz siz? Hiçbir şey. Sanatçı beyzadeler bulutlarının üzerine yerleşip birşeyler karalamayı, ağır aksak çalışmayı bilirler sadece, yeryüzünde zavallı insanlar arasında neler yaşandığına tenezzül edip bakmazlar bile.

Gözyaşları yükseliyordu giderek, sesinden anlaşılıyordu bu, ama iradesini kullanarak onları bastırıyor ve bu da öfkesini iyice artırıyordu. Afallamış ressama neler olup bittiğini sakin sakin anlatmak istiyordu, ama kendine engel olamayıp haykırmaya ve sövüp saymaya koyuldu, ağzından hiçbir mantığı, sırası olmayan, kopuk kopuk hakaretler yağıyordu. Ressamı sorularıyla bombardımana tutuyor, onun tek söz bile etmesine fırsat vermiyordu; cevaplarını beklemiyor ve sanki olup bitende bir suçu varmış gibi adama saldırıyordu.

- Nedir bu böyle? Ne biçim ülke bu? Hepimizi yiyip bitirecek. Bu konağa toplanmış ciğeri beş para etmez bu haydut sü-rüsü, bu caniler çetesi nereden çıktı? Hepsi soysuz! Yanlarına uğrayan melek bile lanetlenir; öylesine yozlaşmış, hiçbir işe yaramaz insanlar güruhu. Bu ülkeye geldiklerinden beri de iyice bozuldular. Tüm bunlar şu zavallı Antoine'ı da büyüleyip

çıldırttı, tamamen değişti, delirdi. Kendinden hiç beklenmeyecek bir şey bu yaptığı, asla beklenmeyecek. Başka bir ülkede, farklı insanların arasında asla böyle bir şey yapmazdı. Ama burada en erdemli kuzu bile vaşağa veya kaplana dönüşür. Eflak'ta en azından kadınlara kötü davranmakla yetiniyorlardı, burada onları öldürüyorlar. Bildikleri tek şey bu. Çok cesur bir davranış hani, gerçekten gurur duyulacak bir cesaret. Başka hiçbir yerde böyle bir şeye rastlayamazsınız. Buranın havası zehirliyor insanları ve onları umutsuzluğa, ılgnlığa itiyor. Zavallı Antoine!

Belki karşısında daha kararlı, daha becerikli veya en azından kadının çekiciliğine daha az duyarlı başka biri olsa, belki de bu öfke nöbetini yatıştırmayı başarabilirdi. Ama o... Duyduklarını giderek unutan ressam, gözlerini bu kadından ve onun kocaman öfkeli hareketlerinden, aslında tüm dünyayı mutlu edebilecekken insanları görmeyi reddeden ve hiçbir şey bilmek istemeyen bu gzelliikten alamıyordu: Her yerde ve her şeyde olduğu gibi, şimdi burada da kendisi ve başkaları için ıştıraptan başka bir şey aramıyor, kendi içine kapanarak ıldıracak, kendini yok edecek hale geliyordu. Ressam parmağını bile kıpırdatmadan, tek söz etmeden onun zincirinden boşanmış elementleri andıran hareketlerini izliyordu. Bu kadında güzelliğin yanısıra ne büyük bir g ve kendisinin farkına varamayan nasıl bir yücelik vardı! Ne kadar büyük bir tikslenme ve öfkelenme eğilimi vardı! Ne kadar büyük bir merhameti ve anlayışı vardı herkese karşı... ressam dışında...

Ressam kadını ve onun söylediklerini düşündüğünü sanıyordu, ama aklında kendinden, onu görüp arzulamaya başladığı anda erişilmez hale gelen mutluluktan, avucundan kayıp giden zevkten başka bir şey yoktu. Onun hüzünlü ve aşk dolu bakışları belli ki kadının içinde yeni bir tiksinti ve öfke dalgasının kabarmasına neden oluyordu; bu öfkenin çok haklı gerekçeleri vardı, ama bir türlü hakkıyla boşalabileceği bir çıkış bulamıyordu. Hiddeti giderek artıyor ve sözleri yolundan sapmaya başlıyordu.

- Antoine, Antoine, o kimdi ki? Bir deli, yozlaşmış bir adam. Evet, her şeyi yapabiliirdi. Zaten kanıtladı bunu. Biz nasıl gözden kaçırdık bunu? Bu tehlikeli deliyi kim soktu bu eve? Ne arıyordu bu hadım herif? O zavallı kızı buldu ve kendi iktidarsızlığının acısını ondan çıkardı. Kızcağız karşısında ne biçim bir adam olduğunu kestirememişti, ondan kaçıyordu zavallı. Aslında bir kere haykırsaydı avaz avaz, o herif öyle korkardı ki üstünde silah olduğunu bile unuturdu. İstedığı kadar silahlı olsun, kız onu çıplak elleriyle ezebilir, öğütebilir, pestile çevirebilirdi; sonra o tabancayı köftenin içinden çıkan çivi gibi yoğrulmuş halde bulurlardı bedeninde.

Çılgınlığın bu doruk noktası geçtikten sonra, imgelem gücü tükenmişti birden sanki, ama konuşmayı kesemiyordu bir türlü, sanki onun ağzından bir başkası konuşuyordu. Şu anda haykırmaya başlamıştı.

- Ne istiyordu peki bu zavallı adam? Peki bu kadar çok istiyordu madem, niye parasını ödemiyordu şu...şu...

O zavallı kızın cesedi ve mezarı aklına gelmiş, söyleyeceklerinden utanmış gibi sustu birden, ağzından dökülmeye hazırlanan küfürü durdurdu. Ama kısa bir suskunluğun ve birkaç sinirli adımın ardından, haykırışlar yeniden yükseldi.

- Ya da ne bileyim ben, başka türlü yaklaşabilirdi, böyle bu kadar korkunç davranmayabilirdi. Hayır, hayır, o da zehirlendi... bu kent, kandan ve cinayetten başka bir şeyden söz edilmeyen bu ev onu da zehirledi.

Sanki bir engele toslamış gibi durdu bir an; başını yere eğdi sessizce, sanki bir cenazenin üstüne eğilmiş gibi; sonra yeniden volta atmaya ve bağırmaya başladı:

- Evet, cinayetler ve sefahet âlemleri! Çünkü bu koca kulübede sefahetin en iğrenci, en dinsizi bulaşp zehirliyor her şeyi, tahtayı, taşı ve en küçük bez parçasını bile; ekmek, su, hava da zehirleniyor; ve sefahet öldürüyor, başka türlü olamaz zaten, o ölüme benziyor, utanç verici bir cinayete. Bu felaketin doğrudan kahvecinin ininden çıktığına yemin edebilirim. Ve şimdi zavallı Antoine'ın ölüsü belki başında bir mezar taşı bile dikilmemiş halde yatarken, eminim ki o iğrenç, o adi, o vıcık

vıcık kara vicdanlı, bu evrenin dışkısı olan o herif minderine kurulmuş, şekerlemelerini atıştırıp doymak bilmez sefahet âlemleri için yeni kurbanlar arayıp buluyordur.

Yumruklarını sıkmış, gözleri yaş dolu kargışlar yağdırıyor, konağa, Saraybosna'ya ve Bosna'ya ilenip, bu ülkeye adım attığı saati lanetliyordu.

Bir rüyadaki gibi aciz kalmış, merhametten içi ezilen Karas, umutsuz aşkının yöneldiği bu güzel kadının her şeyi peşinden sürükleyerek rüzgârların önünde savrulmasını ve kendini balıklama bataklığa atmasını seyrediyordu. Aynı zamanda her şeyi bir tablo veya resim konusu olarak görmeye alıştığından, önünde çırpınıp duran bu kadında, Roma alçak-kabartmalarına bakarak çizdiği antik Bakkha'lardan birini görüyor ve bu eksiksiz benzerlik onu şaşırtıyordu.

Onun "Bakkha"sı kurulmuş bir oyuncak gibi odanın içinde her yönde gidip gelir ve duvarlara çarparken, belki de en iyisi resim için poz vermeye geçmektir diye düşündü ve bu kurnazlığın bir çıkış olabileceğini sandı. Ama belki artık çalışmaya başlayabileceklerini söyler söylemez, kadın yeni bir öfke nöbetine kapıldı.

- Ne, ne istiyorsunuz siz? Sokaklarda kan akıyor, siz de sanki bu suymuş, bulaşık suyuymuş gibi boyalarınızı karıştırıp sürmek istiyorsunuz. Şuracıkta, hemen burnumuzun dibinde insanlar birbirini öldürüyor, siz 'Haydi resim yapalım' diyorsunuz! Haydi kalbiniz yok diyelim, bari aklınızı kullanın biraz! Kimin resmini yapacaksınız? Benim canım dünyanın bütün tablolarına tükürmek istiyor, o tutmuş... ah ah!

Kadın dosdoğru ressamın üzerine yürüyordu, sağ elini öne doğru sanki ona vuracak gibi uzatmıştı.

- Belki de Roma zevkine uygun şöyle sevdiğiniz türden bir müzik de çalsın istersiniz ha? *Ma non troppo* gibi, şöyle duygulandırıcı, hafif birşeyler?

Bu sert ve aşağılayıcı soruyu sorarken, öyle yakınına sokuldu ki ressam gözlerini yerden kaldırıp ona bakmak zorunda kaldı. Yüzü ürkütücüydü. İnce cildinin üzerine düzensiz kırmızı lekeler serpiştirilmişti, koca gözlerinin akları görünür-

yordu sadece bir körünkiler gibi; o nefis ağız doğum yapan bir kadınıki gibi şişmiş, kızarmış, kabarmış, sanki dayak yemiş gibi çarpılmıştı; ama yine de insanın içinde saygıyla karışık bir korku uyandırıyordu. Hayır, *bunun* resmi yapılamazdı gerçekten de.

Ortada ne paşanın karısı, ne de Konak vardı artık, anlaşılmaz bir çılgınlık ve kapkara bir uçurumdan başka bir şey kalmamıştı. Bu büyük ıstırapı ve bu gerçek yıkımı anlayamayan ressam utandı; ama bu kendini kaybetmiş kadının bile görgü kurallarını kendinden daha iyi hissettiğini, neyin yapıp neyin yapılamayacağını kendinden daha iyi duyumsadığını fark etti. Ortasında şöalesinin durduğu bu büyük oda ona hiçbir çıkışı bulunmayan bir tuzak gibi görünüyordu. Eğer kadın o düzensiz gidiş gelişleri arasında kapıya çarpmasa, ressam asla çıkmayacaktı odadan; kadın birdenbire kapıdan çıkıp gitti, çılgınlıklarını ve adımlarının sinirli gürültüsünü de beraberinde götürdü. Osman da onun peşinden sadık bir gölge gibi çıktı.

Hiç ummadığı bu fırsat karşısında bir an şaşırان ressam, bir kurtun ininden kaçır gibi, hemen atölyesini terk etti.

Sokağa çıkınca yoldan geçenlere dehşet içinde baktı. Konakta yaşadıklarından sonra sadece gözü dönmüş, öfkeden çıldırmış, saldırgan insanlarla karşılaşacak gibi geliyordu ona. Ama herkes sakın sakın, başı yerde yürüyordu; sanki bu kentte hiçbir şey yaşanmamıştı, sanki onların dar kafalı dinginliğini hiçbir şey bozamazdı. Ressamın tek istediğı biraz huzurdu. Sokaktaki insanların o inanılmaz dinginliğinin birazının da kendisine geçtiğini duyumsadı. Sanki hiçbir şeyden haberi yokmuş, hiçbir şey görmemiş, ne cinayet ne intihar yaşanmış ve o güzel kadın konağın yarı boş odalarında giderek kudurmaya ve çıldırmaya başlamamış gibi, yoldan geçenlerin adımlarına ayak uydurmaya çalışıyordu. Zaman zaman geriye hiç bakmadan, her şeyi unutup hiçbir şey düşünmeden, gerçekliğe karşı bunun kendisini nereye götüreceğini hesaplamadan kürek çekmenin iyi olacağını söylüyordu kendi kendine. Ama aynı anda kendisini aldattığını, acizliğinden kaynaklanan bir yanılsamaya teslim olduğunu, bunun kendisini hiçbir yere götür-

meyeceğini, kestirme bir çıkış bile bulamayacağını fark ediyordu. Yine de inat ediyordu, çünkü bir anlık da olsa gerçekliğe sırtını dönmek istiyordu yeniden.

Oysa ki aynı anda seraskerin konağında çalışan Kostaş'ın, işlediği cinayetin ve intiharının hikâyesi tam zıt yönde hızla yayılmaya, büyümeye, dallanıp budaklanmaya, bir yeraltı suyu gibi gözle görülmese de varlığını her yerde hissettirmeye başlamıştı. Yolcuların ve işsiz güçsüz takımının taşıdığı, kent sokaklarında sanki hiçbir şey bilmiyor ve bilmek istemiyormuş gibi sakin ve umursamaz bir havada dolaşanların dinleyip fısıltıyla tekrarladığı hikâye her yana yayılıyordu.

Kostaş ve kız hakkındaki türkü de o günlerde doğdu: Ancak kısık sesle söylenen, ama genellikle mutsuz kahramanları, kendileri çoktan yok olmuş denizlerin kireçli sahillerindeki fosilleşmiş deniz kabuğunun izi gibi, kimi zaman yüzyıllar boyunca yaşatan türkülerden biriydi bu. Bu türküde her şeyden, görünürde hiçbir sebep yokken saçmasapan bir şekilde kendini öldürüp çevresindeki her şeyi yok eden Kostaş'ın hor görülen büyük aşkından, pazara varmayan o Saraybosna cumartesisinden, hatta kent sokaklarında güpegündüz ateş edip, ağzından yıldırımlar ve gökgürültüleri saçan Kostaş'ın "altı patlar"ından bile söz ediliyordu. Yanından geçtiği kışladan ve tabikin kanlı sonla noktalandığı, yazgısı önceden çizilmiş bir yer olan Fadıl Bey'in kapısından da bahsediliyordu. Sadece uzun boylu Anca'nın adı hiç geçmiyordu; o şarkı boyunca vazgeçilmez ve isimsiz bir nesne olarak kalıyordu. Vazgeçilmezdi, çünkü o olmasa ne Kostaş'ın hiç umulmadık cesareti, ne bunu anlatan türkü, ne de bu türkünün farklı insanlara çeşitli biçimlerde yaşattığı keyif olacaktı.

Türkü ile öykü birbirini izleyip, birbirine karışıyordu.

İlginçtir, Boşnaklar gerçek yaşamda ne denli az sevinç ve rahatlık bulurlarsa, dehşet verici öykülerden aldıkları zevk o denli artıyordu. Daha pekçoğu gibi o lanetli, erişilmez, anlaşılmaz kadın güzelliğini her ne pahasına, her yolu mübah sayarak yakalamak, bir yere kapatmak, keşfedilmedik hiçbir ye-

rini bırakmamak ve kendisine saklamak isteyen, ama isteğini dizginlemeyi beceremeyip aklını yitiren ve “bir kadının peşinden koşan” bu tuhaf adamı anlatan öykü de bunlardan biriydi. Başka birçok insan da bunu istiyor ve ellerinden geldiğince, toplumda yaşamanın getirdiği sınırlar içinde yapıyordu. Ama hiçbir zaman bu kadar açık ve bu kadar korkunç bir biçimde değil.

Burada, kentin göbeğinde yaşanan tamamen olağanüstü ve beklenmedik olay dünya kadar eski, herkesi kıyısından köşesinden ilgilendiren, doğal bir olgu haline geldi birden. Sadece o sırada yoldan geçen birkaç kişinin görebildiği o garip takip şimdi herkesin dilindeydi ve en iyi anlatıcılar olaya tanık olmayanlar arasından çıkıyordu, çünkü onlar anlatılarını olgularla sınırlamak zorunda değildi. Öykülerde her şey çoktan üç misline çıkmış, masalsı boyutlar almıştı ve büyümeye de devam ediyorlardı, çünkü herkes ya hikâyeyi anlatmak ya da dinlemek istiyordu.

Geceleri bir sürü insan yatağında dönüp duruyor, rüyasında bıçaklı tabancalı vahşi takip sahneleri görüyor, bazen takip eden, bazen de takip edilen oluyordu. Pek çoğu cinsel arzuların hezeyanı içinde, isimsiz güzel bir kadının sıkı, ama yenik ve kaderine terk edilmiş bedenine tamamen, tamamen, zevk alıncaya, öldürünceye kadar sahip olduğunu düşünüyor. Kalplerindeki gizler içinde bu hayal çok canlı kalsa da, onu gerçekleştirmenin, sorumluluğunu yüklenmenin fersah fersah uzağındaydılar. Ama bütün bunlar herkesin gözleri önünde bal gibi gerçekleşmişti işte. Ve şimdi hepsi başka birinin işlediği bir cinayet, başka birinin başına gelmiş bir felaket olarak söz edebilirdi ondan; ve kurbanlara dehşet veren o şey, onları acı çektirecek denli tahrik ediyordu; cesaretlerinin bedelini cezaların en acımasızıyla ödemiş bu sıradışı varlıklarla birlikte artık onlar da ayağa kalkmaya, soluk soluğa koşmaya, yaptıklarının cezasını çekmeden yere serilmeye cesaret edebilirlerdi.

Kulaktan kulağa dolaşan öykü kent sakinlerinde gizli ve itiraf edilmeyen sayısız arzu uyandırıyor; ama aynı zamanda

korkunç bir ibret oluşturarak böyle bir arzuyu tatmin etme konusundaki ölümcül düşünceden onları bir aşı gibi koruyordu. Çevrelerinde olup biten her şeyden yararlanma konusunda evvel ezel becerikli olan bu insanlar, bu aşk cinayeti öyküsünden de faydalaniyor, ondan zevk alıyor, onu önleyici bir ilaç ve tedavi olarak kullanıyorlardı. Ayrıca dini, ailevi ahlâkı güçlendirmenin, herkesin temkinli ve ılımlı bir biçimde çiğnediği, ama var olan ve kendini kabul ettiren, yeri geldiğinde de uygulanan kanunu savunmanın bir yolu olarak da işe yarayıyordu bu öykü.

Eğer hepimiz yaşamımızda bir kez de olsa düşlerimizin ve en yakıcı arzularımızın sadece bir bölümünü gerçekleştirme olanağını, cesaretini ve gücünü bulsaydık, kim olduğumuzu, ne olduğumuzu, aslında ne olabileceğimizi, ne hale gelebileceğimizi tüm dünya hemen görür, biz de bilirdik. Neyse ki çoğumuzun böyle bir olanağı yoktur ve bir anlık düşlerden ya da çılgınca düşüncelerden görünür davranış ve eylemlere asla geçmeyiz. Ama bu talihsizliği yaşayan kişi, hepimizin acımasız yargıçlara dönüşüverdiğimizi görür. Bu bahtsıza karşı sergilediğimiz katı tutum veya umursamazlık bizim çifte intikamımızın ifadesidir. Ondan hem yaptığı şeyi yapma cesaretini bulduğu, hem de bizde bu cesaret olmadığı ve asla olmayacağı için intikam alırız. Kimi zaman da erişemeyeceğimiz kadar yüksekte olduğu için asla el süremeyeceğimiz birinden intikam alma fırsatını yakalayıp bunu kullanırız. Şimdi tüm bunlar yaşıyordu bir kez daha.

Saraybosna bir cinayet, en azından herkesin içinde işlenen kanlı cinayetler kenti değildir; onun bir kin kenti olduğunu söylemek daha doğru olur, ama bu kin sürekli yeni nedenler bulur ve kendini haklı çıkaracak her yolu mübah sayar. Tüm bu anlatılarda seraskerin aklını kaybettiği açıkça görülen sofacıbaşısına, hatta isimsiz kıza karşı bağışlayıcı ve merhametli bir tavır görülüyordu; tüm kin ve yadsıma seraskere, ordusuna ve maiyetine yönelmişti. Kostaş'a ve kurbanına hiç ilgi duymayanlar bile bu felaket bağlamında serasker hakkında -onun adını hiç anmadan- söyleyebilecek birşeyler arıyorlardı. Bakın

görüyorsunuz işte, böyle bir efendinin yanında aşçılar bile katil oluyor! Herkesin dediği ya da demek istediği buydu.

Sıska Şakir Efendi Sofra bile esnaf mahallesinin dükkânlarında kahvesini hõpürdetirken tam olarak bunu, ama bilgiç bir hinogluhinlik içinde lafı dolandırarak söylüyordu: “Allah kaçanı da kovalayanı da korusun!” Sonra bıkıp usanmadan yinelediği bu cümleden sayısız hisse çıkarıyor, evirip çeviriyor, dört bir yönden inceliyor ve Kostaş örneğine uyguluyordu. Her el kol hareketinden, her bakışından seraskere, yeni zamanlara ve onunla adamlarının Saraybosna’nın dingin sessizliğine getirdikleri yeni âdetlere yönelik bir ima yayılıyordu. (Bu kentte o gelmeden önce yaşanan tüm mutsuzluklar, beklenmedik ve acı verici olaylar birdenbire unutulmuş, ya da onlar da doğrudan seraskerin sırtına yıkılmıştı.)

Ertesi cuma kanlı olaydan resmen söz edildi. Bey Camii’nin avlusunda katı ahlâkı ve keskin belâğati ile tanınan İmam Yabukoviç şaşkınlık içindeki kadınlar kalabalığı önünde hutbesini verdi. Ne zavallı yabancıdan, ne de öldürülen Hristiyan kadından tek söz etmeden, yabancıların ülkeye getirdiği zararlı örf ve âdetlere, astlarının davranışlarının ve suçlarının sorumluluğunu taşımaları gereken şeflere ve yöneticilere çattı. Kimse güçlü ve silahlı olduğu için Allah’ın gazabından kurtulabileceğini sanmasın! Eğer bu dünyanın tüm kılıçları eritilip, tek bir koca kılıç haline getirilse, diyordu imam, ahlâksızları, gizli açık günahkârları ve onları gizleyenleri cezalandıran ilâhî kılıç yanında saman çöpü gibi kalır.

Onu dinleyen müminler her söylediğini anlamadılar, belki de kimi hedeflediğini kavrayamıyorlardı, ama hepsi büyük bir korku içinde Allah’ın her şeye gücü yeten ve her yerde hazır ve nazır kılıcının başlarının üzerinde çalan ıslığını duyar gibi oluyordu.

Pazar âyininde Katolik papaz olaydan söz etti. Saraybosna’da çok fazla Katolik yoktur, ama kilise öyle küçüktür ki her Pazar ağzına kadar dolar. Kısa boylu olduğu için ahşap kürsünün ardında sadece omuzlarından yukarısı görünen papaz, kötü yola düşüp Kilise’nin buyruklarına itaatsizlik eden ka-

dınlara, “uyuz keçiler”e sert sözler ve keskin jestlerle çattı. Canlı ve parlak gözleri bir atmacanın kiler gibi delici bir görünümüne bürünüyor ve başlarını eğip, gözlerini inatla yerden kaldırmayan kadınların bakışlarını yakalamaya çalışıyordu. “Sevgili kardeşlerim bu tür kadınların başına ne gelir?” diye soruyordu sert bir havayla; sonu gelmez birkaç saniye boyunca koyulaşan sessizliğin tadını iyice çıkardıktan sonra, daha da sert bir tonla kendi yanıtlıyordu soruyu: “Bir hayvan gibi geberip giderler. Gözlerimizle gördük bunu.”

Bistrik’li iri yarı kız, dökülen kanı ve ortaya serilen utancı içinde bu kürsünün tepesinden bir kez daha teşhir ediliyordu. Çünkü imam oklarını katile değil de efendilerine yöneltirken, papaz en ağır suçlama ve lanetlerini sürüden ayrılan, “ne ektiye onu biçen, başına geleni hak eden” uyuz keçi Anca’ya saklıyordu. Cinayeti Konak ve seraskerle ilişkilendirmek gibi bir kaygı asla gütmeyeceği için, katil hakkında tek söz etmiyordu.

Papaz, ölkeden boğuklaşan bir sesle, İsa Mesih o çok kutsal kanını bizim ve bizim günahlarımız için döktü diyor, ama günahlar üzerinde öyle çok duruyordu ki, hitabetin coşkusu-na kendini kaptırarak çizgiyi aştı. Birden ne yaptığının farkına varıp, canı sıkılarak durdu. Tabii ki her yer günah kaynıyordu, ama affedilmesi ve kefareti ödeyebilmesi için o kutsal kana en çok ihtiyaç duyan kişi şu anda hakkında yağıp gürlediği o zavallı günahkâr kadındı. Kendini kaptırdığı coşkunun etkisiyle sürüklendiği çelişkiyi düşündü bir an. Ama kendini hemen toparladı ve sıkıntısına hâkim olup, yersiz benzetmelerini ve İsa’nın kanını bir kenara bırakıp, geniş yeninden bir mendil çıkardı, yüzündeki terleri sildi ve biraz hafiflemiş, bıkkın bir sesle herkesi günahkâr ruhların sürüklendiği ebedi azaplar ve sonu gelmez lanetlerle tehdit etmeye koyuldu yeniden.

Ortodoks kilisesinde ve havrada neler yaşandığı tam bilmiyor, çünkü ne Ortodoks papazı, ne de haham bu konuda - en azından ortalıkta- bir şey söyledi. Ama bu dinî cemaatlerde de Anca ile Kostaş’tan ve onların trajik sonundan söz edil-

diği kesindi, çünkü o günlerde bu iki kişi herkesin gözü önündeydi ve herkes tarafından yargılanıyordu. Artık herkes onlar hakkında konuşabiliyor, niyetlerini, esinlendiği güdüleri gizleyip onların davranışlarını yorumlama, yargılama ve mahkûm etme hakkını kendinde görüyordu. Bu büyük kentin tamamında herkesin bahsettiği bu olaya en azından bir an için dikkat etmemiş, ağzından bir kınama veya merhamet sözcüğü dökülmemiş ya da en basiti bir anlığına iç geçirmemiş tek bir yetişkin yoktu. O günlerde herkes şu veya bu biçimde önünde çılgınlık ve cinayetin karanlık ve dipsiz dünyasının açıldığını gördü; bu dünya farklıydı belki, ama mantık ve kanun sınırları içinde hepimizin yaşadığı dünya kadar karmaşık ve genişti o da.

Henüz hiçbir şey anlamayan, ama her şeyi gözlemleyip, görüp işittikleri her şeyde eğlenecek bir yan bulan çocuklar bile yeni bir oyun uydurdu. Biri korkmuş, savunmasız genç kadın gibi kaçarken diğeri onu kovalıyor; sağ elinde Kostaş'ın artık efsaneleşen revolverini yansılayan kısa bir tahta parçası tutuyor ve büyük gürültüler çıkararak arkadaşını öldürüyor: bum-bum, du-du! Ama kurbanı temsil eden çocuk vurulduğu ve avlu kapısının önünde yere düşüp ölmesi gerektiği ne kadar söylenirse söylensin, yere düşmeyi inatla reddediyor. Takipçi çocuk da arkadaşının rolünü sonuna kadar sürdürmeyi reddettiğini görünce, bir yerden sonra bıkıyor ve tahta tabancasını atıp artık oynamadığını söylüyor.

Sonunda aynı şey yetişkinlerin de başına geldi. Olağanüstü olaylara eşlik eden büyük heyecanın ardından birden sükûnet çöktü. Sanki büyükler de bu oyundan artık sıkılmıştı. Hocalar ve Ortodoks papazlar konuyu sıkılmış limon gibi bir kenara attılar. Sivil makamlarla girdiği çatışmadan galip çıkan askerî erk soruşturmayı denetimine aldı, ama attığı ilk adımların ardından durdu. Dosyayı incelemekle görevlendirilenler, şeflerinin ne orduyla ne de politikayla hiçbir ilgisi olmayan bu tatsız davanın derinleştirilmesini veya sürüncemede kalmasını istemediklerini derhal fark ettiler. İlk günlerde hemen tutuklanan yaşlı İvka serbest bırakıldı. "Kostaş Nenisanu"

dosyası resmî bir sonuca varılmadan kapatıldı. Saide Hanım bile Kostaş'tan ve onun trajik sonundan giderek daha az söz ediyordu.

Bu tür heyecanların ortaya çıkışını, gelişmesini ve düşüşünü yöneten yasalar uyarınca, kamusal alanın önde gelenleri arasında da kaygılar yatıştı. Kostaş'ın ve kızın öyküsü sadece halkın içinde, sıradan insanların arasında, evlerin mahremiyetinde, özellikle de kadınlar arasında yaşıyor ve sürdürülüyordu; anlaşılan başına gelecek yeni dönüşümler bu ortamda gerçekleşecek ve öykü, biçim değiştirerek Allah bilir ne zamana dek sürüp gidecekti.

Muhsin Efendi ve Nikola

Muhsin Efendi ve onun Konak'taki görevi hakkında neler söylemeli? Elli yaşlarında, ufak tefek, tombul, yusyuvarlak, ama güçlü ve çevik bir adam; ağzında kalan dişler beyaz ve sağlıklı; her zaman neşeli, sevimli, güler yüzlü ve iki dirhem bir çekirdek. Konaktan birine onun işinin ne olduğunu sorsanız, bir an şaşırıp düşünecek, sonra omuz silkip gülümseyecektir:

- Ne yani, Muhsin Muhsin'dir... Nasıl açıklayabilirim ki sana? Hah buldum: O, Evet efendim'dir...

Onu genellikle böyle çağırıyorlardı ve bu lakap adamın işlevini oldukça doğru bir biçimde yansıtıyordu. Bir zamanlar sarayda, her yerde sultanın peşisıra yürüyüp sözleri, jestleri ve yüz ifadesiyle sultanın ağzından çıkan her sözü onaylamak ve her sorusuna “evet” cevabını vermekle görevli bir adam olduğu anlatılır. Muhsin Efendi de bu tür bir evet efendimidir işte. Konak personel listesinde hizmetli olarak gözükmekle birlikte, ne bir çalışma masası, ne de herhangi bir görevi ve sorumluluğu vardır; ama genellikle ne zaman bir şey olsa Muhsin efendi oradadır. Bunu görev addeder ve herkes de bu noktada kendisiyle mutabık gibidir. (Diğer yandan olmadığı zamanlar da kimse bunu fark etmez.) Ödevinin özü başkalarının, özellikle de söz konusu kişiler yaşça veya mevkice kendisinden büyük-

se, tüm söylediklerini yineleyip onaylamaktan, resmî, olumlu, avantajlı ve övgüye layık her şeyi övmekten, hoşla gitmeyen, ortak görüşe aykırı her şeyi, yadsıma, kuşku, direniş, tartışma veya sorgulama olarak algılanabilecek uyumsuz her şeyi bastırıp, boğmaktan ibarettir. Büyük bir azimle en küçük olgu hakkında bile en olumlu yorumu yapar. Bu konuda, çok şaşırtıcı bir tür naif yüzölçülük içinde, büyük bir sebat ve beceriyle çabaladığını kabul etmek gerekir. O, iyimserliğin tecessüm etmiş haline, kendi önünde dile getirilmiş her düşüncenin gürültülü veya örtülü alkışına dönüşmüştür uzun vadede.

En azından serasker ve çevresinin bu görüşte oldukları bilindiği sürece hazırdır şakşakçılığa. Ama efendiler birdenbire görüş değiştirdiğinde -ki bu da sık rastlanan bir şeydir- Muh-sin Efendi hiç heyecanlanmaz ve cesaretini yitirmez. Bir an için “çalışmaya” ara verip, değişikliğin hangi alanda gerçekleştiğini kavramak için çevresine kulak verir. O zaman evet deme makinasına yüz seksen derecelik bir dönüş yaptırarak onu derhal, aynı güçle, ama bu kez ters yönde çalıştırır yeniden. Ve görevini asla aksatmayan “Evet efendim” doğal vasfına sadık kalır.

Önemli olan onun hangi fikri övdüğü ve onayladığı değil, bunu nasıl bir inançla yaptığıdır. Çok belirgin olaylar karşısında bile esas olan, hiçbir zararı, ziyarı, kaybı veya üzüntüyü asla kabul etmemektir; ona göre her şey iyi, güzel ve düzenli ya da bu sonuca yönelen bir süreç içinde olmalıdır. Üstelik anlaşmazlıkları veya tartışmaları, üzüntü verici haberleri veya tatsız olayları beklemez; sadece savunmada kalmakla yetinmeyip saldırıya geçmekten de çekinmez. Herkes sessiz sessiz kendi işine bakarken o ağzı kulaklarında ellerini sevinçle oğuşturarak ve kafasıyla evet yaparak geçer.

- İyi, iyi, iyiii! Allah için iyi! İnan olsun iyi!

Tüm dağarcığı yüz kadar sözcükten oluşur; bunların hepsi övücü ve hoşla gidici, hafif ve anlamsız sözcüklerdir, ama onların çoğunlukla hoşnutluktan haykırarak, bir onaylama veya teşvik tonuyla söyler.

Konaktaki faaliyetinin önemli araçlarından biri gülüşüdür.

O herkes gibi, zaman zaman, duruma göre şiddeti değişen bir biçimde gülmez. Hayır. Gülüşü bir dişli gibi onun parçası olmuştur ve ne zaman iyimser sözlerini desteklemek istese -bu da her beş veya altı sözcükte bir olur- bu mekanizmayı harekete geçirir. Önce bir tür gıcırtı, sonra bir ısıklık sesi, onun ardından da bir homurtu gelir ve nihayet karakteristik kakhkahası çepeçevre yayılır. Sanki bir cam levha üzerine kuru bezelyeler atılmaktadır: rrr-şşş-ssss! Bu gülüş, onun tütün içen ciğerlerinin, bronşlarının ve ses tellerinin durumunu açığa çıkaran sesli bir filmidir. İyimserliğinin en üstün ifadesi, koşulsuz övgülerinin ve herkesle, her şeyle sınırsız uyumunun çınlayan işareti olarak her cümlesini taçlandırır. Sözleri, küçük kâğıt gemiler gibi gülec dalgalar üzerinde sıçraya sıçraya gider. Herkes bu kakhahayı tanır, onun hiçbir şeye mal olmadığını ve insanı hiçbir taahhüt altına sokmadığını herkes bilir, ama yine de istenen etkiyi yaratıp amacına ulaşır.

Muhsin Efendi'nin herhangi bir görüş açıkladığını veya yadsıdığını, boş sözlerinin herhangi bir şeyi düzelttiğini veya ağırlaştırdığını, yolunu açtığını veya engellediğini kimse hatırlamaz. Muhsin'in ve onun uşakca onaylamalarının kaç okka çektiği bilinir, ama yine de o olduğu gibi kabul edilir. Hatta birçok kişinin durmadan çatıştığı, birbirine yaralayıcı şeyler söyleyip karaladığı bu konakta bazıları onu yararlı, neredeyse vazgeçilmez bulur. Bu kızıl saçlı, koca kafalı, tombalak, ufak tefek adamın geniş sırtmalarını, kısa cümlelerini, anlamsız ve kopuk kopuk sözlerini çepeçevre saçarak Konak'ta dolaşması çok doğal karşılanır. Kendine iyi bak ve yaşama dört elle sarıl!" "Allaha şükür, Allaha şükür!", "İyi, iyi!", "Bahtın açık olsun", "İnşallah hep böyle yakışıklı ve akıllı, sakın ve iyi yürekli ol!", "Her şey yolunda, daha da iyi olacak!" Yıllar geçer, Muhsin bıkip usanmadan, her yerde, her fırsatta görevini sürdürür. Yararsız ve önemsiz, ama gayretli ve her yerde hazır ve nazır olan Muhsin Efendi, azimle sürdürülmesi koşuluyla neşe ve iyimserliğin insana iyi bir durum ve bol kazanç sağlayabileceğinin canlı kanıtıdır.

Ama yıllar yıkılmaz görünen Evet efendim'i de sarsmıştı so-

nunda. (Yaşlılık eşiği olarak gördüğü elli beş yaş sınırını geride bırakmıştı). İlk bakışta fazla değişmemişti. Şişmanlamıştı gerçi, ama hâlâ tezcanlıydı. İyimserliği hiç bozulmamış ve daha sık, daha canlı, daha gürültülü bir biçimde ifade ediliyor olsa da, küflenmiş ve çürümüştü; kendisini çevreleyen dünyaya duyarsızlaşmış ve körleşmişti, beyinsiz bir otomattı artık. Yaşlı bir papağan gibi “İyi, Allaha şükür, iyi!”, “Güzel, güzel!” nidalarıyla ortalığı cınlatırken artık can sıkıntısı, iğrenme ve tiksintiden başka bir his uyandırmıyordu. Ağzından çıkan hiçbir zaman düşünmemişti, ama şimdi hitap ettiği kişilerin konumunu ve mizacını, ya da bu işi yaptığı yeri ve saati de ayırt edemiyordu pek. Yağlarının verdiği huzur içinde kendini yitirmiş, ötekilerin nasıl yaşadığını, etrafında neler olup bittiğini göremiyor, hele Konağın dışında neler yaşandığından hiç haberi olmuyordu.

Örneğin bir gün önce diğer uşakların pestilini çıkardığı bir hizmetçiyle karşılaşır; yüzü gözü çürük içindeki zavallı ayakları üzerinde zor dursa da, kimseye halinden yakınamaz. Muhsin onu daha uzaktan görür görmez kahkahalar atmaya başlar: Günaydın genç adam! İnşallah hep böyle neşeli ve sağlıklı olursun!” Öteki ona öldürecek gibi bakar ve elinden geldiğince hızlı bir biçimde sırtını dönmeye çalışır, ama Muhsin bu tepkiyi fark etmez bile.

Bir gün karargâhta görevli genç bir Tatar subay doğum yapan karısını ve erkek olan ilk bebeğini kaybetti. Herkes onun acısına saygı gereğiyle sessizliğini koruyordu. Olaydan hiç haberi olmayan ve kiminle konuştuğuna bile dikkat etmeyen Muhsin, yanından geçerken onu neşeyle selamladı: “Allah şifa versin, anan keder görmesin!” Subay sanki yüzüne bir şamar inmiş ya da küfür işitmiş gibi donup kaldı olduğu yerde. Yüzü karardı ve yumrukları kasıldı. Sağını solunu neşeli neşeli selamlayarak koridorlarda aylak aylak dolaşan şu şişko aptalı yamyassı edecekti sanki. Eğer orada bulunan nöbetçi subayı şen şakrak dolanan Evet efendim’i kolundan çekip, “Defol git şuradan yaşlı bunak, şimdi öldürteceksin kendini!” demeseydi, kimbilir başına neler gelecekti.

Beş dakika sonra sanki hiçbir şey olmamış gibi Muhsin yine sağa sola gülümseme ve selamlar dağıtarak, kahkahalarını çepeçevre yayarak, çevresinde söylenen her şeyi, hatta kimsenin dile getirmediklerini veya sadece aklından geçirdiklerini bile doğruluyordu yine.

- Evet dostum, doğru! Allah uzun ömür ve sağlık versin! Evet, iyi!

Tesadüfen Ömer Paşa'ya rastlarsa onu ta uzaktan görür görmez elini sanki çok güçlü bir ışıktan korunmak istermiş gibi gözlerinin önüne siper ediyor, sonra bir kenara çekilip kollarını göğsünün üstünde çaprazlama kavuşturup başı yerde, ölçülü bir sesle şöyle diyordu:

- Güneş gibi parlıyorsun! Gerçekten güneş gibi!

Serasker normalde kendisine bir şey söylendiğinde, hele yanında muhafızlar varsa hemen durur; ama Muhsin'in önünden geçerken adımlarını sıklaştırır, az rastlanan gülünç bir hayvana bakar gibi tepeden süzerdi onu. Sanki bu yüz­süz dalkavukluktan korunmak ister gibi elini sallar ve kısık sesle gülerdi. Bugün de aynı şey olmuştu işte.

- Abartıyorsun Muhsin Efendi! Sen en iyisi gidip Musta Bey'i gör, hasta yatıyor adam, biraz şenlendir onu!

- Tabii hemen gidiyorum! Ama o hasta değil, Allah korusun! Nezle olmuş sadece, Allah uzun ömür versin sana, sağlık versin!

Serasker ve muhafızı hızla uzaklaşıyor, ama hiçbir şeyin farkına varmayan Muhsin iki büklüm yineleyip duruyor:

- Hiç önemli değil! Basit bir nezle. Biraz ot kaynatıp içiririz şimdi, her şey yoluna girer!

Kendini toparlayıp önünde kimse kalmadığını ve boşluğa konuştuğunu görünce, Muhsin'in yüzü karardı ve kafası karışıp etrafına hüzünlü, ne yapacağını şaşırmış bir bakış fırlattı; ama hızla toparladı kendini ve dolaşmaya devam etti. Neşeli sözlerini ve tıslayan kahkahasının dalgalarını çepeçevre yayarak seraskerin kardeşi Musta Bey'in yaşadığı büyük ve basık odaya yöneldi.

Adı Nikola'ydı ve meşhur ağabeyinden beş yaş küçüktü; ondan bir baş daha uzun, çökük göğüslü, soluk benizli, gür saçlı ve uzun, sarkık bıyıklı bir adamdı. Gençliğinde birçok askerî ve sivil okulda öğrenim görmüş, birçok meslek denemiş, ama hiçbir okuldan mezun olamamış, hiçbir işte dikiş tutturamamıştı. Macera peşinde yollara düştüğünde evlenmişti, Moldavya'da bir yerlerde konakladı ve bir boyarın malikânesinde kâhya olarak işe girdi. Yerini bulduğu ve orada kalacağı düşünülebilirdi. Ama Ömer Paşa Bükreş'e serasker olarak atanıp, kökenleri hakkındaki bilgiler ilk kez duyulunca Nikola kardeşini aramaya başladı ve onu görmeye gitti. Ömer Paşa insanın geçmişine doğru döndüğü ve kökenlerini hatırlayıp yakınlarını, akrabalarını veya dostlarını düşünmeye başladığı yaşa gelmişti. Bir ay sonra Nikola tek oğluyla birlikte (karısı yeni ölmüş-tü) gelip Bükreş'e yerleşti. Kardeşini iyi tanıyan Ömer Paşa ona karşı küçümsemeden başka bir duygu beslemiyordu; buna karşılık yüzü ve davranışlarıyla şaşırtıcı bir biçimde kendisine benzeyen on dört yaşındaki yeğenini izlemek onu az da olsa heyecanlandırıyordu: Gerçek bir Latoş'tu o!

Baba ve oğul Bükreş'te işi daha fazla uzatmadan gizlice ve törensiz Müslüman oldular. Mustafa adını alan Nikola levazım subayı oldu. Delikanlıyı ise öğrenimini tamamlaması için İstanbul'daki harp okuluna gönderdiler.

Musta Bey iki üç yıl boyunca subay üniforması içinde, ailesinden gurur duyarak kabara kabara dolaştı, ama gerçek kimliğini sergilemekten de geri kalmadı: akli kısa, hayal gücü zengin bir tembel ve geveze. Subaylarla yakın ilişkiler içinde o da içmeye koyuldu, bir zamanlar geçirip atlattığı verem nüksetti ve bedenini kemirmeye başladı. Saraybosna'da hastalığı öyle ağırlaştı ki artık ancak fısıldayarak konuşabiliyordu.

İçmediği zamanlar Saraybosna'da bir Osmanlı beyi havasıyla dolaşıyordu yine ara sıra; resmî bir tavır içinde sağa sola asker selamları veriyor ve boğuk bir sesle herkesin sağlığını soruyordu. (Saraybosna esnafının gözünde mükemmel Türkçe konuşan biri olmaktan büyük keyif alıyordu; telaffuzu iyiydi ve seçkin sözcükler kullanarak konuşuyordu). Haftalar boyunca bu

şekilde yaşıyor, sonra bir testi rakı götürdüğü odasına kapanma isteği ağır basıyor, günlerce ayılmıyor, tıraş olmuyor, yıkanmıyor, ağzına yiyecek sürmüyor ve bir hayvan gibi uyku nerede ve ne zaman bastırırsa bir iki saat kestirip kalkıyordu.

O günlerde içeri kimseyi almaz, çok ender olarak yemek ve su kabul ederdi: Bunlar aralık bıraktığı kapıdan içeri uzatılır, sonra hemen kapıyı kilitler ve üzerine kalın bir örtü asardı. Bahçeye bakan tek pencereyi minderlerle tıkamıştı.

Odasının kalın duvarları arkasında tam anlamıyla inzivaya çekilen Musta Bey ikinci kadehten itibaren iç çekmeye ve başını yumruklayarak odada volta atmaya başladığı; bu muamele bir süre devam ettikten sonra gözyaşlarına boğulurdu. Dört duvar arasında böyle yürümekten yorulunca, üzerinde bir kadeh rakı ve bir kap yemeğin yanında bir mumun yanık durduğu sehpa çökerdi. Gözyaşlarını siler, kendini toparlayıp başını dikerdi yeniden. Yüzü kasılır, gözleri yuvalarından uğrar ve bakışları aklını kaçırmış birininkiler gibi sabit ve dalgın bir hal alırdı. Defalarca istavroz çıkarır ve bunu yaparken bir zamanlar, çocukken duyup çoğunu unuttuğu, ancak bölük pörçük parçalarını anımsadığı şükran duasından kırıntılar dökülmeye başladığı ağızdan:

“Kutsal Teslis’e şükürler olsun: Baba, Oğul ve Kutsal Ruh... Kutsal ve canlandırıcı haça şükürler olsun... Tanrı’nın anasına, lekesiz, kutsal bakire Meryem Ana’ya şükürler olsun!”

Sonra kadehini alır ve slava [bir Sırp aile bayramı] şerefine kaldırırdı.

“Şimdi kardeşlerim, ilk kadehi kimseden korkusu olmayan Tanrı’nın şerefine kaldıralım. Bağışlayıcı Tanrı ve onun melekleri yardımlarını bizden eksik etmesinler!”

Kadehleri art arda diyor ve dördüncü kadehe, beşinci konuğa geldiğinde akli karışıyor. Belleğinin kendisine ihanet ettiğini görünce üzüntüden ağlamaya koyuluyor ve biraz yatışınca cümlelerin ritmini, sözcüklerin sırasını ve anlamını takip ederek metni yeniden oluşturmaya başlıyor.

“.... Her koşulda kötülükten ve azaptan uzak duralım. Tanrı’dan korkalım, ruhumuzu günahlarla yüklemeyelim, yaşa-

yanları düşünüp ölmüşleri hatırlayalım! İnsanların gözünde alçalmayalım ve şerefimizi lekelemeyelim! Düşman karşısında gerilemeyelim! Hizmetkârlarımıza kötü davranmayalım, Tanrı onlara uzun bir ömür bahşetsin! Eğer kardeşimiz köle düşmüşse ve mutsuzsa, bunun bahtından kaynaklandığını kabul edelim, ona ihanet etmeyelim, ama yardımına koşalım. Tanrım, her mutsuz tutsağın lanetli zindandan ve zalimin elinden kurtulmasını sağla... Tanrım buna izin ver!..."

Aklı yeniden karışıyor. Harcadığı boşa çabalar nedeniyle yüzü kasılıp büzülüyor, kadeh elinde titriyor, ancak son cümlelerden birinin sonunu hatırlayabiliyor ve avazı çıktığı kadar, kısılmış ve ıslık çalarak çıkan sesiyle neredeyse haykırıyor.

- Ve ben de diyorum ki: "İnce uzun köknar ağacı, dik dallarını, Tanrım, hepimize sağlık ver!"

Daha sonra iki buklüm oluyor ve hıçkırıklara boğularak anlaşılmaz birşeyler fısıldayıp alnını sehpayaya vuruyor. Mum tabağın üzerinde titreşiyor, gölgeler uzuyor, yerde ve duvarlarda iç içe geçiyorlar.

Musta Bey, uzun süre bu halde kaldıktan sonra kalkıyor. Zayıf, ama dinlenmiş ve bilinci açık durumda; yağmurdan sonraki bir manzara gibi duru ve açık belleği. Her şey yakın ve apaydınlık. Şimdi bir düğündeki şarkıları ve şerefe kadeh kaldırırken söylenenleri hatırlıyor. Diğerlerinin şarkı söylediğini işitiyor, o da katılmak istiyor, ama ne sesi ne de kulağı olduğu için onların peşinden mırıldanmakla yetiniyor:

*Alakarga ötüp duruyor
Papazın ceviz ağacında;
Öküzlerini güdüyor papaz;
Küçük koyakları süreceğiz
Buğday ekeceğiz
Gruitsa'yı evereceğiz
Militsa'yı isteyeceğiz.*

Bu şarkılar neşelendiriyor onu. Kadehini doldurup kaldırıyor, başını yıkıyor arkaya:

- Kvas içtik ekmeğimizle, şarkı söyleyeceğiz şarap içerek.

Şarap içersek eğer ve iyiye şarap, tepeler vadiler sıralanacak önümüzde; eğer damıtılmış rakı içersek, mısır ve buğday verecek toprak! Sağlığına Ömer, sen kardeşim! Senin de sağlığına Kokan, mutlu ol hep!

Durdu. Son cümleden kopan bir sözcük göktaşı gibi uçup gitti: Ömer. Hiç gürültüsüzce göç eden Miço sanki kanatlanıp herkesi, özellikle de kardeşi Nikola'yı aşmış, kimsenin öngöremeyeceği yüksekliklere tırmanmıştı. Ömer, uzun süredir kimsenin ne ailesini ne aşiretini, ne kökenlerini ne de adını bildiği korkunç ağabey. Şimdi nereden geldiği ve nasıl bir yol katettiği gayet iyi görülüyor. Şimdi neyse başından beri oydu ve ömrünün sonuna dek öyle kalacaktı. Ömer. İki kardeş de köy düğününde şerefe kadeh kaldırmayı amaçlamıştı, ama her biri bunu kendince yapmayı düşünmüştü. Miço, Ömer olmuştu bile ve bu adı seçmek için Banya Luka'da ihtida edip sünnet olmayı da beklememişti; sanki çocukluğundan beri taşıyordu bu adı. Geri kalan her şey gibi, bu da yedeğinde duruyordu. (İnsanın şeytanî yönü budur işte!). O yola zaten galip olarak başlıyor, zarlar önceden atılmış ve onunla boy ölçüşmeye kalkışmak için aptal olmak gerek. Onların aynı tohumdan, aynı rahimden çıktığı, aynı evde doğduğu nasıl söylenebilirdi? O senin ağabeyin, ama daha sen doğmadan pastadan sana düşen ve dünya denen payı yiyip bitirmiş bile!

İdrakı aşan bir durum bu ve açıklaması da yok. Ya ondan kaçmalısın ya da cesaretin yoksa baştan kaybettiğin bir kavgaya, ellerin ve gözlerin bağlı olarak girmelisin. Ama adı her zaman Ömer olan ve senin ağabeyin olduğu söylenen kişi, çevresindeki herkesi, ister hasmı olan bir paşa ister kardeşi, ister yeğeni, ister isyancı bir Boşnak beyi veya isimsiz bir basit Anadolu askeri olsun, teker teker parçalayıp yutuyorsa ne yapacaksın? Nefes alıp verir gibi kolayca ezip parçalıyor; her şeye hazır, herhangi bir sempati veya merhamet titreşimi göstermek dışında her şey geliyor elinden.

Tüm bunlar Musta Bey'in gözünde çok açık; en azından artık hiçbir şeyin kalmadığı, vaftiz adlarının, düğünün, şarkıların, çocukluktaki şerefe kadeh kaldırmaların silindiği, hatta son yıl-

ların, Türk yıllarının güç ve itibarının bile yok olduğu karanlık odasında ayakta dikilirken her şeyi çok açık seçik görüyor. Artık hiçbir beklenti veya umudunun kalmadığı, onu bu dünyaya bağlayacak bir ordunun, bir dinin, içinde yaşamaya devam edebileceği bir ulusun kalmadığı en uç noktaya erişti.

Daha kısa süre önce burada, bu odada ağabeyiyle yaptığı konuşmanın ardından ne bekleyebilirdi artık? Üç gün önce, ateşler içinde, tükenmiş bir halde yataarken serasker yanında muhafızları olmadan birden içeri girmiş ve ayakta durup alçak pencereden dışarıdaki çıplak ağaçlara bakarken kaba bir tonla nasıl olduğunu sormuştu. Bu çenesi kuvvetli, üniformalı hayaletle konuşmak için son bir girişimde bulunmuştu; yeşil badem gözleri kimseye bakmadan her şeyi gören bu adamla bir kardeşe konuşur gibi konuşmaya, ona “kalbini açmaya”, kendisi hakkındaki tüm gerçeği, durumunu, duygularını ona söylemeye çalışmıştı. Daha önceleri ne zaman böyle bir girişimde bulunsa, serasker soğuk ve sert bir tavırla püskürtmüştü onu: “Peki, ne istiyorsun?” Sonra güçlü ağabeyi ne istediğini bilmediğini ve bilemeyeceğini, çünkü bir hiç olduğunu, hiçbir şey yapmayı bilmediğini, hiçbir perspektifi olmadığını kanıtlıyordu ona. O ne çift sürmek, ne kılıç kuşanmak, ne de kalem tutmak için yaratılmıştı; ne reaya ne Müslüman bey olabilmeyi becermişti; ne uyanıkça susmayı, ne de akli başında bir çift laf etmeyi biliyordu; ne gücü, ne cesareti, ne sabrı, ne kurnazlığı vardı. Beş para etmezsin, işe yaramazsın tekiydi. Bu kadar yüksek mevkideki bir ağabeyin güçlü himayesi bile işine yaramıyordu. O halde gerçekten bir hiçti o.

Böylece kendi öz ağabeyi onu uçurumun kenarına kadar getiriyor, aşağı atlamaktan başka bir seçenek bırakmıyordu.

Bu kez daha da kötü olmuştu. Serasker onun karmakarışık iç dökme heveslerini bir çırpıda kesivermişti.

- Ne istediğini anlamıyorum. Oğlunun yeri sağlam ve gayet iyi yolda.

- Oğlum iyi yolda demek! Peki ya ben, babası?

- Sen mi? Yine senden mi söz edelim istiyorsun? Tamam, sen her zaman nasıl idiyse yine öylesin. Benim yanımda deği-

şeceliğini ve birşeyler yapmaya koyulacağını düşünmüştüm, ama yıllar geçiyor ve sen hep aynısin. Üstelik şimdi bir de hastalandın.

- Ne yapabilirim ki?

- Ben de bunu soruyorum kendime. Bana öyle geliyor ki en iyisi senin ölmen.

- Ne dedin? diye haykırdı; o zayıf ve ateşli halinde, güçlü ve kararlı, buz gibi bir katille bir arada kalın duvarlı bir odaya kapatılmış gibi hissetmişti kendini.

- Evet ya da iyileşmeli, silkinip kendine gelmeli ve geri kalan herkes gibi sızlanmadan, aptalca hikâyeler uydurup saçmalamadan, sultanın gerçek bir subayı gibi çalışmaya koyulmalı veya ömrüne son verecek cesareti bulmalısın.

Görüşme böyle sona erdi. Bacakları üzerinde zor duran Musta Bey, son sözü söylemeye, kendinden ve ıstırabından söz etmeye çalıştı, ama serasker elini kapının tokmağına atmıştı bile; kapı ardına kadar açılıverdi. Dışarda iki subay hazırolda bekliyordu.

- Haydi ama...göreceksin... her şey daha iyi olacak! diye mırıldandı serasker; bir ayağını dışarı atmıştı bile. Soğuk soğuk terleyen, gözleri yerde elinden geldiğince dik durmaya çabalayan kardeşini hızlı bir el hareketiyle selamlayıp gitti.

Muhsin Efendi daha hastanın kapısını çalarken haykırmaya ve bülbul gibi şakımaya başladı:

- Aç Musta Bey, aç sultanım, aç civanım, sana candan bağlı dostuna acı da aç şu kapıyı!

Musta Bey sonunda açtı. Eğer Muhsin Efendi'de etrafında olup biten herhangi bir şeyi fark edebilme yeteneği olsaydı, bu uçsuz bucaksız yeryüzünde iki ayağının bastığı yerden başka şeyi kalmamış bir adamın neye benzediğini görme fırsatını bulurdu. Ama kendi dalkavukça tatlı sözleri ve bu sözlerin çevresinde yarattığı o sarsılmaz ve yapay ahenk dışında her şeye karşı duyarsız ve kör olduğu için, hiçbir şeyin farkına varmadı. Hastayı nezaket gösterilerine boğuyor, yüzünün ne kadar sıhhatli durduğunu söyleyip kutluyordu onu.

- Allaha şükür, Allaha şükür! Biraz önce söylüyordum. Hastalık değil bu, sadece basit bir nezle. Nezle, o kadar! Bu işte, söylemiştim ben. Allaha şükürler olsun!

Hırpani vaziyette, göğsü bağı açık, bitkin, sakalı uzamış, saçları karmakarışık, sesi iyice kısılmış Musta Bey kişisel hiçbir yanı kalmamış bu önüne geçilmez övgü ve iltifat sağanağını dalgın dalgın dinliyor, iltifatları sular seller gibi bir çırpıda ağzından boşaltan kırmızı yüzlü, tombalak, neşeli, ufak tefek adama gözlerini kırıştırtarak bakıyordu. Zaman zaman kendisinin ve şu Muhsin'in gerçekte var olmadığı, şu hallerinde ve bulundukları şu yerde var olamayacakları, her ikisinin de bir üçüncü şahıs tarafından yaratılmış tuhaf bir düşün parçası oldukları izlenimine kapılıyordu.

Sevinçten tıkanacak hale gelen Muhsin, Musta Bey'in sağlığının iyiye gitmesi, tek ve benzersiz seraskerin yüceliği ve şanı, sadece bu Konak'ta değil tüm imparatorlukta, yeryüzünde ve göklerde var olan her şeyin ahengi ve güzelliği karşısında kendinden geçiyordu sanki. Musta Bey onun söylediklerinin ancak yarısını işitiyor, düzensiz akan kanı aklında tuhaf fikirler yeşermesine neden oluyordu. Öfkeyle haykırmak istiyordu: Tabii, tabii aynen öyle! Avazı çıktığı kadar bağırmaya başlamak ve bu grotesk budalayı odasından uyuz bir it gibi kovmak istiyordu! Ya da gırtlığına yapışıp, hiçbir açıklama yapmadan boğmalıydı onu. Musta Bey'den geriye bir anı kalsın diye. Ama kan dolaşımı giderek yavaşlıyor, Muhsin'e sanki bir sisin gerisinden bakıyor, söylediklerine biraz kulak veriyordu. Hayır, haykırmayacak, onu boğmayacaktı, bunu yapamazdı, ya ateşten tükenip gidecek ya da bu odada kendini öldürecekti. Elinde hâlâ gelen tek şey sözlerinde ne bu odaya, ne de aklından böyle düşünceler geçiren bir Musta Bey'e yer olan Muhsin'in gevezeliklerini dinlemektir.

Çünkü Muhsin hiç durmadan konuşuyordu.

- Bir iki gün içinde ayağa kalkarsın, gidip şehirde bir tur atar, insanları görürüz. Herkes senden haber soruyor. Çok iyi konuşan, çok soylu bir aileden gelen, o çok yakışıklı ve akıllı adam nerede, diyorlar. Onu görüp dinlemek isteriz diyorlar.

Musta Bey onu dikkat ve şaşkınlıkla dinliyor. Böyle bir şey hâlâ mümkün mü? Sadece ona yağ çekmek için söylenen bir yalan bile olsa, hakkında böyle şeyler düşünülmesi ve söylenmesi mümkün mü hâlâ? Muhsin hızını almış devam ediyor. Orduda bile diyor, subayların arasında bile, herkes emir vermeyi ve karar almayı, hem komuta etmeyi hem de şaka yapmayı bilen o iyi arkadaşın yokluğunu hissediyor. Hepsisi sabırsızlıkla onun dönüşünü bekliyor. Ayrıca meşrafiyelerin arkasındaki genç kız ve dul kadın gözleri belki de seraskerin sokaktan geçen yakışıklı kardeşini fark etmişlerdi, şimdi de onu yeniden görmenin sevincini yaşamak istiyorlar.

Musta Bey giderek daha dikkatli bir şekilde dinlemeye başlıyor. Ya haklıysa? Gerçi bu Evet efendim'in bir salaklar şahı, bunağın teki olduğuna kuşku yok, ama bakalım her söylediği yalan mı? Sözlerinin içinde rastlantı eseri olarak da bir doğruluk payı bulunamaz mı? Sonuç olarak yalancılar ve yağcılar bile inanılır olmak için söylemlerine ellerinden geldiğince gerçeklik payı katmak zorundadır. Yalan ve yağcılık kimi zaman hiç istemeden bazı şeyleri gün ışığına çıkarır. Her ne olursa olsun burada kendisinden canlı bir varlık olarak söz ediliyor. En önemlisi de bu. Niye seraskerin kaba sözleri ve bu boğucu odada filizlenen tüm o karanlık düşünceler tek ve kesin gerçek oluyor da, Evet efendim'in sözleri yalan ve aptallıktan başka bir şey sayılmıyor? Ağabeyi, serasker konumu sayesinde ağzından çıkanı tartarak konuşma zahmetine katlanmıyor, çoğunlukla karşısındakini ve konuştuğu lafın manasını hiç önemsemiyor. Bu onun büyüklüğünün bir sonucu. Sonuçta Musta Bey'in insanların en bahtsız olduğu, Nikola olmaya tam anlamıyla bir son verip, gerçek bir Musta Bey olmayı başaramadığı doğrudur belki de! Tamam kabul, ama işlerin böyle sürüp gideceğini kim ispatlayabilir ki? Gerçi bu akşam hiçbir çıkış görüyor, ama yarın da bir çıkış bulamayacağının kanıtı var mı? Evet doğru, ateşi var, sesi kısık, ama insan hem hasta olup hem de başkalarından saygı ve itibar görebilir. Uçurumun kenarına kadar gelip intihar etmeye hazır olanlar da yeni yaşam ve ilerleme olanaklarını fark etmezler mi çoğu zaman?

Muhsin Efendi iltifatlarını yağdırmayı sürdürüyor, ama Musta Bey artık onu dinlemiyordu, çünkü ona ihtiyacı kalmamıştı; giderek yoğunlaşan bir biçimde saplantı ve düşlemlerinden nasıl kurtulacağını düşünüyor, gidip tedavi olacağım, insanlar arasında bir yol açacağım kendime, diyordu, çünkü bu dünyada herkese yetecek yer vardı. Ayrıldıklarında her şey harikuladeydi: Gülümseyen, mest olmuş Muhsin her şey ve hiçbir şey hakkındaki iyimser öngörülerini sıralıyor, Musta Bey de koruyucu bir havayla omuzuna vuruyordu onun; Muhsin'in sözlerini duymuyordu bile, onun akli insanlara en iyi nasıl yaklaşabileceğinde, şuna buna berikine ne demek gerektiğinde, herkese özellikle de seraskere karşı nasıl bir tavır takınması gerektiğindeydi. Bu işin altından kalkacağını hissediyordu; nereden geldiği bilinmez bir güç içinde yükseliyor ve Musta Bey bir an önce işe koyulmak istiyordu.

Yaz

Yaz, güzel mevsim başlamıştı. Ama bu çalkantılı devirde, bu ülkede, bin sekiz yüz elli bir yılında, yaz diye bir şeyin var olabileceğine inanmak güçtü.

Sultanın reformlarını uygulatmak, idareyi modernleştirmek, din ayrımı yapmaksızın tüm yurttaşları eşit kılmak, düzeni ve emniyeti yeniden tesis etmek ve kendi sözleriyle, yıllardır bunlara gizli veya açık, her türlü yolla karşı çıkanları ateşle ve kılıçla boyun eğdirip dağıtmakla görevlendirilen Ömer Paşa ordusuyla Bosna Hersek'e geleli bir yıl olacaktı yakında. Sıkıntılı ve farklı bir yazdı bu. Öyle farklı ve öyle sıkıntılıydı ki, Bosna'yı ve onun çeşitli mevsimlerini eksiksiz bir biçimde tanımakla övünen, bu konuda artık hiçbir şeyin kendisini şaşırtamayacağına inanan Avusturya konsolosu General Atanaskoviç bile bu yaz çevresinde olup bitenlerin içinde biraz şaşkınlık ve sürprizle de karışık yeni bir duygu uyandırdığını kendine itiraf etmek zorunda kaldı. Kâh güneşli kâh yağmurlu havalarla yeşillenip serpilmeye başlayan, yani iyi ve bereketli geçeceği anlaşılan bu yaz mevsimine bakıyor; yine de havada donuk ve bunaltıcı birşeyler fark ediyordu; her şey yeşillenip boy atarken, sadece insan ıstırap çekip ölüyordu; kurtulanlar ise solmakta olan bitkiler gibi kendi kabuklarına kapanıyorlardı.

Tesadüf eseri karşılaştığı eşraftan biriyle selamlaşıyor ve tedbirli davranıp farklı sohbetlerden kaçınarak sadece yağmur ve güzel hava hakkında, yazın güzel geçeceği hakkında bir çift laf ediyor; ama beriki gözlerini yere indirip kaçamak bir cevap veriyordu:

- Evet...sanki öyle gibi...

Adam öylesine kaygılı, öylesine dehşet içindeydi ki, kesin bir şey söylemeyi reddediyordu; susmayı yeğlerdi aslında, ama bunu da göze alamadığı için, hiçbir manası olmadığına ve kendisini hiçbir konuda bağlamayacağına güvenilebileceği iki üç kelimeyi güç bela bir araya getiriyordu. Buralılar yabancılarla gevezelik etmeyi ya da içten konuşmayı hiçbir zaman becerememişti gerçi, ama şimdi yağmurdan ve güzel havadan bile söz edilemiyordu.

Tüm dikkatler Bosna-Hersek'te bir yıldır yaşananlar üzerinde toplanmıştı ve bu olaylar diğer her türlü kaygı, düşünce veya korkuyu, istedikleri kadar doğal olsunlar, arka plana itiyordu. Yeni mevsim, gelecek mahsul kimseyi ilgilendirmiyordu; herkes serasker ve onun ülkenin dört bir yanını dolaşan, her türlü direnişi boğmakla yetinmeyip asla direniş çıkmamış yerlerde bile insanları isyan ettirip sonra da ezen ordusu hakkında kısık sesle anlatılanları dinliyor veya bunları yineliyordu.

Haziran başında Viyana'daki Prens Schwarzenberg'e Travnik'in bir cezaevine döndüğünü yazan başkonsolos asla abartmıyordu. Konsolosun en korktuğu şey değerlendirmelerinde yanılmaktı; abartmadan ve aşırılıktan özenle kaçınırdı. Bu olayda da ilkelerine sadık kalıp hiçbir şeyi abartmamıştı; zaten benzetme kendisine değil tercümanı Plekhaçek'e aitti ve güzel bir kelime oyunu değil, gerçeğin ifadesiydi. Sadece Travnik'te değil, birçok kentte insanlar aynı felaketin birbirine bağladığı üç eşitsiz gruba ayrılmıştı: Tutuklular, onların gardiyanları ve dilsiz, aciz seyirciler.

Tutuklanan beyler, ağalar ve ulema Travnik kalesinde yer kalmayınca kışlalara hapsedildi; orduya yer açmak için insanlar evlerinden kovuluyor ve sürülen kent sakinleri sonra pek ortalarda gözükmüyorlardı. Tepenin üstündeki eski kalede

tutsaklar kazamatların dibine üst üste yığılıyor veya sıkıca bağlandıktan sonra gözetim altında avlunun taşları üzerinde uyuyorlardı. Gündüzleri kocaman taş bir çanağa benzeyen kalenin fazla nüfusu kenarlardan taşıyor ve kent, zincirlerini şakırdatarak hendekleri temizleyen veya kaldırımları, kamu binalarını onarmak için taş taşıyan tutsaklarla doluyordu.

Daha önce de tutsakların kentte çalıştığına tanık olunmuştu, ama sayıları hiç bu denli kalabalık değildi ve bu kez tutsaklar değişikti. Bedensel çalışmaya, ağır işlere alışkın eski tutsakların yerini, şimdi beyler ve ulema, yüksek rütbeli memurlar ve en itibarlı ailelerin üyeleri almıştı. Bedensel eziyete pek alışık olmayan bu adamlar gözlerini yerden hiç kaldırmıyordu; kıyafetleri ne bu yere, ne de bu işe uygundu. Çoğu tutuklandığında kalın bezlerden ve ince kürklerden en güzel giysilerini sırtına geçirmişti; nereye götürüldüklerini, kışa nerede yakalanacaklarını, hatta kışa dek yaşayıp yaşamayacaklarını bile bilmiyorlardı; şimdi yazın ortasında sırtlarında kürk paltolar, ayaklarında çuha pantolonlarla taş taşıyıp, yeri kazarken iyice hüzünlü bir görüntü yaratıyorlardı. Ama bu kıyafeti de değiştiremiyorlardı, çünkü üzerlerinden çıkardıkları her şey sanki sihirli bir el değmiş gibi bir anda yok oluveriyordu. Onlara gardiyanlık yapan Anadolu lular buldukları her şeyi alıyor, kimse de onlardan hesap soramıyordu.

Gözden düşmüş büyük adamların seyrine kalabalıkların gelmesi doğaldı: İnsanlar durup, iflahı kesilmiş halde kazma sallayan, güçleri tükenip aletleri durmadan ellerinden düşen ve yerin ne kadar sert, taşın ne kadar ağır olduğunu sanki yeni keşfetmiş gibi oldukları yerde dikilip yere düşürdükleri alete bakakalan eski beyleri seyreliyorlardı şaşkınlıkla. Bazı kötü niyetli ve alaycı gözlemciler birbirlerine dirsek atıp zalim şakalar yapıyorlardı; ama bunların sayısı fazla değildi. Çoğunluk sadece bir an durup hiç konuşmuyordu; yüzlerinden hiçbir şey okunmuyordu ve tutuklulara acıyorlar mı yoksa onlara çektirilenleri onaylıyorlar mı anlamak mümkün değildi; bu dünyanın güçlülere kendilerinden daha güçlülerin yasasına boyun eğdiğinde, zor daha büyük bir zora teslim olduğunda

insanın başına neler geldiğini düşünceli bir havada sessiz sessiz seyretmekle yetiniyorlardı. Biraz durduktan sonra, içleri suskun bir şaşkınlık ve belli belirsiz bir kaygıyla dolu, acaba başımıza daha neler gelecek diye kendilerine sorarak yollarına devam ediyorlardı.

Ve Müslümanların tüm kaymak tabakası, Ömer Paşa'nın kılıcının dokunmadığı ya da henüz tepelerine inmediği tüm ileri gelen ve konumlarının bilincinde olan insanlar evlerinden dışarı adım atmıyor ve gerçekten çıkmak zorunda kaldıklarında bakışlarını bu işitilmemiş gösteriden kaçınıyorlardı. Dükkânlarında oturan ve dehşetten taş kesmiş esnafın korkudan midesi bulanıyor, öfkeden sesleri solukları kesiliyor ve göstermeye asla cesaret edemedikleri tiksinti duygusu onları hasta ediyordu. Ancak loş dükkânlarının dibinde veya evlerinin arka avlularında kısık sesle karşılıklı üç beş laf ediyor, içlerini böyle rahatlatıp, bu felaketin sadece kendi tepelerine inmediğine emin oluyorlardı. Hepsi aynı şeyi söylüyordu. Otuz yıl kadar önce aynı Travnik'te en tanınmış beyleri ve en önde gelen eşrafı konağına çağırıp domuz yavrusu gibi boğazlatan, hüzünlü bir ün sahibi Celaledin Paşa'yı hatırlıyordu birçoğu. Bu korkunç olay hâlâ unutulmamıştı. Ama şimdiki durumla kıyaslanamazdı yine de! Ölüm kolay, ıstırap da çok önemli değil, diyorlardı, ama şimdi çubuklarını bile asla kendileri yakmamış kişilerin çalışmaktan ve kazma sallamaktan elleri kopuyor, ezelden beri yasaları koyanlar ve uygulatanlar prangayla dolaşıyordu. Bu katlanılmaz bir utançtı, ama engellemek için yapılabilecek hiçbir şey de yoktu; böyle bir şeyi Lika'dan gelmiş bu dönmeden, bu eski Avusturya subayından, hem serasker, hem de "padişahın kılıcı" olmuş kaçak kapıkulundan başka kimse icat edemezdi. Bu yeni zamanlar bir tuhaftı doğrusu!

Hıristiyanların, reayanın arasında hüküm süren şaşkınlık da, belki farklı bir nitelikteydi, ama daha az değildi. Padişahın temsilcisinin güçlülere ve büyüklere neler yaptığını görüyor, ama buna sevinemiyorlardı. Bu yapılanların kendi durumlarını düzelterceği söyleniyor, ama onlar padişahın bu ordusunun yükünün de daha önce Bosna topraklarını altüst edenler kadar

ağır olduğunu, onun iktidarına ve gücüne yöredeki beylerin ve ağaların otoritesinden daha zor katlanıldığını görüyorlardı. Ve düşünüp alçak sesle dile getirdikleri her şey, her gün gördükleri ve faturasını ödedikleriyle bağıntılıydı. Bu kadar bùyük ve eski bir yapıyı yıkmamanın kimseye hayır getirmeyeceğini düşünüyorlardı. Atlar tepişirken arada kalan eşeğin vay haline diyorlardı kısık sesle.

Ömer Paşa ise, yüksek rütbeli subaylardan oluşan erkân-ı harbiyle birlikte Travnik'ten ayrılıyor, Bosna'yı dolaşılıyor, zavallı isyancı birliklerinin izini sürüyor, yakıp yıkıyor, kelle kesiyor, kurşuna diziyor, ileri gelenleri tutukluyor, yerlerine başkalarını geçiriyor, sonra askerî bandonun boruları ve davulları eşliğinde, büyük bir özgüven ve gurur içinde, Osmanlı ve Hıristiyan madalyaları pırıl pırıl parlayarak beyaz atının üstünde kente dönüyordu. İki sefer arasında, sözlerinin hepsini sağda solda tekrarlayacaklarını bildiği insanların önünde tasarılarından söz ediyordu açık açık. Bosna'nın itaat etmeyen, asi beylerini ve diğer ağalarını üç kategoriye ayırdığını söylüyordu. Birincisinde, elde silah padişaha karşı ayaklananlar yer alıyordu: Onların kellesini, "Bosna'nın en yüksek dağından daha büyük bile olsa" kesecekti. İkinci kategoride prangaya vurup Asya'ya, Uzakdoğu'nun sınırına sürecekları yer alıyordu; oralarda biraz dolaşacak, akıllarını yitirip ayaklanmaya cüret ettikleri hükümdarın gücünü ve imparatorluğun uçsuz bucaksızlığını kendi gözleriyle göreceklerdi. Üçüncü kategoride asilere gizlice yataklık eden, kendisi hakkında dedikodu yapan, padişahın otoritesini sarsan ve ileri geri konuşan sinsiler ve ikiyüzlüler bulunuyordu; bunların her biri yüzer değnek yiyecek, böylece bir ay boyunca kıçlarının üzerine oturamayacak ve yaptıkları en küçük hareket bile, omuzları üzerinde ne kadar çılgın bir baş taşıdıklarını ve kime karşı ayaklanmaya cüret ettiklerini hep hatırlatacaktı onlara.

Bu sözleri, kendinden önceki Osmanlı vezirleri gibi öfkeden gürleyerek değil, son derece rahat bir tavırla, sakın sakın, sanki böbürlenir gibi ve gülümseyerek söylüyordu. Bir yıldır Bosna'da gerçekleştirdiği kanlı iş ikincil ve önemsiz bir şey, daha

sonra sıra gelecek asıl işe bir hazırlıklmış gibi davranıyordu genel anlamda. Soyluları ve diğer âyanı, paşaları, beyleri, ulemayı ve güçlü ağaları sanki çoktandır ölmüşler de kendisi onları gömmeye gelmiş gibi yolundan temizliyordu.

Üstelik her şeye zaman buluyordu. Konsolosları ziyaret ediyor ve onları tüm teşrifat kurallarına uyarak çok şatafatlı bir biçimde ağırliyordu. Her geliş ve gidişinde ordu birliklerinin geçit törenleri, bando ve top atışları eşliğinde merasimler düzenliyordu. Tek başına Bosna'nın en büyük kentinin tüm sakinlerinden daha fazla para yiyen pahalı harasının yerini, atlarını durmadan değiştiriyor, eksikleri tamamlıyordu. Avusturya'dan Saraybosna'ya mobilya katarları getirtiyor, Fadılpaşic'in evindeki yeni ikametgâhını sanki ömrünün sonuna kadar orada kalacakmış gibi düzenliyor ve orada kurduğu "Vi-yana usulü" daireye yerleşiyordu. Tüm haremini getirtmişti. Kendisi gibi ihtida etmiş akrabalarını da yanına davet ediyor ve bu insanlar şehzadeler gibi gösterişli bir biçimde yolculuk ediyorlardı. Virtüöz bir piyanist olan Rumen karısı için piyano getirtmişti. Sadece bu müzik aletinin Brod'dan Saraybosna'ya taşınması on bir gün sürmüş ve yol boyunca hem yetkililere hem de halka bir sürü eziyete ve angaryaya, binbir türlü masrafa ve çok sayıda tatsızlığa mal olmuştu. Piyanyoyu taşımak için özel olarak yaptırılmış arabayı çekmek üzere çok sayıda at, öküz ve angarya mükellefi gerekmişti. Piyano kenevi-re sarılıp, tahta sandıklar içine tespit edilmişti. Konakta musiki yapmaya yarayacağı söylenen, ama ne gerçek görünüşü ne de nasıl çalındığı anlaşılabilen bu tuhaf ve gizemli yük sırçadan yapılmış gibi, kaygılar ve korkular içinde, tehditler, para cezaları ve sopa darbeleri eşliğinde taşınmıştı. Arabaya elini süren herkes, saçmasapan şımarıklıkları ve dayatmalarıyla birlikte bu hanımı, eğer musiki çıkardığı doğruysa bu aletten yayılacak musikiyi, onu çalacak kişiyi ve tüm dinleyicilerini alçak sesle lanetliyordu.

Savaşın dehşeti içinde kalmış, ordu birliklerinin, isyancı bölüklerinin, kaçak ve prangalı tutsak kafilelerinin yolları arşınladığı Bosna'da, paşa peşinde kalabalık bir maiyet, bir sürü eş-

ya ve at, zaten yeterince dertli, tasalı ve korkmuş haldeki insanları büyüklüğü ve tuhaflığıyla iyice çileden çıkaran bir tür tekerlekli odayla dolaşıp duruyordu. Ama serasker yaşamını daha hoş ve görkemli kılmaya, şanını ve ihtişamını artırmaya yarayan hiçbir şeyi ihmal etmiyordu.

Geçmişte her ne pahasına ve nasıl olursa olsun yaşamayı reddedenler bile şimdi dişlerini sıkıp başlarını çevirmekle yetiniyorlardı. Ama aslında bunun tam tersini yapmak istiyorlar ve istedikleriyle yaptıkları arasındaki bu farklılığı gece gündüz taşımak zorunda kaldıkları katlanılmaz ve utanç verici bir yük olarak duyumsuyorlardı. Kanlı serasker en küçük bir haya kaygısı taşımadan her istediğini yapıp tüm planlarını gerçekleştiriyordu; insanlara, onların olayları görme biçimlerine ve duygularına hiç aldırıyor, hatta onları sadece görevinin ve askerî operasyonlarının nesneleri olarak görüyordu. Bu nedenle en güçlü darbeyi indirebilmek için sanki her bireyin en hassas noktasını aradığı ve gerçek bir kudurganlıkla tam bu noktaya vurduğu izlenimi uyanıyordu. İnsanlara öyle geliyordu ki, onları yaralamaktan, onlara topluca ve teker teker hakaret edip elinden geldiğince aşağılamaktan başka bir şey düşünmüyordu.

Başkonsolos Atanaskoviç'in şaşkın bakışları altında böyle bir yaz başlıyordu işte. Sakin ve görkemli bir yaz, bereketli bir sonbaharı müjdeleyen bir yaz; ama bu mevsimler seraskere ait olduğuna ve dehşet içinde kalmış ya da aşağılanmış insanlar için acı meyvalar vereceği baştan belli olduğuna göre, bu görkemin ve bereketin ne önemi vardı ki?

Rüzgâr

Yıl 1851... Uyuyan Saraybosna'nın üstüne çökmüş bir kasım gecesi. Az sayıda ışık, yeri göğü istila etmiş karanlığı iyice derinleştiriyor. Tüm canlılar uykuya çekilmiş sanki. Ama bu sadece dış görünüş; böyle zamanlarda insanların evlerine kapanıp ışıklarını söndürmesi, herkesin uyuduğu anlamına gelmez.

Atanaskoviç'in uyumadığı ise kesin. Evinin ışığı hâlâ yanıyor. Bu da kimseyi şaşırtmıyor. Öyle çok işi, kaygısı var ki, güz günleri fazla kısa geliyor ona. Ama onun bu saatte işine kafa yordugunu, işiyle ilgili kaygılandığını düşünüyorsanız, yanıyorsunuz. Aslında Voltaire'in kitabına eğilmiş; dışarıda esen rüzgâr düşüncelerini karıştırıyor, alıp uzaklara taşıyor. Bu akşam onun düşüncelerini rüzgâr, daha doğrusu rüzgârlar gaspediyor.

Saraybosna'da rüzgârlar çok çeşitli değildir, zaten öyle sık sık da esmezler. Çok çok iki rüzgâr bilinir. Biri, vadiden yuvarlanıp gelen, kentte kapana kısılan ve çıkış bulamayınca hor-murdanmaya, çırpınmaya ve her yöne saldırmaya başlayan, sonunda bitkin düşen ağır ve tatsız güney rüzgârı. Diğeri, yükseklerden aşağı inen ve gün ortasında dağ yamaçlarının, boğazların şiddetli soğugunu ve buzul gölgesini kente taşıyan dondurucu kuzeydoğu rüzgârıdır. Bu rüzgârların taşıdığı so-

guk veya boğucu sıcak istenmeyen ama inatçı konuklar olarak geldikleri bu kente uzun sürelğine yerleşir, kendiliklerinden sönüp tükeninceye veya aksi yönden gelen rüzgâr tarafından kovuluncaya dek orada kalırlar.

Saraybosna'yı mesken tutan rüzgârların sayısı çok değildir. Ama karanlık ve yalnızlık sizi kendinizi gözlemlemeye, çevrenizdeki dünyayı özenle incelemeye itip de, bir kasım gecesinin tekdüzeliği içinde böyle oturup kalmanıza yol açınca, o zaman rüzgâr sağanaklarının karışık ve düzensiz seslerine bile bir anlam aranır ve bulunur. Gündüz görüldüğünden farklı olan gerçekliğin geceleyin ikinci yüzünü gösterdiği; sınırlarının bulandığı, deneylerle doğrulanmış ve bir ad takılmış görüngülerden ibaret olmadığı, bizi şaşırtabilecek ve kısa süreli, geçici, ama kesin biçimde aklımızı karıştırabilecek başka gizil güçler içerdiği izlenimine kapılırsınız zaman zaman.

Sanki yemin töreni yapılacak gibi iki mum yakılmış. Dışarda esip duran ve odaya da sızan güçlü rüzgâr yabancı için yeni bir şey; ismi de konmamış, sanki ilk kez gösteriyor kendini. Çok ayrıksı görünüyor. Bir ılık, bir soğuk rüzgâr sağanakları düzensiz biçimde peşpeşe geliyor; kimi zaman neredeyse hiç gürültü çıkarmadan, evin gözle görünür ve görünmez tüm deliklerinden, çatlaklarından içeri süzülüyorlar; öyle ki onları ancak odaya girdiklerinde hissedebiliyorsunuz. O zaman bu bey evinin nasıl inşa edildiği, ne kadar kötü bakıldığı, sıvalarının dökük, duvarlarının çatlak olduğu anlaşılıyor. Gıcırıyor, tıslıyor, cıvıldıyor ve farklı uzunluklarda sayısız dili bulunan eski bir müzik aleti gibi tremolo yapıyor.

Bu doğu evlerinin en zenginleri bile, derme çatma nöbetçi kulübelerini andırıyor. İnşaat malzemesi, odaların düzenlenişi, mobilya ve halılar, her şey içindekilerin oraya geçici olarak yerleştiğini düşündürüyor. Sanki sonu gelmez göçlerin içinde bir gün önce taşınmış veya ertesi gün gitmeye hazırlanıyorlarmış gibi. Evlerin bulunduğu ve gereklilikten veya savunma ihtiyaçlarından kurulmuş kent bile, topluluğun üstün amaçlarına hizmet ediyor öncelikle; sakinlerinin sağlığı ve keyfi ise ikinci planda kalıyor.

Birçok Türk kentinde sık sık aklına gelen bu düşünce, tüm duyulara saldıran rüzgârın insanı bir an bile rahat bırakmadığı bu gece, Saraybosna'da yeniden baş veriyor; sinsi ve eşitsiz rüzgâr sağanakları kimbilir hangi kötü güçlerin orada, sürekli mevcut olduğu, durmadan değişip, birbirlerinin yerini aldıkları izlenimini uyandırıyor.

Sanki birisi tatsız ve buz gibi solğunu küstahça yüzünüze üflüyor. Rüzgâr pantolonunuzun biraz yukarı sıyrılmış sağ paçasından içeri sızıyor; sanki ıslak bir yosunun temasıyla diken diken olan cildinizde dolaşıyor. Zaman zaman bağırsakları çürümüş evin mide bulandırıcı, pis kokularını taşıyor ve belirsiz kokularla birlikte tatsız anıları da uyandırıyor.

Masada mumlar titreşip duruyor. Alevleri, uçup karanlıkta kaybolmaya hazır kaygılı kelekleri çağırıştırıyor. Zaman zaman iyice aşağı eğiliyor, odayı yarı karanlıkta bırakıyor ve tam sönecek gibi olurken birden hiç olmadığı kadar güçlü ve parlak bir ışıkla parıldayıveriyorlar. Bu ışık oyunu gözünüyor ve okumayı da zorlaştırıyor. (Aslında duyularınızın hepsi etkileniyor!) Usanan ve öfkelenen Atanaskoviç gözlerini, bir zamanlar Selanik'ten satın aldığı, güzel ve çok değerli Horasan kilimiyle kaplanmış yere eğiyor. Satıcı kilimin "gül yaprağı kadar ince, manda gönü kadar sağlam, sultanın bahçesi kadar çiçekli ve can kadar tatlı" olduğunu söylemişti gururla. Ama işte kilim canlanmak istiyor sanki, kıpırdayıp duruyor, titreşiyor, kalkıp kalkıp düşüyor; kimi zaman bir kenarı havaya kalkıyor, kimi zaman tam ortası kabarıyor. Atanaskoviç, acaba bu rüzgârlı gecede kesin, belirli ve istikrarlı hiçbir şey bulamaz mıyım diye soruyor kendine; uçacakmış gibi havaya kalkıp dalgalanan kilime bakıyor şaşkın gözlerle. Fakir masallarındaki uçan halıları ve sihir numaralarını, gizli güçlerin varlığını düşünmeye koyuluyor; bu rüzgârın belki de doğa yasalarının elinden kaçıp kurtulduğunu, hem ruhunda hem de çevresinde her şeyi değiştirebilecek olağanüstü bir şey yaşanabileceğini söylüyor kendi kendine. Bu düşünce sırtında buz gibi ürpertiler dolaşmasına neden oluyor; ama bu tür görüngülerin olanaksızlığını bildiren mantıklı ve anlamlı bir di-

ger düşünce kovuyor onu hemen zihninden. Tüm bunlar sanki düste ve düş hızıyla yaşanıyor. Yanlış ve doğru iki düşünce yıldırım gibi bir hızla, aynı anda, aralarına ölçülebilir bir zaman aralığı girmeden birbirini izliyor. Gerçek yanılşamayı kovdu, ama sırtında o buz gibi ürpertinin dolaştığını hissediyor hâlâ.

Mumların yanında oturmuş, bütün bunların, tüm ıstıraplar ve irili ufaklı diğer bir sürü tatsızlık gibi, geçip gitmesini sabırla bekliyor. Günün yorgunluğunu atamamış ve keyfi pek yerinde olmayan ellilik bedeninin duyularını istismar eden gece yol açıyor bunlara; ne yazık ki ne uçan halılar, ne mesaj taşıyan rüzgârlar, ne bir kentin doğasını veya bir insanın yaşamının içeriğini birdenbire değiştirebilecek olağanüstü güçler bulunmadığını biliyor. Bunu gayet iyi biliyor, ama yine de orada her şeye açık ve uyanık bir halde, tüm duyuları ayakta, asla gelmeyen bu olanaksız şeyi bekler gibi oturuyor. Düşlerimizi dolduran imgeler kadar beklenmedik anılar sôkûn ediyor sadece.

Viyana'daydı. O yirmi dört yaşındaydı, kız on dokuzunu doldurmamıştı henüz. Eski Hendekler'e yaptıkları gezintiden dönüyorlardı. Dostları epey önlerinden yürüyordu. O adımlarını yavaşlatıyor, kız yarım ağızla biraz hızlanmasını söylüyordu. Durmadan kızın elini tutuyor, ama bir yanıt alamayınca yeniden bırakıyordu. Susuyorlardı. Ne zaman konuşmayı deneseler, rüzgâr sözlerini kesiyordu. İlk tomurcukları patlatıp, özsularını gövdeye yürüten o ağır mart rüzgârlarından biriydi; vadilerden ve dağ yamaçlarından aşağı çaylar, dereler ve çavlanlar oluşturarak inen deli seller gibi homurdanıp uluyordu. Soluklarını kesiyor, ilerlemelerini engelliyor, onları birbirine yapıştırıyordu. Genç adam aşktan söz etmeye çalışıyor, ama genç kız başını çevirip hiçbir şey demeden, ağır ağır, kendi gizli düşüncelerine gömülmüş bir halde yürüyordu. Hendeğin kenarına yaklaştıkça, rüzgâr şiddetleniyordu.

Gece hızla bastırıyordu. Yeni ekilmiş, tek başına duran, genç bir ıhlamur ağacının önüne geldiler. Rüzgâra direnerek küçük bir teknenin direğine tutunur gibi onun düz ve çıplak

gövdesine tutundular. Ve orada kaldılar. Genç kız sırtını ağaca yasladı. Tek söz etmeden, hiç düşünmeden, hiçbir artniyet taşımadan ağacın gövdesiyle birlikte genç kızın bedenini de sardı kollarının arasına. O da direnmedi.

Karanlık çöktü üstlerine. Rüzgârın öfkesi iyice artmıştı. Kendilerinden geçmiş, olup biteni ve olacakları hiç düşünmeden deli gibi öpüşüyorlardı: Bir adları ve toplumsal bir konumları olan iki genç gibi değil, sanki yeryüzünde yaşayıp öpüp öpülebilen her şey o gece oraya, onlarla birlikte rüzgârın altında eğilen o ağacın çevresine toplanmış gibi sevişiyorlardı. Rüzgâr artık rahatsız etmiyordu onları, farkına bile varmıyorlardı onun, çünkü onunla birlikte kanatlanmışlardı. Küçük ağaca bağlanmış, bir yükselip bir düşüyor, yerde ve gökte uçuyor, dalgaların arasında dolanıyor ve kaygısız bir denizde gemileri batmış mutlu kazazedeler gibi sulara gömülüyorlardı. O kızın yüzünden başka hiçbir şey görmüyor, hiçbir şey hissetmiyordu. Kapalı gözleri, öpücükleri iade etmese de kabullenen yarı aralık ağzıyla bu ışıklı, sanki gümüş kaplanmış, akşam nemiyle yıkanmış yüz onun gözünden dünyayı silmişti. Külrengi gökyüzüne doğru dönmüş bu kendinden geçmiş ve hareketsiz yüz, çiği ve güneş ışığını bağrına basan toprak gibi kabul ediyordu öpücükleri.

Bu birkaç dakika ona yeni ve göz kamaştırıcı bir mevsim gibi gelmişti.

Ve sonra... ama bu "sonra"nın getirdiği ve ifade ettiği her şeyi bir an düşünmek bile, Eski Hendekler'de, çok uzaklarda kalmış o mucizeyi, genç kızı, küçük ve esnek ağacı, öpücükleri her şeyi silip götürdü. Yıllar sonra yeniden canlanan o muhteşem imge gözlerini kamaştırıp sonra onu kör bir karanlık içinde bırakan göz kamaştırıcı bir kıvılcım gibi bir anda tutuşup sönüverdi.

Giderek hafifleyip dağılan karanlıkta iki alev, masanın üzerinde mumların zayıf ışığında açık duran kitap ve kitabın üstünde de kendisinin elleri öne çıktı yavaş yavaş.

İrkildi. Çevresinde, köşeleri karanlığın içinde gözden kaybolan, yarı yarıya döşenmiş alaturka bir oda. Anı-düşünden

hiçbir iz yok. Sadece rûzgâr hâlâ orada, ama o da çok farklı, tavanarasının kirişlerinde ılık çalan ve Horasan kiliminin kenarlarını hayaletler gibi kıpırdatıp duran Saraybosna rûzgârı.

Yalan

Atanaskoviç, ne zaman seraskerle karşılaşmak zorunda kalsa, ona neler diyeceğini, onun hiç beklenmedik, densiz ve sinsi sorularına ne yanıtlar vereceğini önceden uzun uzadıya tasarlardı. Resmî geçit arifesinde merasim yürüyüşünün provasını yapan bir subay gibi, soruları ve yanıtları, kanıtları ve karşı-kanıtları gözden geçirerek bu görüşmeye elinden geldiğince iyi hazırlanırdı. Ama asıl en kötüsü görüşmeden sonrasıydı. Serasker içine tamamen yerleşir ve ruhunu işgal eder, Atanaskoviç iki gün boyunca başka bir şey düşünemezdi. Görüşmede kullanılan ifadeleri didik didik etmekten, kafasında evirip çevirmekten alamazdı kendini. Seraskerin gözlemlerini ve sorularını düşündükçe çileden çıkar, onlardaki hakaret dolu üslûbu ve gizli tuzakları keşfederdi; aradan biraz zaman geçince kendi cevapları gözüne eksik görünür ve yeterince ikna edici gelmez, ya da onları tam tersine fazla sert ve kişisel bulurdu. Tavrındaki zaafı ve beceriksizlikleri bulup çıkarır, sadece konuya değil görüşmenin üslûbuna da hükmetmenin yolunu her zaman bulan hasmına acı acı imrenirdi. Seraskerin tam bir saat boyunca o beylik yarım-gerçeklerini ve çirkin yalanlarını döküp saçmasını, sergilemesini niye karşı çıkmadan dinlediğini, bu yalanların kendi gerçeğine

üstün gelmesine nasıl izin verdiğini şaşkınlıkla sorardı kendine. Nasıl? Neden?

Seraskerin yalanları ve özellikle de yalan söyleme biçimi, Atanaskoviç'i sakın sakın düşünme ve akıllıca sonuçlara varma yeteneğinden yoksun bırakan bir tür soğuk öfkeye sürüklüyordu. Bu da onu ister istemez insanlar arasındaki ilişkilerde gerçeğin ve yalanın tuttuğu yer üzerinde düşündürüyor, bakışını bulandırıyor, öyle ki karşısındakini günbegün, her konuda birlikte çalışması, yaşaması ve mücadele etmesi gereken paşa olarak değil, gerçek bir canavar olarak görmeye başlıyordu. Sanki geçici bir sarhoşluk, bir zehirlenme söz konusuydu. Tamamen yolunu yitiriyor, aynı insan olmaktan çıkıyordu. Akıllı, dengeli, dikkatli başkonsolos Atanaskoviç gidiyor, imgelemi aşırı uyarılmış, bilinci yangın yerine dönmüş, kendine, insanlara ve tüm dünyaya isyan eden, ya her şeyi bir an önce aydınlatmaya ya da derhal ve sonsuza dek yok olup gitmeye kararlı başka bir adam geliyordu. Konsolos böyle anlarda kalemine sarılıp her sırtını paylaşabileceği o hayalî dosta içini döküyordu. Resmî bir rapora konamayacak veya yaşayan birine açıklamayacak her şeyi yazıyordu bu mektupta. İki üç gün sonra, "krizi" geçince uzun mektubunu hayretle okuyor, katlaya katlaya küçücük yapıyor, çalışma masasının üstündeki mumun alevinde yakıyor ve sakın, kendine hâkim bir vaziyette günlük işlerine dönüyordu - bir sonraki krize dek. Mektubu kimi zaman derhal, daha son satırlarının mürekkebi kurumadan yakıyordu. Ve onun yanışını seyrederken, ateşe her baktığında düşündüğü şey aklına geliyordu: "Alevler, ölmüş doğanın sefahet âlemleridir."

O akşam da mektup yazıyordu:

"Onun yanında dünyanın tüm yalancıları solda sıfır kalır! Heveskârlar, beceriksiz acemiler, genç talebeler, çıraklar olmaktan öteye gidemezler! Onda yalan söylemek bir doğa olayı sanki, rüzgâr nasıl esiyor, köpek nasıl havlıyor, horoz nasıl ötüyorsa o da yalan söylüyor, yalan söylüyor, çünkü başka tür-lüsü elinden gelmiyor. Nasıl bazılarında mükemmel bir kulak ve güzel bir ses olursa, onda da yalan söylemek Allah vergisi.

“O tatlı tatlı, ikna edici bir sıcaklıkla Bosna kerestesinin ihracatında kendisine hiçbir şey ayırmadan tüm avantajları nasıl bize bıraktığını anlatırken, böyle diyordum işte kendi kendime. Bir anlamda Bosna’nın ormanlarını ve nakliye masraflarını bize armağan ediyor. Hiç acele etmeden düşünüyor ve onu sadece bir kulağımla dinliyordum, çünkü söylediklerinin hiç önem taşımadığını, aklındakilerle hiçbir ilgisi olmadığını, asıl niyetini tahmin yoluyla bulmak veya somut olaylardan çıkarsamak gerektiğini çoktandır biliyorum; bu niyeti istediğiniz yerde arayabilirsiniz, ama ağzından çıkan sözlerde bulamayaçağınıza şüphe yoktur. Çünkü o konuşurken gerçek düşüncesini kendinden bile gizler.

“Size bir şey teklif ederken veya sizden bir şey isterken de böyle olur. Ve bir teklif veya talebi ifade eden sizseniz şayet, sizi dikkatle ama yüzünüze bakmadan dinler: Gözleri uzaklara, kulağınızın arkasında bir yerlere dikilmiştir; sanki size vereceği cevabı orada bir yerde okumaya çalışmaktadır. Konuştuğunuz müddetçe sizi dinlemiyor, size dikkat bile etmiyor ve içinden söyleyeceği yalanı tekrarlayıp duruyor gibi tatsız ve sinirlendirici bir izlenime kapılırsınız. Teklifinizi veya talebinizi dile getirmeyi bitirdiğinizde, harcadığı çabayla gerilmiş ve biraz nemli kapkara gözleriyle dosdoğru yüzünüze bakar ve ağzından bir onama, bir kabul, bir red, herhangi bir görüş çıkabilir, ama ne söylerse söylesin bu kesinlikle yalandır. Üstelik bu yalanı küstahça bir laubalilik içinde, sözcükler ve cümleler arasında mantıklı bir bağıntı kurma, ya da en azından en göze batan çelişkileri gizleme zahmetine bile katlanmadan söyleyiverir.

“İnsanlar her yerde zorunluluk veya ihtiyaçtan, kötü niyet veya alışkanlıktan ötürü yalan söyler, ama bu Levanten yalanında insana hakaret eden bir şey de var fazladan. Osmanlı erkânı astlarına belli sınırlar içinde kalmadan veya kendilerini kibarca davranmaya zorlamadan hitap etmeye öyle alışmıştır ki, edep gereğince yalanlarına belli bir gerçeklik süsü vermeyi denemezler bile. Ama bu Lika’lı, sonradan olma Müslüman tüm yalanlarına, gerçek Türklerde görülmeyen patavatsızca bir kötü niyet de ekliyor.

“Teklifinizin kendi çıkarlarına tamamen uyduğunu ve bunu kabul etmesi gerektiğini anladığında bile, bunu size o anda söylemez. Önce hayır der. Sadece sizi yıldırarak, aşağılamak, yalan söylemek için. Bu onun alışkanlığıdır, böyle davranmaya ihtiyaç duyar: Üstelik bu onun işine de gelir, yalan onun için soluduğu hava, içinde yaşayıp kendini ifade ettiği atmosfer gibidir. Tabii ki sonunda önerinizi kabul eder, bu onun çıkarıdır açıkça, ama bunu yaparken bile sizin için hazırladığı yeni yalanı arkasına saklamıştır.

“Payitahtın şu örtük ilkesine inanır ve onu en uç noktada yetkinleştirmiştir: Yalanın bütüncül olması ve etkili bir silah oluşturması için gerçeği gizlemek ve asla kesin, belirleyici, nihai bir şey söylememek gerekir. Böylece her şey bulanık kalır, her şey, söylenenler, verilmiş resmî sözler, imzalanmış anlaşmalar, hatta yapılanlar da dahil olmak üzere her şey değiştirilip sorgulanabilir. Her şey elden geldiğince uzun müddet belirsiz kalmalıdır ki, rakibinin (ona işe düşen herkesi rakibi olarak görür) şaşkınlığı hep sürsün, dolayısıyla karar alırken kendini hep tereddütte, aşağı konumda hissetsin.

“Nasıl başkaları yalanı gizlerse, bu ilkeye sadık kalan seraser de hep gerçeği gizliyor. Ve bunu öylesine bir sebat ve heybet içinde yapıyor ki, arap saçına dönmüş bu düğümü ondan başkası çözemiyor, kurduğu labirentin içinden onun dışında kimse çıkamıyor. Hem küçük hem büyük işlerde, hem özel yaşamında, hem de kamusal görevinde böyle davranıyor.

“Saraybosna’ya resmî bir ziyaret veya kent dışına bir gezinti için atları hazırlatıyorsa, at sayısı ve yola çıkış saati hakkında bilerek hata yapıyor, yolculuğun hedefi konusunda yaverini aldatıyor, sonra son anda her şeyi değiştiriyor. Yola çıkış ve geri dönüş günü ve saati konusunda sivil valiye, hatta kendi eşine ve kendisini karşılayacak kişilere hep yanlış bilgiler veriyor; daha sonra bu bilgileri birçok kez değiştiriyor ve en sonunda hiç bildirmediği bir saatte kendisini hiç beklemedikleri bir yere gidiveriyor.

“Tabii ki bana da aynı şekilde davranıyor. Örneğin şu anda. Vezirin ikametgâhının Travnik’te kalmaması gerektiğini, Sa-

raybosna'ya nakledileceğini gayet iyi biliyor. Herkes için çok açık olan bu konuyu o herkesten de daha iyi biliyor, ama ne zaman bunu kendisine şifahi veya yazılı olarak sorsam bana kaçamak bir cevap veriyor. Tavrımı düzenlememi, hükümetime tutarlı bir tasarı sunmamı veya konsolosluk merkezini kesin olarak saptayıp belli düzenlemelere gitmemi sağlayacak hiçbir ipucuna sahip olmayım diye yapıyor bunu. Memurlarının ve benim olağan koşullarda düzenli bir çalışmaya başlamamızı istemiyor. Bunun beni ne kadar rahatsız ettiğini ve görevlerimi zora soktuğunu, özel yaşamımda da bu nedenle bir sürü tatsızlık yaşadığımı biliyor, ama zaten bu nedenle böyle davranıyor.

“Herkesi her konuda aldatma biçimi bile esnek ve çokanlamlı. Bir yandan, kendisi, niyetleri ve işleri hakkındaki en küçük ayrıntıyı bir yılanın ayaklarını gizlemesi gibi gizliyor; ama diğer yandan karşısındaki kişiyi beklenmedik itiraflar ve sınırsız bir içtenlikle şaşırttığı da oluyor. Bana bu numarayı ilk görüşmemizde çekti ve doktoru da bana bir sürü şey anlattı. Paşayı sadece doktorunun değil, ilk kez karşılaştığı ve kendisine düşman olduklarını bildiği insanların önünde de kendisinden aynı sert, ödünsüz içtenlikle söz edip, bir sarhoşun bile tanıklar önünde dile getirmekten kaçınacağı şeyleri itiraf ederken gördük. (Serasker insanları öyle hor görür ki, kimin önünde kendini teşhir edip sırlarını aklına estigi gibi, sadece kendisinin bildiği veya bilmediği bir nedenle hiç sıkılmadan ortaya döktüğünü umursamaz bile. Bu itiraflar bir güven ve sempati işaretinden çok, hakaret dolu bir küçümsemeyi barındırır san ki. İnsanın hizmetçilerinin önünde, onları hiç umursamadan soyunması gibi)

“Ama hiç kuşkusuz sahte bir içtenliktir bu: Ve bu içtenlik ona gerçeği gizlemesi kadar yarar sağlıyorsa bile, bunun ne biçimde gerçekleştiğini ondan başka bilen yoktur. Bu açıksözlülük nöbetleri ustaca hesaplanmıştı ve uzun sürmez. Kimse sözlerini ona karşı kullanamaz, çünkü itiraz edip, onları resmen inkâr etmesi yeterli olur. Zaten bu itirafları daha yaparken unuttur ve bilincinden kovar; daha sonra da en içten bir

biçimde inanarak onları inkâr etmesi, hatta saçma ve inanılmaz sözler olarak bir alay konusu haline getirmesi kolaylaşır.

“Tabii onu tehlikeli bir yalancı ve ne kendisine, ne de başkalarına saygısı olan kalpsiz bir kinik olarak kabul edenlerin sayısı hızla artmaktadır. Ama bu onu hiç etkilemez. Aklına bile getirmez bunu. Ötekilerin kendisi hakkında ne düşündüğüyle ve ne söylediğiyle böylesine alay eden başka birini hiç görmedim. Ona göre önemli olan tek şey, yalan veya gerçek, tehdit veya doğrudan manevi ya da fiziksel baskı sayesinde herkese karşı, her zaman amaçlarına ulaşmaktır. Geri kalan, nam, saygıdeğerlik, ahlâk veya ahlâksızlık, şeref ve mantık onun için ancak birer sözcük olarak değer taşıyan ve zaman zaman kullandığı, ama yaşamıyla ve işiyle hiçbir ilgisi bulunmayan laflardan ibarettir.

“Başkalarından da farklı bir tavır beklemediğini kabul etmek gerek. Çünkü arkasında gizli bir hesap veya bir artdüşünce yatmayan, cömert ve menfaat gütmeyen davranışlarla hiç karşılaşmamıştır, onları tanımaz bile ve var olabileceklerine de inanmaz.

“Tüm bunları biliyorum ve gayet iyi anlıyorum, ama yarın ya da ertesi gün onun düzgün yüzüne bakıp, gerçeğin kendisi kadar canlı ve ikna edici o ciddi sözlerini dinleyeceğim yine. Onun sözlerinin, o sözüm ona aydınlatıcı havalarının üzerimdeki hipnoz etkisine karşı kendimi savunurken, içimden “Yalan söylüyor! Yalan söylediğini unutma!” diye yineleyeceğim.

“Bunun ilişkileri ne ölçüde zehirlediğini, her türlü çalışmayı ne ölçüde engellediğini ve yaşamı ne denli altüst ettiğini tasavvur etmek zor, sözcüklerle ifade etmek ondan da zor. Ama onun gibilerin çalışmak veya yaşamak konusunda herhangi bir kaygısı yoktur, kendi güçlerinden ve keyiflerinden başka bir şey düşünmezler. İktidarlarının son parseline ve son yalanlarına dek bu güç ve bu zevk sayesinde direnip ayakta kalacaklardır.

“Başlangıçta bu utanmaz arlanmaz yalan atmosferi katlanılmaz gelir. İnsan soluksuz kalıp boğulacağını sanır. Ama zamanla bu atmosferde de soluk almaya ve hep savunma halinde

kalmaya alışılır. Türkiye’de birçok kez görevlendirildim, bu tür insanlarla bir arada çok yaşadım ve uzun süredir buna alıştım. Ama paşa kadar tedirgin edici birine hiç rastlamadım. İnsan uyurken bile gardını almak zorundadır. Onun yalanlarına karşı kendini korumanın başka yolu yoktur. Beni sadece bir kez tam anlamıyla aldatmayı başardı: Çünkü bana gerçeği söylemişti. Onun sürekli yalanlarına alıştığım için, sözlerinin neyi gizleyebileceğini arıyor, söyledikleri dışındaki tüm varsayımları gözden geçiriyordum. Şimdi elinden her şey gelebileceğini ve şunu bile öngörmem gerektiğini biliyorum: Paşa, binbir yalanın, yarım yalanın ve yarım gerçeğin yanı sıra, bir gün bana sadece ve sadece gerçeği de söyleyebilir. Bu durum aklımı karıştırıyor ve onunla çalışmayı iyice güçleştiriyor.

“Ne yapacağımı şaşırmış haldeyim ve öfkeden çılgın gibiyim. İşitilmemiş, ürkütücü, başkalarına en ufak bir saygı duymayan bir bencillığe sahip bu adamın her şeyi hem düşlerimde hem de uyanırken çileden çıkarıyor beni. Kimse bu bencilliğin kapladığı alanı, derinliğini ve gücünü bilememiş, bilinen görüngülerin çerçevesinin dışında kalıyormuş gibi geliyor bana; coğrafi ya da zoolojik bir keşif gibi tüm dünyaya duyurup tanıtmak gerek bunu. Herkes bilsin diye.

“Bu adam içinde yaşadığı olağanüstü koşullardan yararlanarak (zaten o sadece olağanüstü koşullarda boy gösterir) ve tam bir başarıyla, her şeyin ve herkesin öyle üstüne çıkmış ki artık gerçeği ve ötekilerin gerçekliğini hesaba katmaya ihtiyacı kalmadığı gibi, bunu yapamıyor da zaten: Canının istediğini yapıp kendisine gerekeni söylüyor. Ve tüm çevresi onun gözünde ya bir araç, ya da bir engel. Engeli bertaraf edip, aracı kullanıyor.

“Hiç durmadan ona karşı mücadele ede ede, ayrılmaz bir biçimde ona bağlana bağlana, sürekli olarak sözlerine ve davranışlarına bağımlı kala kala öteki, hakiki gerçekliğin anlamını giderek yitirdiğimi görüyorum dehşet içinde: Bir tür hezeyanın pençesinde, belli vasıflar, niyetler, günahlar, sahip olmadığı yetenekler yüklediğim belli bir serasker yaratmaya koyuluyorum tepeden tırnağa ve böylece durumumu daha da

güçleştiriyorum. Yalan bu kadar bulaşıcı ve yıkıcı bir güce sahip işte. Sanki yeterince budala yerine konup aldatılmamışım gibi, şimdi de ben kendimi kandırıyorum. Bu da beni iyice öfkelendirip kafamı karıştırıyor. Bu nedenle durup kendimi toparlamalı, aklımı başıma almalı, artık hiç düşünmemeli, en önemlisi hiç yazmamalıyım. Bedbaht bir kız gibi bu hayali mektuplaşmayı sürdürmek konusundaki gülünç ihtiyaçtan kurtulmalıyım.”

Atanaskoviç bu noktada kalemını bırakıp ayağa kalktı. Oda da volta atmaya başladı; onun için yolculukların en kötüsüydü bu ve iğrenç bir ruh halinin işaretiydi, sonra yazısıyla doldurduğu sahifeleri aldı ve uzunlamasına birçok kez katladı. Makası kısaç gibi kullanarak bu uzun kâğıt sopayı yakaladı ve birbirine yakın duran iki yanık mumun üstüne tuttu. Kâğıt iki ucundan ağır ağır yanıyor, ama ortaya yaklaştıkça alev güçleniyordu. Ona bakarken bir kez daha aynı şey geçti aklından: Alev, ölmüş doğanın sarhoşluğudur. Ve birdenbire yüksek, çok güçlü bir sesle ağzından dökülüveren şu sözler dehşetle irkilmesine yol açtı:

- Zaten hepimiz yalan söylüyoruz ve ondan daha matah değiliz.

Yatmaya ve mümkün olursa uyumaya karar verip, yandaki soğuk odaya geçti hemen.

Gidiş

Gidiyorlar. Kimse söylemiyor bunu, kimse bu veya benzer sözcükleri yüksek sesle telaffuz etmiyor. Yine de bu sözler capcanlı; insanların düşüncelerinde, hareketlerinde ve bakışlarında varlıklarını her an hissettiriyor, yolda karşılaşanların gülümseyişlerinde ve başlarıyla alıp verdikleri selamlarda, hatta sohbetleri bir an için askıda bırakan o sessizlik anlarında görülüyor, hiç konuşmadan çok şey ifade eden dilsiz bakışlar keşiştiğinde seziliyorlar. En köklü isteklerin bile sessizlik içinde gerçekleştiği bu ülkede işler hep böyle yürür. Hepsi bu kadar işte: Gidiyorlar! Tüm özlemler, buradaki insanların tüm gizli umutları kimi zaman saçmalık ve çelişki noktasına varan karışıklıkları içindeki bu sözcüklerde saklı; bu sözcükler onların mütevazı zaferini de içeriyor; her şey kimsenin telaffuz etmediği, hiçbir yerde yazılı olmayan bu sözcüklerde; bilinen, görülen, hissedilen bir şey bu; solunan havada, içilen suda, yenilen yemekte, hüpürdetilen kahvede, tüttürülen tütünde...

Gidiyorlar. Kimse daha fazlasını bilmek istemiyor; kim gidiyormuş, nereye gidiyormuş, neden gidiyormuş, önemli değil... Kimse niye geldiklerini, şimdi çekip gitmelerine neyin neden olduğunu, başka bir yoldan ve farklı bir kılıkta geri dönüp dönmeyeceklerini, onların yerini daha kötü, daha zalim biri-

nin alıp almayacağını da sormayı düşünmüyor. Gitmelerinin nedeni, bu kentin ve içinde oturan en itibarlı eşraftan en uyuz sokak kedisine kadar herkesin ortak isteğinin ağır basması değil: Gidiyorlar, çünkü aslında asla gelmemeliydiler, çünkü buraya gelmelerine neden olan pis işlerin hepsini uzun süredir bitirdiler zaten. Anlaşılmaz, ama uçsuz bucaksız ve sarhoş edici mutluluğumuz, ense tıraşlarını görmek ve arkalarında bıraktıkları izlere tükürebilmek. Gidiyorlar, bizim için yapabilecekleri tek iyi şey buydu ve şimdi bunu yapıyorlar, çünkü mecbur kaldılar.

“Gidiyorlar!”, herkes kendine bunu söylüyor, içinden yineliyor, bundan aldığı zevkin nedenini açıklamaya uğraşmayı ve zevki böylece bozmayı kimse aklına bile getirmiyor. Ve bu zavallı tatmin duygusu onlar çekip gidinceye kadar, en fazla birkaç gün sürecek. Ama tatminin çok az görüldüğü bu ülkede bu bile bir şey.

En önemlisi en azından bizim ülkemizden çekip gidiyor, ortadan siliniyor ve gözden kayboluyorlar; bizse olduğumuz yerde kalıyoruz, kendi ömrümüz ve onların ömrü süresince burada yaşayacak, hem kendimizin, hem onların ekmeğini yiyecek, onların da tepesinde parlayan bu güneşte ısınacağız. Elimizden gelen tek zafer bu. Ve bizim galip çıkmamız da adil bir şey.

O gün gelmişti nihayet ve diğer günlerden bir farkı yoktu; yine de Saraybosna’da bu günün gelip gelmeyeceğini uzun süre kendilerine sorup durmuştu insanlar.

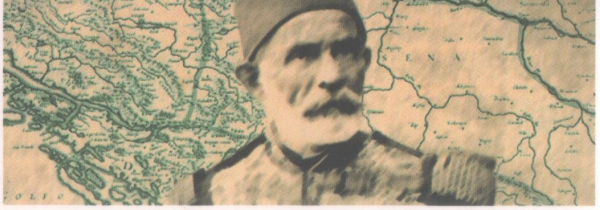
Geliş zamanındaki geçit resmini andırıyordu biraz, ama şimdi tören alayı aşağı iniyor ve gidiyordu, sayıları on kat azalmıştı ve üstlerindeki giysiler, süsler yoksullaşmış, ilk pırıltılarını yitirmişlerdi. Sadece silahlar ve o kusursuz düzen değişmemişti. Bu noktada hâlâ gerçek bir orduyu karşılarındaki.

Ama sadece bu noktada. Birçok insan Başçarşı ve Kovaçi’ye çıkmıştı, ama onlar da aynı değildi. Şimdi oraya toplananların çoğunun içinde bir batıl inancı yerine getirir gibi bu ordunun arkasından, ama tabii kendilerini göstermeden yere tükürme,

beddualar edip lanetler okuma isteği vardı: Sonsuza kadar dolayıp durun dünyada, adımlarınız bir daha asla Bosna yollarını bulamasın! Bu aciz sefalet içinde bile, en azından bir şeyle övünebilmeyi dileyenlerin sayısı çoktu yine de: Seraskerin ve onun lanetli ordusunun ense tıraşlarını gördüm Geldikleri günkü gibi, bir haber veya biraz eğlence peşinde dükkânların çevresinde dolanıp duran işsiz güçsüz takımının sayısı da epey kalabalıktı.

Resmî vedalaşma en asgari gereklilik düzeyine indirilmiş, son derece basit ve kuru tutulmuş, gizlice ve yarım ağızla gerçekleştirilmişti. Vezirlerin gidişinde toplanan kalabalık geliştenkinden daha azdır her zaman, hele giden böyle bir vezirse. İnsanlar ancak zorlandıkları için uğurlar onları. Ama bu kez de böylesine hüznü bir şenliği kutlayan kısa ama törensel bir an yaşandı.

Bir zamanlar seraskerle birlikte gelen, gücü ve yeteneğiyle Boşnakları şaşırtan çok süslü ve iyi eğitilmiş askerî bandonun büyük bölümü Saraybosna'da kalmıştı: Topçulara ve kışla bandosunun öncülerine katılmışlardı. Seraskerin ve erkân-ı harbinin muhafız birliğinin de kendi küçük trompet bandosu vardı ve bunları Viyanalı bir çavuş çalıştırıyordu. Adam iyi müzisyendi gerçi, ama iflah olmaz bir ayyaştı. 'Aristokratik asıllıydı ve anlaşıldığı kadarıyla bir zamanlar iyi bir müzik eğitimi almış, ama daha sonra kendini içkiye ve bohem yaşama vermişti. Yine de von Büleck-Rockhauser adındaki bu adam bazı günler ve haftalar bir tür törensel ciddiyet içine girip kendini toparlardı. O zaman içmeyi bırakır, yeniden toplumcul ve dengeli bir görünüme bürünür, trompetçileriyle düzenli prova yapar, kendisi de biraz beste yapar ve daha on yedisindeyken yazdığı bir süitin Viyana'da halka çalındığını anlatırdı. Bu hali çok sürmezdi genellikle. On gün kadar sonra yeniden içmeye, kavga etmeye, ağzına geleni söylemeye başlar, kendisinden daha çok söz edileceğine ve Avrupa'nın yarısının yakında kendisi ve orkestrası gibi müzik yapmaya başlayacağına yemin ederdi.

Avusturya ordusunda yetişmiş, Islâm'ı sonradan kabul etmiş Lika'lı bir Hıristiyan olan Ömer Paşa, bilgisi, becerisi, liyâkatıyla padişahın ordusunda en üst rütbeye kadar yükselmişti. Travnik'in sivil valisi konumundaki vezire hesap vermiyor, ne kadar zaman kalacağını, nerede ikamet edeceğini kimseye sormuyordu. Saraybosna'ya iktidarı ele geçirip yönetmek için değil, savaşmak ve cezalandırmak üzere gelmişti. Ve halkın bu adamdan ödü kopuyordu.

Nobel ödüllü yazar Ivo Andrić'in bu romanında, serasker Ömer Paşa'nın Saraybosna'ya gelmesinden sonra kentte ve seraskerin köşkünde yaşananlar, her bölümde farklı karakterlerin sahne aldığı bir kurguyla anlatılıyor.

İLETİŞİM 976
ÇAĞDAŞ DÜNYA
EDEBİYATI 191

33 00

ISBN 975-05-0211-6

